Žiulis Vernas

PIETŲ AFRIKA. 1854 – ieji

ANBO

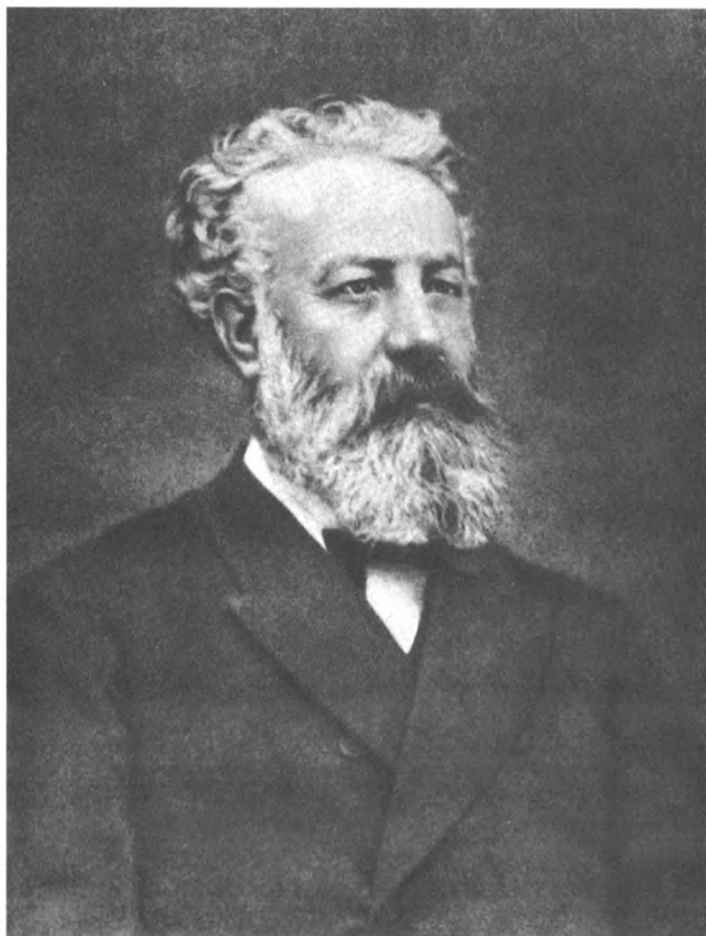
Žiulis Vernas

Pietų Afrika. 1854-ieji

Knygos leidimą remia
Prancūzijos užsienio reikalų ministerija,
Prancūzijos ambasada Lietuvoje,
Prancūzų kultūros centras
(Oskaro Milašiaus programa knygų leidybai remti)

Cet ouvrage, publié dans le cadre
du Programme de Participation à la Publication Oscar Milosz,
bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères,
de l'Ambassade de France en Lituanie et
du Centre Culturel Français

ANBO
KAUNAS 2001

Jules Verne

Žiulis Vernas

PIETŲ ARFIKA.
1854-IEJI

ROMANAS

ANBO
KAUNAS 2001

UDK 840-3
Ve-177

**AVENTURES
DE TROIS RUSSES ET
DE TROIS ANGLAIS
DANS L'AFRIQUE
AUSTRALE**
par Jules Verne
J. HETZEL, Paris, 1872

Verne, Jules
Ve-177 Pietų Afrika. 1854-ieji: [romanas] / Žiulis Vernas; [vertė Vytautas Venclovas; panaudotos Žiulio Fera iliustracijos]. - Kaunas: ANBO, 2001.- 255, [2] p.: iliustr., portr.
Kn. taip pat: Žmonijos žinių gausintojai / parengė Vytautas Venclovas, p 5-6.
ISBN 9986-507-14-6

Romane Žiulis Vernas dar sykį pakviečia smalsų skaitytoją į mokslo. atradimų ir mokslininkų pasaulį, kuriame irgi netrūksta nuotykių.

Trys anglų ir trys rusų mokslininkai nuvyko į dar laukinę Pietų Afriką išmatuoti dienovidinio vieno laipsnio dydį, kuris XIX a. kėlė nemažai ginčų. Romano siužetą ir sudaro jų ekspedicijos istorija, įveiktos gamtos kliūtys, susidūrimai su vietos gyventojais, grėsę dideli pavojai ir mokslinė pergalė.

Romanas „Pietų Afrika. 1854-ieji" lietuvių kalba leidžiamas pirmą kartą.

UDK 840-3

Vertė Vytautas Venclovas

Leidinyje panaudotos Žiulio Fera iliustracijos

ISBN 9986-507-14-6

Kaina 12,99 Lt

Žmonijos žinių gausintojai

Skaitytojas netrukus atvers pirmąjį romano puslapį ir pasiners į mums gana tolimą, menkai pažįstamą ir suprantamą pasaulį – Pietų Afriką. Nors europiečiai Juodojo žemyno pietuose pasirodė XVII amžiaus viduryje, tačiau apie vidinius jo rajonus bemaž nieko nenutuokė dar net ištisą šimtmetį. Šias sritis tyrinėjo tiktai atskiri misionieriai, kurie, ištaikę šiek tiek laiko nuo svarbiausios savo misijos – gelbėti vietos gyventojų sielas, nuosekliau ar paviršutiniškiau kreipė žvilgsnius į nepažįstamąjį žemyną. Bene svarbiausias tyrinėjimų centras buvo misijų stotis Kurumane, kurią 1820 metais įsteigė Robertas Mofetas. 1841 metų kovo mėnesį čia pasirodė jaunas škotas Deividas Livingstonas, kuriam likimas lėmė tarti naują žodį Pietų Afrikos tyrinėjimų istorijoje. Beveik šešiolika metų jis gyveno vidiniuose Pietų Afrikos rajonuose, steigė vietos gyventojams mokyklas, gydė ligonius (buvo gydytojas), studijavo čiabuvių kalbas ir papročius, darė geografinius, geologinius ir biologinius stebėjimus. Nuo 1848 metų Livingstonas ne sykį perėjo Kalahario dykumą, gyveno tarp bečuanų ir makololų, keliavo palei Zambezę, klaidžiojo po miškingus Angolos užkampius. Šis gydytojas ir misionierius žemėlapyje pažymėjo daugelį Afrikos teritorijų, apie kurias nieko nežinojo europiečiai. 1856 metų gruodžio mėnesį Livingstonas grįžo į Londoną, čia buvo labai pagerbtas ir gavo nemažai mokslinių apdovanojimų. Po metų jis išleido knygą „*Misionieriaus kelionės ir tyrinėjimai Pietų Afrikoje*", kurioje paprastai ir nuoširdžiai pasakojo apie savo klajones ir nuotykius; žinia, jis visai nesirūpino ir nesistengė kaip nors išgražinti savo tekstą literatūrinėmis puošmenomis. Galimas daiktas, kad jo paprastumas, griežtas dokumentalumas, gausybė faktinės medžiagos, aiškiai išreikšta simpatija vietos gyventojams ir patraukė skaitytojus. Taigi knyga labai išgarsėjo; netrukus buvo pakartotinai išleista. 1858–1864 metais Livingstonas vėl keliavo po vidines Pietų Afrikos sritis, o grįžęs parašė kitą knygą – „*Pasakojimas apie keliones Zambeze ir jos intakais*" (1865 m.).

D.Livingstono darbai, taip pat ir jo knygos, greitai išgarsėjo visoje Europoje. Be abejonės, jų nepastebėti negalėjo ir Žiulis Vernas. Jis buvo bene pats pirmasis rašytojas, savo grožiniuose kūriniuose panaudojęs žinias, kurias pateikė didysis keliautojas. Kaip matysime, jo romane „*Pietų Afrika. 1854-ieji*" gau-

su nuorodų ir apeliacijų į mokslininko veikalus. Žiuliui Vernui Deividas Livingstonas buvo neabejotinas autoritetas, – žinia, tai neturėtų stebinti šių dienų skaitytojo, nes dar net kelis dešimtmečius nė vienas mokslininkas negalėjo lygintis su garsiuoju tyrinėtoju surinktos medžiagos išsamumu ir kokybe.

Ž.Vernas norom nenorom turėjo gausiai remtis Livingstonu, nes jo pasirinktoji romano tema – trianguliacinio tinklo nubrėžimas ir geodeziniai matavimai – visiškai netiko nuotykiniam kūriniui. Kas turėjo reikalų su geodezija, puikiausiai žino, kad tie matavimai yra be galo nuobodūs, monotoniški ir standartiški. Matyt, ir pats Ž.Vernas netrukus įsitikino, jog pasirinko gan nedėkingą temą, todėl, ilgai nedelsdamas ir pateikęs tik būtiniausias žinias, sutelkė dėmesį į antraeilius epizodus, parodė tikrai išskirtinę išmonę, pradžiugino skaitytoją aukščiausios prabos literatūrinio meistriškumo puslapiais.

Kas be ko, Ž.Vernas šiame romane išjuokė primityvų nacionalizmą, kuris privertė bendrą sunkų darbą dirbančius žmones beprasmiškai ir nuožmiai susipykti. Matyt, šią siužetinę liniją autoriui padiktavo sustiprėjęs Rusijos ir Didžiosios Britanijos imperijų priešiškumas. Tačiau Ž.Vernas buvo didelis humanistas, be galo tikėjęs žmogaus protu ir jo veikla, todėl pavojaus akivaizdoje privertė savo herojus suvokti, jog „čia dabar nėra nei rusų, nei anglų, yra tiktai europiečiai, susivieniję pavojaus akimirką".

Dviguba anglų–rusų mokslinė ekspedicija turėjo išmatuoti dienovidinio vieno laipsnio dydį, taigi atlikti tais laikais tikrą mokslinį žygdarbį. Ž.Vernas kaip paprastai gebėjo ekspedicijos kasdienius sunkumus susieti su spalvingais veikėjų charakteriais, įtikinamai aprašyti nuotykius, bet nenutolti nuo realybės ir nepasiduoti vaizduotei, nors niekas anais laikais nebūtų jo įtaręs perdedant: ne, jis rėmėsi mokslo turimomis žiniomis net piešdamas peizažą ar aprašydamas gyvūnus.

Skaitytoją vis labiau trauks europiečių kelionė per dykumą ir susidūrimas su priešiška makololų gentimi. Po ilgo išsiskyrimo abi grupės – anglų ir rusų – vėl susijungia Skorcefo kalno viršūnėje, kai gresia mirtinas pavojus, nes šimtai čiabuvių kėsinasi juos sučiupti. Vis dėlto europiečiai išsigelbsti ir toliau tęsia darbą.

Nepamiršta Ž.Vernas papildyti savo pamėgtų keistuolių mokslininkų galerijos. Šiame romane tai – Nikolajus Palanderis, kuris, tikrindamas logaritmus, nuklysta nuo būrio, kelias dienas nei valgo, nei geria, kol bičiuliai jį išgelbsti bemaž iš krokodilų dantų. Kitas išsiblaškėlio nuotykis – jį užpuola babuinas ir atima visą ekspedicijos dokumentaciją – rejestrus.

Žodžiu, romane veikia nuostabūs žmonės nuostabioje gamtoje, turėdami nuostabų tikslą – gausinti žmonijos žinias. Sunku šiais laikais nepasiilgti tokių asmenybių...

Parengė Vytautas Venclovas

ŽIULIS VERNAS

PIETŲ AFRIKA. 1854-IEJI

(TRIJŲ RUSŲ IR TRIJŲ ANGLŲ NUOTYKIAI PIETŲ AFRIKOJE)

ROMANAS

JULES VERNE

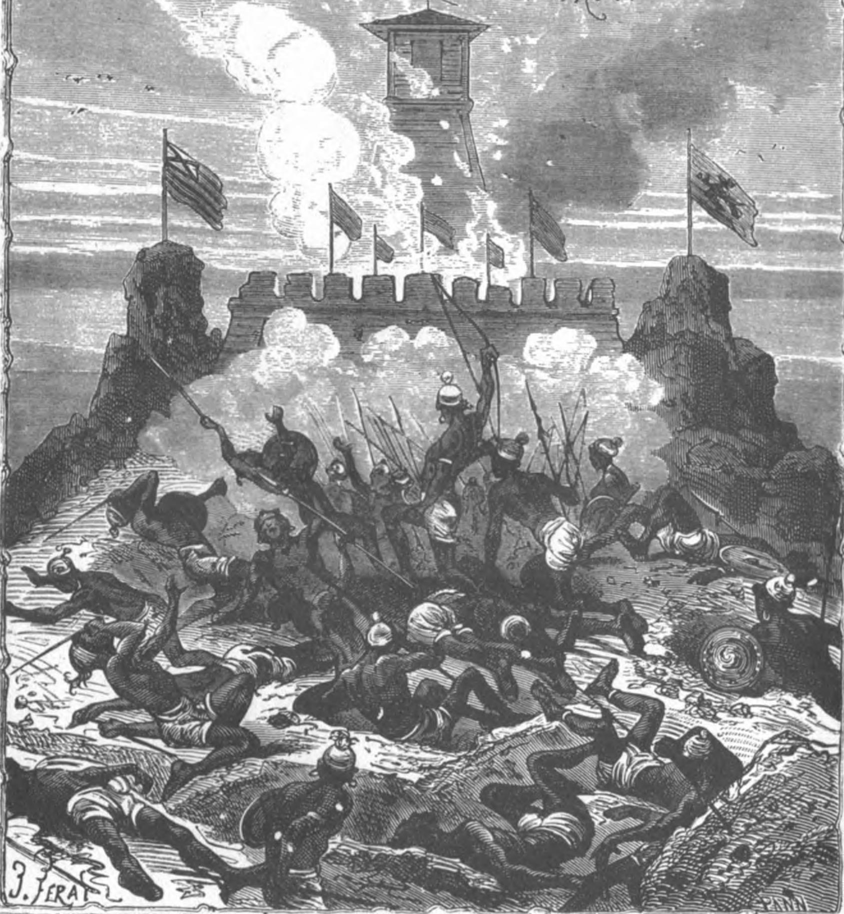
AVENTURES DE TROIS RUSSES ET DE TROIS ANGLAIS DANS L'AFRIQUE AUSTRALE

AVENTURES DE 3 RUSSES ET DE 3 ANGLAIS

PAR

JULES VERNE

DESSINS PAR J. FERAT

Pirmasis skyrius

Oranžinės upės pakrantėse

1854 metų sausio dvidešimt septintąją Oranžinės upės pakrantėje po didžiuliu gulsčiuoju gluosniu tyliai šnekučiavosi du vyriškiai. (*Oranžinė /vietos kalbomis – Garjepas, Garipas/ – Pietų Afrikos upė. Skirtingais duomenimis, jos ilgis – apie 1860 – 2140 km. Išteka iš Katalambo kalnų 3160 metrų aukštyje. Teka į vakarus dabartinių Lesoto, Pietų Afrikos Respublikos ir Namibijos teritorijomis. Įsilieja į Atlanto vandenyną, sudarydama plačią seklumą iš smėlio ir kriauklių. Upė beveik visą laiką vingiuoja kalnuotomis vietovėmis ir tik paskutiniuosius 97 kilometrus srūva per lygumą. Ši upė gana slenkstėta, sekli, todėl daugelyje vietų netinka laivybai, išskyrus valtis ir mažas baržas. Turi daugybę intakų. Ją maitina tik lietūs. Naudojama žemėms drėkinti. – Čia ir toliau vertėjo pastabos.*)

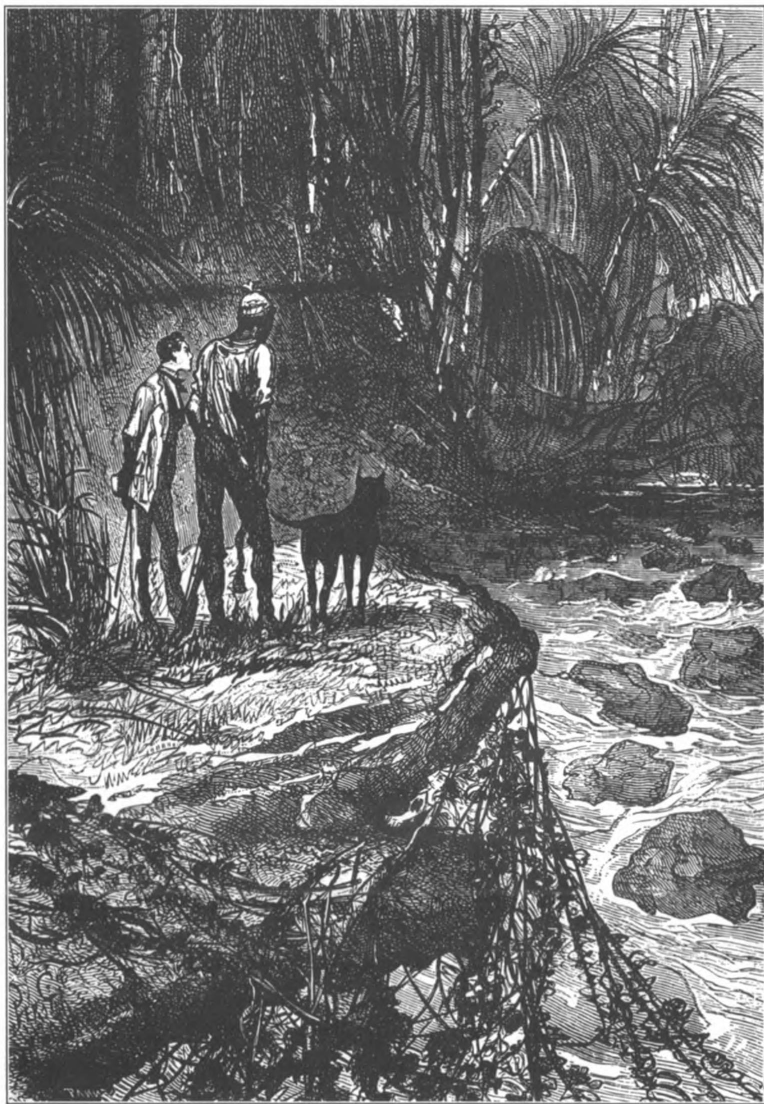
Ši upė, kurią olandai pavadino Groteriveriu, o hotentotai – Garjepu, be abejonės, gali lenktyniauti su trimis didžiausiomis Afrikos arterijomis – Nilu, Nigeriu ir Zambeze. (*Hotentotai – tauta, gyvenanti Namibijoje ir PAR, kartu su bušmėnais šiose srityse įsikūrė jau senų senovėje. Pastaruoju metu daugiausia dirba fermose ir miestuose. Nilas – pati ilgiausia Afrikos upė; jos ilgis – 6671 km. Nigeris – Vakarų Afrikos upė, tekanti per Gvinėją, Malį, Nigerį ir Nigeriją. Jos ilgis – 4160 km. Prasideda Liberijos aukštumose, įteka į Gvinėjos įlanką Atlanto vandenyne. Zambezė – Zambijos, Angolos ir Mozambiko teritorijomis tekanti upė. Jos ilgis – 2660 km. Prasideda Lundo plokštikalnėje, prie pat Kongo*

Demokratinės Respublikos, o įteka į Mozambiko įlanką Indijos vandenyne.)

Kaip ir minėtosios trys upės, Oranžinė garsėja savo plačiomis užlajomis, slenksčiais ir kriokliais. Ja keliavusieji Tompsonas ir Aleksanderis (jų pavardes dabar žino visi gyvenantys šios upės baseine), vienas kitam pritardami, visa burna gyrė jos skaidrų vandenį ir vaizdingas pakrantes.

Toje vietoje, kur mes radome savo herojus, Oranžinė, prasiveržusi per Jorko hercogo kalnus, atsivėrė visu savo grožiu. Nepasiekiamos uolos, milžiniškos akmenų sangrūdos ir nuo laiko suakmenėję medžių kamienai, gilūs urvai, nepereinami miškai, kurių dar nepasiekė medkirčių kirviai, – visa tai kartu aprėminti tolumoje dunksančių Garjepo kalnų, sudarė neaprašomo dailumo paveikslą. Čia upės vandenys, suspausti pernelyg jiems siauros vagos, veržliai krenta iš keturių šimtų pėdų aukščio. (*Pėda – anglų ilgio matas, lygus 30,5 cm.*) Viršuje tarp žalių šakų girliandų be perstojo šniokščia vandens srautai, tykšdami ant gausybės atsikišusių uolų. Apačioje tiesiog verda audringos srovės, apgobtos tankių vandens purslų, spindinčių visomis vaivorykštės spalvomis. Iš tos bedugnės sklinda kurtinantis ūžesys, kurį visa jėga pakartoja ir sustiprina aidas slėnyje.

Vienas iš pašnekovų, kuriuos, regis, čia atvedė likimo užgaidos, bemaž nekreipė dėmesio į atsiveriantį žvilgsniui gamtos grožį. Jis buvo medžiotojas bušmėnas, tipiškas šios drąsios genties atstovas. Pats žodis „bušmėnas" – anglų perimtas ir perkurtas olandiškas žodis „boschjesman" – reiškia tiesiog „žmogų iš krūmų". Šitaip vadinamos visos gentys, klajojančios po Kapo kolonijos šiaurės vakarus. (*Kapo kolonija – 1652 metais Gerosios Vilties kyšulyje įkurta olandų persikėlėlių kolonija. 1795 metais ją užgrobė Didžioji Britanija, o 1803 – 1806 metais ją vėl valdė olandai; vėliau šią teritoriją galutinai nukariavo anglai. Per šimtmetį gerokai ją išplėtė. Mūsų laikais – tai Pietų Afrikos Respublika.*) Jų gyvenimas prabėga klajojant tarp Oranžinės upės ir rytinių kalnų, plėšikiškai puldinėjant fermas, naikinant imperijos kolo-

nistų pasėlius, kolonistų, kurie juos išstūmė į nederlingas žemes šalies viduje, kur akmenų daugiau negu augmenijos. (*Čia autorius turi galvoje Britanijos imperiją.*)

Bušmėnas, apie kurį dabar kalbame, atrodė turintis apie keturiasdešimtį metų, aukšto ūgio ir ganėtinai raumeningas. Jo kūnas net poilsio metu tebebuvo įsitempęs. Aiškūs, laisvi ir natūralūs gestai rodė jį esant energingą vyriškį, kažkuo panašų į personažą, sukirptą pagal Odinę Kojinę – garsųjį Kanados prerijų medžiotoją, bet galbūt ne tokį ramų kaip mėgstamasis Kuperio herojus. (*Odinė Kojinė – viena iš literatūrinio personažo Natanielio Bampo /Načio/ pravardžių; jis yra amerikiečių rašytojo Džeimso Fenimoro Kuperio /1789 – 1851/ penkių romanų serijos svarbiausias veikėjas.*) Tai galėjai matyti iš nuolatos kintančios jo veido išraiškos, atspindinčios kiekvieną sielos virptelėjimą.

Bušmėnas, kurio tėvas buvo Britanijos imperijos pavaldinys, o motina – hotentotė, taisyklingai kalbėjo savo tėvo kalba ir nebeatrodė toks laukinis kaip jo gentainiai – senovės sakasai. (*Sakasai – šitaip bušmėnus vadino kaimyninės hotentotų gentys.*) Šis vyriškis vilkėjo pusiau hotentotiškus, pusiau europietiškus drabužius, – flanelės marškinius, striukę, antilopės odos kelnes ir savo darbo batus, pasiūtus iš laukinės katės kailio. Ant medžiotojo kaklo kabėjo nedidelis maišelis su peiliu, pypke ir tabaku. Jo galvą dengė kažkas panašaus į gobtuvą iš avikailio. Laukinio gyvulio odos diržas juosė liemenį. Nuogus riešus puošė apyrankės iš dramblio kaulo, – jos atrodė nepaprastai sumaniai padarytos. Bušmėno pečius dengė pasiūtas iš tigro kailio ir siekiantis kelius „krosas" – kažkas panašaus į klostėtą apsiaustą. Šalia vyriškio snaudė vietinės veislės šuo. Dažnai papsėdamas, bušmėnas rūkė kaulinę pypkę ir visa savo išvaizda rodė aiškų nekantravimą.

– Nusiraminkite pagaliau, Mokumai, – kalbėjo jo kompanionas. – Jūs iš tikrųjų esate nekantriausias žmogus, kai nemedžiojate! Bet supraskite, gerbiamasis, kad mudu negalime nieko padaryti. Tie, kurių mes laukiame, anksčiau ar vėliau čia atvyks, – jeigu ne šiandien, tai rytoj!

Bušmėno pašnekovas, dvidešimt penkerių ar dvidešimt šešerių metų anglas, buvo visiška medžiotojo priešingybė. Ramų jaunuolio charakterį aiškiai demonstravo visi jo judesiai, o pernelyg „miestietiški" keliautojo drabužiai rodė, jog kelionės – ne jo stichija. Jis labiau panėšėjo į tarnautoją, pasiklydusį laukinėje vietovėje, todėl norom nenorom magėjo patikrinti, ar neturi jis už ausies užsikišęs plunksnos, kaip paprastai daro kasininkai, kontorų tarnautojai, buhalteriai arba kiti milžiniškos tarnautojų šeimos atstovai.

Ir iš tikrųjų jaunasis anglas buvo toli gražu ne keliautojas, bet žinomas mokslininkas Viljamas Emeris, astronomas, atsiųstas į Kapo observatoriją – ganėtinai naudingą įstaigą, kuri jau seniai teikia mokslui neįkainojamas paslaugas.

Mokslininkas, kuris čia jautėsi sėdintis ne visai savo vežime, šiame Pietų Afrikos dykumų rajone už kelių šimtų mylių nuo Keiptauno sunkiai tramdė nekantrų iš prigimties kompanioną. (*Observatorija – mokslo įstaiga, kurios tikslas – sistemingai stebėti dangaus kūnus, magnetinius, meteorologinius, seisminius ir kt. reiškinius. Keiptaunas – Pietų Afrikos Respublikos miestas ir uostas, olandų įkurtas 1652 metais.*)

– Pone Emeri, – tarė jam medžiotojas gryna anglų kalba, – mes jau aštuonias dienas sėdime sutartoje vietoje šalia Oranžinės upės prie Morgedos krioklio. O juk jau seniai nieko panašaus nebuvo atsitikę nė su vienu mano šeimos nariu, – kad aštuonias dienas turėtų tūnoti vienoje vietoje! Jūs pamirštate, kad mes esame klajokliai, kad mums ima niežėti padus, kai šitaip užsibūname vienoje vietoje.

– Mano bičiuli Mokumai, – paprieštaravo jam astronomas, – tie, kurių mudu laukiame, atvyksta iš Anglijos, todėl turime jiems atleisti už šias aštuonias dienas. Turime atsižvelgti į didžiulius nuotolius, kliūtis, kurių galėjo pasitaikyti garlaiviu plaukiant Oranžine upe aukštyn, – žodžiu, tūkstančius sunkumų, pasitaikančių, kai žmonės imasi tokio reikalo. Mums buvo patikėta parengti visa, ko būtiniausiai reikia mokslinio tyrinėjimo ekspedicijai Pietų

Afrikoje, vėliau laukti prie Morgedos slenksčių kolegos iš Kembridžo observatorijos – pulkininko Everesto. (*Kembridžas – D.Britanijos miestas. Žinomas nuo 730 metų. Garsėja 1209 metais įkurtu universitetu.*) Štai jie, Morgedos slenksčiai, taigi mudu esame sutartoje vietoje ir laukiame. Tai ko dar pageidaujate, mano brangus bušmėne?

Medžiotojas aiškiai pasigedo kažko daugiau, nes jo ranka karštligiškai gniaužė ilgavamzdžio karabino buožę. Tai buvo puikus „mentonas", labai taiklus šautuvas, šaudantis kūginėmis kulkomis ir įgalinantis nukauti laukinę katę arba antilopę nuo aštuonių iki devynių šimtų jardų atstumu. (*Jardas – angliškas ilgio matas, prilygsta 0,9144 metro, dalijamas į tris pėdas.*) Aiškiai matyti, kad bušmėnas jau nebesinešiojo strėlinės iš alojės medžio ir užnuodytų strėlių, be kurių vis dar neišsiverčia jo gentainiai, o pirmenybę teikė europiečių ginklui.

– Bet galbūt jūs apsirikote, pone Emeri, – vėl prabilo Mokumas. – Ar iš tikrųjų jums paskirtas susitikimas prie Morgedos slenksčių ir būtent sausio pabaigoje?

– Žinoma, mano drauge, – ramiai atsakė Viljamas Emeris, – štai pono Erio, Grinvičo observatorijos direktoriaus, laiškas, kuris rodo, kad aš neapsirikau. (*Grinvičas – buvęs Londono priemiestis, dabar jau priklauso Londonui. Jame yra astronominė observatorija, įkurta 1675 metais. Per jos pagrindinį pastatą vedamas sąlyginis nulinis dienovidinis, nuo kurio skaičiuojami visi kiti dienovidiniai.*)

Bušmėnas paėmė laišką, kurį jam ištiesė kompanionas. Negrabiai pavartė jį rankose kaip žmogus, gan prastai išmanantis kaligrafijos paslaptis, ir vėl atidavė Viljamui Emeriui tardamas:

– Pakartokite man, kas sakoma šiame prirašytame popieriaus lape.

Jaunasis mokslininkas, demonstruodamas nesudrumsčiamą ramybę, dvidešimtąjį sykį pradėjo perpasakoti laiško turinį savo bičiuliui medžiotojui.

Paskutinėmis praėjusių metų dienomis Viljamas Emeris gavo žinią, pranešančią, jog netrukus į Pietų Afriką atvyksta pulkinin-

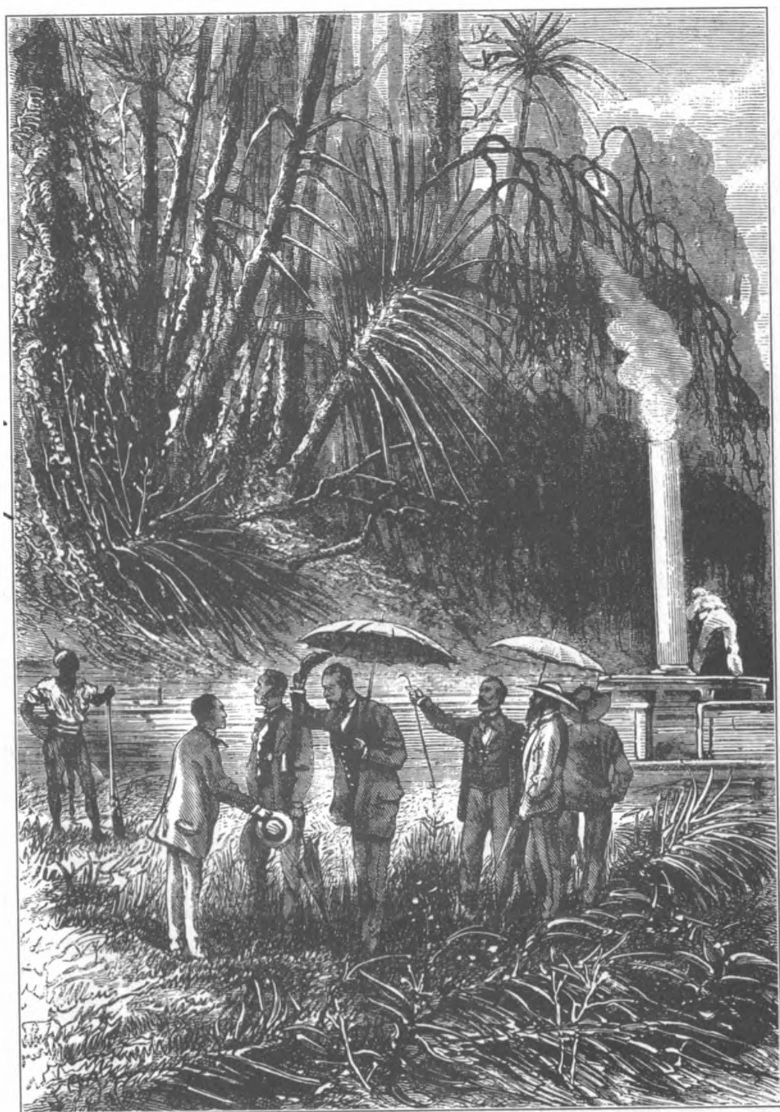
kas Everestas su tarptautine moksline komisija. Kokie buvo šios komisijos planai, kodėl ji atvyksta į šį nuošalų Afrikos žemyno pakraštį? Emeris to negalėjo pasakyti, nes pono Erio laiške apie tai neužsimenama. Pats jis, vykdydamas gautus nurodymus, nuskubėjo į Lataku, vieną piečiausių Hotentotijos gyvenviečių, kad ten paruoštų vežimus, maisto atsargų – žodžiu, visa, ko reikia bušmėnų karavanui. Vėliau, žinodamas apie gerą čiabuvio medžiotojo Mokumo reputaciją, žmogaus, lydėjusio Andersoną medžioklės Vakarų Afrikoje metu ir padėjusio drąsiajam Deividui Livingtonui pirmosios ekspedicijos prie Ngamio ežero ir prie Zambezės slenksčių metu, Emeris pasiūlė jam vadovauti šiam karavanui. (*Karlas Johanas Andersonas /1827-1867/ gimė Švedijoje. Garsus Afrikos tyrinėtojas ir keliautojas, aprašęs savo nuotykius šiame žemyne. 1860 m. mirė nuo dizenterijos. Deividas Livingstonas /1813-1873/ – anglas, tyręs Afriką. Pirmąsyk ten nukeliavo 1840 metais. 1841-1852 m. gyveno tarp bečuanų Kalahario srityje, daug keliavo, atrado Ngamio ežerą. 1853-1854 m. plaukė Zambezės upe aukštyn ir 1856 m. gegužės mėnesį baigė perkirsti visą žemyną. Po neilgos pertraukos vėl grįžo į Afriką. Paskui grįžo į Angliją, o 1866 m. vėl išvyko į Juodąjį kontinentą. Po kurio laiko prarado ryšį su Europa, 1871 m. buvo europiečių surastas; nors sunkiai sirgo, bet tęsė tyrinėjimus. Po mirties jo kūnas buvo pargabentas į tėvynę. Ngamio ežeras dabar priklauso Botsvanos valstybei, slūgso Kalahario sausringuose rajonuose. Jo ilgis apie 60 km, plotis – 6-16 km.*)

Dar vėliau buvo sutarta, kad bušmėnas, puikiausiai pažįstantis kraštą, lydės Viljamą Emerį iki Oranžinės upės pakrantės, prie Morgedos slenksčių, kur buvo sutarta susitikti. Kaip tik čia prie jų turėjo prisidėti mokslinės komisijos nariai. Bet pastarųjų pirmiau laukė ilga kelionė Britanijos laivyno fregata „Augustas" palei vakarinę Afrikos pakrantę, vėliau jie prie Volpaso kyšulio turėjo įplaukti į Oranžinės upės žiotis, paskui jos vaga pakilti aukštyn iki krioklių. Taigi Viljamas Emeris ir Mokumas čia atvyko ilgu vežimu, skirtu kroviniams vežioti, kurį dabar juodu paliko slėny-

je; vėliau numatė juo nugabenti į Lataku užsieniečius ir jų bagažą, jeigu atvykėliai nenutars nusigauti ten Oranžine upe ir jos intakais. Bet tada jie turėtų nužingsniuoti sausuma kelias mylias, kad aplenktų Morgedos slenksčius.

Kai Emeris pagaliau baigė aiškinti, o medžiotojas, regis, gerai suprato jo žodžius, pastarasis priėjo prie stataus skardžio, kurio apačioje putodama garsiai šniokštė upė. Astronomas irgi žengė įkandin jo. Iš čia, nuo išsikišusios į priekį uolos, juodu galėjo daugelį mylių apžvelgti Oranžinės upės vagą. (*Mylia – ilgio matas. Geografinė mylia yra 7420 m, jūrų – 1852 m., sausumos 1609,3 m.*)

Keliolika minučių Mokumas ir jo kompanionas atidžiai apžiūrinėjo upės paviršių. Jos vandenys už ketvirčio mylios žemiau krioklio vėl atgavo pirmykštį skaidrumą ir ramiai sau sruvo tolyn. Jokio objekto – nei garlaivio, nei pirogos – niekur nesimatė, kiek tik siekė žvilgsnis. (*Piroga – siaura ir ilga valtis, išskobta iš medžio kamieno.*) Laikrodis rodė jau trečią valandą. Sausis čia prie dvidešimt devintosios Pietų pusrutulio lygiagretės atitinka liepą šiaurės šalyse, todėl saulės spinduliai, krentantys bemaž stačiai, paunksmėje įšildo orą iki šimto penkiasdešimties laipsnių pagal Farenheitą. (*65,5 °C. – Aut.*) (*Gabrielis Danielis Farenheitas /1686–1736/ – vokiečių fizikas. Išrado gyvsidabrio ir spiritinį termometrus. Pasiūlė temperatūros skalę, besiskiriančią nuo labiau paplitusios švedo Anderso Celsijaus /1701–1744/ skalės. Perskaičiavimo formulė: t °C = 5/9[t °F-32].Geografinė lygiagretė – kiekvienas mintyse nubrėžtas apie Žemės rutulį apskritimas, kurio visi taškai vienodai nutolę nuo Pusiaujo.*) Be vakarų brizo, kuris truputį sušvelnina šią temperatūrą, jos negalėtų pakelti niekas, išskyrus bušmėnus. (*Brizas –vėjas, kylantis dėl nevienodo sausumos ir jūros įšilimo: dieną drėgnas vėjas pučia iš jūros į sausumą, o naktį sausas vėjas – iš sausumos į jūrą.*) Bet vis dėlto jaunasis mokslininkas, būdamas liesas, kaip sakoma, vien kaulai ir oda, ne per daugiausia kentėjo nuo karščio. Beje, tanki medžių, augusių ant skardžio, lapija saugojo jį nuo saulės

spindulių. Nė vienas paukštis šią karštą dienos valandą nesudrumstė tylos. Nė vienas keturkojis nepaliko vėsaus prieglobsčio miško tankumyne ir nepasirodė laukymėje. Nesigirdėjo nė menkiausio garso šioje negyvenamoje vietovėje, – tik vien krioklys savo šniokštimu ir dundesiu pripildė didžiulę erdvę.

Gal dešimt minučių pasižvalgęs po upę, Mokumas atsigręžė į Viljamą Emerį, nekantriai trepsėdamas savo plačiomis pėdomis. Jo akys, pasižymėjusios nepaprastu akylumu, nieko nepastebėjo.

– O jeigu jūsų žmonės nepasirodys? – paklausė jis astronomo.

– Jie tikrai atvyks, mano drąsusis medžiotojau, – atsakė Viljamas Emeris. – Jie laikosi duoto žodžio, taigi atvyks tiksliai, kaip ir tinka astronomams. Todėl nežinau, už ką galėtumėte jiems priekaištauti? Laiške rašoma, kad jie čia atkeliaus sausio mėnesio pabaigoje. Šiandien, kaip žinote dvidešimt septintoji, taigi minėti ponai savo dispozicijoje dar turi keturias dienas, kad ramiai pasiektų Morgedos slenksčius.

– O jeigu jie čia nepasirodys ir po keturių dienų? – nenurimo bušmėnas.

– Ką gi, tada atsiras proga išmėginti mūsų kantrybę, kadangi mudu jų čia lauksime iki pat tos akimirkos, kai aš galutinai įsitikinsiu, jog jie jau nebeatplauks!

– Prisiekiu mūsų dievu Ko! – garsiai sušuko bušmėnas. – Jūs esate žmogus, gebantis sulaukti net to laiko, kai Garjepas liausis lieti savo tamsius vandenis į šią bedugnę!

– O ne, medžiotojau, ne! – atsakė Viljamas Emeris kaip visada ramiu tonu. – Manau, kad visiems mūsų veiksmams turėtų vadovauti šaltas protas. O ką mums sako tas protas? Jis sako, kad jeigu pulkininkas Everestas ir jo palydovai, iškamuoti sunkios kelionės, galbūt stokojantys pačių reikalingiausių dalykų, klydinėjantys dabar po šią dykumą, neras mūsų sutartoje vietoje, mudu tikrai nusipelnysime pasmerkimo. Jeigu juos ištiks kokia nors nelaimė, atsakomybė už tai teks tik mudviem. Taigi mudu privalome likti savo poste, kol pareiga to iš mūsų reikalaus. Beje, mums čia tikrai nieko netrūksta. Mūsų vežimas stovi slėnyje ir nakčiai

teikia patikimą prieglobstį. Maisto atsargų pakanka. Gamta šioje vietoje kuo puikiausia ir verta visapusiško pagyrimo! Jaučiu didelę laimę praleisti keletą dienų šio puikaus miško paunksnyje, ant šios su niekuo nepalyginamos upės kranto! Kai dėl jūsų, Mokumai, tai ko dar galite trokšti? Keturkojų ir plunksnuotų laimikių miške kiek širdis geidžia, o jūsų šautuvas nuolatos mudu aprūpina šviežia mėsa. Medžiokite, mano šaunusis medžiokli, leiskite laiką šaudydamas danielius ir buivolus! Eikite, eikite, šaunusis bušmėne. O aš tuo laiku palūkėsiu mūsų pavėlavusiųjų bičiulių! Šiaip ar taip, jūs išvengsite rizikos čia prastovėti duobę!

Medžiotojas suprato, kad verta paklausyti astronomo patarimo. Jis sumanė paklaidžioti kelias valandas po artimiausius krūmokšnius ir sąvašynus. Liūtai, hienos ir leopardai nekėlė baimės jam, tikram Nemrodui, pripratusiam prie Afrikos miškų. (*Nemrodas – legendinis Babilono valstybės įkūrėjas III–II tūkstantmetyje pr. Kr. Jis taip pat pagarsėjo kaip nepralenkiamas medžiotojas.*) Vyriškis sušvilpė savo šuniui Topui, panašiam į Kalahario dykumos hieną ir priklausančiam tai veislei, iš kurios kažkada buvo išvesti skalikai. Šis protingas gyvulys, kuris, regis, jautė tokį pat nekantravimą kaip ir šeimininkas, pašoko iš vietos, ir džiaugsmingai lodamas, išreiškė savo pritarimą bušmėno ketinimams. Netrukus medžiotojas ir šuo dingo miško, žaliavusio tuoj už krioklio, tankmėje.

Likęs vienas, Viljamas Emeris atsigulė ievos papėdėje ir, kol jo, nuvarginto alsos, nesuėmė miegas, pradėjo galvoti apie susiklosčiusią situaciją. Jis dabar gulėjo toli nuo gyvenamųjų vietų prie dar menkai ištirtos Oranžinės upės. Jis laukė europiečių – tėvynainių, palikusių savo kraštą, kad patirtų visas tolimos ekspedicijos negandas. Bet koks šios ekspedicijos tikslas? Kokią mokslo problemą jie turėjo išspręsti atokiose Pietų Afrikos vietose? Kokius stebėjimus ji rengėsi vykdyti prie trisdešimtosios pietų platumos lygiagretės? Apie tai nė žodžiu neužsiminta garbiojo pono Erio, Grinvičo observatorijos direktoriaus, laiške. Iš jo, Emerio, prašyta pagalbos kaip iš žmogaus, pažįstančio pietinių platu-

mų klimatą, ir kaip iš mokslininko, kurio parama ir žinios labai praverstų kolegoms, atvykstantiems iš Jungtinės Karalystės. (*T.y. Didžiosios Britanijos.*)

Kol jaunasis astronomas apie visa tai mąstė, užduodamas sau daugybę klausimų ir nerasdamas į juos atsakymų, miegas sulipdė jo blakstienas, ir vyriškis kietai užmigo. Kai jis nubudo, saulė jau leidosi vakaruose už vaizdingų kalvų, kurios aiškiai rėžėsi raudoname horizonte. Viljamas Emeris pajuto lengvą alkį ir suprato, kad artėja vakarienės metas. Ir iš tikrųjų jau buvo šešios valandos, atėjo laikas grįžti prie slėnyje palikto vežimo.

Kaip tik tą akimirką dendritinių viržių, siekiančių dvylika–penkiolika pėdų aukščio, tankumyne, vešėjusiame dešiniajame kalvos šlaite, pasigirdo šūvis. Bemaž tą pačią valandėlę miško pakraštyje pasirodė bušmėnas su Topu. Mokumas tempė nušautą gyvūną, kurį ką tik nukovė.

– Ateikite čia, garbusis tiekėjau! – sušuko jam Viljamas Emeris. – Ką ten nešate mūsų vakarienei?

– Ožiuką, pone Viljamai, – atsakė medžiotojas, numesdamas ant žemės savo naštą.

Tai buvo antilopės atmaina, labiau žinoma kaip „šokinėjantis ožys", kuris dažnai sutinkamas visuose Pietų Afrikos regionuose. Priešais astronomą gulėjo puikus gyvūnas lenktais lyros formos ragais, jo kūną dengė ilgas, tankus ir švelnus akinamo baltumo kailis; į akis krito kaštoninės spalvos dėmių išmargintas pilvas.

Užsidėję ant pečių storą lazdą su permestu per ją gyvūnu, medžiotojas ir astronomas paliko skardį prie krioklio ir po pusvalandžio pasiekė savo stovyklą, įrengtą siaurame slėnio tarpeklyje. Ten jų laukė vežimas, saugomas dviejų vežėjų iš bušmėnų genties.

Antrasis skyrius

Oficialus pristatymas

Sausio dvidešimt aštuntąją, dvidešimt devintąją ir trisdešimtąją Mokumas ir Viljamas Emeris nepaliko susitikimo vietos. Tuo laiku, kai bušmėnas, veikiamas savo medžiotojiškų instinktų, nesirinkdamas persekiojo laukinius žvėris po mišką šalia krioklio, jaunasis astronomas stebėjo upės vagą. Laukinės ir didingos gamtos reginiai žavėjo europietį ir džiugino jo širdį naujais įspūdžiais. Jis, žmogus, iki šiolei turėjęs reikalų tik su skaičiais, mokslininkas, dieną ir naktį palinkęs prie savo katalogų arba prikaustytas prie teleskopo okuliaro, amžinai stebintis, kaip žvaigždės pereina per dienovidinius, arba apskaičiuojantis jų užtemimus, dabar mėgavosi gyvenimu gamtos prieglobstyje, beveik nepraeinamų ir tankiai apžėlusių kalvų šlaitus miškų pavėsyje, šiose negyvenamose aukštumose, kurias pasiekė tik Morgedos purslai. (*Katalogas – informacinis leidinys, kuriame tam tikra tvarka išvardijami daiktai pagal požymius ir apibūdinami. Okuliaras – žiūrono dalis, nukreipta į stebėtojo akį. Teleskopas – instrumentas žvaigždėms ir kitiems dangaus kūnams stebėti, jų spinduliavimui tirti. Dienovidinis – linija, jungianti sferos ar kito sukimosi paviršiaus ašigalius, šiuo atveju – dangaus dienovidinis.*) Jis jautė, kaip su poezija susilieja šios dykos erdvės, kurių beveik netyrinėjo žmonės, o jo protas ilsėjosi nuo matematinių apskaičiavimų. Taip nejučiomis slinko laukimo laikas, – štai iš kur ta jaunuolio neišsenkanti kantrybė, kurios niekaip nesuprato bušmėnas. Todėl drąsu-

sis medžiotojas nesiliovė reikšti vis tų pačių skundų, o mokslininkas – vis kartoti tų pačių atsakymų, kurie, žinia, nė kiek nenuramino nervingojo Mokumo.

Atėjo sausio trisdešimt pirmoji – paskutinė diena, paminėta garbiojo Erio laiške. Jeigu mokslininkai neatvyks ir šiandien, Viljamas Emeris turės ką nors nutarti, o tai padaryti jam tikrai bus nelengva. Vėluoti jie gali be galo ilgai, betgi kiek galima be galo ilgai laukti?

– Pone Viljamai, – tarė jam medžiotojas, – kodėl mudu negalėtume pasitikti svetimšalių? Mes neprasilenktume, nes čia tėra vienintelis kelias. Juk mudu žinome, kad tas vienintelis kelias – upė; jeigu jie plauks ja aukštyn, kaip sakoma jūsų popieriaus skiautėje, mes tikrų tikriausiai juos sutiksime!

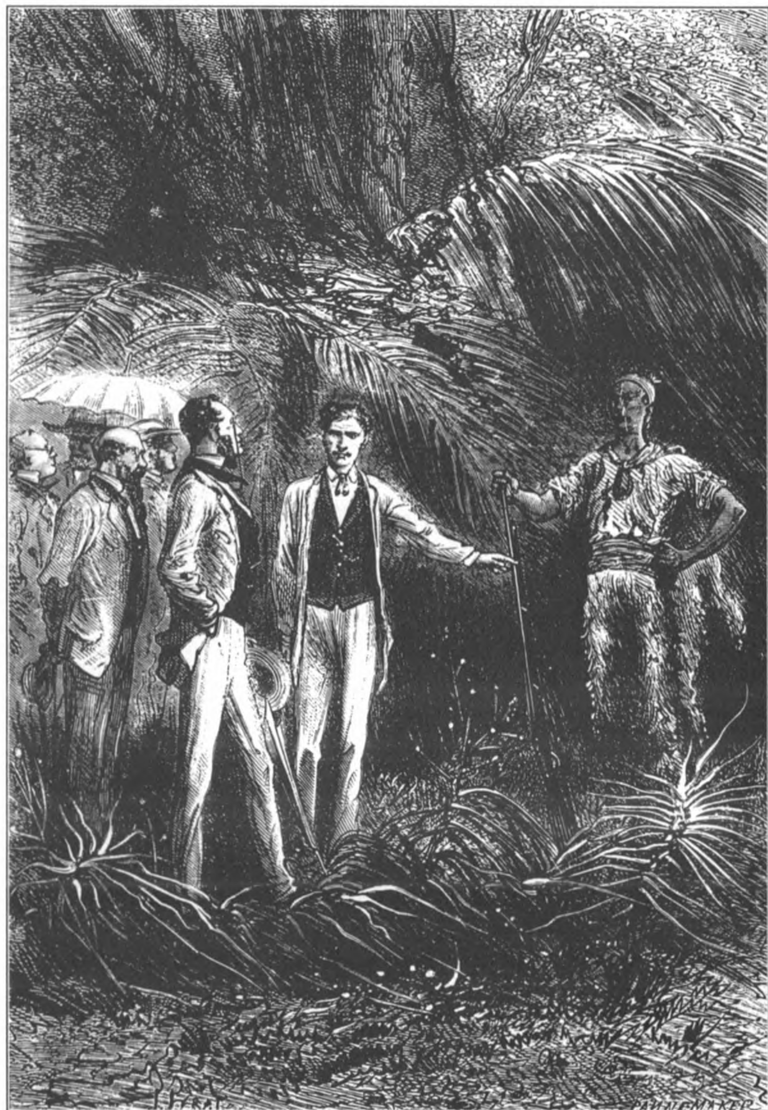
– Jūsų idėja iš tiesų puiki, Mokumai, – atsakė astronomas. – Eime ir pasižvalgykime žemiau slenksčių. Šiaip ar taip, mudu galėsime grįžti į stovyklą upės slėniu. Bet pasakykite man, garbingasis bušmėne, ar pakankamai gerai pažįstate Oranžinės upės vagą?

– Taip, pone, – atsakė medžiotojas, – aš du kartus ėjau prieš srovę nuo Volpaso kyšulio iki tos vietos, kur ji susilieja su Hartu prie Transvalio respublikos sienos. (*Transvalio respubliką 1856 metais įkūrė afrikaneriai /būrai/ – olandų, prancūzų ir vokiečių kolonistų palikuonys. 1877 metais ją aneksavo D. Britanija, vėliau būrai gavo vidinę savivaldą, bet po anglų–būrų karo /1899–1902/ vėl pakluso imperijai. Nuo 1910 metų priklauso PAR.*)

– O ar visur ji tinka laivybai, žinia, išskyrus Morgedos krioklius?

– Tikra teisybė, pone, – atsakė bušmėnas. – Tiesa, pridursiu, kad sausojo sezono pabaigoje Oranžinė, likus iki žiočių penkioms – šešioms mylioms, itin paseklėja. Tada ten susidaro smėlio seklumа, kurią stipriai daužo iš vakarų atsiritančios bangos.

– Nieko baisaus, – atsakė astronomas, – vadinasi, tuo laiku, kai mūsų europiečiai pagal planą turėjo išsilaipinti į krantą, į žiotis dar galėjo įplaukti jų laivas. Taigi nėra jokių priežasčių jiems

vėluoti, vadinasi, jie greitai atvyks.

Bušmėnas nieko neatsakė. Jis užsimetė ant peties karabiną, sušvilpė Topui ir pirmas nužingsniavo siauru taku, nusileidžiančiu iš keturių šimtų pėdų aukščio į krioklio papėdę.

Buvo devynios valandos ryto. Abu tyrinėtojai – juos iš tikrųjų galima taip vadinti – ėmė traukti prieš tėkmę, žingsniuodami kairiuoju upės krantu. Kelias toli gražu nebuvo lygus ir smagus, – jis nė iš tolo nepriminė nei pylimo, nei krantinės. Upės krantai, ištisai apžėlę krūmokšniais, užstoti įvairių medžių tankumyno, nuolatos sprūdo iš akių. Vadinamojo *Cynauchum filiforme* girliandos kabojo nuo vieno medžio iki kito, mūsų keliautojų kelyje sudarydamos neperregimą žalią tinklą. Todėl bušmėno peilis visą laiką švysčiojo ore: medžiotojas be gailesčio kapojo šias lianų sudarytas užtvaras. Viljamas Emeris visa krūtine traukė aštrius miško kvapus, ypač kvapniojo kamparo, kurį skleidė daugybė jo žiedų. Laimei, kelios laukymės – neapžėlę kranto ploteliai, – palei kuriuos taikiai sroveno žuvingi upės vandenys, – leido medžiotojui ir jo palydovui truputį sparčiau žingsniuoti vakarų kryptimi. Vienuoliktą valandą ryto jie jau buvo įveikę beveik keturias mylias.

Vėjas pūtė iš tos pusės, kurioje leidžiasi saulė. Vadinasi, į krioklio pusę, todėl jo dundesys nebepasiekė jau gana toli nupėdinusių keliautojų. Užtat garsus, sklidusius iš priekio, juodu galėjo girdėti kuo puikiausiai.

Viljamas Emeris su medžiotoju sustojo ir pradėjo apžiūrinėti tiesią upės vagą. Čia Oranžinė tekėjo tarp dviejų aukštai virš jos pakibusių kreidos uolų, kurios siekė du šimtus pėdų.

– Palauksime čia, – tarė astronomas, – kartu ir pailsėsime. Mano kojos, žinia, neprilygsta medžiotojo kojoms, misteri Mokumai; aš kur kas mikliau vaikštinėju po dangaus skliautą negu žemės keliais. Taigi čia ir sustokime. Iš čia galėsime matyti upę dviejų trijų mylių atstumu, ir kai tik savaeigė barka pasirodys prie paskutinio slenksčio, mes ją tuoj pat pamatysime. (*Barka – barža, krovininis upių laivas.*)

Jaunasis astronomas atsisėdo, priglaudęs nugarą prie gigantiškos karpažolės, kurios kamienas kilo į viršų keturiasdešimt pėdų. Iš čia mokslininkas galėjo gana toli apžvelgti upės vagą. Medžiotojas, neįpratęs sėdiniuoti, vaikščiojo pirmyn ir atgal krantu, o tuo metu Topas vaikė ištisus būrius laukinių paukščių, kurie visiškai nedomino jo šeimininko.

Bušmėnas su kompanionu šioje vietoje sugaišo ne daugiau kaip pusvalandį, kai Viljamas Emeris išvydo, jog jo bičiulis, stovėjęs gal už šimto žingsnių prieš tėkmę, staiga sukluso. Ar tik kartais bušmėnas nepastebėjo barkos, kurios juodu taip nekantriai laukia?

Pašokęs nuo patogaus samanų patalo, astronomas nuskubėjo prie medžiotojo. Po kelių akimirkų jau abu stovėjo greta.

– Ar ką nors matote, Mokumai? – paklausė jis bušmėno.

– Ne, aš nieko nematau, pone Viljamai, – atsakė medžiotojas, – bet man atrodo, kad be įprastų mano ausiai natūralių gamtos garsų nuo upės sklinda kažkoks keistas gaudesys!

Tai pasakęs bušmėnas paprašė savo pašnekovą patylėti, atsigulė ir pridėjo ausį prie žemės; ėmė atidžiai klausytis.

Po kelių minučių medžiotojas atsistojo, papurtė galvą ir tarė:

– Tikriausiai apsirikau. Gaudesys, kurį išgirdau, matyt, viso labo tėra vėjo šlamesys lapuose arba upės vandens, sruvenančio per akmenis, čiurlenimas. Bet vis dėlto...

Čia jis vėl atidžiai įsiklausė, bet nieko neišgirdo.

– Mokumai, – vėl prabilo Viljamas Emeris, – jeigu gaudesį, kuris patraukė jūsų dėmesį, skleidžia savaeigės barkos motoras, jūs geriau jį išgirsite, jei nusileisite prie pat vandens. Vanduo praleidžia garsus greičiau negu oras.

– Teisybę sakote, pone Viljamai! – atsakė medžiotojas. – Juk aš šitaip ne sykį esu nustatęs, kad hipopotamas brenda per upę. (*Hipopotamas, begemotas – kanopinis žolėdis Afrikos gyvūnas. Daugiausia laiko praleidžia vandenyje.*)

Bušmėnas nusileido nuo stataus ir skardingo kranto, laikydamasis už lianų ir žolės kuokštų. Pasiekęs upę, įbrido į ją iki kelių

ir pasilenkęs prikišo ausį prie vandens paviršiaus.

– Taip! – sušuko jis, pasiklausęs keletą sekundžių. – Taip! Aš neapsirikau! Ten, už kelių mylių prieš tėkmę, sklinda triukšmas, kurį kelia stiprūs smūgiai per vandenį. Vienodi ir nepertraukiami pliaukšėjimai tam tikrame gylyje.

– Sraigto triukšmas? – skubiai paklausė astronomas.

– Tikriausiai, pone Emeri. Vadinasi, tie, kurių laukiame, jau nebetoli.

Viljamas Emeris, žinodamas, kokias aštriareges akis, subtilią klausą ir stiprią uoslę turi medžiotojas, nesuabejojo jo spėjimo teisingumu. Bušmėnas užkopė atgal ant kranto, ir juodu abu ėmė laukti toje vietoje, iš kurios lengvai galėjo stebėti Oranžinės upės tėkmę.

Prabėgo pusvalandis, kuris Viljamui Emeriui, nepaisant įgimtos jo ramybės, pasirodė esąs begalinis. Kiek sykių jam pasivaideno, kad jau regi neryškų slystančio vandens paviršiumi laivo siluetą. Tačiau akys jį klaidino. Pagaliau bušmėno šūktelėjimas privertė stipriau plakti astronomo širdį.

– Dūmai! – sušuko Mokumas.

Pažvelgęs į tą pusę, į kurią parodė medžiotojas, Viljamas Emeris vargais negalais pastebėjo lengvą debesėlį, pakibusį ties upės vingiu. Daugiau nebebuvo ko abejoti.

Laivas sparčiai judėjo pirmyn. Netrukus Viljamas Emeris galėjo įžvelgti jo kaminą, skleidžiantį juodų dūmų debesį, kuris bemat maišėsi su baltais garais. Matyt, įgula padidino ugnį kūrykloje, norėdama greičiau plaukti ir paskirtąją dieną spėti pasiekti susitikimo vietą. Barka, šiaip ar taip, skrodė vandenį dar už septynių mylių nuo Morgedos slenksčių.

Buvo vidurdienis. Astronomas pagalvojo, kad jiems vertėtų grįžti į krioklio papėdę, kadangi dabartinė vieta, kur jie apsistojo, visiškai netiko išsilaipinti. Jis pasidalijo mintimis su medžiotoju, ir pastarasis, netaręs nė žodžio, patraukė atgal taku, jau jų pramintu palei kairįjį upės krantą. Viljamas Emeris nužingsniavo paskui bušmėną, paskutinį sykį atsigręžęs žvilgtelėti ten, kur upė da-

rė vingį; dar pastebėjo britų vėliavą, besiplaikstančią virš laivagalio.

Grįžti atgal prie slenksčių sekėsi lengviau ir greičiau, todėl jau po valandos bušmėnas ir astronomas trumpam stabtelėjo, likus ketvirčiui mylios iki krioklio. Čia upės tėkmė, darydama pusratį, suformavo gilų užutėkį. Į jį nesunkiai galėjo įplaukti savaeigė barka.

Galimas daiktas, laivas jau visai priartėjo, nes jam nesunku pavyti du pėsčiuosius, kad ir kaip greitai jie žygiuotų. Tiktai mūsų herojai kol kas dar nematė barkos, kadangi aukšti medžiai, augę krante ir palinkę iki pat vandens, užstojo visą upės vagą. Tačiau pro krioklio ūžimą jau girdėjosi ploni mašinos švilpčiojimai. Tai įgula davė signalą, kad jau artėja prie Morgedos slenksčių. Medžiotojas atsakė karabino šūviu, kurį virš upės pakartojo skardus aidas. Pagaliau pasirodė laivas.

Paklususi astronomo duotam ženklui, barka pasisuko ir tyliai prisiglaudė prie kranto. Įgula išmetė švartavimo lynus. (*Švartavimo lynais ar lynu laivas pririšamas prie kranto, prieplaukos ar kito laivo.*) Bušmėnas pačiupo lyną ir apvyniojo jį apie žemą kelmą. Tuoj pat į krantą iššoko aukštaūgis vyriškis ir žengė prie jaunojo mokslininko; jo kompanionai negaišdami irgi lipo į krantą. Viljamas Emeris taip pat žengė prie aukštojo vyro.

– Pulkininkas Everestas?

– Ponas Viljamas Emeris? – paklausė ir pulkininkas.

Astronomas ir jo kolega iš Kembridžo observatorijos nusilenkė vienas kitam ir paspaudė rankas.

– Ponai, – tarė atsigręžęs pulkininkas, – leiskite jums pristatyti garbųjį Viljamą Emerį iš Keiptauno observatorijos, kuris buvo toks malonus, kad teikėsi mus sutikti prie Morgedos krioklių.

Keturi keleiviai, išlipę iš laivo ir stovėję už pulkininko Everesto, vienas paskui kitą nusilenkė Keiptauno astronomui, kuris savo ruožtu atsakė tuo pačiu. Paskui pulkininkas Everestas pristatė juos visus Viljamui Emeriui, žinia, grynai britiška maniera:

– Pone Emeri, tai seras Džonas Murėjus iš Devonšyro, jūsų

tėvynainis; ponas Matvejus Struksas iš Pulkovo observatorijos, ponas Nikolajus Palanderis iš Helsingforso observatorijos ir ponas Michailas Cornas iš Kijevo observatorijos; šie trys rusų mokslininkai mūsų tarptautinėje komisijoje atstovauja Jo didenybei. (*Pulkovo observatorija yra už 19 km nuo Sankt Peterburgo centro. Helsingforsas /dabar Helsinkis/ – įkurtas 1550 metais. 1828 m. įkurtas universitetas ir observatorija. Kijevo observatorija veikia prie universiteto, įsteigto 1828 m. Jo didenybė – rusų imperatorius Nikolajus I /1796–1855/.*)

Trečiasis skyrius

Įveikta kliūtis

Pulkininkas Everestas, kurį delegavo Britanijos vyriausybė, kartu su Matvejumi Struksu vadovavo šiai tarptautinei komisijai. Beje, Emeris pažinojo pulkininką kaip puikų mokslininką, kurį išgarsino jo suformuluotas ūkų sukimosi apibrėžimas ir žvaigždžių užtemimų apskaičiavimai. (*Galaktikų ūkai – išretėjusių dujų ir dulkių debesys mūsų Galaktikos viduje.*) Šis penkiasdešimtmetis astronomas, šaltas ir metodiškas vyriškis, gyveno matematiškai tiksliai valandomis apskaičiuotą gyvenimą. Jam neatsitikdavo nieko netikėto. Visur ir visada jis buvo toks tikslus kaip ir šviesuliai, kertantys dienovidinius. Vis dėlto jaunasis astronomas tikėjosi, jog pulkininkas Everestas pasidalys mintimis su juo dėl savo misijos tikslo čia, Pietų Afrikoje. Tačiau pulkininkas Everestas tylėjo, ir Viljamas Emeris nematė reikalo jį klausinėti. Pulkininko nuomone, tikriausiai dar neatėjo laikas apie tai prabilti.

Viljamas Emeris iš nuogirdų pažinojo ir serą Džoną Murėjų, turtuolį ir mokslininką, kuris varžėsi su Viljamu Rosu ir lordu Eldžinu ir kuris, neturėdamas oficialaus mokslinio titulo, išgarsino Angliją savo astronominiais veikalais. (*Autorius aiškiai sumaišė anglų karinį jūrininką ir poliarinį tyrinėtoją Džeimsą Rosą /1800–1862/ su airiu astronomu Viljamu Rosu /1800–1867/, moksle žinomu tikrąja savo pavarde – Viljamas Parsonsas.*) Mokslas jam buvo dėkingas ir už reikšmingą piniginę paramą. Jis paaukojo dvidešimt tūkstančių svarų sterlingų įrengti didžiuliam re-

flektoriui, konkuruojančiam su Parsonso–Tauno teleskopu, su kuriuo pavyko nustatyti keliolikos dvigubų žvaigždžių sudėties elementus. (*Svaras sterlingų – anglų piniginis vienetas, lygus 20 šilingų arba 240 pensų.*) Jis turėjo daugiau kaip keturiasdešimt metų, pasižymėjo didiko manieromis, o jo bejausmis veidas neatskleidė tikrojo charakterio.

Kai dėl trijų rusų – ponų Strukso, Palanderio ir Corno, tai jų pavardes Viljamas Emeris irgi išgirdo ne pirmą sykį. Tačiau jaunasis astronomas nepažinojo jų asmeniškai. Nikolajus Palanderis ir Michailas Cornas rodė aiškią pagarbą Matvejui Struksui. Viljamas Emeris tyliai pagalvojo, kad čia susirinko po lygiai anglų ir rusų mokslininkų, t.y. trys anglai ir trys rusai. Ir savaeigės barkos, vadintos „Karalienė ir Caras", įgulą sudarė dešimt žmonių – penki išeiviai iš Anglijos ir penki – iš Rusijos.

– Pone Emeri, – kreipėsi į savo jaunąjį kolegą pulkininkas Everestas, kai tik visi susipažino, – mes dabar taip gerai vieni kitus pažįstame, tarsi kartu būtume keliavę nuo Londono iki Volpaso kyšulio. Aš jaučiu jums ypatingą pagarbą ir aukštai vertinu tuos darbus, kuriais jūs, būdamas jaunas mokslininkas, pelnėte sau šlovę. Kaip tik mano prašymu Anglijos vyriausybė nutarė įtraukti jus dalyvauti tose operacijose, kurias mes pamėginsime vykdyti Pietų Afrikoje.

Viljamas Emeris dėkingai nusilenkė pulkininkui ir pagalvojo, kad dabar pagaliau jis sužinos motyvus, paskatinusius šiuos mokslininkus atkeliauti būtent į Pietų pusrutulį. Tačiau pulkininkas nė nemanė ką nors plačiau dėstyti.

– Pone Emeri, – tarė jis, – leiskite jūsų paklausti, ar jau užbaigti visi pasiruošimo darbai?

– Visiškai, pulkininke, – atsakė astronomas. – Laikydamasis nurodymų, kuriuos man laiške davė gerbiamasis ponas Eris, aš prieš mėnesį išvažiavau iš Keiptauno ir atvykau į Lataku stovyklą. Ten aš sutvarkiau viską, ko reikia tyrimo darbams Afrikos užkampyje, – maisto produktų ir vežimų, arklių ir bušmėnų. Lataku jūsų laukia palyda iš šimto ginkluotų vyrų, o jiems vadovaus su-

manus ir įžymus medžiotojas bušmėnas Mokumas, kurį jums leidus dabar pristatau.

– Bušmėnas Mokumas! – sušuko pulkininkas Everestas, jeigu tik galima šūksniu pavadinti tą ramų ir šaltą toną, kuriuo buvo ištarti šie žodžiai. – Bušmėnas Mokumas! Bet šį vardą aš gerai žinau.

– Tai miklaus ir bebaimio afrikiečio vardas, – pridūrė seras Džonas Murėjus, atsigręžęs į medžiotoją, kurio europiečių pagyrimai nė kiek nesutrikdė.

– Medžiotojas Mokumas, – tarė Viljamas Emeris, pristatydamas savo palydovą.

– Jūsų vardas puikiai žinomas Jungtinėje Karalystėje, – atsiliepė pulkininkas Everestas. – Jūs buvote Andersono bičiulis ir garsiojo Livingstono, pagerbusio mane savo draugyste, palydovas. Anglija mano asmenyje nuoširdžiai jums dėkoja. Aš sveikinu poną Emerį, kad jis pasirinko jus karavano viršininku. Toks medžiotojas kaip jūs tikriausiai labai mėgsta gerą ginklą. Mes atsigabenome gana didelį arsenalą, todėl paprašysiu pasirinkti iš jo tai, kas jums labiausiai patiks. (*Arsenalas – čia: didelis kiekis įvairiausių šautuvų.*) Mes žinome, kad ginklas pateks į geras rankas.

Džiugi šypsena šmėkštelėjo bušmėno lūpose. Žinia, puikus jo paslaugų vertinimas Anglijoje sujaudino Mokumą, bet kur kas mažiau, negu tikėjosi pulkininkas Everestas. Bušmėnas pagarbiais žodžiais padėkojo pulkininkui ir pasitraukė į šalį, kad netrukdytų Viljamui Emeriui kalbėtis su europiečiais.

Jaunasis astronomas nuodugniai papasakojo, kokį ekspedicijos organizavimo darbą jis padarė, ir pulkininkas Everestas, regis, liko patenkintas. Dabar visi sušneko apie tai, kaip greičiau nusigauti iki Lataku gyvenvietės, nes karavanas turėjo iškeliauti pirmomis kovo dienomis, vos tik pasibaigs liūčių sezonas.

– Malonėkite nutarti, pulkininke, – tarė Viljamas Emeris, – kaip norėtumėte pasiekti šią gyvenvietę.

– Oranžine upe, paskui vienu iš jos intakų Kurumanu, kuris teka pro Lataku gyvenvietę.

– Visa tai puiku, – pareiškė jaunasis astronomas, – tačiau, kad ir koks būtų puikus, kad ir koks greitas jūsų laivas, jis nepajėgs įveikti Morgedos krioklio!

– Mes aplenksime krioklį, pone Emeri, – atsakė pulkininkas. – Nužingsniavę pėsčiomis kelias mylias, mes galėsime grįžti į upę aukščiau slenksčių, ir jeigu aš neapsirinku, nuo krioklio iki Lataku upė tinka laivybai, taip pat ir mūsų barkai, nes jos grimzlė visiškai nedidelė.

– Be abejonės, pulkininke, – vėl prabilo astronomas, – bet jūsų barka tokia sunki, kad...

– Pone Emeri, – nutraukė jį pulkininkas Everestas, – mūsų laivas yra tikras šedevras, nuleistas nuo Liverpulio *Leard and Company* stapelių. (*Stapelis – nuožulnus uždaros patalpos pamatas, ant kurio statomas ir įrengiamas laivas iki nuleidimo į vandenį.*) Jį be galo lengvai galima išardyti į dalis ir vėl surinkti. Raktas ir keliolika varžtų – štai viskas, ko reikia žmonėms, dirbantiems šį darbą. Ar atgabenote vežimą prie Morgedos krioklio?

– Taip, pulkininke. Mūsų stovykla įkurta ne daugiau kaip už mylios nuo šios vietos.

– Tada paprašysiu bušmėną atvaryti vežimą į mūsų išsilaipinimo vietą. Į jį sukrausime laivo dalis ir mašiną, kuri taip pat lengvai išardoma ir vėl surenkama, o mes patys žingsniuosime aukštyn iki tos vietos, kur Oranžinė vėl tinka laivybai.

Pulkininko Everesto nurodymai buvo įvykdyti. Bušmėnas tuoj pat išnyko tankumyne, pažadėjęs grįžti greičiau negu po valandos. Per tą laiką įgula iškrovė barką. Beje, krovinių buvo ne per daugiausia – dėžės su instrumentais, įspūdinga Pardėjaus Muro iš Edinburgo fabriko šautuvų kolekcija, keli bidonai su degtine, džiovintos mėsos statinaitės, šaudmenų dėžės, nedideli lagaminai su būtiniausiais daiktais, brezentas palapinėms ir kiti reikmenys, tarsi ką tik nuo parduotuvės, skirtos keliautojams, prekystalio, – kruopščiai sudėta guminė valtis, užėmusi ne daugiau vietos negu suvyniota antklodė, kai kurie stovyklos įrengimui skirti įnagiai ir taip toliau, ir panašiai; pagaliau kažkas panašaus į vėduok-

linę mitraljezę – dar gana netobulą ginklą, tačiau kuris turėjo atrodyti labai grėsmingas priešui, jeigu tas susimanytų prisiartinti prie laivo. (*Mitraljezė – šaunamasis ginklas, turintis keliolika vamzdžių /iki 25/, išdėstytų lyg vėduoklė, iš kurių šaudoma nuosekliai ir labai greitai. Tolimas kulkosvaidžio prototipas.*)

Visus šiuos daiktus vyrai sukrovė ant kranto. Aštuonių arklio jėgų mašiną, sveriančią du šimtus kilogramų, išardė į tris dalis: kūryklą su katilais, mechanizmą, kurį buvo galima atskirti nuo kūryklos vienu rakto pasukimu, ir sraigtą, įtaisytą ant dirbtinio achterštevenio. (*Achterštevenis – konstrukcija, kampu pritvirtinta prie laivo kilio ir sudaranti jo tęsinį laivagalyje. Laivo pirmagalyje įtaisyta analogiška konstrukcija vadinama forštevenium.*) Išnešę juos iš laivo, jūreiviai ištuštino visą barkos vidų. Be patalpos, skirtos mašinai ir triumui, barka turėjo dar priekinį skyrių įgulos nariams ir užpakalinį skyrių, skirtą pulkininkui Everestui ir jo palydovams. Akimirksniu dingo visos pertvaros, o kofrai ir gultai buvo bemat išnešti ant kranto. Taigi laivas virto tiesiog paprastu kevalu. (*Kofrai – kelionės dėžės su keliais skyreliais.*)

Šis trisdešimt penkių pėdų kevalas susidėjo iš trijų dalių kaip ir savaeigio barkaso „Ma–Robert" korpusas, pasitarnavęs daktarui Livingstonui pirmosios kelionės Zambeze metu. Jis buvo padarytas iš cinkuoto plieno – kartu ir lengvas, ir patvarus. Pritvirtinantys plokštes prie atraminio rėmo varžtai irgi buvo iš to paties metalo, todėl užtikrino puikų sandarumą ir barkos hermetiškumą.

Viljamas Emeris tiesiog apstulbo pamatęs, koks tai nesudėtingas darbas ir kaip lengvai jį galima padaryti. Neprabėgo nė valanda, kai atidardėjo medžiotojo valdomas ir dviejų bušmėnų lydimas vežimas, o barka jau buvo paruošta pakrauti.

Vežimas atrodė tikrai primityviai suręstas. Jis buvo užkeltas ant keturių masyvių ratų, užmautų ant dviejų ašių, viena nuo kitos nutolusių per dvidešimt pėdų; pats vežimas savo ilgiu nenusileido dabartiniam amerikiečių autobusui. Šis sunkus, girgždantis gremėzdas, kurio priekis išsikišęs pirmyn per gerą pėdą, slinko

tempiamas šešių naminių buivolų, sukinkytų poromis ir labai jautriai reaguojančių į ilgą nusmailintą varovo lazdą. Tiktai šie didžiuliai atrajojantys gyvuliai ir galėjo patraukti iš vietos tokį griozdą, kai jis būdavo pakrautas. Nepaisant „vairuotojo" miklumo, vežimas tikriausiai ne sykį buvo įklimpęs klampiose ir pelkėtose vietose.

„Karalienės ir Caro" barkos įgula ėmė krauti laivo dalis į vežimą taip, kad visam jo plotui vienodai tektų svorio. Visi žino priežodžiu virtusį jūreivių vikrumą. Iš šalies atrodė, kad pakrauti ir pritvirtinti laivo dalis šiems šauniems vyrukams tėra tik žaidimas. Sunkesnes barkos dalis jie sukrovė tiesiai virš ašių – pačioje patikimiausioje vežimo vietoje. Tarp jų dėjo dėžes ir dėželes, statines ir statinaites, pagaliau kitus daiktus, – visi jie lengvai rado savo vietas. Kai dėl pačių keliautojų, tai keturių mylių kelias jiems buvo viso labo tik pasivaikščiojimas.

Trečią valandą dienos, kai viskas jau buvo pakrauta, pulkininkas Everestas davė ženklą išvykti. Jis pats su kompanionais, vedami Viljamo Emerio, patraukė priekyje. Bušmėnas, įgulos nariai ir vežimo varovai pėdino iš paskos lėtesniu tempu.

Kelionė pernelyg nenuvargino keliautojų. Pakilimai ir nuokalnės, pasitaikę kelyje į Oranžinės upės aukštupį, nebuvo labai staigūs, – tuo itin džiaugėsi sunkiai pakrauto vežimo varovai. Kai dėl mokslinės komisijos narių, tai jie lengvai kopė į kalvų šlaitus. Beeidami šnekučiavosi apie šį bei tą. Europiečiai negalėjo atsižiūrėti nuostabių vaizdų, atsivėrusių prieš jų akis. Ši didinga gamta, be galo žavi savo pirmapradiškumu, svaigino juos lygiai taip pat, kaip ir Viljamą Emerį; plaukdami upe, keliautojai dar nespėjo atsigėrėti šio Afrikos rajono grožybėmis. Jie žavėjosi, bet gana santūriai, kaip ir tinka anglams – priešininkams visko, kas gali pasirodyti esą „nepriderama". Pavyzdžiui, krioklys sukėlė jų aplodismentus, nors ir šykščius ir tik pirštų galiukais, užtat išraiškingus. Žodžiu, taisyklės *nil admirari* (*niekuo nesistebėti /lot./*) jie nesilaikė pernelyg griežtai. Viljamas Emeris jautėsi esąs namuose, todėl stengėsi svečiams parodyti Pietų Afrikos įžymybes, ne-

praleisdamas nė vieno šio afrikietiško parko savitumo.

Pusę penkių keliautojai sėkmingai apėjo Morgedos krioklį. Netrukus jie pasiekė plynaukštę, nuo kurios jų akims, kiek tik siekė žvilgsnis, atsivėrė visu savo ilgumu upė, ramiai genanti vandenis. Jie įsitaisė ant kranto, laukdami atvykstant vežimo.

Apie penktą valandą kalvos viršūnėje pasirodė vežimas: jis visiškai sėkmingai atgabeno laivo dalis. Pulkininkas Everestas tuoj pat įsakė iškrauti vežimą, kad rytoj rytą auštant galėtų toliau plaukti.

Visa naktis praslinko betriūsiant. Jūreiviai laivo korpusą surinko trumpiau negu per valandą, mašiną ir sraigtą pastatė į vietas, vėl įtaisė metalines pertvarėles tarp kajučių, skyriai atgavo savo išvaizdą, ryšulius sudėjo nustatyta tvarka, – visi šie veiksmai, atlikti greitai ir tiksliai, darė garbę „Karalienės ir Caro" barkos įgulai. Ją sudarantys anglai ir rusai, kruopščiai parinkti žmonės, pasižymėjo drausmingumu ir miklumu, taigi jais buvo galima pasikliauti.

Kitą dieną, vasario pirmąją, auštant į laivą sulipo visi keleiviai. Iš jo kamino jau veržėsi juodi dūmų kamuoliai, o mechanikas, norėdamas padidinti trauką, per šiuos dūmus paleido srovę baltų garų. Mašina, pasiekusi aukštą slėgį ir neturėdama kondensatoriaus, leido garus kas kartą pakilus vožtuvui kaip ir garvežiuose naudojamoje sistemoje. (*Kondensatorius – čia: įrengimas, kuriame garai paverčiami vandeniu.*) Kūryklai, turėjusiai didelį šildymo paviršių, reikėjo ne daugiau kaip pusvalandžio, kad sukauptų pakankamą kiekį garų. Įgula pasirūpino malkomis, pasiruošė gerą atsargą juodmedžio ir bakauto (*gvajoko*) medienos, nepagailėjusi vertingų veislių, kurių čia augo daugybė. (*Bakautas – amžinai žaliuojantis atogrąžų medis. Jo mediena labai kieta, tamsiai ruda.*)

Šeštą valandą ryto pulkininkas Everestas davė ženklą išplaukti. Kartu su keleiviais ir jūreiviais plaukė ir medžiotojas Mokumas, gerai žinojęs upės vagą. Jis liepė savo bušmėnams nuvaryti vežimą į Lataku.

Tą akimirką, kai buvo įtrauktas švartavimo lynas, pulkininkas Everestas tarė astronomui:

– Beje, pone Emeri, ar žinote, ką mes čia rengiamės veikti?

– Neturiu nė menkiausio supratimo, pulkininke.

– O viskas labai paprasta, pone Emeri. Mes turime išmatuoti dienovidinio lanką Pietų Afrikoje.

Ketvirtasis skyrius

Keli žodžiai apie metrą

Visais laikais idėja apie universalų Žemės matavimo vienetą drumstė žmonių protus. Laikyta svarbiu dalyku, jog šis matas būtų tikslus ir nesikeičiantis, kad ir kokie kataklizmai sukrėstų mūsų planetą. (*Kataklizmas – staigus pasikeitimas, katastrofa.*)

Apie tai mąstė dar senovės mokslininkai. Aristotelis, senovės istorikų liudijimu, mato vienetu laikė stadiją, arba Egipto uolektį iš faraono Sezostrio laikų, – kaip šimtatūkstantinę dalį nuotolio nuo pusiaujo iki ašigalio. (*Aristotelis /384–322 pr. Kr./ – senovės graikų filosofas ir mokslininkas. Stadijas, arba Egipto uolektis, – senovės graikų ilgio matas, prilygstantis 240 žingsnių. Sezostris – vieno iš faraonų vardas.*) Eratostenas Ptolemėjų laikais apskaičiavo, tiesa, gana apytiksliai, laipsnio dydį, išmatavęs Nilo ilgį tarp Sienos ir Aleksandrijos. (*Eratostenas Kirėnietis /apie 276–194 pr. Kr./ – graikų mokslininkas, pirmasis nustatęs dienovidinio lanko ilgį. Ptolemėjai – Egipto valdovų dinastija 305–30 pr.Kr. Siena – senovės Egipto miesto Suno /dabar Asuanas/ graikiškas pavadinimas. Aleksandrija – miestas ir Viduržemio jūros uostas. Buvusi Egipto sostinė.*) Tokio pat pobūdžio geodezines operacijas darė Poseidonijas ir Ptolemėjas, tačiau jie nepajėgė pakankamai tiksliai apskaičiuoti laipsnio, kaip ir jų pasekėjai. (*Poseidonijas /apie 135–51 pr. Kr./ – sen. graikų filosofas, jis domėjosi visomis anų laikų mokslo sritimis. Ptolemėjas Klaudijus /apie 90 – 160 pr. Kr./ – sen. graikų astronomas, geocentrinės pasaulio*

sistemos kūrėjas, teigęs, kad Saulė ir žvaigždės sukasi apie nejudamą Žemę. Laipsnis – čia: plokščiojo kampo vienetas, lygus 1/90 stačiojo kampo daliai arba atitinkamai 1/360 apskritimo daliai.)

Prancūzijoje pirmasis laipsnio matavimo metodus pradėjo kurti Pikaras. 1669 metais, nustatęs dangaus lanko ir Žemės lanko ilgį tarp Paryžiaus ir Amjeno, jis laipsnio dydį prilygino penkiasdešimt septyniems tūkstančiams šešiasdešimčiai tuazų. (*Žanas Pikaras /1620–1682/ – prancūzų astronomas. Vienas iš pirmųjų gavo dienovidinio vieno laipsnio ilgį, gana artimą tikrajam. Amjenas – Prancūzijos miestas prie Somos upės. Tuazas – senovinis mato vienetas, lygus 194,9 cm arba beveik 2 metrams*).

Vėliau tokį pat darbą 1683–1718 metais atliko Domenikas Kasinis ir Lairas, išmatavę dienovidinio lanką nuo Diunkerko ir Koljūro, o 1739 metais jų apskaičiavimus patikrino Fransua Kasinis ir Lakailis, matavę nuo Diunkerko iki Perpinjano. (*Domenikas Kasinis /1625–1712/ – Paryžiaus observatorijos direktorius, vadovavęs darbams, tęsusiems Ž.Pikaro tyrimus. Nikola Luji La Kailis /1713–1762/ – prancūzų astronomas savarankiškai tyręs tą pačią problemą Gerosios Vilties kyšulyje.*) Dar vėliau mokslininkas Mešenas šio dienovidinio lanką išmatavo iki Barselonos. (*Pjeras Fransua Andrė Mešenas /1744–1804/ – prancūzų astronomas ir geodezininkas. Atrado 12 kometų.*) Kai Mešenas numirė – jis išėjo į dausas pertempęs jėgas, kai vykdė šią sunkią užduotį, – prancūziškojo dienovidinio matavimą 1807 metais atnaujino Arago ir Bio. (*Dominikas Fransua Arago /1786–1853/ – prancūzų astronomas, fizikas ir politinis veikėjas. Žanas Batistas Bio /1774–1862/ – prancūzų fizikas, geodezininkas ir astronomas.*) Pastarieji du mokslininkai „ištempė" tą lanką iki Balearų salų. Šiais matavimais gauta, kad vidutinį lanko „vieno laipsnio" dydį sudaro penkiasdešimt septyni tūkstančiai dvidešimt penki tuazai.

Kaip matome, iki pat devynioliktojo amžiaus tiktai atskiri prancūzų mokslininkai tyrė šią nelengvą problemą. Nors jau 1790 metais Prancūzijos vyriausybė, pasiūlius Taleiranui, išleido dekretą,

kuriame Mokslų akademijai siūlė nustatyti matų ir svorių etalonus; netrukus pranešime, kurį pasirašė tokie garsūs mokslo vyrai, kaip Borda, Lagranžas, Laplasas, Monžas, Kondorsė, buvo siūloma ilgio vienetu laikyti vieną dešimtmilijoninę dienovidinio ketvirčio dalį, o visų kūnų svorio vienetu – distiliuoto vandens vieno kubinio centimetro svorį. Taip buvo pasiūlyta dešimtainė sistema, susiejusi visus matus. (*Šarlis Morisas Taleiranas /1754–1838/ – prancūzų diplomatas, tris kartus buvęs Užsienio reikalų ministras, pagarsėjo kaip be galo neprincipingas, nors ir sumanus politikas. Etalonas – kruopščiai parinktas mato pavyzdys, kuriuo tikrinami kiti tos pačios rūšies matai. Žanas Šarlis Borda /1733–1799/ – fizikas ir geodezininkas. Žozefas Luji Lagranžas /1736–1813/ – matematikas ir mechanikas. Pjeras Simonas Laplasas /1749–1827/ – astronomas, matematikas, fizikas. Gasparas Monžas /1746–1818/ – matematikas, inžinierius. Žanas Antuanas Nikola Kondorsė /1743–1794/ – filosofas, matematikas, sociologas.*)

Žemės dienovidinio vieno laipsnio dydžio nustatymo darbai buvo atliekami skirtingose vietose, kadangi Žemės rutulys yra ne sferoidas, o elipsoidas, todėl jo suplokštėjimą ašigaliuose buvo galima apskaičiuoti tik po daugybės matavimų. (*Sferoidas – paplokščias rutulys. Elipsoidas – paviršius, gaunamas sukant elipsę apie vieną iš jos ašių.*)

1736 metais prancūzų mokslininkai Mopertiuji, Klero, Kamiu, Lemonjė, Utjė ir švedas Celsijus išmatavo šiaurės dienovidinio lanką Laplandijoje ir apskaičiavo, kad lanko vieno laipsnio ilgį sudaro penkiasdešimt septyni tūkstančiai keturi šimtai devyniolika tuazų. 1745 metais Kondaminas, Bugė, Godenas, kuriems padėjo ispanai Chuanas ir Antonijus Uloa, išmatavo dienovidinio laipsnį Peru ir nustatė, kad jo ilgį sudaro penkiasdešimt šeši tūkstančiai septyni šimtai trisdešimt septyni tuazai. (*Peru – Pietų Amerikos valstybė.*)

1752 metais Lakailis pranešė, kad Gerosios Vilties kyšulyje dienovidinio vieno laipsnio ilgis yra penkiasdešimt septyni tūkstančiai trisdešimt septyni tuazai. 1754 metais šventieji tėvai Me-

ras ir Boskovičius, išmatavę dienovidinį tarp Romos ir Riminio, nustatė, kad vieną laipsnį sudaro penkiasdešimt šeši tūkstančiai devyni šimtai septyniasdešimt trys tuazai. (*Rudžieras Džuzepė Boskovičius /1711–1787/ – italų matematikas ir astronomas, jėzuitas, profesorius.*)

1762 ir 1763 metais Bekarija apskaičiavo vieno laipsnio Pjemonte ilgį, sudarantį penkiasdešimt šešis tūkstančius keturis šimtus šešiasdešimt aštuonis tuazus. 1768 metais astronomai Meisonas ir Diksonas Šiaurės Amerikoje konstatavo, jog amerikietiško laipsnio ilgis Merilendo ir Pensilvanijos pasienyje sudaro penkiasdešimt šešis tūkstančius aštuonis šimtus aštuoniasdešimt aštuonis tuazus. (*Džiakomas Batista Bekarija /1716–1781/ – katalikų kunigas, vėliau fizikos ir filosofijos dėstytojas Italijoje. Pjemontas – Italijos šiaurės vakarų sritis, jos centras – Turino miestas. Meisonas /kitaip – Mazonas/ ir Diksonas – amerikiečiai astronomai. Merilendas ir Pensilvanija – JAV valstijos.*)

Vėliau, XIX amžiuje, buvo daug kartų matuotas dienovidinio lanko Bengalijoje, Rytų Indijoje, Pjemonte, Suomijoje, Kurše, Hanoveryje, Rytų Prūsijoje, Danijoje ir t.t. laipsnio ilgis.

Anglai ir rusai ne taip aktyviai kaip kiti gvildeno šias sunkias problemas, o pačiu žinomiausiu iš visų jų apskaičiavimų galima laikyti generolo majoro Rojamo veiklą, kai jis 1784 metais pamėgino susieti prancūzų ilgio matus su anglų.

Taigi dabar žinome, kad skirtingų dienovidinio lankų matavimai skirtingose vietose nesutapo vieni su kitais, ir galime padaryti išvadą, jog vidutiniu laipsnio ilgiu reikia laikyti penkiasdešimt tūkstančių tuazų, tai yra dvidešimt penkis senovinius prancūzų ljė, ir kad šį vidutinį ilgį padauginę iš trijų šimtų šešiasdešimties laipsnių, sudarančių Žemės paviršių, galime nustatyti, jog jos apskritimas yra lygus devyniems tūkstančiams ljė. (*Ljė – ilgio vienetas Prancūzijoje. Sausumos ljė prilygsta 4,452 km, jūrų – 5,556 km. Devyni tūkstančiai ljė sudaro 40500 km. Šių laikų duomenimis, Žemės pusiaujo ilgis lygus 40075 km.*) Iš šio vidutinio dydžio – penkiasdešimt septynių tūkstančių tuazų, – laikomo laips-

nio ilgiu, mokslininkai apskaičiavo „metro" ilgį, tai yra vieną dešimtmilijoninę Žemės dienovidinio ketvirčio dalį, kuri, kaip pasirodė, sudaro tris pėdas ir vienuolika sveikų du šimtus devyniasdešimt šešias tūkstantąsias linijų. (*Linija – anglų sistemos ilgio vienetas, lygus 1/12 colio arba 0,21167 cm.*)

Iš tikrųjų šis skaičius truputį sumažintas. Nauji apskaičiavimai, padaryti atsižvelgiant į Žemės suplokštėjimą ašigaliuose, rodo, jog dienovidinio ketvirčio ilgis yra ne dešimt milijonų metrų, o dešimt milijonų aštuoni šimtai penkiasdešimt šeši metrai. Šis aštuonių šimtų penkiasdešimt šešių metrų skirtumas neturi didesnės reikšmės palyginti su tokiu milžinišku dydžiu; ir vis dėlto, jeigu vertintume matematikos požiūriu, tektų pripažinti, kad visuotinai priimtas metras iš tikrųjų nesudaro vienos dešimtmilijoninės Žemės dienovidinio ketvirčio dalies. Čia yra, šiaip ar taip, apytikrė dviejų dešimt tūkstantųjų linijos paklaida.

Tokį metrą beveik tuoj pat priėmė Belgija, Ispanija, Pjemontas, Graikija, Olandija, buvusios ispanų kolonijos – Ekvadoras, Naujoji Grenada, Kosta Rika ir kitos šalys. Tačiau nepaisant to, jog metrinė sistema yra kur kas pranašesnė už visas kitas, Anglija iki šiol atkakliai atsisako ją priimti.

Galbūt šią sistemą būtų priėmę Jungtinės Karalystės gyventojai, jeigu ne politinės kliūtys, atsiradusios XVIII amžiaus pabaigoje. Kai 1790 metų gegužės aštuntąją pasirodė anksčiau minėtas dekretas, anglų mokslininkai iš Karališkosios draugijos buvo pakviesti prisidėti prie prancūzų mokslininkų. Ir vieni, ir kiti troško surengti bendrą posėdį, norėdami apsvarstyti, ką laikyti metru – paprastos švytuoklės, kuri švytuoja šešiasdešimt kartų per minutę, ilgį ar kurio nors vieno Žemės apskritimo tam tikrą dalį. Bet tik šiais, 1854 metais, jau seniai suprasdama metrinės sistemos pranašumus ir matydama, beje, kad visur kuriasi mokslininkų ir komersantų draugijos, siekiančios propaguoti reformas šioje srityje, Anglija nutarė ją priimti.

Anglijos vyriausybė panoro šį nutarimą laikyti paslaptyje, kol nauji geodeziniai matavimai įgalins suteikti Žemės laipsniui tiks-

lesnę reikšmę. Vis dėlto šiuo klausimu Britanijos vyriausybė palaikė savo pareiga susitarti su Rusijos vyriausybe, kuri taip pat linko priimti metrinę sistemą. Taigi buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo parinkti iš pačių garsiausių mokslo draugijų narių trys anglų ir trys rusų astronomai. Kaip jau matėme, Anglijai atstovavo pulkininkas Everestas, seras Džonas Murėjus ir Viljamas Emeris; Rusijai – ponai Matvejus Struksas, Nikolajus Palanderis ir Michailas Cornas. Ši tarptautinė mokslinė komisija (tada į ją dar neįėjo Viljamas Emeris), susirinkusi į posėdį Londone, nutarė, kad pirmiausia reikia išmatuoti dienovidinio lanką Pietų pusrutulyje. Tai padarę vėliau jie iš naujo išmatuos kitus dienovidinius, bet jau Šiaurės pusrutulyje: remdamiesi savo ekspedicijų rezultatais, abiejų šalių mokslininkai tikėjosi išvesti tikslų dydį, kuris atitiktų visas jų programos sąlygas. Reikėjo tik pasirinkti vieną iš kelių Anglijos valdų Pietų pusrutulyje – Kapo koloniją, Australiją ar Naująją Zelandiją. Tačiau pastarosios dvi šalys pernelyg toli nuo Europos, todėl mokslinei komisijai būtų tekę leistis į itin ilgą kelionę. Kita vertus, maoriai ir australai, nuolatos kovojantys su savo nukariautojais, galėtų labai trukdyti planuojamai operacijai. O Kapo kolonija teikė realių pranašumų: pirmiausia ji driekiasi prie to paties dienovidinio kaip ir kai kurios europinės Rusijos sritys, o po to, kai bus išmatuotas dienovidinio lankas Pietų Afrikoje, bus galima išmatuoti kitą to paties dienovidinio lanką Rusijos imperijoje, kaip ir anksčiau išsaugant visą šią operaciją paslaptyje; be to, pati kelionė į Anglijos valdas Pietų Afrikoje buvo palyginti trumpa; ir pagaliau – anglų ir rusų mokslininkams čia atsivėrė unikali galimybė, matuojant tose pačiose vietose kaip ir Lakailis, patikrinti prancūzų mokslininko apskaičiavimus ir sužinoti, ar jis buvo teisus, kai, nustatydamas dienovidinio laipsnį Gerosios Vilties kyšulyje, apskaičiavo jį turint penkiasdešimt septynis tūkstančius trisdešimt septynis tuazus.

Taigi abi šalys nutarė, kad geodezinius darbus verta atlikti Kapo teritorijoje. Didžiosios Britanijos ir Rusijos vyriausybės pritarė mokslinės komisijos nutarimui ir šiam tikslui paskyrė kreditus.

Buvo pagaminti du komplektai instrumentų, reikalingų atlikti trianguliacijai, o Karališkojo laivyno fregata „Augusta" gavo įsakymą nugabenti į Oranžinės upės žiotis komisijos narius ir jų palydovus. (*Trianguliacija – čia: dienovidinio lanko ilgio apskaičiavimas apskaičiavus, nuosekliai išdėstytų trikampių kraštinių ilgius.*)

Dar pridursime, kad prie mokslinio klausimo prisidėjo ir nacionalinės garbės, jaudinusios mokslininkus, sujungusius savo pastangas bendram darbui, problema. Iš tikrųjų rimtai galvota kaip nors pralenkti Prancūziją atliekant šiuos apskaičiavimus, nugalėti jos pačius garsiausius astronomus savo darbų tikslumu, kas be ko, laukinėje ir beveik netyrinėtoje šalyje. Todėl anglų–rusų ekspedicijos nariai nutarė viską aukoti ir nepagailėti nieko, kad pasiektų rezultatų, naudingų mokslui ir sykiu galinčių išgarsinti jų tėvynes.

Štai kodėl 1854 metų paskutinėmis sausio dienomis astronomas Viljamas Emeris atkeliavo prie Morgedos krioklių ir laukė mokslininkų Oranžinės upės pakrantėje.

Penktasis skyrius

Bečuanų gyvenvietė

Kelionė upės aukštupiu truko neilgai. Keleiviai, patogiai įsitaisę barkos kajutėje, nė kiek nenukentėjo nuo liūčių, čia įprastų šiuo metų laiku. „Karalienė ir Caras" nepatyrė jokių nuotykių: kelyje nepasitaikė nei sraunumų, nei seklumų, o upės tėkmė, nebūdama itin stipri, irgi netrukdė sparčiai plaukti.

Oranžinės upės pakrantės kaip ir pirma viliojo akį. Palei jos krantus pačių įvairiausių veislių medžiai keitė vieni kitus, o jų žalioje lapijoje knibždėjo miriadai paukščių. Tai vienur, tai kitur guotais stūksojo medžiai, priklausantys protejinių šeimai, tarp jų ir *wagenboom*, – kurių žievė turi raudonojo marmuro spalvą ir kurie savo tamsiai mėlynais lapais bei stambiais blyškiai geltonais žiedais daro stiprų įspūdį; šmėžavo *zwartebast* – juodažieviai medžiai, amžinai žaliuojantys *karrees*, besipuikuojantys tamsia lapija. (*Protejinių šeima – krūmai ir medžiai, augantys sausose Pietų pusrutulio vietovėse. Jų esama apie 1400 rūšių. Bečuanai – gentys, gyvenančios buvusiame Bečuanlende, Anglijos kolonijoje 1885–1966 metais. Dabar ten nepriklausoma Botsvana.*) Vietomis miškas driekėsi daugelį mylių tolyn nuo kranto, kurį nuo saulės spindulių visą laiką saugojo gulstieji gluosniai. Tai ten, tai šen ūmai išnirdavo didžiuliai pliki plotai. Ten driekėsi erdvūs kloniai, daugiausia priaugę karčiųjų moliūgų, susimaišiusių su „cukriniais krūmokšniais", susidedančiais iš medingųjų augalų, iš kurių nuolatos kilo būriai nuostabiai čiulbančių mažų

paukštelių, kuriuos Kapo kolonistai vadina „cukrinėmis lakštingalomis".

Plunksnuočių pasauliui čia atstovavo pačios įvairiausios veislės ir rūšys. Bušmėnas visus juos rodė serui Džonui Murėjui, dideliam plunksnuočių ir keturkojų žvėrių mėgėjui. Šitaip tarp anglo medžiotojo ir Mokumo užsimezgė ypatinga ir glaudi bičiulystė: Mokumas iš savo dosnaus palydovo gavo dovanų pašėlusiai gerą „Pauly" sistemos toliašaudį karabiną. Neverta net aprašyti džiaugsmo, kurį rodė bušmėnas, ūmai tapęs puikiojo ginklo savininku.

Naujieji bičiuliai gerai suprato vienas kitą. Būdamas garsus mokslininkas, seras Džonas Murėjus kartu garsėjo ir kaip vienas įžymiausių lapių medžiotojų senojoje Kaledonijoje. (*Kaledonija – šitaip kartais vadinama viena Britanijos sritis; literatūroje šiuo pavadinimu dažnai vadinama Škotija.*) Labai susižavėjęs, jis klausydavosi bušmėno pasakojimų, jo akys bemat suliepsnodavo, kai Mokumas jam parodydavo tankumyne kokius nors žolėdžius gyvūnus – tai penkiolikos ar dvidešimties žirafų bandą, tai penkių pėdų aukščio buivolus, kurių galvas puošė susirangę juodi ragai, tai šiek tiek tolėliau – greitakojes gnu arklių uodegomis, kitur vėl – bandą *caamas* – didžiulių danielių degančiomis akimis giminaičius, kurių ragai panėšėjo į grėsmingas trikampes piramides; ir visur – ar tai būtų tankus miškas, ar plika lyguma – daugybę antilopių, kurias Pietų Afrikoje sutiksi kiekviename žingsnyje: tai sernu batardą, *gemsboką*, gazelę, krūminį ožį, šokinėjantį ožį, – visų gi neišvardysi. Ar ne tiesa, buvo dėl ko įsiaudrinti medžiotojiškiems instinktams? Ar galėjo lapių medžioklė kur nors Škotijos žemumose lygintis su Kuminso, Andersono arba Boldvino žygdarbiais? (*Škotija – D.Britanijos šiaurinė teritorija, prijungta prie Anglijos. Kuminsas – turbūt autorius turi galvoje Gordoną Kumingą /1820–1866/, garsų škotų medžiotoją ir keliautoją po Afriką. Boldvinas – šią pavardę labai mėgsta Ž.Vernas, tik neaišku, apie ką kalba.*) Reikia pasakyti, kad sero Džono Murėjaus kompanionai toli gražu nesuko sau galvų dėl šių puikių žvėrių. Pavyzdžiui, Viljamas Emeris kur kas atidžiau stebėjo ekspe-

dicijos narius, stengdamasis atspėti, kas per žmonės naujieji jo kolegos. Vienmečiai pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas atrodė vienodai santūrūs ir nekalbūs. Kalbėjo juodu atsargiai ir nesikarščiuodami, o kai rytmetį susitiko, galėjai pagalvoti, kad juodu vakar vakare pirmą kartą gyvenime išvydo vienas kitą. Nebuvo ko tikėtis, jog kada nors šie du vyriškiai, šios tikrai garsios asmenybės, labai artimai susidraugaus. Visi žino, kad net dvi ledo lytys, atsidūrusios greta, galų gale susijungia, bet taip niekada nepadarys du mokslininkai, jeigu abu yra moksle nemažai pasiekę.

Nikolajus Palanderis, penkiasdešimt penkerių metų vyriškis, atrodė esąs vienas iš tų žmonių, kurie niekada nebuvo jauni ir niekada nepasens. Šis astronomas iš Helsingforso visą laiką sėdėjo susikaupęs, įsigilinęs į savo skaičiavimus kaip puikiai sureguliuota mašina; jis ir buvo tikra mašina, kažkas panašaus į abaką arba universalų skaitiklį. (*Abaka – senovės graikų ir romėnų skaičiavimo prietaisas, egzistavęs iki skaitytuvo.*) Būdamas anglų ir rusų komisijos „skaičiavimo mašina", šis mokslininkas garsėjo kaip vienas iš trijų stebukladarių, kurie geba mintyse sudauginti bet kurį skaičių iš bet kurio skaičiaus, tai yra buvo panašus į Mondio, tiktai penkiasdešimtmetis. (*Mondio Anri –prancūzų piemuo, gyvenęs XIX a., garsėjo fenomenaliais skaičiuotojo sugebėjimais.*)

Viljamui Emeriui labiau už visus patiko Michailas Cornas – ir amžiumi, ir entuziastingu temperamentu, ir geraširdiškumu. Šios puikios savybės netrukdė jam tapti rimtu ir nusipelniusiu astronomu, anksti išgarsėjusiu mokslo vyru. Atradimai, kuriuos jis padarė asmeniškai ir kuriems vadovavo Kijevo observatorijoje tirdamas Andromedos ūką, sukėlė didelį triukšmą tarp Europos mokslininkų. (*Andromedos ūkas – artimiausia mūsų Galaktikai milžiniška spiralinė galaktika.*) Viljamą Emerį dar labai maloniai nuteikė didelis jo kuklumas, – vyriškis visada stengėsi laikytis nuošaliau.

Viljamui Emeriui ir Michailui Cornui tiesiog buvo lemta susidraugauti. Vienodi skoniai, vienodi siekiai suvienijo juodu. Dabar abu vyriškiai dažnai vienu du šnekučiavosi. O tuo metu pul-

kininkas Everestas ir Matvejus Struksas šaltakraujiškai tyrinėjo vienas kitą, Palanderis mintyse traukė kubines šaknis, nepastebėdamas įstabių pakrantės vaizdų, o seras Džonas Murėjus ir bušmėnas kūrė aukojimo planus medžioklės deivei.

„Karalienė ir Caras" Oranžinės upės aukštupiu plaukė pirmyn be nuotykių. Tiesa, kai kada uolų kyšuliai, granitiniai krantai, spaudę vingiuotą upės vagą, atrodė, tuoj užtvers laivui kelią. Arba pasitaikydavo, kad apaugusios tankiu mišku salos, išnirusios priešais barką, priversdavo trumpam palaužyti galvą, kurį kelią verta pasirinkti. Tokiais atvejais bušmėnas niekada nesuabejodavo, ir barka labai greitai išsiropšdavo iš aklavietės. Šturmanas nė sykio nepasigailėjo, kad paklausė Mokumo nurodymų.

Per keturias dienas barka nuplaukė du šimtus keturiasdešimt mylių, skyrusias Morgedos krioklį nuo Kurumano, – vieno iš Oranžinės upės intakų, tekančio kaip tik pro Lataku gyvenvietę, kur ir vyko Everesto ekspedicija. Trisdešimt ljė aukščiau krioklio upė darė posūkį ir, pakeitusi sau įprastą kryptį, tekėjo į pietryčius, aplenkdama smailų kampą, kurį šiaurėje sudaro Kapo kolonijos teritorija. Vėliau ji pasuka į šiaurės rytus ir už trijų šimtų mylių nuo čia dingsta miškinguose Transvalio respublikos miškuose.

Vasario penktosios ankstyvą rytmetį, stipriai lyjant, barka pasiekė Klarvaterio gyvenvietę – hotentotų kaimą, šalia kurio Kurumanas įteka į Oranžinę upę. Greitai praplaukusi pro keliolika bušmėnų lūšnų, sudariusių tą kaimą, barka ėmė kilti intaku prieš srovę. „Karalienės ir Caro" keleiviai puikiai žinojo vieną šios vandens arterijos ypatybę: Kurumano vaga, labai plati ištakose, toliau vingiuodama vis labiau siaurėja dėl to, jog, džiovinama karštų saulės spindulių, labai nusenka, tačiau liūčių metu vėl pakyla jos vanduo, atsiranda stipri srovė. Todėl kapitonas įsakė padidinti garų slėgį, kad laivas plauktų Kurumanu trijų mylių greičiu per valandą.

Upėje tiesiog knibždėte knibždėjo hipopotamai. Šie milžiniški storaodžiai gremėzdiški gyvūnai, kuriuos Kapo olandai vadina „jūrų karvėmis", dažnai siekė nuo aštuonių iki dešimties pėdų

ilgio ir nepasižymėjo dideliu agresyvumu. Savaeigės barkos pūkšėjimas ir sraigto triukšmas, žinia, juos gąsdino. Laivas jiems atrodė kaip kažkoks laukinis siaubūnas, kurio patartina šalintis, tačiau laikytis nuo jo per šautuvo šūvį pasirodė esą gan sunku. Seras Džonas Murėjus mielai būtų išbandęs savo sprogstamąsias kulkas į šiuos mėsingus pilvūzus, tačiau bušmėnas jį įtikino, kad jie dar ne sykį susidurs su hipopotamais šiaurinėse upėse, todėl aistringasis medžiotojas nutarė palaukti palankesnio laiko.

Šimto penkiasdešimties mylių atstumą, skyrusį Kurumano žiotis nuo Lataku gyvenvietės, keleiviai įveikė per penkiasdešimt valandų. Vasario septintąją, trečią valandą dienos, jie pasiekė paskyrimo punktą.

Kai savaeigė barka prisišvartavo prie prieplaukos, į laivą įlipo penkiasdešimties metų, rimtos išvaizdos, bet geraširdiško veido vyriškis. Jis padavė ranką Viljamui Emeriui. Astronomas, pristatydamas naujai atvykusį savo bendrakeleiviams, tarė:

– Dvasiškasis tėvas Tomas Deilas, Londono misionierių draugijos narys, Lataku misijos vadovas. (*Misionieriai – krikščionybės propaguotojai stabmeldžių ar kitų religijų išpažintojų šalyse. Jie taip pat moko ir šviečia vietos gyventojus, gydo, diegia buities kultūros pagrindus. Misija – misionierių namai.*)

Europiečiai nusilenkė dvasininkui Tomui Deilui, pastarasis pasveikino juos sėkmingai atvykus ir pareiškė, kad stengsis kuo galėdamas jiems padėti.

Lataku miestas, greičiau – šitaip vadinama gyvenvietė, buvo pati šiauriausia misionierių stotis Kapo kolonijoje. Jis dalijosi į senąjį ir naująjį Lataku. Senasis, beveik visiškai ištuštėjęs miestelis tuo laiku, kai ką tik atplaukė „Karalienė ir Caras", amžiaus pradžioje dar turėjo dvylika tūkstančių gyventojų, kurie nuo to laiko persikėlė į šiaurės rytus. Šį sunykusį miestą pakeitė naujasis Lataku, įsikūręs netoliese slėnyje, kažkada ištisai apaugusiame akacijomis.

Naujasis Lataku miestas, į kurį europiečiai ir pasuko vadovaujami dvasiškojo tėvo, susidėjo apytikriai iš keturiasdešimties

namų grupių, o jame irgi apytikriai gyveno penki ar šeši tūkstančiai žmonių, priklausę didelei bečuanų genčiai. Kaip tik čia, šiame mieste, 1840 metais tris mėnesius gyveno daktaras Deividas Livingstonas, prieš išvykdamas į kelionę Zambeze, – į kelionę, kuriai buvo lemta nuvesti išgarsėjusį keliautoją iki Mozambiko pakrantės – per visą Centrinę Afriką nuo Loando įlankos Konge iki Kelimanės uosto.

Atvykęs į naująjį Lataku, pulkininkas Everestas perdavė Tomui Deilui laišką, kurį parašė daktaras Livingstonas, rekomendavęs savo bičiuliams Pietų Afrikoje anglų–rusų komisiją. Misionierius perskaitė jį su didžiausiu malonumu, paskui, atidavęs pulkininkui Everestui, pasakė, jog šis popieriaus lapas labai pravers ekspedicijos metu, kadangi Deivido Livingstono vardą puikiai žino ir gerbia visa ši Afrikos dalis.

Komisijos nariai buvo apgyvendinti misionierių namuose – erdviame pastate, iškilusiame ant aukštumos ir apsuptame neįveikiamo aptvaro, panašaus į tvirtovės sieną. Šiuose namuose jie jautėsi kur kas patogiau, negu kad būtų apsistoję pas čiabuvius. Ir ne todėl, kad bečuanų nameliai nepasižymėjo švara ir tvarka. Priešingai, nė ant vienos lūšnos molinės aslos nerastum nė dulkelės, o ilgais šiaudais dengti stogai visiškai nepraleido vandens, – tačiau jų nameliai buvo viso labo tik būdelės, vietoj durų dunksojo nedidelės apvalios angos, kurios europiečiams pasirodė labai nepatogios. Tokiose lūšnose būtų tekę gyventi kartu su jų namiškiais, o tai, žinia, visai nežavėjo europiečių, įpratusių prie absoliučiai kitokių buities sąlygų.

Bečuanų genties vadas, gyvenęs Lataku, kažkoks Mulibahanas laikė savo pareiga pasirodyti atvykėliams ir pareikšti jiems pagarbą. Mulibahanas, gana gražus ir stambus vyriškis, vilkėjo keistą apsiaustą iš įvairių kailių ir labai sumaniai pasiūtą, ryšėjo klubų raištį, vietos šnekta vadinamą *pukoje*. Ant galvos nešiojo odinę į gobtuvą panašią kepurę, avėjo sandalus iš jaučio odos. Virš alkūnės ant tamsios rankos odos aiškiai bolavo apyrankės iš dramblio kaulo, nuo ausų nukarusios suposi keturių colių dydžio

varinės plokštės, – kažkas panašaus į auskarus, tačiau jos kartu buvo ir amuletai. (*Colis – ilgio matas, lygus 2,54 cm. Amuletas – daiktas, nuolatos nešiojamas ant kūno kaip būrimo priemonė, neva sauganti nuo ligų, žaizdų, priešiško užkerėjimo ir pan.*) Prie kepurės puikavosi prisegta antilopės uodega. Rankoje vadas laikė medžioklinę lazdą su trumpų juodų stručio plunksnų puokšte viršuje. Storas ochros dažų sluoksnis, dengęs bečuanų vadą nuo galvos iki kojų, neleido įžvelgti natūralios jo odos spalvos. Keli rėžiai ant šlaunies, palikę gilius randus, rodė skaičių priešų, kuriuos užmušė Mulibahanas.

Vadas, šiaip ar taip, laikęsis taip pat išdidžiai kaip ir Matvejus Struksas, žengė prie europiečių ir iš eilės palietė kiekvieno nosį. Rusai šį gestą sutiko visiškai rimtai. Anglus jis šiek tiek papiktino. Vis dėlto pagal afrikiečių papročius šis gestas reiškė, kad vadas iškilmingai įsipareigoja svetingai priimti europiečius.

Baigęs savo ceremoniją, Mulibahanas pasišalino netaręs nė vieno žodžio.

– O dabar, kai mes tapome natūralizuotais bečuanais, – tarė pulkininkas Everestas, – negaišdami nei dienos, nei valandos, turime imtis savo reikalų.

Iš tikrųjų jie neprarado nei dienos, nei valandos, bet vis dėlto (juk tokios ekspedicijos organizavimas reikalauja daug rūpesčių, kad nebūtų pamiršta nė viena smulkmena) komisija pasirengė tyrinėjimams tik pirmomis kovo dienomis. Beje, kol nepasibaigė liūčių sezonas, nevertėjo niekur ir traukti. Užtat vėliau keliaujant per dykumą vanduo, užpildęs požeminius rezervuarus, taps labai vertingu gyvybės šaltiniu.

Išvykti numatė kovo antrąją. Šią dieną visas karavanas, vadovaujamas Mokumo, jau buvo pasirengęs iškeliauti. Europiečiai atsisveikino su Lataku misionieriais ir septintą valandą ryto paliko miestelį.

– Kur mes einame, pulkininke? – paklausė Viljamas Emeris tą akimirką, kai karavanas praėjo pro paskutinę lūšną.

– Tiesiai ir tiesiai, pone Emeri, – atsakė pulkininkas. – Kol

nerasime tinkamos vietos įrengti bazei. (*Trikampio bazė – geometrinės figūros kraštinė, kuri gaunama tiesiogiai matuojant plokščią, lygią, be nuolydžio vietovę; pagrindas toliau matuoti kampams.*)

Aštuntą valandą karavanas įveikė neaukštas, apžėlusias žemaūgiais medeliais kalvas, iš visų pusių supusias Lataku. Dabar prieš keliautojų akis nusidriekė dykuma su visais pavojais ir paslaptimis.

Šeštasis skyrius,

kuriame baigiama susipažinti

Mokumo vadovaujamą karavaną sudarė šimtas čiabuvių. Visi jie buvo bušmėnai – darbštūs žmonės, pasižymintys kantrumu, nemėgstantys priešgyniauti, galintys pakelti bet kokius sunkumus. Kažkada, dar prieš čia pasirodant misionieriams, bušmėnai tenkinosi tik žudynėmis ir plėšimais, o su priešais paprastai susidorodavo tada, kai jie miegodavo. Misionieriams pasisekė šiek tiek sušvelninti jų laukinius papročius: ir vis dėlto čiabuviai ir iki šiolei kartkartėmis plėšia fermas ir nuvaro galvijus.

Dešimt vežimų, panašių į tą, kurį Mokumas buvo atvaręs prie Morgedos krioklio, sudarė ekspedicijos kinkomąjį transportą. Du iš jų buvo paversti tarsi kokiais namais ant ratų, – užtikrinę tam tikrą komfortą, jie sudarė europiečiams pakenčiamas gyvenimo sąlygas.Taigi pulkininką Everestą ir jo bendrakeleivius lydėjo gyvenamosios patalpos, suręstos iš medienos, apdengtos stipriu brezentu, su patogiais gultais ir viskuo, ko reikėjo palaikyti higienai. Vėliau stovyklose kaip tik dėl šių vežimų ekspedicijos nariai gerokai sutaupydavo laiko, nes nebereikėdavo statyti palapinių, kadangi pastogė jau atvažiuodavo visiškai parengta.

Vienas šių vežimų buvo paskirtas pulkininkui Everestui ir dviem jo tėvynainiams – serui Džonui Murėjui ir Viljamui Emeriui. Antrajame vežime įsitaisė rusai – Matvejus Struksas, Nikolajus Palanderis ir Michailas Cornas. Dar du, bemaž taip pat įrengti, priklausė penkiems anglams ir penkiems rusams, sudariusiems

„Karalienės ir Caro" laivo įgulą.

Išardytus laivo korpusą ir mašiną keliautojai irgi gabeno viename vežime per visą Afrikos dykumą. Žemyne esama daug vidaus ežerų. Kai kurie galėjo pasitaikyti ekspedicijos kelyje, tuomet, žinia, mokslinė komisija ir pasinaudotų barka.

Kiti vežimai gabeno instrumentus, maisto produktus, keliautojų daiktus, ginklus, šaudmenų atsargas, prietaisus, būtinus vykdyti suplanuotai trianguliacijai, – tokius, kaip portatyviniai pilonai, signaliniai stulpai, žibintai, ramsčiai trikampio bazei išmatuoti ir pagaliau šimto palydos žmonių daiktai. (*Pilonas – storas ir sunkus stulpas, naudojamas perdangoms laikyti arba vartams įtaisyti. Signaliniai stulpai – specialūs bokšteliai, turintys nuo 6 iki 55 metrų aukščio ir naudojami matuojant vietovę arba darant jos trianguliacinę nuotrauką.*) Bušmėnų maisto atsargas daugiausia sudarė *biltongue* – antilopių, buivolų ar net dramblių mėsa, supjaustyta ilgais dryžiais ir išdžiovinta saulėje arba ant nestiprios ugnies; jie tinka valgyti net po kelių mėnesių. Šitaip paruoštai mėsai reikia kur kas mažiau druskos, taigi minėtas būdas labai paplitęs tuose rajonuose, kur trūksta šio naudingo mineralo. Kai dėl duonos, tai bušmėnai ją pakeičia įvairiais vaisiais ir šaknelėmis, arachio riešutais, kai kurių veislių mezembriantenumo svogūnėliais – tokiais, kaip vietinės figos, kaštonai arba įvairių saginių palmazamijų, kurios ir vadinamos „kafrų" duona, šerdys. (*Mezembriantenumas – neaukštas žolinis augalas su įvairiaspalviais žiedlapiais ir vaisiais, augantis karštame klimate. Saginė palmazamija – atogrąžų medis, kurio šerdis vartojama krakmolui ir sago kruopoms. Kafrai – šitaip europiečiai vadino daugelį Pietų Afrikos tautų.*) Šias augalinės kilmės maisto atsargas buvo numatyta papildyti kelionėje. Kai dėl gyvulinės kilmės patiekalų, tai apie juos irgi pagalvojo ekspedicijos organizatoriai, įpareigoję karavano medžiotojus išlandžioti miškus ir slėnius, kurie pasitaikys kelyje. Beje, medžiotojai bušmėnai nepaprastai meistriškai valdė savo alojės medžio lankus ir *asagė*, panašius į ilgą ietį.

Į kiekvieną vežimą bušmėnai pakinkė po šešis Kapo veislės

jaučius – ilgakojus, plačiastrėnius ir didžiaragius; pakinktai buvo iš buivolų odos. Sunkieji vežimai, šie gremėzdiški pirmykščio kinkomojo transporto pavyzdžiai, labai tiko ir važiuojant skardingais slėniais, ir daubomis, nors slinko gana lėtai, tačiau patikimai, girgždėdami masyviais ratais.

Keliautojai, žinia, nepamiršo ir jojamųjų gyvulių – karavane risnojo ispaniškos veislės žemaūgiai arkliai – juodi arba širmi, į Kapo žemes atvežti iš Pietų Amerikos; tai buvo ramūs ir ištvermingi, šiuose kraštuose itin vertinami gyvuliai. Taip pat karavane galėjai matyti ir pustuzinį tokių keturkojų būrio atstovų, kaip naminiai *couaggas* – tai laibakojai, stipriomis strėnomis asilų giminaičiai, kurių žvengimas priminė šunų lojimą. Šie *couaggas* turėjo labai praversti trumpų išvykų metu atliekant geodezines operacijas – nugabenti instrumentus ir prietaisus ten, kur negalės privažiuoti sunkieji vežimai. Ir vien tik bušmėnas Mokumas kaip savotiška išimtis gracingai ir nepaprastai mitriai jodinėjo puikiu keturkoju, kėlusiu susižavėjimą serui Džonui Murėjui, dideliam arklių žinovui. Tai buvo zebras, kurio kailis, išmargintas skersinių rudų ruožų, atrodė pašėlusiai dailus. Jo ūgis nuo gogo iki žemės siekė keturias pėdas, o nuo prusnų iki uodegos – septynias pėdas. Šis nepatiklus ir bailus gyvulys nebūtų pakentęs ant savęs jokio kito raitelio, išskyrus Mokumą, sugebėjusį jį prisijaukinti.

Iš abiejų karavano pusių bėgo keliolika pusiau laukinių šunų, kurie kai kada klaidingai vadinami „medžioklinėmis hienomis". Kūno sandara ir ilgomis ausimis jie priminė europietišką paukštšunį. Štai taip atrodė karavanas, pasiryžęs keliauti į laukines Afrikos platybes. Jaučiai, kuriuos nuolatos ragino *džamboksai*, baksnodami jų šonus, traukė pirmyn ramiai ir neskubėdami; šios gan keistos vilkstinės, slenkančios kalvų fone, vaizdas, matyt, sudarė gana įdomų reginį.

Kur keliavo ši ekspedicija, palikusi Lataku?

„Tiesiai, vis tiesiai", – pareiškė pulkininkas Everestas.

Ir iš tikrųjų kaip tik šią valandėlę pulkininkas ir Matvejus Struksas negalėjo laikytis kurios nors aiškiai pasirinktos krypties. Mat

prieš pradėdami savo geodezines operacijas, jie turėjo rasti didelį, visiškai lygų lauką, kad jo paviršiuje galėtų pastatyti pirmąją bazę tų trikampių, kurių tinklas padengs kelių laipsnių pločio pietinį Afrikos rajoną. Tačiau ekspedicijos vadovai suprato, kad be Mokumo patarimų jie vargu ar greitai ras tokią vietą. Todėl pulkininkas Everestas pasišaukė medžiotoją ir su mokslininko kruopštumu ėmė jam kalbėti apie trikampius, gretimuosius kampus, apie bazę, dienovidinio matavimus, zenitinį atstumą ir taip toliau. Bušmėnas kurį laiką leido pulkininkui kalbėti, o paskui jau nutraukė:

– Pulkininke, – tarė jis, nekantriai mostelėjęs ranka, – aš nieko neišmanau apie jūsų kampus, bazes ir dienovidinius. Aš netgi nepajėgiu suvokti, ką jūs rengiatės veikti Afrikos dykumoje. Bet galų gale tai jūsų reikalas. Ko norite iš manęs? Gerõs ir plačiõs lygumõs, labai lygiõs ir labai plynõs? Gerai, mes jums tokią rasime.

Ir, Mokumui nurodžius, karavanas, ką tik persiritęs per Lataku kalvas, pasuko tiesiai į pietvakarius, Oranžinės intako Kurumano link, tikėdamasis šios upės slėnyje rasti vietą, tinkančią pulkininko planams.

Nuo tos dienos medžiotojas įprato joti karavano priekyje. Puikiai pasirengęs ir apsiginklavęs seras Džonas Murėjus neatsiliko nuo jo, todėl iš retsykiais pasigirstančių šūvių kolegos sužinodavo, jog seras Džonas susipažino su eiliniu Afrikos žvėrimi. O pulkininkas, visiškai paskendęs savo mintyse, jojo nesidairydamas ir galvodamas tik apie tai, kaip šiuose laukiniuose kraštuose susiklostys ekspedicijos, kuriai vadovauti išties labai nelengva, likimas. Matvejus Struksas arba jodamas, arba sėdėdamas vežime, priklausomai nuo vietovės pobūdžio, visą kelią nė karto nepravėrė burnos. Kai dėl Nikolajaus Palanderio – tokio prasto raitelio, jog blogesnio neįmanoma net įsivaizduoti, – tai jis dažniausiai žingsniuodavo pėsčias arba ropšdavosi į savo vežimą ir ten visa galva pasinerdavo į aukštosios matematikos gilias abstrakcijas.

Viljamas Emeris ir Michailas Cornas naktimis miegodavo kiekvienas savo vežime, o dienomis, kai karavanas be perstojo traukė pirmyn, juodu mėgo bendrauti. Šiuodu jaunuoliai kasdien vis stip-

riau domėjosi vienas kitu ir vis labiau bičiuliavosi. Kiekvieną etapą jie įveikdavo jodami šalia, kalbėdamiesi ir dėl daug ko ginčydamiesi.

Dažnai juodu atsilikdavo nuo karavano arba pasukdavo į šoną, kitąsyk priešingai – aplenkdavo vilkstinę net keliomis myliomis, – prieš juos, kiek tik užmatė akys, vis driekėsi lyguma. Tada jaunuoliai virsdavo laisvais gamtos vaikais, nerūpestingais paklydėliais šioje laukinėje vietovėje. Čia juodu ir pradėdavo plepėti apie viską pasaulyje, išskyrus mokslą! Jie pamiršdavo skaičius ir problemas, apskaičiavimus ir stebėjimus, jie jau tapdavo nebe astronomais, žvaigždžių nužerto skliauto observuotojais, o dviem iš pamokų pabėgusiais moksleiviais, kuriems be galo smagu joti per miškų tankumynus, dumti per bekraštę lygumą, įkvėpti visa krūtine oro, kupino malonių kvapų. Jie juokdavosi – taip, taip! – juokdavosi kaip paprasti mirtingieji, o ne kaip laipsnius turintys žmonės, kurie leidžia savo gyvenimo metus tarp kometų ir kitų dangaus kūnų. Ir jeigu juodu niekada nesijuokė iš paties mokslo, tai retsykiais nepraleisdavo progos pasišaipyti iš niūrių mokslininkų. Beje, tai darydavo be jokios pagiežos. Jie abu buvo šaunūs jaunuoliai – ekspansyvūs, mėgstantys bendrauti, ištikimi mokslui, sudarydami ryškų kontrastą savo viršininkams, iš esmės labiau įsitempusiems negu pasitempusiems, t.y. pulkininkui Everestui ir Matvejui Struksui.

Jaunuoliai dažnai kalbėdavosi apie šiuodu vyriškius. Viljamas Emeris pradėjo juos geriau pažinti iš savo bičiulio Michailo Corno pasakojimų.

– Taip, – prabilo sykį Michailas Cornas, – aš gana ilgai juodu stebėjau, kai visi kartu plaukėme „Augustos" laivu, ir, beje, esu priverstas konstatuoti, kad jie vienas kitam pavydi. Kita vertus, nors pulkininkas Everestas formaliai yra mūsų ekspedicijos vadovas, vis dėlto Matvejus Struksas neprivalo paklusniai jo klausyti. Rusijos vyriausybė aiškiai apibrėžė jo padėtį. Abu mūsų viršininkai yra vienodai valdingi, be to, kartoju, jie jaučia vienas kitam mokslininko pavydą, kuris yra pats niekingiausias iš visų pavydų.

– Ir pats beprasmiškiausias, – atsakė Viljamas Emeris, – nes kiekvienas iš mūsų gauna naudos iš bendrų pastangų. Bet jeigu jūsų stebėjimai teisingi, o aš turiu pagrindo manyti, kad iš tiesų taip yra, brangusis Cornai, tai – apmaudi aplinkybė mūsų ekspedicijai. Juk mes privalome visiškai sutarti, kad ši itin sunki operacija baigtųsi sėkmingai.

– Be abejonės, – atsiliepė Michailas Cornas, – ir aš labai nerimauju, kad galime nesulaukti tokio sutarimo. Įsivaizduokite visuotinį sąmyšį ir nervinimąsi, jeigu dėl kiekvienos operacijos detalės – bazės parinkimo, apskaičiavimo metodo, orientyrų išdėstymo, skaičių patikrinimo – kas kartą kils vis nauji ir nauji ginčai! Žinia, aš galiu apsirikti, tačiau nujaučiu kilsiant tokius prieštaringumus, kai reikės įrašyti duomenis į dvi mūsų registravimo knygas, pateikti skaičius iki keturi šimtai milijoninės tuazo dalies tikslumo. (*Tai yra iki dviejų šimtųjų milimetro dalių. – Aut.*)

– Jūs mane gąsdinate, brangusis Cornai, – atsakė Viljamas Emeris. – Iš tikrųjų bus labai apmaudu, jeigu surizikavę taip toli nukeliauti, mes patirsime krachą dėl to, kad nerasime bendros kalbos. Duok Dieve, kad mūsų nuogąstavimai nepasiteisintų.

– Aš irgi to paties trokštu, Viljamai, – atsakė jaunasis rusų astronomas, – bet, kartoju, mūsų plaukimo metu aš kelis sykius tapau liudininku jų ginčų dėl mokslinių metodų, ginčų, kurie man atskleidė neįsivaizduojamą pulkininko Everesto ir jo varžovo užsispyrimą. Tiesą sakant, aš jų ginče pajutau paprasčiausią pavydą.

– Bet juk abu šie ponai visada kartu, – nustebo Viljamas Emeris. – Niekada nebuvau sutikęs jų atskirai. Jie man atrodo tarsi neišskiriami, dar labiau susidraugavę negu mudu.

– Taip, – atsakė Michailas Cornas, – juodu neišsiskiria per visą dieną, bet per tą laiką nepasako vienas kitam nė dešimties žodžių, o tik stebi vienas kitą. Jeigu vienam iš jų nepasiseks paimti viršaus, mums teks darbuotis iš tikrųjų ekstremaliomis sąlygomis. (*Ekstremalios sąlygos – be galo įtempta padėtis, kai reikia įveikti daugybę sunkumų ir kliūčių.*)

– O kaip jums atrodo, – paklausė Viljamas gana neryžtingu

balsu, – kuriam iš šių dviejų mokslininkų atiduotumėte pirmenybę?

– Brangusis Viljamai, – atsakė Michailas Cornas visiškai atvirai, – aš paklusniai vykdysiu nurodymus to iš jų abiejų, kuris sugebės protingai vadovauti ekspedicijai. Kai kalbama apie reikalą, aš nepripažįstu jokių prietarų, jokios tautinės savimeilės. Juos abu labai vertina mokslo pasaulis. Anglija ir Rusija turi vienodai naudotis jų veiklos rezultatais. Todėl ne taip jau svarbu, kas vadovaus šiai veiklai – anglas ar rusas. Ar jūs kitaip galvojate?

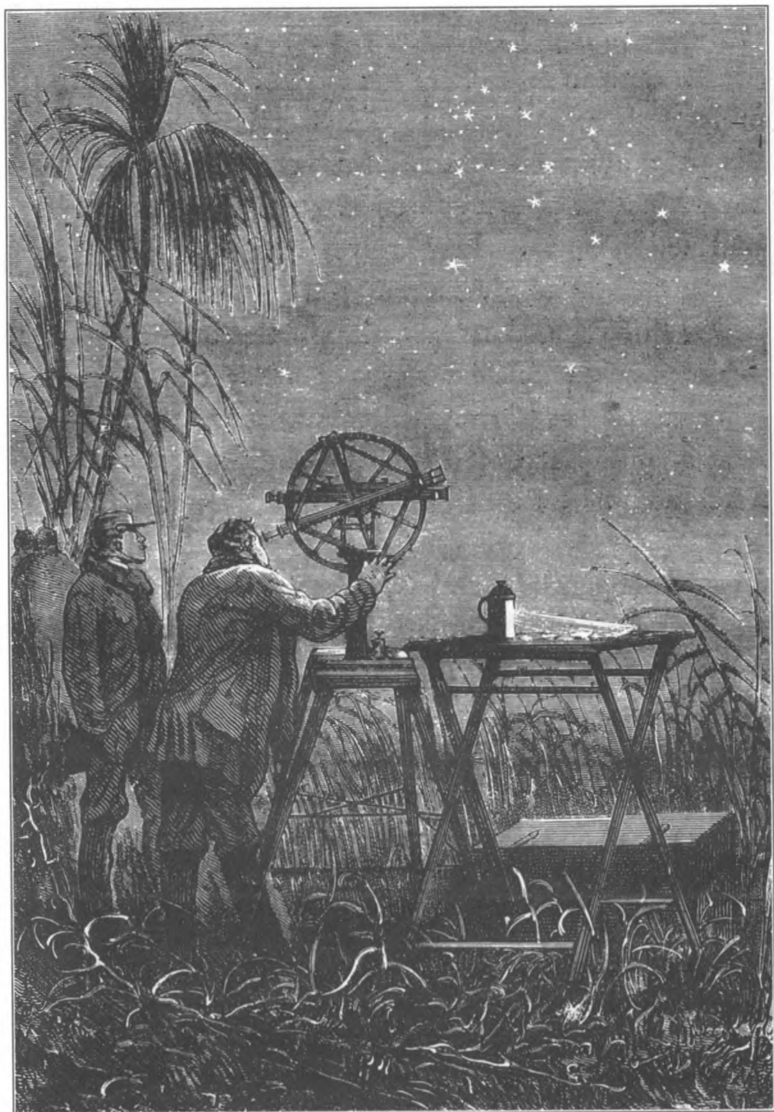
– Visiškai taip pat, brangusis Cornai, – nusišypsojo Viljamas Emeris. – Geriau nepasiduokime šiems absurdiškiems prietarams ir visomis jėgomis prisidėkime prie bendrojo reikalo. Galbūt mudviem pasiseks sulaikyti smūgius, kuriuos vienas kitam rengiasi smogti abu priešininkai. Beje, o jūsų tėvynainis Nikolajus Palanderis...

– O! – juokdamasis atsakė Michailas Cornas. – Jis nieko nemato, nieko negirdi, nieko nesupranta. Jis skaičiuos bet ką, kad tik skaičiuotų. Jis nėra nei rusas, nei anglas, nei vokietis, nei kinas! Jis netgi nėra mūsų pasaulio gyventojas. Jis tik Nikolajus Palanderis, ir viskas!

– Aš to paties negalėčiau pasakyti apie savo tėvynainį serą Džoną Murėjų, – atsakė Viljamas Emeris. – Jo malonybė – anglas iki kaulų smegenų, bet sykiu jis yra aistringas medžiotojas ir greičiau puls sekti žirafos ar dramblio pėdsakais, negu ims ginčytis dėl mokslinių metodų. Taigi galime pasikliauti tik patys savimi, brangusis Cornai, jeigu mėginsime kaip nors užglostyti nuolatinę trintį tarp mūsų vadovų. Manau, jog neturiu ko pridurti: kad ir kas atsitiktų, mudu turime būti atviri ir iki galo vieningi.

– Visada, kad ir kas atsitiktų! – pritarė Michailas Cornas, paduodamas ranką savo bičiuliui.

Tuo laiku karavanas, bušmėno vedamas, toliau keliavo į pietvakarius. Kovo ketvirtąją, vidurdienį, jis pasiekė papėdę tų nutįsusių, miškais apaugusių kalvų, kurių link mūsų herojai ir traukė nuo pat Lataku. Medžiotojas neapsiriko: jis atvedė ekspediciją į lygumą. Tačiau ši lyguma, šiek tiek banguota, pasirodė netinkanti

pradiniams trianguliacijos darbams. Todėl Mokumas vėl stojo raitelių ir vežimų vilkstinės priekyje, ir karavanas ėmė slinkti toliau.

Baigiantis dienai, vilkstinė pasiekė vieną iš tų stovyklų, kurias įsirengia klajojantys fermeriai – tie patys būrai, kurie kai kada ištisus mėnesius stovyklauja vienoje vietoje, jeigu ten randa vešlią ganyklą. Pulkininką Everestą ir jo palydovus džiaugsmingai sutiko šeimininkas – kolonistas olandas, didelės šeimos galva, nenorėjęs imti jokio atlyginimo už savo paslaugas. Šis fermeris buvo iš tų atkaklių, kuklių ir darbščių žmonių, turinčių nedidelį kapitalą, protingai investuotą į jaučių, karvių ir ožkų auginimą, kurį netrukus paverčia stambiu turtu. Kai rastoji ganykla nuganoma, fermeris tarsi koks praeities patriarchas iškeliauja ieškoti naujos gausingos ganyklos ir, radęs ją, įsirengia čia naują stovyklą.

Įsikalbėjęs fermeris labai laiku prasitarė svečiams žinąs didelę lygumą, stūksančią už penkiolikos mylių, – platų ir lygų rajoną, kuris galėtų tikti geodeziniams darbams.

Kitą dieną, kovo penktąją, karavanas apyaušriu patraukė į kelią. Jis slinko visą rytmetį. Šio monotoniško ir vienodo pažygio nebūtų sudrumstęs joks atsitikimas, jeigu ne Džono Murėjaus šūvis, dviejų šimtų metrų atstumu pataikęs į smalsų gyvūną, kurio galvą puošė aštrūs ragai; jis turėjo jaučio snukį ir ilgą baltą uodegą. Tai buvo gnu, kuris nugriuvęs dusliai sudejavo.

Bušmėnas ėmė triukšmingai džiūgauti, kad, nepaisant didoko atstumo, nuostabiai taikliai kliudytas žvėris krito negyvas. Šie žvėrys, beveik penkių pėdų aukščio, paprastai duoda daugybę pirmarūšės mėsos, todėl karavano medžiotojai buvo paprašyti ateityje medžioti tik gnu.

Vidurdienį karavanas jau pasiekė vietą, apie kurią kalbėjo fermeris. Toli į šiaurę driekėsi pieva, kurios paviršius atrodė lygut lygutėlis. Sunku buvo įsivaizduoti patogesnį matavimų bazei plotą. Todėl bušmėnas, apžiūrėjęs vietovę, sugrįžo prie pulkininko Everesto ir tarė:

– Užsakytoji lyguma paduota, pulkininke.

Septintasis skyrius

Trikampio bazė

Kaip žinia, mokslininkai turėjo uždavinį išmatuoti dienovidinio lanką. Beje, matuoti tiesiog žemės paviršiuje su metalinėmis liniuotėmis, dedant vieną prie kitos, būtų visiškai nepraktiškas darbas, – vertinant matematinio tikslumo požiūriu. Be to, nė viename Žemės rutulio taške nerasime kelių šimtų ljė ploto, tinkamo šiam sunkiam uždaviniui atlikti. Laimei, egzistuoja kitas, kur kas patikimesnis būdas – visą plotą, per kurį eina dienovidinis, išdalyti į tam tikrą skaičių „orinių" trikampių, kuriuos išmatuoti jau nėra sunku.

Šie trikampiai sudaromi vizuojant su tiksliais instrumentais – teodolitu ir kampamačiu, taip pat su natūraliais arba dirbtiniais orientyrais, tokiais kaip varpinė, bokštas, žibintas, stulpas. Kiekvienas orientyras laikomas trikampio viršūne, o prie jo pagrindo anksčiau minėtais prietaisais matematiškai tiksliai nustatomi kampai. Juk kokio nors objekto, sakykime, varpinės dieną, o žibinto naktį, padėtį labai tiksliai gali nustatyti geras stebėtojas, vizuojantis jį žiūronu, turinčiu specialų tinklelį. Taip gaunami trikampiai, kurių kraštinės dažnai turi net po kelias mylias. Kaip tik šitokiu būdu Arago sujungė Valensijos pakrantę Ispanijoje su Balearų salomis milžinišku trikampiu, kurio viena kraštinė buvo aštuoniasdešimt dviejų tūkstančių penkių šimtų penkiasdešimt penkių tuazų ilgio. (*Apytikriai apie 160 km. – Aut.*)

Taigi, kaip teigia geometrija, jeigu žinoma viena trikampio

kraštinė ir du jo kampai, tai „žinomas" ir visas trikampis, nes nesunkiai galima apskaičiuoti trečiojo kampo dydį ir kitas dvi kraštines. Vadinasi, vieną jau nustatyto trikampio kraštinę laikydami antrojo pagrindu ir išmatavę kampus, esančius prie šio pagrindo, be didelio vargo nubrėšime kitus trikampius, išrikiavę juos nuosekliai vieną paskui kitą iki tolimiausio matuojamojo lanko taško. Šiuo metodu gauname visų tiesių, įeinančių į kelis trikampius, ilgį, o pasitelkę trigonometrinius apskaičiavimus, nustatome dienovidinio, kertančio trikampių tinklą per du galinius taškus, lanko dydį.

Ką tik buvo pasakyta, kad trikampis žinomas, jeigu žinome vieną jo kraštinę ir du kampus. O šiuos kampus galima labai tiksliai gauti su teodolitu arba kampamačiu. Užtat pirmąją trikampio kraštinę – visos trianguliacijos sistemos bazę – iš pradžių reikia „išmatuoti tiesiog žemėje", beje, nepaprastai tiksliai. Tai ir yra pats sudėtingiausias trianguliacijos darbas.

Kai Delambras ir Mešenas išmatavo Prancūzijos dienovidinį nuo Diunkerko iki Barselonos, jie savo trianguliacijos baze pasirinko tiesų tarpą kelio, einančio iš Meleno į Ljezeną, Senos ir Marnos departamente. Šią bazę sudarė dvylika tūkstančių šimtas penkiasdešimt metrų, o jai išmatuoti mokslininkai sugaišo beveik keturiasdešimt penkias dienas. Kokius būdus naudojo šie mokslininkai, norėdami pasiekti matematinio tikslumo, paaiškės iš pulkininko Everesto ir Matvejaus Strukso organizuotos operacijos aprašymo, – mat pastarieji veikė lygiai taip pat, kaip ir anie prancūzų astronomai. Taip pat galėsime spręsti, kaip tiksliai jie atliko visus matavimus.

Tą pačią dieną, kovo penktąją, ir prasidėjo pirmieji geodeziniai darbai, – beje, didelei bušmėnų nuostabai, nes pastarieji negalėjo nieko suprasti. Matuoti žemę šešių pėdų ilgio liniuotėmis, pridedant vienos galą prie kitos galo, medžiotojui atrodė kvailiausias mokslininkų žaidimas. Bet, šiaip ar taip, jis savo pareigą įvykdė. Jo prašė rasti gludžią lygumą, ir jis ją rado.

Bazei vieta iš tikrųjų buvo labai sėkmingai rasta. Ištisai apžė-

lęs žema sausa žole plotas driekėsi iki pat horizonto ir buvo nepriekaištingai lygus (tie, kurie tiesė bazę kelyje iš Meleno, be abejonės, neturėjo tokių palankių sąlygų). Tolumoje kilo virtinė kalvų, iš pietų apribojančių Kalahario dykumą. Į šiaurę plytėjo bekraštės platybės. Į rytus – leidosi nuožulnūs slėniai tų stačių kalnų, kurie sudarė Lataku plynaukštę. Į vakarus žemėdama lyguma po kurio laiko virto pelke, permirkusia nuo stovinčio vandens, maitinusio Kurumano intakus.

– Aš galvoju, – kreipėsi Matvejus Struksas į pulkininką Everestą, apžiūrėdamas sodria žole apžėlusią vietovę, – aš galvoju, kai sutvarkysime bazę, tai galėsime čia pat ir fiksuoti galutinį dienovidinio tašką.

– Aš irgi taip pat galvoju, kaip ir jūs, pone Struksai, – atsakė pulkininkas Everestas, – kai tik nustatysime šio taško tikslią ilgumą. Perkėlę ją į žemėlapį, juk turėsime sužinoti, ar šis dienovidinio lankas eis per neįveikiamas kliūtis, kurios galėtų sutrukdyti geodeziniams darbams.

– Tikiuosi, kad ne, – atsakė rusų astronomas.

– Tą mudu greitai pamatysime, – linktelėjo anglų astronomas. – Išmatuosime iš pradžių bazę šioje vietoje, kadangi ji tinka tokiai operacijai, o vėliau spręsime, ar verta ją pagalbiniais trikampiais sujungti su tais trikampiais, kuriais eis dienovidinio lankas.

Operacija turėjo tęstis ilgai, nes anglų–rusų komisijos nariai norėjo įvykdyti ją nepriekaištingai ir kruopščiai. Jie troško geodezinius išmatavimus atlikti tiksliau, negu tai padarė prancūzai matuodami Meleno bazę, – beje, taip tiksliai išmatavę, kad nauja bazė, nutiesta vėliau netoli nuo Perpinjano, pietiniame trianguliacijos gale, turint tikslą patikrinti visų trikampių apskaičiavimus, parodė, jog trijų šimtų trisdešimties tūkstančių tuazų nuotolyje skirtumas tėra tik vienuolika colių. (*Apie 175 ljė. – Aut.*)

Ekspedicijos vadovai tuoj pat davė nurodymus įrengti stovyklą, todėl netrukus lygumoje išdygo kažkas panašaus į bušmėnų gyvenvietę – improvizuotą kralį. (*Kralis – apie aikštę apskritimu sustatyti būstai, o pačioje aikštėje laikomi gyvuliai. Tokias gy-*

venvietes statydavo Rytų ir Pietų Afrikos tautos.) Vežimai šiame lauke atrodė kaip tikri namukai; naujoji gyvenvietė buvo padalyta į anglų ir rusų dalis, virš kurių netrukus suplevėsavo nacionalinės vėliavos. Centre driekėsi bendras kiemas. Apie stovyklą savo vežėjų prižiūrimi ganėsi arkliai ir buivolai; naktį juos suvarydavo į vežimų apsuptą aikštę, kad apsaugotų nuo plėšriųjų žvėrių, kurių labai gausu Pietų Afrikoje.

Mokumas ėmė organizuoti medžiotojų išpuolius, kad aprūpintų maistu naująją stovyklą. Seras Džonas Murėjus, be kurio likusieji europiečiai, matuodami bazę, galėjo išsiversti, nuodugniai ėmėsi spręsti maitinimo problemą. Iš tikrųjų reikėjo ateičiai pataupyti konservuotą maistą, todėl teko kasdien į karavaną atboginti šviežios žvėrienos. Dėl Mokumo sumanumo ir jo bičiulių taiklumo šviežios mėsos stovykloje nestokota. Medžiotojas išvaikščiojo ir ištyrė apie stovyklą kelių mylių atstumu visą lygumą ir kalvas, todėl beveik be perstojo aidėjo europiečių šautuvų šūviai.

Kovo šeštąją prasidėjo geodeziniai darbai. Jauniausiems mokslininkams pavedė atlikti parengiamąsias operacijas.

– Prie darbo, bičiuli, – džiaugsmingai tarė Michailas Cornas Viljamui Emeriui, – ir tegu mums padeda tikslumo dievas!

Pirmiausia juodu turėjo pažymėti pačioje lygiausioje lauko vietoje tiesią kryptį. Žemės paviršiaus pobūdis įgalino šią tiesę pažymėti iš pietryčių į šiaurės vakarus. Gaires atstojo kuoliukai, sukalti į žemę netoli vienas nuo kito. Michailas Cornas, pasiėmęs žiūroną su tinkleliu, tikrino, kaip teisingai pastatytos šios gairės, ir nutarė, jog viskas gerai, jeigu vertikalioji tinklelio juostelė jas dalijo į lygias dalis. Tiesiąją kryptį jie nužymėjo apytikriai devynių mylių atstumu – suplanuotu ilgiu bazės, kurią rengėsi matuoti astronomai. Kiekvieno kuoliuko viršuje jie pritaisė niveliavimo lentelę, kuri palengvino dėlioti metalines liniuotes. Šį darbą teko dirbti kelias dienas. Jaunuoliai jį padarė skrupulingai kruopščiai.

Dabar reikėjo išdėstyti vieną prie kitos liniuotes, skirtas tiesiogiai išmatuoti pirmojo trikampio pagrindą, tai yra reikėjo at-

likti operaciją, kuri gali atrodyti labai paprasta, bet, šiaip ar taip, reikalauja didžiausių pastangų, kadangi nuo jos itin priklauso visos trianguliacijos sėkmė.

Štai kaip tai darė mokslinės komisijos nariai.

Kovo dešimtosios visą rytmetį pagal jau nužymėtą tiesią liniją astronomai išdėstė ant žemės medinius padėklus. Šiuos padėklus, kurių iš viso buvo dvylika, vyrai įtvirtino į žemę trimis geležiniais strypais (kurių liuftai sudarė tik kelis colius), neleidusiais jiems slydinėti ir stipriai laikiusiais vienoje vietoje. (*Liuftas – tarpelis tarp sujungtų mechanizmo dalių.*) Ant šių padėklų suguldė lygias nuobliuotas medines sijas, ant kurių vėliau sudėjo liniuotes. Jas laikė nedideli rėmeliai, kurie, be visa kita, fiksavo liniuočių kryptį.

Kai Michailas Cornas ir Viljamas Emeris įtvirtino visus dvylika padėklų ir ant jų suguldė medines sijas, pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas ėmėsi itin subtilaus darbo – dėlioti liniuotes; jiems padėjo ir abu jaunieji mokslininkai. Kai dėl Nikolajaus Palanderio, tai jis su pieštuku rankoje jau rengėsi į abu rejestrus įrašyti skaičius, kuriuos jam pasakys matuotojai.

Šešių liniuočių ilgį mokslininkai jau iš anksto buvo labai tiksliai nustatę ir suderinę su senoviniu prancūzų tuazu, paprastai naudojamu geodeziniuose darbuose. Jų ilgis sudarė du tuazus. Liniuotės plotis siekė šešias linijas, o storis – vieną liniją. Liniuotės buvo pagamintos iš platinos, nereaguojančios į orą įprastomis sąlygomis ir visiškai nesioksiduojančios nei šaltyje, nei karštyje. Tačiau platinos liniuotės kintant temperatūrai galėjo arba šiek tiek pailgėti, arba sutrumpėti, – tą mokslininkai privalėjo turėti galvoje. Jie sumanė netgi prie kiekvienos liniuotės pritaisyti po metalinį termometrą, pagrįstą įvairių metalų savybe veikiant šilumai nevienodai plėstis. Paskui ant platininių liniuočių pritvirtino varines liniuotes, truputį trumpesnes už platinines. Vernjeras, įtaisytas varinės liniuotės gale, tiksliai rodė santykinį jos pailgėjimą, todėl mokslininkai nesunkiai galėjo nustatyti absoliutų platininės liniuotės pailgėjimą. (*Vernjeras – matavimo įtai-*

so pagalbinė skalė, leidžianti tiksliai apskaičiuoti pagrindinės skalės padalos dalis.) Dar daugiau – vernjero parodymai leido nustatyti platininės liniuotės pailgėjimą, kad ir koks mažas jis būtų. Šis įtaisas, be visa kita, turėjo ir lupą, įgalinančią pastebėti net šimtatūkstantosios tuazo dalies pokytį.

Mokslininkai sudėliojo liniuotes ant medinių sijų galu prie galo, bet nesuliesdami jų, nes turėjo vengti net menkiausios deformacijos, kuri galėjo atsirasti dėl kontakto. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas patys padėjo pirmąją liniuotę ant medinės sijos bazės kryptimi. Paskui apytikriai už šimto tuazų ant pirmojo kuoliuko uždėjo niveliavimo matuoklę, o kadangi liniuotės turėjo du vertikalius metalinius kaištelius per patį vidurį, tai jos be didelio vargo gulė taip, kaip reikėjo. Emeris ir Cornas, atsitraukę atgal ir atsigulę ant žemės, patikrino – ar abu geležiniai kaišteliai yra niveliavimo matuoklės viduryje.

– Dabar, – tarė pulkininkas Everestas, – mes turime tiksliai nustatyti mūsų darbo pradinį tašką, nuleisdami svambalą nuo pirmosios liniuotės galo. Arti nėra jokio kalno, kuris galėtų paveikti svambalo padėtį, todėl jis tiksliai parodys pradinį bazės tašką žemės paviršiuje.

– Žinoma, – atsiliepė Matvejus Struksas, – tačiau su sąlyga, kad mes atsižvelgsime į svambalo virvelės storio pusę pririšimo vietoje.

– Aš irgi taip manau, – atsakė pulkininkas Everestas.

Kai pasisekė užfiksuoti pradinį virvelės tašką, mokslininkai toliau tęsė darbą. Maža to, kad liniuotė turėjo gulėti tiksliai bazės kryptimi, dar reikėjo turėti galvoje jos pasvirimą horizonto atžvilgiu.

– Aš galvoju, – tarė pulkininkas Everestas, – kad mums neverta stengtis padėti liniuotę visiškai horizontaliai.

– Be abejonės, – atsakė Matvejus Struksas, – pakaks tik vaterpasu nustatyti kampą, kurį kiekviena liniuotė sudaro su horizontu, ir mes galėsime ilgumą susieti su tikrąja ilguma. (*Vaterpasas – paprasčiausias įtaisas patikrinti horizontalumui ir matuoti ne-*

dideliems pasvirimo kampams.)

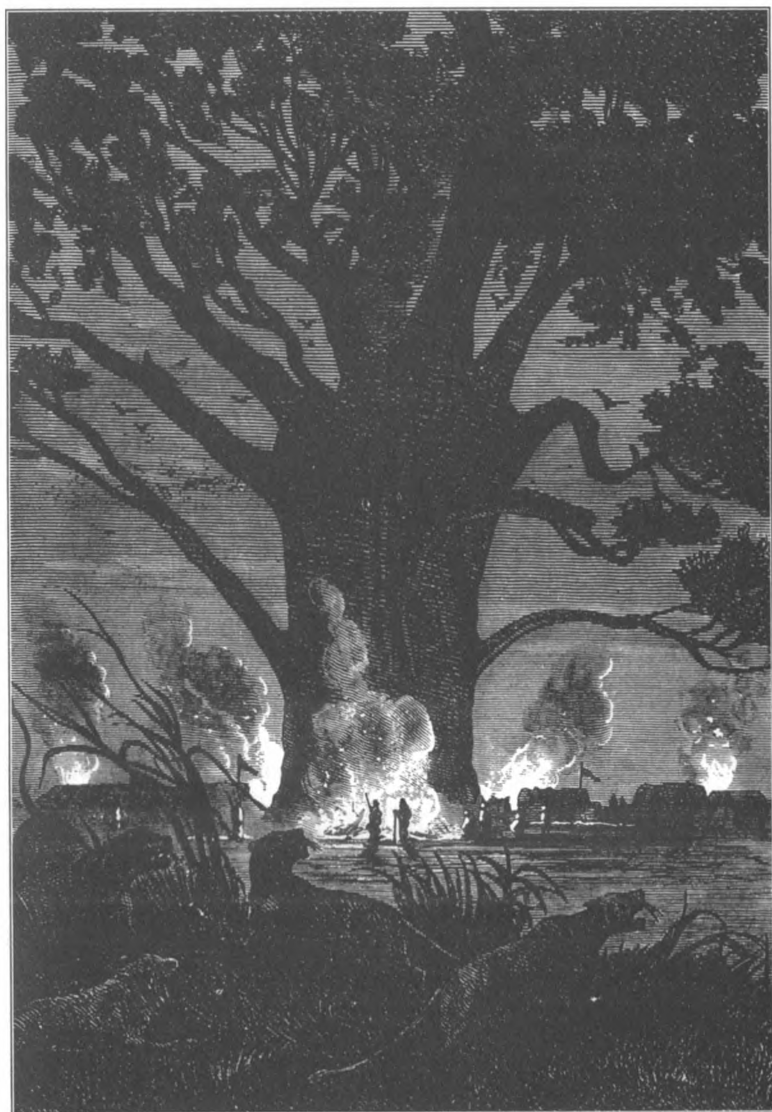
Šitaip, visiškai tarpusavyje sutardami, abu mokslininkai ėmėsi nustatyti kampą specialiai sukonstruotu šiam tikslui vaterpasu, kuris sukiojosi ant šarnyro, įtaisyto medinio kampainio viršūnėje. (*Šarnyras – judamasis dviejų mašinos dalių sujungimas, leidžiantis vienai jų suktis ar svyruoti kitos atžvilgiu.*) Jo vernjeras rodė pasvirimą, kai jo padalos nesutapdavo su padalomis fiksuotos liniuotės, turinčios dešimties laipsnių lanką, padalytą į padalas, kurių kiekviena prilygo penkioms minutėms.

Mokslininkai vaterpasą padėjo ant liniuotės ir užfiksavo rezultatą. Tą valandėlę, kai Nikolajus Palanderis jau rengėsi jį įrašyti į savo rejestrą, Matvejus Struksas paprašė padėti vaterpasą paeiliui ant abiejų liniuotės galų, kad galėtų sužinoti skirtumą tarp dviejų lankų ir dar kartą patikrintų gautą rezultatą. Mokslininkai, vėliau atlikdami visas šio pobūdžio operacijas, nuosekliai laikėsi rusų astronomo patarimo.

Taigi buvo nustatyti du svarbūs momentai: liniuotės kryptis bazės atžvilgiu ir kampas, kurį liniuotė sudarė horizonto atžvilgiu. Šio bandymo gautus skaičius įrašė į du atskirus rejestrus, kuriuos pasirašė visi anglų–rusų komisijos nariai. Reikėjo padaryti dar du tokius pat svarbius stebėjimus, kad visiškai baigtų darbus su pirmąja liniuote: iš pradžių nustatyti jos ilgio pasikeitimą veikiant temperatūrai, paskui užfiksuoti jos išmatuotą ilgį.

Astronomai gana nesunkiai nustatė liniuotės pasikeitimą veikiant temperatūrai – palygino platininės liniuotės ilgį su varinės liniuotės ilgiu. Lupa, per kurią iš eilės žiūrėjo Matvejus Struksas ir pulkininkas Everestas, parodė absoliutų platininės liniuotės ilgio pasikeitimo dydį (pasikeitimą įrašė į abu rejestrus); paskui šiuos duomenis jie perskaičiavo pagal šimto laipsnių skalę. Kai tiktai Nikolajus Palanderis įrašydavo gautus skaičius, juos tuoj pat visi patikrindavo.

Dabar reikėjo nustatyti tikrąjį ilgį, padėjus ant medinio padėklo su nedideliu tarpeliu antrąją liniuotę. Astronomai šią antrąją liniuotę įtaisė taip pat, kaip ir pirmąją po to, kai visiškai įsitiki-

no, kad keturi geležiniai kaišteliai atsidūrė tiksliai niveliavimo matuoklės viduryje.

Liko tiktai išmatuoti tarpelį tarp abiejų liniuočių. Pirmosios platininės liniuotės gale, toje jos dalyje, kurios neuždengė varinė liniuotė, buvo maža platininė plokštelė, kuri nesunkiai slankiojo tarp dviejų prošvaisų. Pulkininkas Everestas stumtelėjo šią plokštelę taip, kad ji paliestų antrąją liniuotę. Kadangi platininė plokštelė buvo padalyta į dešimttūkstantines tuazo dalis, o vernjeras prie vienos prošvaisos turėjo lupą ir per ją rodė šimtatūkstantines tuazo dalis, tai mokslininkams pasisekė labai matematiškai tiksliai išmatuoti tarpelį, specialiai paliktą tarp dviejų liniuočių. Duomenys tuoj pat buvo įrašyti į rejestrus ir čia pat patikrinti.

Patarus Michailui Cornui, astronomai ėmėsi dar vienos priemonės, norėdami pasiekti kuo didesnio tikslumo. Varinė liniuotė iš viršaus dengė platininę. Todėl galėjo taip atsitikti jog, veikiama saulės spindulių, uždengtoji platina įkais lėčiau negu varis. Norėdami išvengti temperatūrų skirtumo, jie keliolikos colių aukštyje virš liniuočių įtaisė mažą stogelį taip, kad jis netrukdytų stebėti. Kai vakarais ir rytais nuožulnūs saulės spinduliai prasiskverbdavo po stogeliu ir krisdavo ant liniuočių, iš tos pusės vyrai dar pakabindavo drobę ir užtverdavo spinduliams kelią.

Čia aprašytus darbus su neišsenkama kantrybe ir kruopštumu mokslininkai dirbo daugiau kaip mėnesį. Kai jie nuosekliai įtaisė keturias liniuotes ir visas kruopščiai patikrino iš keturių pozicijų – krypties, pasvirimo, ištempimo ir tikrojo ilgio, – nė valandėlės negaišdami vėl tęsė darbus, – prie ketvirtosios liniuotės galo pernešė padėklus, sijas ir pirmąją liniuotę. Šie manevrai pareikalavo daug laiko, nors mokslininkai jau ganėtinai įgudo. Per dieną jie išmatuodavo ne daugiau kaip du šimtus dvidešimt–du šimtus trisdešimt tuazų, be to, sugedus orui, pavyzdžiui, kai imdavo pūsti pernelyg stiprus vėjas, kuris galėjo išjudinti net prietaisus, turėdavo nutraukti matavimus. Kasdien tik sutemus astronomai liaudavosi triūsti. Tada pirmąją liniuotę pernešdavo ir laikinai paguldydavo, o žemėje pažymėdavo vietą, kur ji baigdavosi. Toje vie-

toje įkaldavo kuolelį su pritvirtinta prie jo švino plokštele. Paskui šią liniuotę įtaisydavo galutinai, pažymėdavo pasvirimą, temperatūros pasikeitimą ir kryptį; po to užrašydavo ilgį, išmatuotą ketvirtąja liniuote, vėliau su svambalu, nuleistu nuo pirmosios liniuotės galo, pažymėdavo švino plokštelėje. Iš šio taško kruopščiai išvesdavo dvi susikertančias stačiu kampu linijas, kurių viena eidavo pačios bazės kryptimi, kita – jai skersai. Po to švino plokštelę uždengdavo mediniu futliaru, duobutę užkasdavo ir kuoliuką palikdavo uždengtą iki ryto. Taigi, jeigu naktį dėl kokios nors priežasties instrumentai ir pasislinktų, tai nereikėtų vėl iš naujo pradėti visos operacijos.

Kitą dieną nuo plokštelės nuimdavo futliarą, pirmąją liniuotę vėl paguldydavo taip, kaip buvo vakar, su svambalu, kurio smaigalys turėdavo tiksliai sutapti su tašku, kurį žymėdavo dviejų linijų susikirtimas plokštelėje.

Ši serija operacijų, atliktų lygioje lyg stalas pievoje, tęsėsi net trisdešimt aštuonias dienas. Visus gautus duomenis Nikolajus Palanderis įrašydavo į du rejestrus, vėliau juos astronomai patikrindavo ir patvirtindavo.

Pulkininkas Everestas ir jo rusas kolega dirbo, galima sakyti, visiškai sutardami. Tik kai kurie vernjero parodyti ir, sakykime, besiskiriantys per kokią vieną keturi šimtai tūkstantąją tuazo dalį skaičiai kelis sykius pastūmėjo juodu pasikeisti dygiomis pastabomis. Bet čia tuoj pat viską nulemdavo daugumos balsais priimtas sprendimas, kuris tapdavo įstatymu, vadinasi, priešininkams tekdavo nusileisti. Ir vis dėlto vienas klausimas sukėlė tokį abiejų mokslinių varžovų ginčą, jog turėjo įsikišti net seras Džonas Murėjus. Juodu susiginčijo dėl to, kokį ilgį duoti pirmojo trikampio pagrindui. Visi žino, jog kuo ilgesnis pagrindas, tuo didesnis bus pirmojo trikampio viršūnės kampas, kurį tuo lengviau išmatuoti, kuo jis didesnis. Bet, kita vertus, tas ilgis negali būti begalinis. Pulkininkas Everestas siūlė padaryti šešių tūkstančių tuazų bazės ilgį – bemaž lygų bazei, matuotai Meleno kelyje. Matvejus Struksas norėjo ją pailginti iki dešimties tūkstančių tuazų, nes

taip daryti leido lygi pieva.

Čia pulkininkas Everestas pademonstravo, koks yra nesukalbamas ir užsispyręs. Matvejus Struksas, regis, irgi nutarė nenusileisti. Po daugiau ar mažiau pakenčiamų argumentų juodu griebėsi asmeniškumų. Kilo pavojus, kad kažkurią akimirką bus paliesti tautiniai jausmai, o tai jau būtų ne dviejų mokslininkų ginčas, o anglo ir ruso kivirčas. Laimei, prastas oras, nusistovėjęs net kelioms dienoms ir nutraukęs darbus, neleido įsiliepsnoti debatams. Jų aistros atslūgo, o dauguma balsų buvo nutarta bazės ilgį padaryti apytikriai aštuonių tūkstančių tuazų, tai yra ginčininkams teko pritarti vidurkiui. Galiausiai, tiesiogiai matuodami bazės pagrindą, mokslininkai gavo aštuonių tūkstančių trisdešimt septynių sveikų ir septyniasdešimt penkių šimtųjų tuazų ilgį; ant jo dabar astronomai turėjo išdėstyti keliolika trikampių, kad jų tinklas padengtų kelis Pietų Afrikos laipsnius.

Aštuntasis skyrius

Dvidešimt ketvirtasis dienovidinis

Išmatavę bazę, ekspedicijos vadovai nutarė negaišti laiko ir imtis sudarinėti trikampius. Pirmiausia jie turėjo nustatyti pietinio taško platumą. Iš čia prasidės numatytas išmatuoti dienovidinio lankas, o paskui – ir šiauriausio taško. Iš šių platumų skirtumo mokslininkai gaus matuojamojo lanko laipsnių skaičių.

Iš pat pradžių Viljamas Emeris ir Michailas Cornas su Forteno kampamačiu skaičiavo žvaigždžių aukštį. Jaunuoliai taip tiksliai darė savo stebėjimus, jog net didžiausi nukrypimai nesudarė nė dviejų šešiasdešimtųjų sekundės. Galimas daiktas, kad tokių nukrypimų priežastis buvo šviesos lūžio skirtumas, kurį sudarė atmosferos sluoksnių konfigūracijos pasikeitimas. Remdamiesi šiais be galo kruopščiais ir ne sykį pakartotais matavimų rezultatais, astronomai galėjo palyginti tiksliai apskaičiuoti lanko astralinio taško platumą. (*Astralinis taškas – žvaigždinis.*) Ši platumà sudarė 27,951789 laipsnio.

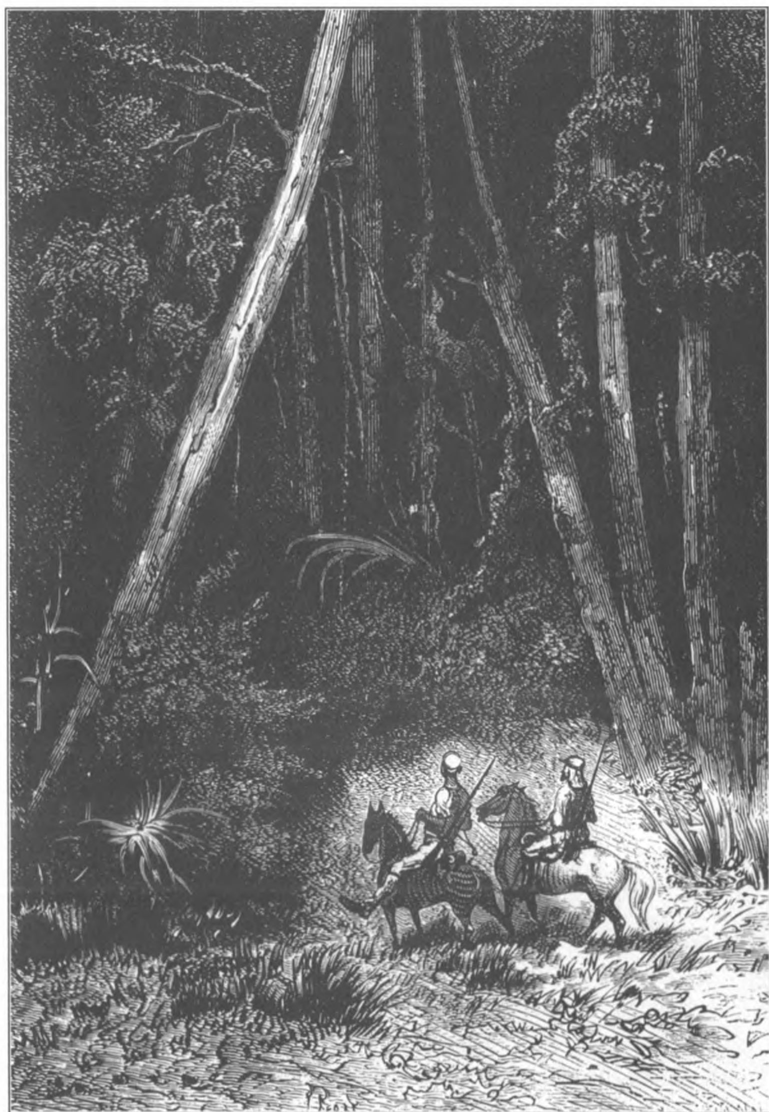
Vėliau tyrinėtojas apskaičiavo ilgumą ir gautąjį tašką pažymėjo puikiame stambaus mastelio Pietų Afrikos žemėlapyje. Žemėlapis atspindėjo visus geografinius atradimus, padarytus pastaruoju metu šioje Afrikos žemyno dalyje, visus keliautojų ir gamtininkų, tokių kaip Livingstonas, Andersonas, Madjaras, Boldvinas, Vailanas, Varčelas, Lichtenšteinas, maršrutus. Dabar atėjo laikas žemėlapyje pasirinkti dienovidinį, kurio lanką, turintį kelis laipsnius, reikėjo išmatuoti dviejuose gana nutolusiuose vie-

nas nuo kito taškuose. (*Madjaras, Vailanas ir Varčelas šiandien nežinomi Afrikos tyrinėjimų istorijoje. Martinas Lichtenšteinas /1780–1857/ – vokietis gamtos tyrinėtojas, 1801–1811 m. gyvenęs Gerosios Vilties kyšulyje ir ėjęs valstybės komisaro pareigas bečuanų žemėse.*) Juk savaime aišku, kad juo ilgesnis matuojamasis lankas, juo mažiau reikšmės turi galimos platumų nustatymo paklaidos. Pavyzdžiui, lankas nuo Diunkerko iki Formenteros prilygo apytikriai dešimčiai Paryžiaus dienovidinio laipsnių, o tiksliau – devyniems laipsniams penkiasdešimt šešioms minutėms.

Apskritai pasirinkti dienovidinį astronomai turėjo ypač apdairiai, kad netektų susidurti su natūraliomis kliūtimis – tokiomis kaip neįveikiami kalnai arba dideli vandens telkiniai. Laimei, šis Pietų Afrikos rajonas kuo geriausiai tiko trianguliacijos operacijoms. Atskiros aukštumėlės čia buvo nesunkiai įveikiamos, upių nedaug ir visos lengvai pereinamos. Čia galėjai susidurti su pavojais, bet ne su kliūtimis.

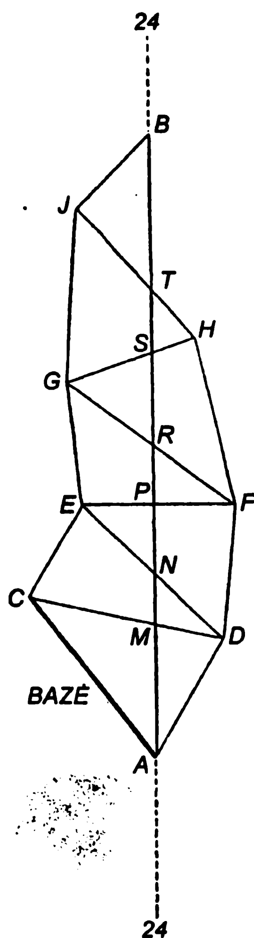
Tarp dvidešimt devintosios ir dvidešimtosios pietinių lygiagrečių – nuo Oranžinės upės iki Ngamio ežero – driekiasi Kalahario dykuma. Iš vakarų į rytus ji tęsiasi nuo Atlanto vandenyno iki dvidešimt penktojo rytų dienovidinio pagal Grinvičą. Toliau Kalahario dykuma, tiesą sakant, nėra ištisa dykynė. Čia toli gražu ne Sacharos smėlynas – nesibaigiantys smėlio plotai be augalijos, ne, čia plyti savanos su būdinga augmenija – visur veši daugybė augalų; paviršių dengia tanki žolė; čia keroja tankūs krūmokšniai ir dunkso aukštų medžių miškai; čia daugelyje vietų veisiasi laukiniai ir pavojingi žvėrys; čia gyvena sėslių ir klajoklių bušmėnų ir bakalaharų gentys. Bet didesniąją metų dalį šioje Afrikos žemyno dalyje nėra vandens; daugybės čia vingiuojančių upių vagos išdžiūsta. Tiesa, ekspedicija galėjo pasikliauti tuo, kad pelkėse, ežeruose ir upokšniuose dar neišseko susikaupusio vandens atsargos.

Mokumas savo palydovams papasakojo apie Kalaharį viską, ką pats žinojo ir kaip medžiotojas, čia prasimanantis kasdienį valgį,

ir kaip vedlys. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas padarė išvadą, kad šiose erdviose platybėse yra visos sąlygos trianguliacijai organizuoti.

Reikėjo tik pasirinkti dienovidinį ir išmatuoti jo kelių laipsnių lanką. O ar negalima paimti tą, kuris eina per vieną bazės galą? Tai duotų galimybę nesusieti šios bazės su kitu Kalahario tašku ir išsiversti be visos pagalbinių trikampių serijos.

(*Kad geriau suprastume, kas yra ta geodezinė operacija, vadinama trianguliacija, panagrinėkime geometrines konstrukcijas, pateiktas pono A.Garsė, Henriko IV licėjaus matematikos dėstytojo, vadovėlyje „Naujos kosmografijos pamokos". Remdamiesi žemiau pateikiamu piešiniu, galėsime nesunkiai suprasti šią įdomią procedūrą.*

Tegu AB yra dienovidinis, kurio ilgį reikia rasti. Kruopščiai išmatuojame AB pagrindą (bazę), einantį nuo dienovidinio taško A iki pirmosios pozicijos C. Paskui abipus šio dienovidinio pasirenkame papildomas pozicijas D, E, F, G, H, J ir taip toliau, kurių kiekviena leidžia matyti gretimą poziciją, ir su teodolitu išmatuojame kiekvieno trikampio ACD, CDE, EFG ir t.t. kampus, kuriuos jie sudaro tarpusavyje. Ši pirmoji operacija įgalina nustatyti skirtingų trikampių parametrus, nes žinome pirmojo trikampio kraštinės AC ilgį ir kampus, todėl galime apskaičiuoti kraštinės CD ilgį. Antra, žinome kraštinę CD ir kampus, todėl lengvai apskaičiuojame DE kraštinę. Trečia, žinome kraštinę DE ir kam-

pus, taigi galime gauti EF kraštinę ir t.t. Paskui nustatome dienovidinio pasvirimą pagrindo AC atžvilgiu, dėl ko išmatuojame MAC kampą. Taigi dabar trikampyje ACM žinome kraštinę AC ir gretimus kampus, todėl galime apskaičiuoti dienovidinio atkarpą AM. Taip pat apskaičiuojame kampą CMN ir kraštinę CM: taigi trikampyje MDN sužinome kraštinę DM, kuri lygi CD – CM skirtumui, ir gretimus kampus, todėl nesunkiai apskaičiuojame antrąją dienovidinio atkarpą MN, kampą ENP ir kraštinę DN. Kadangi trikampyje NEP jau žinome, jog EN = ED – ND skirtumui ir gretimuosius kampus, todėl galime nustatyti dienovidinio atkarpą NP ir t.t. Aišku, kad šitokiu būdu galime gauti visą ašies AB ilgį. – Aut.)

Pasitarę mokslininkai nusprendė, jog pietinį bazės galą galima laikyti pradiniu dienovidinio tašku. Dienovidinis pasirodė esąs dvidešimt ketvirtasis į rytus nuo Grinvičo: mažiausiai septynis laipsnius jis eina žemės plotu, kuriame nebuvo jokių natūralių kliūčių arba blogiausiu atveju – jos nepažymėtos žemėlapyje. Tiktai šiaurėje jis kirto Ngamio ežerą per rytinę jo dalį, bet tyrinėtojams tai toli gražu neatrodė neįveikiama kliūtis. Arago patyrė kur kas didesnių sunkumų, kai geodeziškai sujungė Ispanijos pakrantę su Balearų salomis.

Taigi astronomai nutarė pasirinkti matavimui dvidešimt ketvirtojo dienovidinio lanką, kuris vėliau bus pratęstas Rusijos imperijos teritorijoje. Mokslininkai pradėjo ieškoti taško pirmojo trikampio viršūnei; šio trikampio pagrindu turėjo būti jau išmatuota bazė. O tašku jie pasirinko vienišą medį, stovintį ant nedidelės pakilumėlės bemaž už dešimties mylių. Jis gerai matėsi ir iš pietrytinio, ir iš šiaurės vakarinio bazės galų.

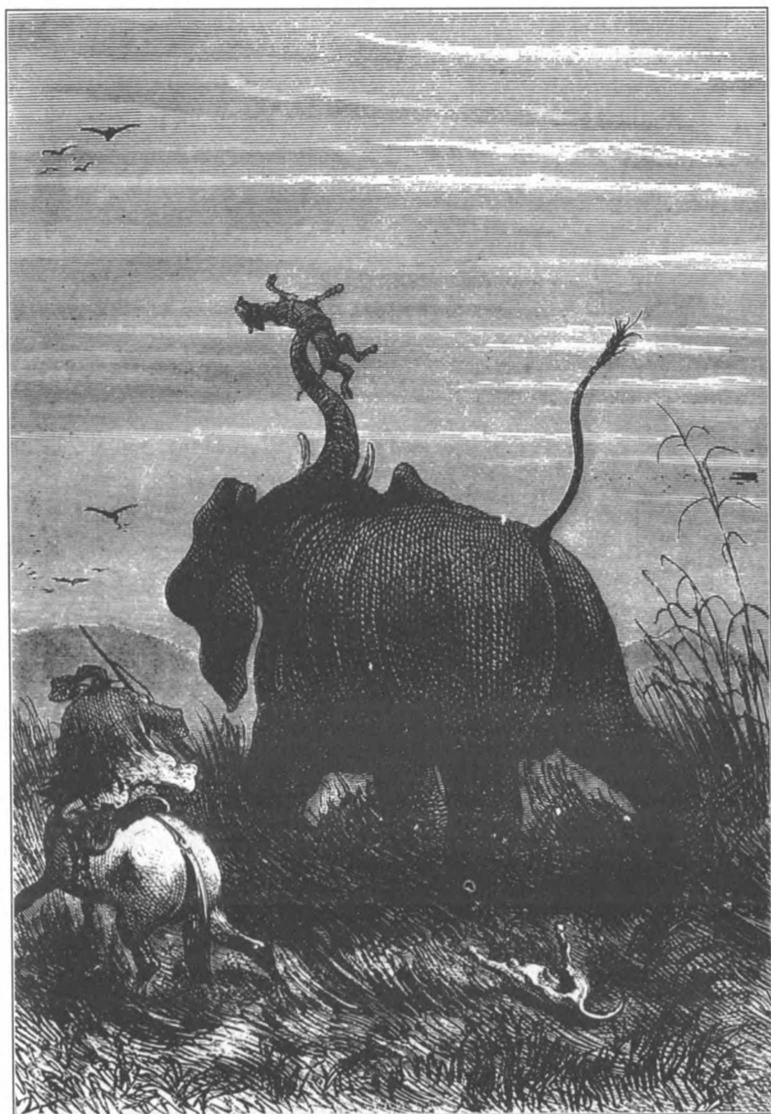
Pirmiausia astronomai ėmėsi nustatyti kampą, kurį sudarė šis medis ir pietrytinis bazės galas. Kampą jie išmatavo Bordo kampamačiu, kurio abu okuliarai buvo taip sureguliuoti, kad jų optinės ašys tiksliai sutaptų su apskritimo plokštuma; vienas iš jų buvo nukreiptas į šiaurės vakarinį bazės galą, o kitas – į pasirinktąjį medį; susidaręs tarp okuliarų kampas rodė atstumą tarp šių

dviejų taškų. Šis puikus instrumentas leido astronomams minimaliai sumažinti matavimo paklaidas. Kai dėl vernjerų, nivelyrų ir vaterpasų, užtikrinančių nepajudinamą prietaiso padėtį, tai ką nors turėti geriau nebuvo nė ko svajoti. Anglų–rusų mokslinė komisija turėjo keturis kampamačius. Du iš jų naudojo kampams nustatyti žemės paviršiuje; su dviem kitais (jų lankai įtaisyti vertikaliai), pasitelkę dirbtinius horizontus, galėjo gauti zenitinius atstumus, vadinasi, netgi naktį apskaičiuoti orientyro platumą sekundės dalies tikslumu. Iš tikrųjų ėmęsi šio daug triūso reikalaujančio trianguliacijos darbo, mokslininkai turėjo ne tik nustatyti dydį kampų, sudarančių geodezinius trikampius, bet ir su kai kuriais pertrūkiais išmatuoti dienovidinį žvaigždžių aukštį, lygų kiekvieno orientyro platumai. (*Dienovidinis žvaigždžių aukštis – instrumentais nustatyta žvaigždžių padėtis dienovidinio atžvilgiu kiekvieną momentą.*)

Balandžio keturioliktąją pulkininkas Everestas, Michailas Cornas ir Nikolajus Palanderis skaičiavo kampą tarp pietrytinio bazės galo ir medžio, o tuo metu Matvejus Struksas, Viljamas Emeris ir seras Džonas Murėjus matavo kampą tarp to paties medžio ir šiaurės vakarinio bazės galo. Oras buvo puikus; beje, jeigu jis būtų trukdęs jiems triūsti dieną, tai mokslininkai būtų galėję matuoti naktį elektrinių žibintų šviesoje, kurių pakankamai turėjo ekspedicija.

Tuo laiku stovykla buvo išardyta, jaučiai sukinkyti į vežimus, ir bušmėno vedamas karavanas patraukė link pirmojo orientyro, prie kurio mokslinė komisija numatė vėl įrengti stovyklą. Du vežimai, skirti pervežti instrumentams, girgždėjo karavano gale. Kai mokslininkai, išmatavę abu kampus, baigė darbą, jie irgi nuskubėjo į naująją stovyklą, išsidėsčiusią aplink orientyrinį medį.

Tai buvo milžiniškas baobabas, siekęs daugiau kaip aštuoniasdešimt pėdų apimties. Jo žievė, sienito spalvos, teikė medžiui neįprastą vaizdą. (*Sienitas – kalnų uoliena, susidedanti iš įvairiaspalvių mineralų.*) Po neaprėpiama šio giganto karūna, knibždėte knibždančia voverių, kurios maitinosi jo kiaušinio pavidalo vai-

siais, turinčiais baltą minkštimą, galėjo tilpti visas karavanas; laivo kokas nedelsdamas ėmėsi gaminti vakarienę europiečiams. Šviežios mėsos jis nestokojo: būrio medžiotojai nuodugniai apieškojo apylinkes ir nušovė kelias antilopes. Netrukus garuojančios keptos mėsos kvapas pasklido ore, sukeldamas tyrinėtojų apetitą, kuriuo jie ir šiaip nesiskundė.

Sočiai pavakarieniavę, astronomai nuėjo į savo vežimus, o Mokumas pradėjo statyti sargybą apie stovyklą. Didžiuliai laužai, kuriuose degė nudžiūvusios gigantiškojo baobabo šakos, liepsnojo visą naktį, dėl to pagarbiu atstumu apie stovyklą sukiojosi laukiniai žvėrys, privilioti mėsos ir kraujo kvapo.

Po dviejų valandų Michailas Cornas ir Viljamas Emeris nubudo ir atsikėlė, kad apskaičiuotų šio orientyro plãtumą pagal žvaigždžių aukštį. Pamiršę dienos nuovargį, abu jaunuoliai įsitaisė prie savo prietaisų okuliarų ir, aplinkui sklindant hienų kauksmui bei liūtų riaumojimui, aidintiems tamsiame slėnyje, rūpestingai nustatinėjo zenitinio atstumo nuo pirmojo orientyro iki antrojo kaitą.

Devintasis skyrius

Kralis

Kitą dieną, balandžio penkioliktąją, astronomai pasirinko dar kitus du orientyrus į dešinę ir į kairę nuo dienovidinio; vienu tapo labai aiškiai lygumoje išsiskirianti kalva, stūksojusi už šešių mylių, kitu – stulpas su rodykle apytikriai už septynių mylių. Šitaip be jokių trukdymų trianguliacijos darbai tęsėsi visą mėnesį.

Pastatę septynis geodezinius trikampius, gegužės penkioliktąją tyrinėtojai pasislinko į šiaurę per vieną laipsnį. Per visą šį laiką pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas retai kada prakalbindavo vienas kitą. Paprastai juodu triūsė taškuose, nutolusiuose vienas nuo kito per keletą mylių, ir toji distancija tapo savotiška garantija, kad šie savimylos vargu ar susirems. Atėjus vakarui, kiekvienas grįždavo į stovyklą ir tuoj pat dingdavo savo būste. Beje, šiokie tokie ginčai dėl orientyrų parinkimo, kai tekdavo bendrai nutarti, vis dėlto baigdavosi nevirtę rimtais barniais. Michailas Cornas ir jo bičiulis Viljamas jau vylėsi, kad geodeziniai darbai tęsis be kokių nors apmaudžių susikirtimų.

Taigi gegužės penkioliktąją tyrinėtojai, pasislinkę per vieną laipsnį nuo dienovidinio pietinio taško, atsidūrė vienoje lygiagretėje su Lataku. Anoji gyvenvietė dabar dunksojo už trisdešimt penkių mylių į rytus. O šioje vietoje visai neseniai iškilo didelis kralis. Čia pat, pasiūlius serui Džonui Murėjui, ekspedicija sustojo kelioms dienoms pailsėti. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris nutarė pasinaudoti šia aplinkybe, kad dieną nustatytų saulės

aukštį. Nikolajus Palanderis norėjo dar kartą apskaičiuoti matavimus ir palyginti duomenis vandenyno lygio atžvilgiu. Kai dėl sero Džono Murėjaus, tai jis rengėsi pailsėti nuo savo mokslinių stebėjimų ir su šautuvu studijuoti vietos fauną. (*Fauna – tam tikro regiono gyvūnija.*)

Vietiniai Pietų Afrikos gyventojai kraliu vadina kilnojamąjį kaimą, kuris vežimais keliauja iš vienos ganyklos į kitą. Tokią gyvenvietę sudaro apytikriai trisdešimt lūšnų, joje gyvena keli šimtai žmonių. Kralis, kurį pasiekė anglų–rusų ekspedicija, buvo gana didelis, susidedantis iš lūšnų, ratu sustatytų ant Kurumano intako kranto. Šios lūšnos, suręstos iš demblių, pririštų prie medinių ramsčių (dembliai buvo supinti iš nendrių, todėl neperšlampami), labai panėšėjo į avilius. Žema tokio avilio anga, uždengta kailiu, vertė gyventojus arba jų svečius ropoti į vidų keturiomis. Per vienintelę skylę viršuje tumulais veržėsi aitrūs ugniakuro dūmai. Dėl šios aplinkybės tokioje lūšnoje negalėjo gyventi nė joks žmogus, išskyrus hotentotus arba kitus čiabuvius.

Kai karavanas priartėjo prie gyvenvietės, visi jos gyventojai sukruto sujudo. Pasiuto loti šunys, saugoję kiekvieną būstą. Kaimo kariai, apsiginklavę ietimis, peiliais, lazdomis ir prisidengę odiniais skydais, išsirikiavo prieš karavaną. Būrį turbūt sudarė apie du šimtai vyrų, o tai rodė, jog čia esama nemažo kralio, susidedančio ne mažiau kaip iš šešiasdešimties–aštuoniasdešimties lūšnų. Pastatytos už statinių tvoros, papuoštos penkių ar šešių pėdų aukščio spygliuotomis agavomis, tos lūšnos buvo patikimai apsaugotos nuo laukinių žvėrių. Tačiau čiabuviai tuoj pat neteko karingos nuotaikos, kai tiktai medžiotojas Mokumas tarė kelis žodžius vienam iš kralio seniūnų. Karavanas gavo leidimą įsikurti šalia statinių tvoros ant upės kranto. Bušmėnai net nepagalvojo prieštarauti ateiviams dėl ganyklų, kadangi jos driekėsi ir į vieną, ir į kitą pusę daugybę mylių. Svečių arkliai ir jaučiai galėjo kiek tinkami ganytis, nepadarydami jokios žalos keliaujančiai gyvenvietei.

Vadovaujant Mokumui, netrukus stovykla buvo įrengta jau

įprastu būdu. Vežimus bušmėnai sustatė ratu, o paskui kiekvienas ėmėsi savo reikalų.

Seras Džonas Murėjus, palikęs savo kompanionus prie apskaičiavimų bei mokslinių stebėjimų ir negaišdamas laiko, patraukė medžioti sykiu su Mokumu. Anglas risnojo ant paprasto arklio, o Mokumas – ant savo prijaukinto zebro. Paskui juos bėgo trys šunys. Seras Džonas Murėjus ir Mokumas buvo apsiginklavę medžiokliniais karabinais su sprogstamosiomis kulkomis, kas rodė juos tvirtai nutarusius susidurti su plėšrūnais, besiveisiančiais čionykštėse vietose.

Medžiotojai patraukė į šiaurės rytus, į mišką, dunksojusį už kelių mylių nuo kralio. Juodu jojo greta ir taikiai šnekučiavosi.

– Tikiuosi, misteri Mokumai, kad įvykdysite savo pažadą, – tarė seras Džonas Murėjus, – kurį davėte prie Morgedos krioklio, jog parodysite man pačią turtingiausią laukinių žvėrių vietą pasaulyje. Žinokite, jog aš atvykau į Pietų Afriką ne dėl to, kad šaudyčiau kiškius arba gaudyčiau lapes. Viso to pakanka ir pas mus Aukštutinėje Škotijoje. Ne vėliau kaip po valandos norėčiau pakloti...

– Ne vėliau kaip po valandos! – sušuko bušmėnas. – Teleidžia jūsų kilnybė man pasakyti, jog jūs, sere, truputį skubate ir kad pirmiausia reikia turėti kantrybės. Kai dėl manęs, tai aš medžiodamas ją ir rodau, savotiškai kompensuodamas savo kasdieninį nekantrumą. Argi jūs nežinote, sere Džonai, kad stambaus žvėries medžioklė – tai ištisas mokslas, kad dėl to privalu nuodugniai pažinti vietovę, išstudijuoti visus gyvūno įpročius, surasti jo takus, o paskui ištisas valandas sekti ir artintis iš pavėjinės pusės? Argi jūs nežinote, kad čia negalima sau leisti nei be reikalo rėkauti, nei žengti neteisingą žingsnį, nei neatsargiai žvalgytis! Man yra tekę ištisas dienas tykoti buivolą arba stirną, o kai po pusantros paros gudravimo ir kantrybės nušaudavau gyvūną, tai nemanydavau, kad veltui leidau laiką.

– Gerai, mano drauge, – atsakė Džonas Murėjus. – Aš būsiu toks kantrus, kiek tik pajėgsiu ir kiek pareikalausite. Tačiau ne-

pamirškite, kad mes čia sustojome tik trims ar keturioms dienoms ir todėl negalime gaišti nei valandos, nei minutės!

– Viskas teisinga, – atsakė bušmėnas tokiu ramiu tonu, kad Viljamas Emeris dabar nė už ką nebūtų pažinęs savo nekantriojo bičiulio, kai prie Oranžinės upės laukė barkos, – viskas teisinga. Mes šaudysime į visus, kurie tik pasimaišys, sere Džonai, mes tikrai nesirinksime. Ar tai būtų antilopė arba danielius, gazelė arba gnu, – visi pravers medžiotojams, kurie labai skuba!

– Antilopė arba gazelė! – sušuko Džonas Murėjus. – Juk aš nieko daugiau ir nesitikiu, pirmąkart medžiodamas Afrikos žemėje! O gal galite man pasiūlyti dar ką nors, narsusis bušmėne?

Medžiotojas kažkaip keistai dėbtelėjo į savo palydovą anglą, paskui ironišku balsu atsiliepė:

– Na, jeigu jau jūsų malonybė pareiškė, kad pasitenkins ir šiais gyvūnais, tai neturiu ko pridurti. O aš tai maniau, kad nepaliksite manęs ramybėje, kol nenugalabysite kelių raganosių arba porelės dramblių.

– Medžiotojau, – ramiai atrėmė seras Džonas Murėjus, – aš eisiu ten, kur mane vesite. Esu pasirengęs šauti į tą gyvūną, kurį man nurodysite. Taigi pirmyn! Ir negaiškim laiko nenaudingoms šnekoms.

Arkliai pradėjo bėgti risčia, ir medžiotojai ėmė sparčiai artėti prie miško.

Lyguma, kuria juodu jojo, nuožulniai kilo šiaurės rytų kryptimi. Tai ten, tai šen žėlė tankūs krūmynai, šiuo laiku žydintys ir apvarvėję lipniais, skaidriais ir kvapniais sakais, iš kurių kolonistai gamina tepalą žaizdoms. Įvairiaspalvėmis puokštėmis stiebėsi aukštyn *nvanai* – figmedžio atmaina, kurios kamienas, neturintis šakų iki trisdešimties–keturiasdešimties pėdų aukščio, laiko didžiulį žalumos skėtį. Tankioje lapijoje skraidžiojo daugybė rėksmingų papūgų, skubėjusių prisilesti rūgštokų nvanų vaisių. Toliau augo geltonai žydinčios mimozos, – „sidabriniai medžiai", lingavę savo šilkines sruogas, alojė ilgomis ryškiai raudonomis viršūnėmis, kurias buvo galima palaikyti iš jūros dugno pakilu-

siais koralais. Žemė, margavusi meiliomis melsvalapėmis amarilėmis, paklusniai klojosi po greitomis gyvulių kanopomis.

Dar neprabėgus nė valandai nuo to laiko, kai juodu paliko kralį, Džonas Murėjus ir Mokumas pasiekė miško pakraštį. Čia augo aukštos akacijos, nusidriekusios kelias kvadratines mylias. Stori medžiai, tankiai augę vienas šalia kito, pynėsi šakomis ir nepraleido saulės spindulių ant dygia ir aukšta žole apžėlusios žemės. Tačiau Mokumo zebras ir sero Džono arklys drąsiai brovėsi per šį tankumyną, darydamiesi sau kelią tarp netvarkingai augusių medžių. Tai šen, tai ten tarp brūzgynų pasitaikė plačios laukymės, todėl medžiotojai jose trumpai stabtelėdavo, kad apsižvalgytų aplinkui.

Reikia pasakyti, kad ši pirmoji medžioklės diena nelepino „jo malonybės". Nors juodu su palydovu apjojo didelį miško plotą, nė vienas Afrikos faunos atstovas nesusiprato jo pasveikinti, todėl seras Džonas ne sykį prisiminė savo Škotijos slėnius, kuriuose buvo į ką šauti. Galbūt netoliese įsikūręs kralis privertė išbėgioti atsargius gyvūnus? Kai dėl Mokumo, tai jis nerodė nei nuostabos, nei nekantravimo. Jam ši medžioklė nebuvo tikra medžioklė, o tiesiog greitas jojimas mišku.

Šeštą valandą vakaro medžiotojai turėjo pagalvoti, kad jau laikas grįžti į stovyklą. Nusivylęs astronomas nenorėjo susitaikyti su nesėkme: kur matyta, kad toks nusipelnęs medžiotojas grįžtų musę kandęs! Niekada! Ir jis sau pažadėjo nušauti pirmą pasitaikiusį gyvūną, kuris atsidurs per šūvio nuotolį.

Likimas, regis, pasigailėjo anglo. Medžiotojai jau jojo atgal, o iki kralio buvo likę ne daugiau kaip trys mylios, kai už šimto penkiasdešimties žingsnių nuo Džono Murėjaus iš krūmų iššoko Afrikos kiškis, veislės, kuri vadinama *Lepus rupestris*, atstovas – žodžiu, graužikas. Seras Džonas nesutriko ir iš karabino paleido į bejėgį gyvūnėlį šūvį. Bušmėnas net riktelėjo iš pasipiktinimo. Šaudyti kulkomis į paprasčiausią kiškį, kai būtų pakakę ir smulkių šratų! Tačiau anglas medžiotojas nenumojo ranka į savo graužiką ir risčia nulėkė į tą vietą, kur turėjo gulėti laimikis.

Tuščios pastangos! Zuikio ir pėdos jau atšalusios: ant žemės truputis kraujo ir nė kuokštelio plaukų. Seras Džonas atkakliai ieškojo po žemomis šakomis, braidžiojo po aukštą žolę. Ir šunys bergždžiai landžiojo po krūmus.

– Ir vis dėlto aš pataikiau į jį! – sušuko seras Džonas.

– Net per daug! – ramiai atsakė bušmėnas. – Jeigu į kiškį šaunate sprogstamąja kulka, tai net nuostabu paskui ką nors iš jo rasti!

Iš tikrųjų zuikis išlakstė į smulkius skutelius! „Jo malonybė", galutinai sutrikęs, užšoko ant arklio ir, neprataręs daugiau nė žodžio, grįžo į stovyklą.

Kitą dieną bušmėnas tikėjosi, jog seras Džonas Murėjus vėl pasiūlys joti į medžioklę. Tačiau anglas, kurio savimeilė buvo skaudžiai užgauta, vengė susitikti su Mokumu. Atrodė, jog jis visiškai pamiršo savo medžiotojiškus planus, nes ėmė itin kruopščiai tikrinti instrumentus ir domėjosi geodeziniais stebėjimais. O kai visa tai jam įkyrėjo, nužingsniavo į bušmėnų kralį. Ten vyrai treniravosi, šaudydami iš lanko arba grodami *gora* – savotišku instrumentu, susidedančiu iš lanko ir ištemptos žarnos, – kurią bušmėnas priverčia skambėti, pūsdamas į ją per stručio plunksną. Moterys tuo laiku rūpinosi namų ūkiu, rūkydamos *matokuanė*, t.y. žalingas sveikatai kanapes, – šiuo įpročiu piktnaudžiavo dauguma čiabuvių. Kaip pasakoja kai kurie keliautojai, įkvėpti kanapių dūmai didina fizines jėgas, užtat mažina protinius gebėjimus. Ir iš tikrųjų daugelis šių bušmėnų atrodė kažkokie atbukę ir apgirtę nuo tos *matokuanė*.

Kitą dieną, gegužės septynioliktąją, anksti rytą Džoną Murėjų pažadino neįmantri frazė, nuskambėjusi tiesiog jam į ausį:

– Aš manau, jūsų malonybe, jog šiandien mums geriau seksis. Mes nebešaudysime į kiškius iš patrankų!

Astronomas net nemirktelėjo, išgirdęs šią ironišką rekomendaciją. Jis pareiškė, jog pasirengęs joti. Kol jų kompanionai dar miegojo, medžiotojai spėjo nutolti nuo stovyklos per kelias mylias, jodami nuo jos į kairę. Seras Džonas šį sykį pasiėmė paprastą šautuvą, puikų F. Goldvingo firmos ginklą, kur kas labiau tinkan-

tį paprastai danielių ar antilopių medžioklei negu galingasis karabinas. Tiesa, lygumoje jie galėjo susidurti su storaodžiais arba plėšriais žinduolių atstovais, tačiau sero Džono sąžinę tebekamavo „susprogęs" kiškis, todėl jis dabar greičiau sutiktų smulkiais šratais šauti į liūtą, negu pakartoti aną šūvį, tikrai neturintį precedento šios sporto šakos metraštyje.

Kaip ir pranašavo Mokumas, likimas medžiotojams nusišypsojo. Juodu nušovė porą *harrisbuck* – juodųjų antilopių, labai retų gyvūnų, siekiančių keturias pėdas ūgio, ilgais, išsišakojusiais į šonus ragais, grakščiai lenktais tarsi turkų kardai. Jos išsiskiria pailga galva, juodomis kanopomis, tankiu ir minkštu kailiu, siauromis ir smailomis ausimis; jų balta lyg sniegas krūtinė ir pilvas aiškiai kontrastuoja su juodais plaukais nugaros, ant kurios švelniai gula banguota „apykaklė". Medžiotojai visiškai teisėtai galėjo didžiuotis savo šūviais, nes šių antilopių visada geidė tokie žmonės kaip Delegorgas, Valbergas, Kumingas, Boldvinas, nes jos yra vienos iš puikiausių Pietų faunos atstovų.

Tačiau anglo medžiotojo širdis dar stipriau ėmė plakti, kai bušmėnas jam parodė tankios giraitės pakraštį netoli nuo didelės ir gilios pelkės, apie kurią augo gigantiškos karpažolės, o jos paviršių ištisai dengė dangiškai žydri vandens lelijų vainikėliai.

– Jeigu jūsų malonybė pageidaus rytoj su pirmaisiais saulės spinduliais atjoti čia pamedžioti, – tarė Mokumas, – tai aš patarsiu šį kartą nepamiršti karabino.

– Kodėl jūs man tai sakote, Mokumai? – sukluso Džonas Murėjus.

– O jūs teikitės pažiūrėti į šias šviežias pėdas drėgnoje žemėje!

– Ką? Šitie platūs įdubimai – gyvūno pėdsakai? Bet tada juos palikusios kojos storesnės už pusę tuazo.

– Ir tai tik įrodo, – atsakė bušmėnas, – kad gyvūnas, palikęs šitokius pėdsakus, šiaip ar taip, siekia devynias pėdas ūgio.

– Dramblys! – sušuko seras Džonas Murėjus.

– Taip, jūsų malonybe! Ir jeigu aš neapsirinku, tai patinas – suaugęs ir labai stambus.

– Tai laimingai sulaukime rytojaus, bušmėne!

– Sulaukime rytojaus, jūsų malonybe.

Medžiotojai sugrįžo į stovyklą su dviem juodosiomis antilopėmis, kurias užkėlė ant Džono Murėjaus arklio. Puikūs gyvūnai, retas medžiotojų laimikis – jas labai sunku susekti, – sukėlė viso karavano susižavėjimą. Visi sveikino serą Džoną, išskyrus galbūt tik rimtąjį Matvejų Struksą, kuris zoologijoje tik tiek išmanė, jog pažinojo tokius gyvūnus kaip Didžioji Lokė, Drakonas, Kentauras, Pegasas ir kiti dangaus faunos atstovai. (*Didžioji Lokė – žvaigždynas, kurį lietuviai vadina Didžiaisiais Grįžulo ratais. Drakonas – pasakų pabaisa, sparnuota, ugnimi spjaudanti gyvatė. Kentauras – mitinė būtybė, pusiau žmogus ir pusiau arklys. Pegasas – senovės graikų mitologijoje sparnuotas žirgas.*)

Kitą dieną, ketvirtą valandą ryto, abu bičiuliai jau tūnojo pasaloje kartu su šunimis, be judesio sėdėdami ant arklių ir tankiame atvašyne laukdami prisiartinant dramblių kaimenės. Iš naujų pėdsakų juodu sužinojo, kad šie storaodžiai nuėjo į girdyklą pelkėje. Abu medžiotojai turėjo karabinus, užtaisytus sprogstamosiomis kulkomis. Nejudėdami ir netardami nė žodžio, jie jau pusvalandį spoksojo į sąvašyną, kai ūmai išvydo tamsią masę, susiūbavusią už penkiasdešimties žingsnių iš pelkės pusės.

Seras Džonas Murėjus griebėsi karabino. Bušmėnas sulaikė jo ranką ir davė ženklą neprarasti kantrybės.

Netrukus priartėjo kažkokie dideli šešėliai. Aiškiai girdėjosi, kaip traškėdamas prieš juos skyrėsi sąvašynas, girgždėjo medžiai, lūžo krūmokšniai, iš lapijos sklido garsus kvėpavimas. Tai buvo dramblių kaimenė. Gal pustuzinis milžiniškų gyvūnų, bemaž tokio pat dydžio kaip ir jų Indijos giminaičiai, lėtai žingsniavo iš pelkės. Apyaušrio šviesoje anglas galėjo pasigrožėti šiais galingais gyvūnais. Vienas iš jų – milžiniško ūgio patinas – ypač patraukė Džono Murėjaus žvilgsnį. Plati ir iškili gyvūno kakta aiškiai dominavo tarp didžiulių ausų, nukarusių net žemiau krūtinės. Prieblandoje dramblys atrodė dar didesnis, negu buvo iš tikrųjų. Gyvūnas nervingai mosavo straubliu palei krūmus ir me-

džių vainikus tarsi ko ieškodamas, ilgomis lenktomis iltimis daužė storus medžių kamienus, dejuojančius nuo tų smūgių. Tikriausiai jis juto artimą pavojų.

Tačiau bušmėnas pasilenkė prie Džono Murėjaus ausies ir sušnibždėjo:

– Ar šitas jums tiks?

Seras Džonas linktelėjo.

– Gerai, – pridūrė Mokumas, – dabar mes jį atskirsime nuo kaimenės.

O tuo laiku drambliai pasiekė pelkės kraštą. Jų raukšlėtos kojos giliai klimpo į pelkės dumblą. Drambliai sėmė vandenį straubliais ir garsiai gargaliuodami pylėsi sau į gerklę. Didysis patinas, nejuokais sunerimęs, dairėsi aplinkui ir garsiai traukė orą, stengdamasis pažinti įtartiną kvapą.

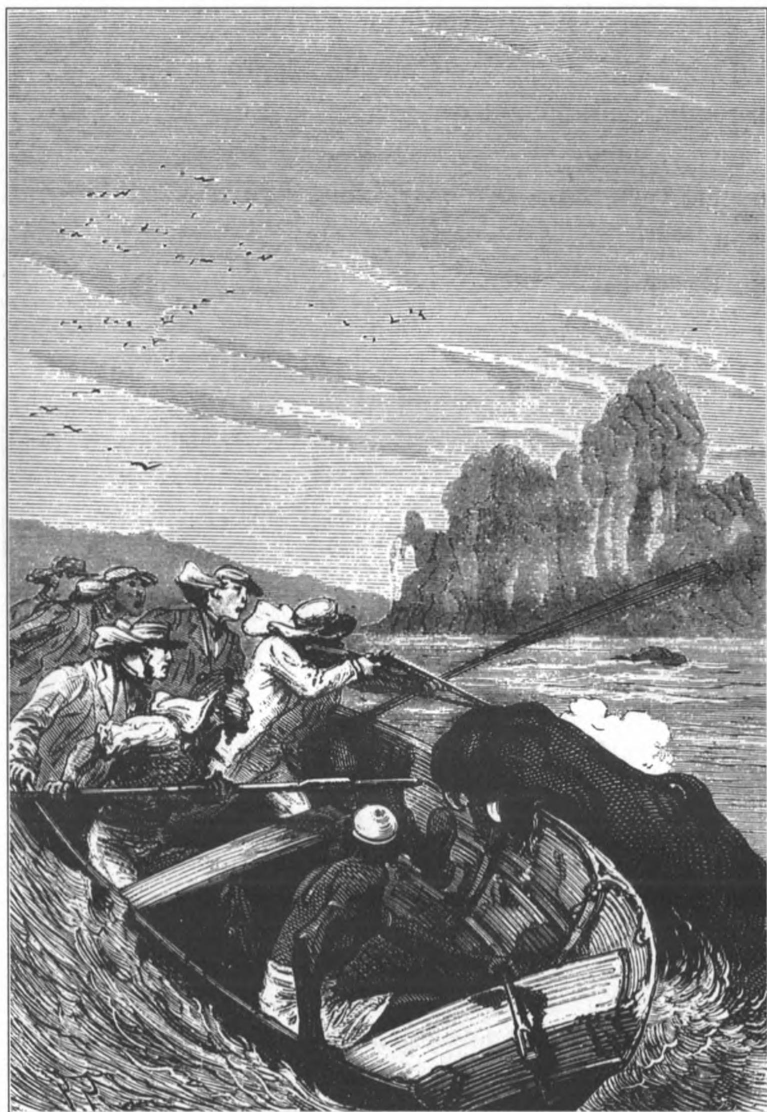
Staiga bušmėnas kažkaip ypatingai riktelėjo. Trys jo šunys, bemat pradėję skardžiai loti, iššoko iš sąžalyno ir puolė dramblių kaimenę. Tuo laiku Mokumas, ištaręs savo kompanionui tik vienintelį žodį „pasilikite", paragino zebrą ir nusiyrė per krūmus, kad neleistų pasitraukti milžinui patinui.

Tačiau puikusis gyvūnas ir nesirengė kur nors bėgti. Seras Džonas, neatitraukdamas piršto nuo savo karabino gaiduko, neatplėšė nuo jo akių. Dramblys daužė medžius straubliu ir įnirtingai mosavo uodega, jau duodamas ne paprastus pavojaus ženklus, bet aiškiai rodydamas pykčio požymius. Iki šiol jis tik juto priešą. Dabar jį pastebėjo ir puolė jo link.

Anglas astronomas tūnojo už šešiasdešimties žingsnių nuo gyvūno. Palaukęs, kol dramblys prisiartins iki keturiasdešimties žingsnių, ir, nusitaikęs tiesiai į jį, paspaudė gaiduką. Arklys trūktelėjo, ir kulka pataikė į minkštą vietą, todėl nesprogo.

Įerzintas dramblys nuskubėjo prie priešo. Jo bėgimas labiau panėšėjo į greitą ėjimą negu į šuoliavimą. Tačiau pakako ir tokio greičio, kad aplenktų bet kurį arklį.

Sero Džono Murėjaus arklys atsistojo piestu ir apsigręžęs pasileido šuoliuoti iš tankynės, nepaisydamas šeimininko pastangų

jį sulaikyti. Dramblys ėmė juos persekioti, karingai išskėtęs ausis ir straubliu skleisdamas garsus, panašius į galingą trimitavimą. Raitelis, pašėlusiai nešamas arklio ir beviltiškai spausdamas jo šonus, stengėsi įstumti patroną į karabino uoksą.

Dramblys nesiliovė vytis. Netrukus jie atsidūrė lygumoje, o pamiškė liko už pečių. Seras Džonas beviltiškai smaigstė pentinais dumiantį savo arklį. Lodami du šunys vos nedusdami irgi skuodė šalia arklio kojų. Dramblys jau lėkė mažiau negu per du korpusus. Seras Džonas jautė jo galingą kvėpavimą, girdėjo skrodžiančio orą straublio švilpesį. Kiekvieną akimirką vyriškis laukė, kad gyvasis dramblio lasas išplėš jį iš balno.

Ūmai arklys suklupo užpakalinėmis kojomis – straublys smogė jam per kryžių. Arklys tik gailiai sužvengė ir, mėgindamas atsistoti, nuvirto ant šono. Šis arklio griuvimas išgelbėjo serą Džoną nuo neišvengiamos mirties. Dramblys iš inercijos pralėkė pro šalį, užtat jo straublys sučiupo vieną šunį ir ėmė jį ore kratyti su neaprašomu įniršiu.

Seras Džonas nebeturėjo kitos išeities, kaip kuo skubiau dumti atgal į mišką. Arklys instinktyviai pats jį ten ėmė nešti. Netrukus jie pasiekė miško pakraštį.

Dramblys apsižvalgęs puolė vytis, vis dar straubliu purtydamas nelaimingąjį šunį. Įlėkęs į mišką, jis suknežino šuns galvą į figmedžio kamieną. Arklys, įsibrovęs į tankumyną, apraizgytą spygliuotų lianų, sustojo. Seras Džonas, apdraskytas ir kruvinas, tačiau nė akimirkai nepraradęs savitvardos, apsigręžė atgal ir, rūpestingai prisidėjęs prie peties karabiną, per pakibusias lianas nusitaikė į dramblį. Kulka, pataikiusi į gyvūno kaulą, sprogo. Milžinas susvyravo, o bemaž tą pačią akimirką šūvis, pasigirdęs iš pamiškės, sužeidė jį į kairįjį šoną. Dramblys suklupo ant priekinių kojų prie pat nedidelio ežerėlio, pusiau užžėlusio tankia žole. Gailiai kriokdamas, jis straubliu sėmė iš ežerėlio vandenį ir laistė juo savo žaizdas.

Tą valandėlę pasirodė bušmėnas.

– Jis mūsų! Jis mūsų! – šūkavo Mokumas.

Ir iš tikrųjų milžiniškas dramblys buvo mirtinai sužeistas. Jis garsiai dejavo, kvėpavo su švilpesiu, vos judino uodegą, o jo straublys, siurbiantis iš pelkės kruviną vandenį, ant artimiausių krūmokšnių laistė raudoną lietų. Netrukus gyvulio jėgos baigėsi, galva nusileido ant žemės; taip ir mirė.

Tą akimirką Džonas Murėjus išlindo iš dygliuoto brūzgyno. Iš jo medžiotojiškų drabužių buvo likę tik skutai. Bet už šitokią sportinę sėkmę jis buvo pasirengęs sumokėti net ir savo oda.

– Puikus gyvulys, bušmėne! – sušuko anglas, apžiūrinėdamas dramblio kūną. – Puikus gyvulys, nors šiek tiek per sunkus medžiotojo krepšiui!

– Teisybė, jūsų malonybe, – atsakė Mokumas. – Mes jį išmėsinėsime čia vietoje ir pasiimsime tiktai pačią geriausią mėsą. Pažvelkite, kokiomis nuostabiomis iltimis jį apdovanojo gamta! Jos kainuoja ne mažiau kaip po dvidešimt penkis livrus už kiekvieną, o kadangi dramblio kaulas perkamas po penkis šilingus, tai susidaro apvali suma! (*Livras – sidabrinė moneta, vartota Prancūzijoje viduramžiais; piniginis Prancūzijos vienetas iki 1799 metais įvedus franką. Šilingas – anglų moneta, lygi 1/20 svaro sterlingų.*)

Tai pasakęs medžiotojas pradėjo mėsinėti dramblį. Iltis jis nukirto kirviu, peiliu nupjovė milžino kojas ir straublį, kadangi šios kūno dalys yra skaniausios. Jomis bušmėnas ketino pavaišinti mokslinės komisijos narius. Medžiotojai į stovyklą grįžo tiktai vidurdienį. Čia bušmėnas liepė afrikietiškai paruošti dramblio kojas, tai yra įkasti mėsą į žemę, iš anksto stipriai įkaitintą karštomis anglimis. Šį patiekalą puikiai įvertino netgi viskam abejingasis Palanderis, o ką jau kalbėti apie kitus. Seras Džonas Murėjus susilaukė daugybės visų mokslininkų komplimentų.

Dešimtasis skyrius

Srautas

Kol stovykla tebestovėjo šalia kralio, pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas nė sykio nematė vienas kito. Platumos nustatymo darbus dirbo kiti mokslininkai, todėl, nepriversti bendrauti „moksliškai", juodu apskritai nepasigedo vienas kito. Išvykimo išvakarėse pulkininkas Everestas tiesiog pasiuntė savo vizitinę kortelę rusų astronomui ir gavo iš Matvejaus Strukso tokią pat vizitinę.

Gegužės devynioliktąją karavanas išardė stovyklą ir vėl patraukė į šiaurę. Aštuntojo trikampio viršūne astronomai parinko kalną, stūksojusį į kairę nuo dienovidinio. Trikampio kampai prie pagrindo jau buvo išmatuoti, todėl dabar ekspedicijai reikėjo tik pasiekti šį naują orientyrą ir vėl pradėti geodezines operacijas.

Nuo gegužės devynioliktosios iki dvidešimt devintosios darbas ėjo kaip iš pypkės, oras tebebuvo palankus dieniniams stebėjimams, o žemės paviršiuje nepasitaikė jokių kliūčių ir trukdymų. Prieš mokslininkus tiesiog plytėjo žalia lyguma, kurią raižė upeliai, tekantys tarp išsirikiavusių ant jų krantų *karree hout* – medžių, kurių lapai panašūs į gluosnių; jų šakas bušmėnai naudojo lankams. Ši vietovė su vietomis stūksančiomis suirusiomis uolienomis, susidariusiomis iš molio, smėlio ir klinčių, turinčių geležies rūdos, kai kur labai stokojo drėgmės. Jos florą sudarė tik tokie augalai, kurie galėjo ištverti net pačią didžiausią sausrą. (*Flora – kurios nors teritorijos augalų rūšių visuma.*) Daugybę mylių

aplinkui ši sritis neturėjo nė menkiausios kalvelės, kurią mokslininkai būtų galėję pasirinkti kaip natūralų orientyrą. Todėl jie turėjo statyti arba indikatorinius stulpus, arba dryžuotus dešimties–dvylikos metrų aukščio stiebus, kurie galėtų būti vizavimo taškais. Žinoma, šiems darbams sugaišo nemažai laiko. Padarius stebėjimą, reikėjo kas sykį iškasti stiebą ir nugabenti jį už kelių mylių, kad ten sudarytų naujo trikampio viršūnę. Bet galų gale „Karalienės ir Caro" įgula, dirbusi šį darbą, įgudo ir pradėjo lengvai vykdyti savo užduotį. Ir būtų buvę galima juos tik girti, jeigu tautiniu pagrindu nebūtų dažnai kilę ginčai.

Deja, neatleistinas lenktyniavimas, kuris išskyrė vadovus, kartais provokavo prieštaravimus ir tarp jų pavaldinių. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris negailėjo jėgų ir gebėjimo taikiai sugyventi su žmonėmis, kad nutrauktų šią apmaudžią tendenciją; tačiau jiems ne visada pasisekdavo. O juk jūreivių kivirčai galėjo virsti muštynėmis. Pulkininkas ir rusų mokslininkas kišosi į šiuos kivirčus, bet taip, jog tik įliedavo alyvos į ugnį, nes kiekvienas palaikė tėvynainių pusę, kad ir kas iš tikrųjų buvo nusikaltęs. Šitaip pavaldinių vaidai pasiekdavo jų viršininkus ir stiprėjo „proporcingai masei", kaip sakė Michailas Cornas. Praėjus dviem mėnesiams po išvykimo iš Lataku, tik abu šie jaunuoliai ir išsaugojo gerus tarpusavio santykius, itin reikalingus, kad sėkmingai eitų darbas. Net Džonas Murėjus ir Nikolajus Palanderis, nors ir įsitraukę į savo pomėgius, vienas – į medžioklės nuotykius, kitas – į skaičiavimus, pradėjo palengva kištis į prieštaravimus. Trumpai sakant, sykį ginčas taip įsiliepsnojo, jog Matvejus Struksas leido sau pasakyti pulkininkui Everestui:

– Pernelyg nerieskite nosies, pone Everestai, bendraudamas su astronomais iš Pulkovo observatorijos, kurios galingas teleskopas leido išsiaiškinti, jog Urano planetos diskas turi nepriekaištingo apskritimo formą!

Į tai pulkininkas Everestas atkirto, kad jis gali riesti nosį dar aukščiau, kadangi turi garbės dirbti Kembridžo observatorijoje, kurios galingas teleskopas tarp ireguliarių ūkų leido nustatyti

Andromedos ūką! (*Ireguliarus – neteisingas, nedėsningas.*)

Įkaitęs ir pagautas pykčio, Matvejus Struksas pareiškė, jog Pulkovo teleskopas su keturiolikos colių objektyvu duoda galimybę įžvelgti net tryliktojo ryškio žvaigždes; pulkininkas Everestas piktai atrėžė, kad Kembridžo observatorijos teleskopo objektyvas irgi turi keturiolika colių ir kad 1862 metų sausio trisdešimt pirmosios naktį su juo buvo pagaliau atrastas paslaptingasis Sirijaus palydovas, sukėlęs žvaigždės sukimosi nuokrypį. (*Tryliktojo ryškio žvaigždė – dangaus šviesulio skleidžiamos šviesos stiprumo Žemėje matas. Stipriausiai šviečiančios žvaigždės laikomas pirmojo ryškio. Sirijus – pirmojo ryškio žvaigždė, faktiškai šviesiausia mūsų danguje.*)

Kai mokslininkai pradeda šitaip karštagalviškai peštis, tai tampa visiškai aišku, kad jie jau niekada nesusitaikys ir nesusitars. Todėl teko baimintis dėl trianguliacijos likimo, bet, laimei, bent jau iki šiolei, šie ginčai lietė tik klausimus ir faktus, beveik nesusijusius su geodeziniais darbais. Nors kartais debatų objektu tapdavo ir matavimai, padaryti teodolitu arba kampamačiu, tačiau jie toli gražu netrukdė darbui, o priešingai – paskatindavo dar kruopščiau laikytis tikslumo. Kai dėl orientyrų pasirinkimo, tai ir čia iki šiol nekilo jokių skirtingų nuomonių.

Gegužės trisdešimtąją oras, iki tol buvęs giedras ir palankus stebėjimams, bemaž ūmai sugedo. Bet kuriame kitame regione toks oro pasikeitimas būtų pranašavęs audrą ir liūtis, bet čia danguje, aptrauktame niūrių debesų, tik blykstelėjo keli žaibai be perkūnijos, o išdžiūvusi žemė nesulaukė nė lašo drėgmės. Keletą dienų tvyrojo sunkūs debesys. Ši visiškai nelaiku pasirodžiusi migla labai trukdė darbams, nes nė vienas nepajėgdavo įžvelgti vizavimo taškų net už mylios.

Tada anglų–rusų ekspedicija, nenorėdama gaišti laiko, nutarė statyti orientyrus su elektriniais žibintais, kad galėtų tęsti darbus ir naktį. Tačiau, patarus bušmėnui, teko imtis kai kurių atsargumo priemonių, nes laukiniai žvėrys, privilioti ryškių žibintų, ištisomis bandomis rinkosi apie tokį orientyrą. Tada operatoriai visą

H. DUTHEIL

naktį girdėdavo kimų hienų kiauksėjimą, primenantį savotišką girtų negrų kvatojimą.

Pirmųjų naktinių stebėjimų, vykdytų aplinkui besibūriuojant grėsmingiems žvėrims, laiku, kai kraupiai raudonai šviečiančios akys kartais rodydavo, jog čia prislinko liūtas, astronomai sunkiai galėjo susikaupti ir atidžiai triūsti. Jeigu dabar jie matavo taip pat tiksliai kaip ir anksčiau, tai geriausiu atveju ne taip sparčiai. Mokslininkus vis dėlto gerokai trikdė tos ugnimi žiburiuojančios akys, įsmeigtos į juos ir skrodžiančios tamsą. Kad tokiomis sąlygomis nustatytų zenitinius žibintų nuotolius ir jų kampus, astronomai privalėjo neprarasti šaltakraujiškumo ir tvirtos savitvardos. Tiesa, šių savybių komisijos nariai nestokojo. Po kelių dienų jie vėl atgavo šaltą kraują ir, apsupti laukinių žvėrių, vėl triūsė taip pat tiksliai ir kruopščiai kaip ir tykiose observatorijų salėse. Beje, kiekviename punkte, kur buvo dirbama, sargybą ėjo šautuvais ginkluoti medžiotojai, todėl nemažai įžūlių hienų krito nuo europietiškų kulkų. Neverta pridurti, jog seras Džonas Murėjus manė, kad tai puikiausias būdas vykdyti trianguliaciją. Tuo metu, kai jis priglusdavo prie prietaiso okuliaro, jo ranka laikydavo „goldvingą", iš kurio pasigirsdavo šūvis tarp dviejų zenitinio nuotolio matavimų.

Taigi mokslininkai nenutraukė geodezinių operacijų, nors oras ir nelepino jų. Nenukentėjo ir matavimų tikslumas; astronomai, metodiškai matuodami dienovidinį, nuosekliai slinko į šiaurę.

Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas labai vylėsi, jog iki mėnesio pabaigos pasiseks išmatuoti dar vieną dvidešimt ketvirtojo dienovidinio laipsnį, jeigu operatoriams nesutrukdys kokios nors natūralios kliūtys.

Birželio septynioliktąją jiems kelią užkirto gana platus vandens srautas – Oranžinės upės Nozubo intakas. Mokslinės komisijos nariai asmeniškai nepatyrė jokių sunkumų, planuodami persikelti per šį intaką. Ekspedicija turėjo sulankstomą guminę valtį, skirtą kaip tik kėlimuisi per upę arba vidutinio dydžio ežerą, tačiau ji netiko pergabenti vežimams ir karavano prietaisams. Rei-

kėjo ieškoti brastos arba aukščiau, arba žemiau. Todėl, nepaisant Matvejaus Strukso nuomonės, buvo nutarta, kad europiečiai, pasiėmę lengvuosius instrumentus, kelsis per upę čia, o visas karavanas, vadovaujamas Mokumo, pareiškusio, jog žino seklią vietą, pasuks kelias mylias žemyn pagal tėkmę ir ten perbris upę. Šitoje vietoje ji siekė pusę mylios platumo, o stipri jos srovė, kuri tai vienur, tai kitur daužėsi į kyšančias iš vandens uolas ir įsmigusius į dumblą medžių kamienus, sudarė nemenką pavojų guminei valčiai. Dėl to ir ėmė prieštarauti Matvejus Struksas, teigę, kad pavojinga plaukti gumine valtimi; tačiau nenorėdamas pagarsėti esąs bailys, jis galų gale pritarė visų kitų nuomonei.

Iš astronomų tik vienas Nikolajus Palanderis pasiliko su karavanu, pasirengusiu keliauti žemyn palei upę. Ir ne dėl to, kad garbusis matematikas išsigando! Jis gyveno pernelyg įsigilinęs į save, kad atkreiptų dėmesį į kažkokį ten pavojų. Kita vertus, dirbant artimiausius darbus buvo galima išsiversti ir be jo, taigi jis galėjo be žalos palikti dienai kitai savo kolegas. Be to, guminė valtis buvo tokia maža, kad ja galėjo plaukti tik ribotas keleivių skaičius. Beje, protingiausia buvo organizuoti tik vieną reisą per šią greitą tėkmę ir iš karto į dešinįjį upės krantą perkelti žmones, instrumentus ir šiek tiek maisto. O valdyti guminę valtį turėjo patyrę jūreiviai, todėl Nikolajus Palanderis užleido savo vietą anglui iš „Karalienės ir Caro" įgulos, – šiomis aplinkybėmis kur kas naudingesniam žmogui negu garbusis astronomas iš Helsingforso.

Kai visi susitarė susitikti numatytoje vietoje, medžiotojo vadovaujamas karavanas kairiuoju upės krantu pradėjo leistis pagal tėkmę žemyn. Netrukus paskutiniai vežimai dingo iš akių, o pulkininkas Everestas, Matvejus Struksas, Emeris, Cornas, seras Džonas Murėjus, du jūreiviai ir vienas bušmėnas, išmanęs, kaip reikia keltis per upes, vis dar stovėjo priešais kunkuliuojantį srautą, kuris gerokai sustiprėjo, nes į jį plūdo daug upokšnių, susidariusių po neseniai pasibaigusio liūčių sezono.

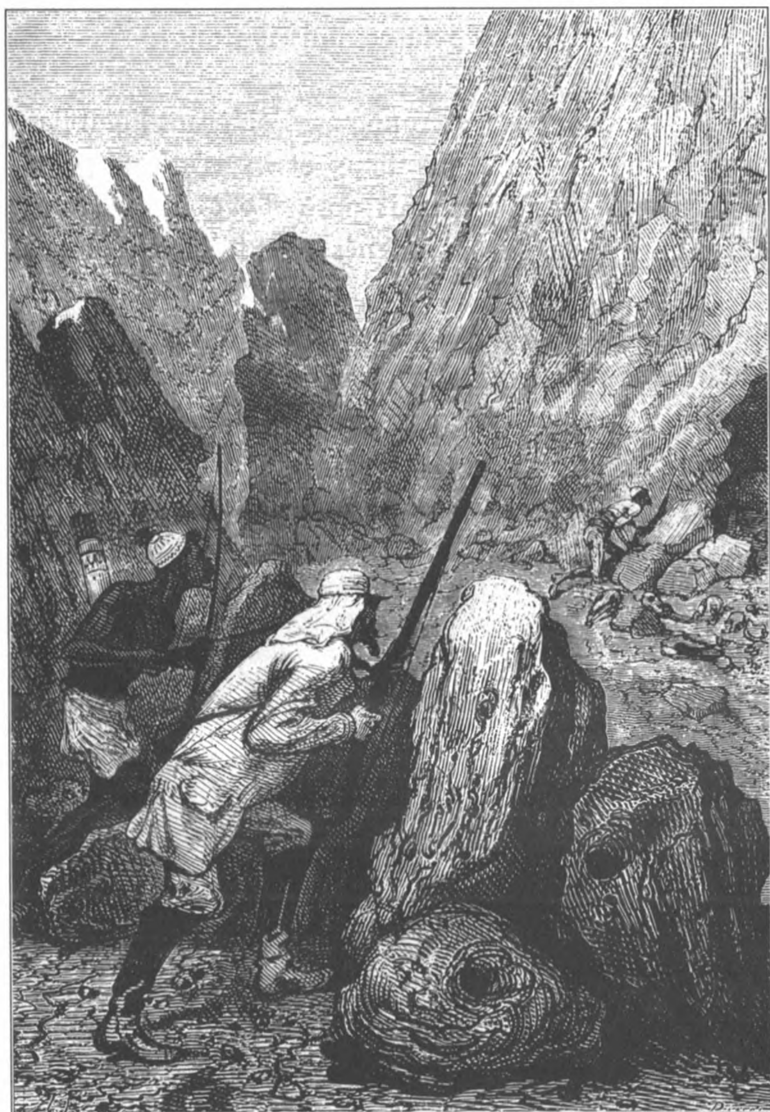
– Kokia puiki upė, – tarė Michailas Cornas savo bičiuliui Viljamui; tuo metu jūreiviai ruošė valtį reisui į kitą krantą.

– Labai puiki, tačiau nepatogi ir sunki persikelti į kitą pusę, – atsakė Viljamas Emeris. – Tokių greitų srautų amžius trumpas, todėl jie visaip mėgaujasi gyvenimu! Po kelių savaičių, atėjus sausajam laikotarpiui, šio upokšnio vagoje vargu bau ar liks bent tiek vandens, kad pakaktų pagirdyti karavaną, o štai dabar – kokia srauni, bemaž neįveikiama tėkmė! Srautas veržte veržiasi, nes netrukus išseks! Toks, brangus mano kolega, fizinės ir dvasinės prigimties dėsnis. Tačiau negaiškime laiko filosofiniams samprotavimams. Valtis jau paruošta, taigi aš mielai pažiūrėsiu, kaip ji susidoros su šia sraujyme.

Po kelių minučių guminę valtį, išlankstytą ir užtemptą ant karkaso, jūreiviai nuleido į vandenį. Ji laukė savo keleivių prie nuožulnaus rausvojo granito kranto. Šioje vietoje vanduo dėl priešpriešinės tėkmės nebekunkuliavo ir ramiai lingavo nendres, augusias sumišai su kitais pakrantės augalais. Todėl pakrauti valtį buvo nesunku. Instrumentus sudėjo pačiame dugne ant žolės glėbio, kad apsaugotų juos nuo smūgių. Keleiviai susėdo taip, kad netrukdytų dviems irkluojantiems jūreiviams. Bušmėnas įsitaisė valties gale prie vairo.

Šis čiabuvis buvo karavano *foreloper*, tai yra „žmogus, kuris pradeda judėjimą". Medžiotojas jį rekomendavo kaip vikrų vairininką, dažnai turėjusį reikalų su sraunumomis. Čiabuvis mokėjo kelis angliškus žodžius, todėl patarė keleiviams laikytis visiškos tylos keliantis per Nozubą.

Krante likusieji atrišo valtį laikiusį lyną, o irkluotojai skubiai ją atstūmė nuo pakrantės. Visi bemat pajuto tėkmės galią. Už šimto jardų ji virto galinga sraujyme. Abu jūreiviai tiksliai vykdė foreloperio komandas. Jie turėjo tai pakelti irklus, kad netrenktų jų į pusiau vandens apsemtą medį, tai priešingai – irkluoti stipriau, kad įveiktų sūkurį, kurį sudarė priešpriešinė srovė. Kai valtis imdavo lėkti pernelyg greitai, irkluotojai pakeldavo irklus, atidavę lengvą valtį srovės valdžiai, tik stengdamiesi palaikyti jos pusiausvyrą. Čiabuvis, laikydamas rankas ant vairo, sėdėdamas ir akylai žiūrėdamas pirmyn, laiku pamatydavo eilinį pavojų. Euro-

piečiai į įvykius žvelgė apimti nedidelio nerimo. Jie jautė, kaip veržliai ir galingai juos nešė audringas srautas. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas spoksojo vienas į kitą ir nepravėrė burnų. Seras Džonas Murėjus, niekada nepaliekantis savo šautuvo, dabar jį laikė suspaudęs tarp kojų ir žvalgėsi į gausybę paukščių, kurie praskrisdami sparnais lietė vandens paviršių. Abu jaunieji astronomai be baimės ir nuogąstavimų apžiūrinėjo krantus, kurie lėkė pro šalį nutrūktgalvišku greičiu.

Netrukus guminė valtis pateko į tikrą sraujymę. Kad greičiau pasiektų priešingos pakrantės ramius vandenis, astronomai galėjo ją perplaukti tik įstrižai. Bušmėnui įsakius, jūreiviai dar stipriau užgulė irklus. Tačiau, kad ir kaip jie stengėsi, valtį pagriebė srovė. Dabar valtis jau nebeklausė nei vairo, nei irklų, todėl, jeigu užkliūtų už kranto kyšulio arba už medžio kamieno, neišvengiamai apvirstų...

Nė vienas sėdėjęs valtyje keleivis nepratarė nė žodžio.

Foreloperis truputį pasistojo savo vietoje. Jis galėjo tik sekti akimis valties plaukimą, tačiau nebepajėgė nei pakeisti jos krypties, nei sumažinti greičio, prilygstančio srauto greičiui. Priešakyje už šimto jardų keleiviai išvydo sausumos lopelį – pavojingą sangrūdą akmenų ir medžių, iškilusių virš upės vandens. (*Jardas – anglų ilgio matas, lygus 0,9144 metro, dalijamas į tris pėdas.*) Prasilenkti nebuvo galimybės. Po kelių sekundžių valtis trenkėsi į tą salelę.

Smūgis nebuvo toks stiprus, kaip tikėjosi mūsų keleiviai. Valtis persikreipė, prisėmė keliolika pintų vandens, tačiau žmonės išsilaikė savo vietose. Po akimirkos jų akys nukrypo tiesiai pirmyn... (*Pinta – anglų skysčio matas, lygus 0,5683 litro.*) Juodasis sausumos lopas, į kurį jie atsitrenkė, ėmė krutėti ir sukiotis vidury kunkuliuojančios tėkmės.

Šis kyšojęs iš vandens akmuo pasirodė esąs neįsivaizduojamo dydžio hipopotamas, kurį srovė prispaudė prie sangrūdos. Pajutęs valties smūgį, jis pakėlė virš vandens galvą ir, ją sukiodamas, ėmė žvalgytis aplinkui mažomis kvailomis akutėmis. Milžiniška-

sis storaodžių gyvūnų atstovas, siekęs šešias pėdas ilgio, stiprios, rudos, beplaukės odos savininkas, plačiai išžiojo nasrus ir parodė viršutinius kaplius bei ypač grėsmingas iltis. Tą pačią akimirką jis puolė valtį ir įnirtingai griebė ją dantimis, kurie visai lengvai galėjo ją perkąsti.

Tačiau seras Džonas Murėjus buvo vietoje. Savitvarda jo nepaliko. Jis ramiai prisitaikė ir pasiuntė kulką gyvūnui į galvą prie ausies. Hipopotamas vis dėlto nepaleido savo laimikio ir ėmė purtyti valtį, kaip šuo purto kiškį. Bemat vėl užtaisęs karabiną, seras Džonas negaišdamas vėl šovė jam į galvą. Šis šūvis buvo mirtinas, nes sunkus hipopotamo, sugebėjusio paskutinėmis priešmirtinėmis pastangomis nustumti valtį toli nuo sangrūdos, lavonas nugrimzdo į vandenį.

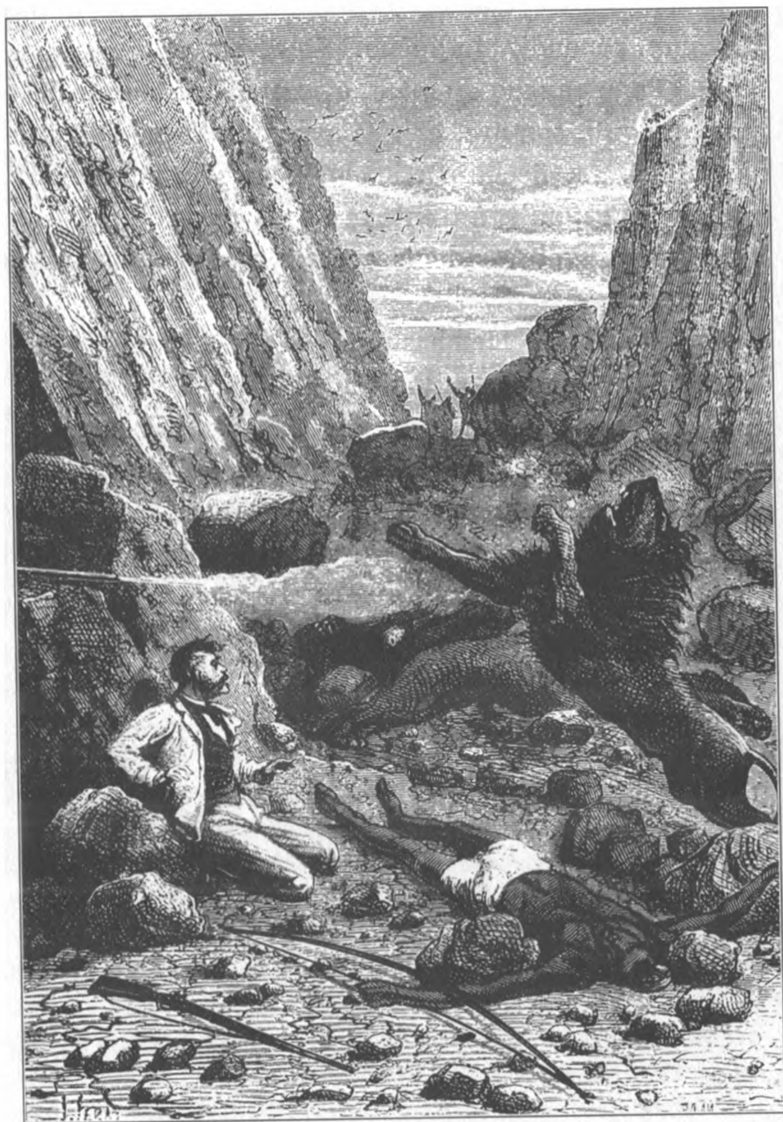
Nespėjo keliautojai dar atsitokėti, kai valtis, pasisukusi šonu į tėkmę ir ėmusi suktis lyg vilkelis, nuplaukė įstrižai upės. Po kelių jardų upė darė staigų posūkį, todėl valtis atsitrenkė į krantą. Keleiviai gyvi ir nesužaloti puolė į sausumą. Išlipę konstatavo, jog pasiekė kitą krantą už dviejų mylių žemiau nuo tos vietos, iš kurios išplaukė.

Vienuoliktasis skyrius,

kuriame surandamas Nikolajus Palanderis

Geodeziniai darbai buvo vėl atnaujinti. Du taškai su orientyrais, priimtais vienas paskui kitą ir sujungtais su priešpaskutiniu orientyru, pastatytu dar už upės, leido sudaryti naują trikampį. Operacija pavyko be kokių nors trukdymų. Tačiau astronomai turėjo saugotis gyvačių: pasirodė, jog čia yra daugybė labai nuodingų *mamba*, siekiančių nuo dešimties iki dvylikos pėdų ilgio, kurių įgėlimas galėjo būti mirtinas.

Praėjus keturioms dienoms po persikėlimo, birželio dvidešimt pirmąją operatoriai pasiekė miškingą vietovę, tačiau čia medžiai nebuvo aukšti, todėl jie netrukdė trianguliacijos darbams, o horizonte stūksančios ir aiškiai iš toli matomos kalvos, nutolusios gal už kelių mylių, labai tiko statyti ant jų stiebams ir žibintams. Ši vieta buvo žemesnė ir ne tokia sausringa kaip aplinkinės vietovės, todėl derlingesnė. Viljamas Emeris čia aptiko tūkstančius figmedžių, kurių rūgštokus vaisius labai mėgsta bušmėnai. Laukymės, plačiai įsiterpusios tarp medžių, skleidė malonų kvapą dėl gausybės svogūninių augalų, gana panašių į vėlyvių ūglius. (*Vėlyvis – daugiametė žolė, kurios kai kurios atmainos naudojamos moksliniuose tyrimuose, kitos – kaip dekoratyvinės.*) Geltoni jų vaisiai nuo dviejų iki trijų colių ilgumo, augantys prie pat šaknies, pripildė orą kvapnaus aromato. *Kucumakranti* – šitaip Pietų Afrikoje vadinami jų vaisiai, kuriuos labai mėgsta čiabuvių vaikai. Šiame rajone, į kurį suteka daugybė upeliūkščių, taip pat

auga kartieji moliūgai ir begalinėmis eilėmis kyla mėtos – tos pačios mėtos, kurios puikiausiai paplito Anglijoje.

Nors čia gerai dera augmenija ir yra palankios sąlygos plėtoti žemės ūkį, regis, šioje atogrąžų pakraščio srityje visiškai neatklysta klajoklių gentys. Niekas čia nerodė, jog kada nors lankėsi čiabuviai, – nei kralių pėdsakų, nei laužaviečių. Užtat pakako vandens; daugelyje vietų net raitėsi upokšniai, tvenkėsi ežerėliai, susidarė kelios gana plačios lagūnos ir du ar trys didesni upeliai, matyt, įtekantys į Oranžinės upės intakus.

Tą dieną mokslininkai rengė vietą stovyklai prieš dar atvykstant karavanui. Medžiotojo sutartas terminas jau ėjo į pabaigą, ir, jeigu jis neapsiriko, karavanas, perbridęs Nozubo žemupyje brastą, turėjo jau šiandien pasirodyti. Tačiau sutemo, o karavanas neatvyko. Ar tik jis nesusidūrė su kokiomis nors kliūtimis, sutrukdžiusiomis laiku ateiti? Seras Džonas Murėjus ėmė spėlioti, jog Nozubas dar, matyt, tebėra labai vandeningas, todėl medžiotojui teko ieškoti tinkamos brastos gerokai piečiau. Jo nuomonei niekas neprieštaravo. Pastarojo liūčių sezono metu labai gausiai lijo, todėl, matyt, susikaupė daug vandens.

Astronomai nutarė dar palaukti. Bet kai praslinko dar viena diena, o niekas iš Mokumo žmonių nepasirodė, pulkininkas Everestas ėmė rimtai nerimauti. Jis negalėjo traukti toliau į šiaurę, kadangi trūko ekspedicinių prietaisų. Bet vėlavimas, jeigu teks ilgai laukti, galėjo itin prastai atsiliepti tyrinėjimų rezultatams. Ir čia Matvejus Struksas pareiškė, jog jis iš pat pradžių laikėsi nuomonės, jog reikėjo eiti kartu su karavanu ir paskutinį geodezinį orientyrą anoje upės pusėje sujungti su dviem orientyrais, išdėstytais šioje pusėje; jeigu būtų paklausyta jo žodžių, tai ekspedicija nebūtų atsidūrusi tokioje apverktinoje padėtyje; jeigu rezultatas bus prastesnis dėl karavano vėlavimo, atsakomybė už tai teks tiems, kurie nusprendė, jog... ir t.t. Kad rusai, šiaip ar taip... ir t.t.

Pulkininkas Everestas, kaip ir reikėjo tikėtis, piktai atmetė šią kolegos insinuaciją, priminęs, jog nutarimas priimtas visiems pritarus. (*Insinuacija – šmeižikiškas prasimanymas.*) Bet čia įsikišo

seras Džonas Murėjus, ir abu vadovai nedelsdami liovėsi ginčytis. Kas padaryta, tas padaryta, ir jokie priekaištai dabar nebepakeis situacijos. Vietoj to astronomai nutarė, kad jeigu karavanas neateis ir rytoj, tai Viljamas Emeris su Michailu Cornu išvyks jo ieškoti ir keliaus palei upę į pietvakarius; juos lydės foreloperis. Jų kolegos pasiliks stovykloje ir lauks sugrįžtančių, kad galutinai priimtų sprendimą. Susitarę varžovai nuėjo kas sau ir visą likusią dienos dalį laikėsi toliau vienas nuo kito.

Tuo metu Džonas Murėjus nutarė ne dykinėti, o ištyrinėti artimiausius brūzgynus. Nors keturkojų žvėrių čia ir neužklupo, o ir plunksnuočiai ne per labiausiai tiko maistui, užtat gamtininkas, kuris dažnai jame nugalėdavo medžiotoją, galėjo būti patenkintas. Nuo jo šautuvo šratų nepaspruko du puikiausi egzemplioriai. Džonas Murėjus atnešė dailų frankoliną – trylikos colių ilgio, trumpais nagais, tamsiai pilkos nugaros, raudonomis kojomis ir snapu, – kurio elegantiškos sparnų plunksnos žvilgėjo visais rudos spalvos atspalviais; tai buvo dailus tetraonidinių šeimos, kuriai priklauso ir kurapkos, egzempliorius. Kitas paukštis, kurį seras Džonas sumedžiojo meistriškai pataikęs, priklausė plėšrūnų kategorijai. Tai buvo sakalo giminaitis, besiveisiantis tik Pietų Afrikoje, – raudonu kaklu ir balta uodega, kuri dažnai giriama dėl gražios formos. Foreloperis rūpestingai išdarinėjo abu paukščius, nė kiek nesugadinęs jų išvaizdos.

Prabėgo jau ir pirmosios birželio dvidešimt trečiosios ryto valandos. Karavanas vis dar nepasirodė, todėl jaunuoliai jau buvo pasirengę iškeliauti, kai tolumoje pasigirdęs šuns lojimas privertė juos suklusti ir nebeskubėti. Netrukus iš už alojės sąžalyno posūkio kairėje nuo stovyklos pasirodė visu greičiu dumiantis ant savo zebro medžiotojas Mokumas.

– Greičiau, narsusis medžiotojau! – džiaugsmingai sušuko seras Džonas Murėjus. – Iš tikrųjų mes jau nusiminėme dėl jūsų! Žinokite, aš niekada nenusiraminčiau, jeigu vėl nebūčiau jūsų pamatęs! Atrodo, jog žvėrys tiesiog vengia manęs, kai jūsų nėra šalia. Jūsų grįžimą pažymėkime puikaus škotiško viskio taurele!

Tačiau Mokumas, neatsakęs į garbiojo sero Džono sveikinimo žodžius, neramiu žvilgsniu apmetė visus europiečius. Jo veide tvyrojo didelis nerimas.

Pulkininkas Everestas jo susirūpinimą bemat pastebėjo ir, priėjęs prie medžiotojo, spėjusio nušokti nuo zebro, paklausė:

– Ko ieškote, Mokumai?

– Pono Palanderio, – atsakė bušmėnas.

– Nejaugi jis neiškeliavo su jūsų karavanu? Nejaugi jo ten nėra? – vėl paklausė pulkininkas Everestas.

– Jo jau nebėra! – atsakė Mokumas. – Aš tikėjausi jį rasti čia, jūsų stovykloje! Vadinasi, jis paklydo!

Išgirdęs pastaruosius bušmėno žodžius, pirmyn žengė Matvejus Struksas.

– Nikolajus Palanderis paklydo! – sušuko jis. – Mokslininkas, patikėtas jums, astronomas, už kurį jūs atsakote, – ir jo su jumis nėra! Ar žinote, medžiotojau, kad jūs visiškai atsakote už jo asmenį ir kad šiuo atveju nepakanka paprasčiausiai pranešti – „ponas Nikolajus Palanderis prapuolė"?!

Po šių rusų astronomo žodžių medžiotojo ausys paraudo; dabar, kai jis nemedžiojo, neturėjo priežasčių valdytis.

– Ė-ė, pone visos Rusios astrologe, – atkirto bušmėnas piktu balsu, – jums patarčiau pasverti savo žodžius! Nejaugi aš privalėjau saugoti jūsų kompanioną, kuris nesugebėjo net pats savęs saugoti? Jūs dėl visko kaltinate mane, tačiau sakote netiesą, ar girdite? Jeigu ponas Palanderis pradingo, tai dėl to tik jis pats kaltas! Šimtą sykių aš mačiau, kaip jis, įsigilinęs į savo skaičiavimus, nutoldavo nuo mūsų karavano! Šimtą kartų aš jį perspėjau ir grąžinau atgal. Bet užvakar jau temstant jis kažkur dingo, ir nors visur jo ieškojau, niekur neradau. Pamėginkite sumaniau jo ieškoti, jeigu sugebate, ir pasistenkite patys surasti savo kompanioną, juolab kad jūs labai mikliai naudojate savo vamzdį! Jums reikia tik pridėti akis prie okuliarų!

Be abejonės, bušmėnas dar ilgai būtų šitaip kalbėjęs didžiausiam Matvejaus Strukso, kuris prasižiojęs negalėjo išspausti nė

žodžio, apmaudui, jeigu seras Džonas Murėjus nebūtų nuraminęs karštojo medžiotojo. Rusų mokslininko laimei, jo ir bušmėno kivirčas pagaliau nutrūko. Bet tada Matvejus Struksas su pašėlusiu ir nevaldomu įniršiu užgriuvo pulkininką Everestą, kuris šito nesitikėjo.

– Šiaip ar taip, – sausai tarė Pulkovo astronomas, – aš nepaliksiu savo nelaimingojo bičiulio šioje dykumoje ir nepagailėsiu visų savo jėgų, kad jį surasčiau. Jeigu būtų dingęs seras Džonas Murėjus arba ponas Viljamas Emeris, tai pulkininkas Everestas, esu tikras, neabejodamas mestų geodezinius darbus ir pultų į pagalbą savo tėvynainiams. Todėl nesuprantu, kodėl dėl rusų mokslininko galima mažiau rūpintis negu dėl anglo!

Pulkininkas Everestas, kuriam buvo sviestas kaltinimas, šį sykį prarado sau būdingą šaltą ir ramų elgesį.

– Pone Matvejau Struksai! – suriko jis, sukryžiavęs ant krūtinės rankas ir tvirtai žvelgdamas savo priešininkui į akis. – Jūs ką, nutarėte be jokio pagrindo įžeisti mane? Kuo jūs laikote mus, anglus? Mes ką, davėme jums pretekstą suabejoti, kad neužjaučiame jūsų, rusų? Kas verčia jus manyti, jog mes neskubėsime į pagalbą tam nevėkšlai matematikui...

– Bet pone... – išgirdęs tokią Nikolajaus Palanderio charakteristiką, buvo beprabyląs rusas.

– Taip! Nevėkšlai! – pakartojo pulkininkas Everestas, akcentuodamas kiekvieną skiemenį. – O atsakydamas į tą kaltinimą, kurį jūs ką tik šitaip lengvai man sviedėte, aš pridursiu, kad tuo atveju, jeigu dėl šio įvykio nutrūks mūsų darbai, visa atsakomybė teks rusams, bet jokiu būdu ne anglams!

– Pulkininke, – suriko Matvejus Struksas, kurio akys svaidė žaibus, – jūsų žodžiai...

– Mano žodžiai labai atsakingai pasverti, pone Struksai, ir jie reiškia, kad nuo šios valandėlės ir iki to laiko, kol mes nesurasime jūsų matematiko, visi darbai sustabdyti! Ar esate pasirengęs ieškoti?

– Aš jau buvau pasirengęs dar jums neištarus nė žodžio! –

piktai atrėmė Matvejus Struksas.

Po šio kivirčo abu priešininkai nužingsniavo prie savo vežimų, nes tuo metu atvyko ir karavanas.

Seras Džonas Murėjus, kuris ėjo kartu su pulkininku Everestu, nesuvaldė liežuvio ir tarė:

– Dar gerai, kad tasai žioplys nepasiėmė rejestrų su matavimų įrašais.

– Aš irgi apie tai pagalvojau, – ramiai atsakė pulkininkas.

Ir abu anglai ėmė klausinėti medžiotoją Mokumą. Bušmėnas pranešė, kad Nikolajus Palanderis dingo prieš dvi dienas; kad paskutinį sykį jį žmonės matė einantį atskirai nuo karavano, likus dvylikai mylių iki stovyklavietės; kad jis, Mokumas, tuoj pat, vos tik dingo mokslininkas, puolė jo ieškoti, dėl ko karavanas ir vėlavo atvykti; kad neradęs ruso jis ryžosi patikrinti, ar atsitiktinai matematikas neprisidėjo prie savo kolegų sutartoje vietoje šiauriau Nozubo. O kadangi čia jo nėra, Mokumas pasiūlė pradėti paieškas miškų tankumynuose, esančiuose į šiaurės rytus nuo čia, pridūręs, kad negalima gaišti nė valandėlės, jeigu visi nori rasti tąjį Nikolajų Palanderį gyvą.

Iš tikrųjų reikėjo skubėti. Jau dvi dienas rusų mokslininkas klajojo po vietovę, kur veisiasi daugybė laukinių žvėrių, o juk žinoma, kad jis ne tas žmogus, kuris galėtų savarankiškai išsikapstyti iš šios padėties, nes egzistuoja ne realiame pasaulyje, o skaičių karalystėje. Ten, kur bet kuris kitas vyriškis rastų bent menkiausio maisto, šis rusas neišvengiamai mirs iš bado. Reikėjo kuo skubiau suteikti jam pagalbą.

Po valandos pulkininkas Everestas, Matvejus Struksas, seras Džonas Murėjus ir abu jaunieji astronomai paliko stovyklą; juos vedė medžiotojas. Visi jojo greitais arkliais, net ir rusų mokslininkas, kuris juokingai įsitvėręs sėdėjo balne ir pro dantis keikė nevykėlį Palanderį, pasmerkusį jį šiai katorgai. Pono Strukso palydovai, rimti ir padorūs žmonės, iš visų jėgų stengėsi nepastebėti tų komiškų pozų, kurias išdarinėjo Pulkovo astronomas, sėdėdamas ant arklio – labai judraus ir gyvo gyvulio.

Prieš palikdamas stovyklavietę, Mokumas paprašė forelope-rio paskolinti jam šunį, kurį anas bušmėnas vertino už protą, subtilią uoslę ir sumanumą medžioklėje. Šuniui davė pauostyti Palanderio kepurę; paskui bušmėnas kažkaip ypatingai sušvilpė ir šuo puolė lėkti šiaurės rytų kryptimi. Mažas būrys bemat nudundėjo paskui jį ir netrukus dingo už tankių sąvašynų.

Visą dieną pulkininkas Everestas ir jo palydovai sekė paskui šunį. Šis protingas gyvulys puikiai suprato, ko iš jo norima, tačiau niekaip neaptiko paklydusio mokslininko pėdsakų, todėl blaškėsi tai į vieną, tai į kitą pusę. Stengdamasis užuosti žemėje reikiamą kvapą, šuo skubėdavo tai pirmyn, tai grįždavo atgal, bet kol kas nesėkmingai. O mokslininkai tuo metu šaukė vardu dingusįjį ir šaudė iš šautuvų, vildamiesi, kad Nikolajus Palanderis, be galo išsiblaškęs ir paskendęs savo mintyse, vis dėlto juos išgirs. Gelbėtojai penkių mylių spinduliu apieškojo visas stovyklos apylinkes; atėjo vakaras, todėl paiešką teko nutraukti.

Europiečiai susirado prieglobstį nakčiai po medžių guotu prie laužo, kurį bušmėnas rūpestingai kurstė. Retsykiais juos pasiekdavo laukinių žvėrių riaumojimas. Plėšrių gyvūnų slankiojimas didino jų nerimą dėl Nikolajaus Palanderio likimo. Ar dar jie galėjo turėti vilčių, jog išgelbės nelaimingąjį – netekusį jėgų, alkaną, sužvarbusį tokią šaltą čia naktį, bejėgį prieš hienų antpuolius, kurių gausybė veisėsi čionykščiuose miškuose? Šios mintys kamavo visus. Mokslininkai daug valandų šnekėjosi ir visa tai svarstė, rengė planus, ieškojo būdų, kaip padėti savo bičiuliui. Beje, anglai taip pat jautriai rūpinosi jo lemtimi, kad net patsai Matvejus Struksas galėjo būti – ir buvo – sujaudintas. Galiausiai visi nutarė, kad vis tiek suras rusą – gyvą ar mirusį, net jeigu dėl to tektų neapibrėžtam laikui atidėti geodezines operacijas.

Pagaliau po nakties, kuri jiems tęsėsi lyg ištisas šimtmetis, išaušo rytas. Mokslininkai vėl skubiai pažabojo arklius ir atnaujino paiešką kur kas didesniu spinduliu. Šuo nubėgo pirmyn, o mažasis būrelis nusekė paskui jį.

Raiteliai nujojo gana toli į šiaurės rytus. Čia pulkininkas Eve-

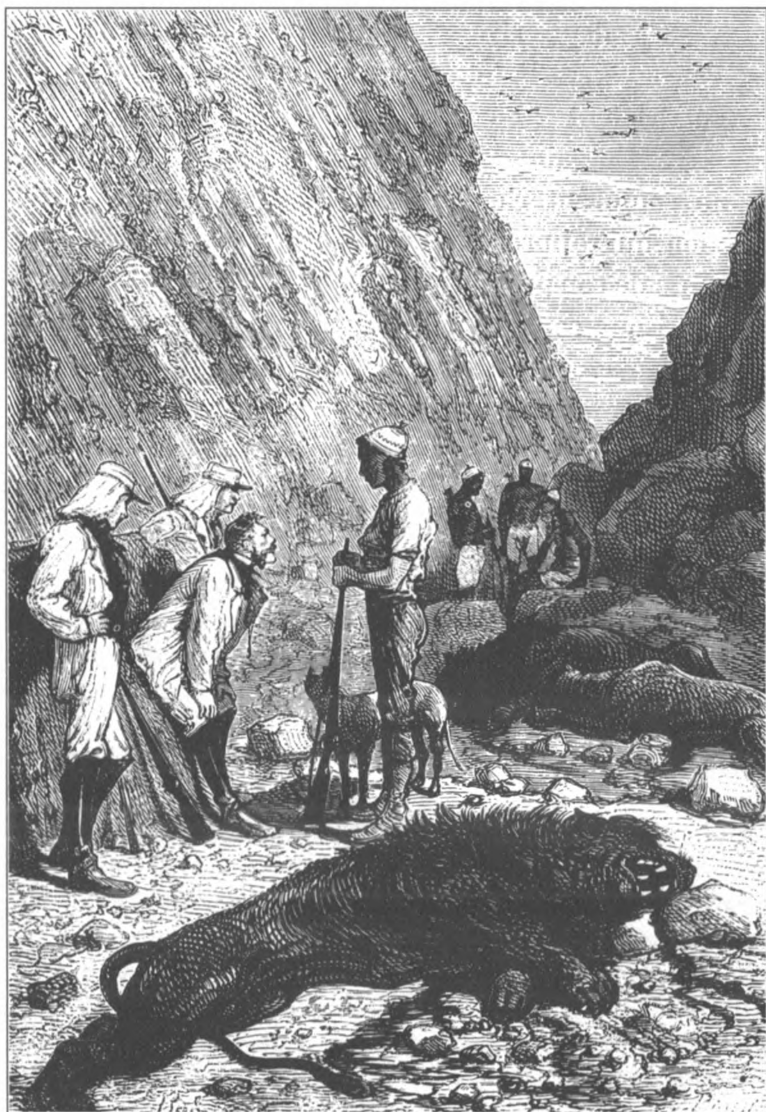
restas ir jo palydovai pateko į labai pelkėtą vietovę. Aplinkui sroveno gausybė mažų upokšnių. Juos gelbėtojai lengvai perbrido, bet saugojosi krokodilų, kuriuos pirmą sykį išvydo seras Džonas Murėjus. Tai buvo milžiniškos reptilijos (kai kurios iš jų siekė nuo dvidešimt penkių iki trisdešimties pėdų ilgio) – gyvūnai, pagarsėję savo rajumu, nuo kurių sunku išsisaugoti ir pabėgti ežeruose arba upėse. Nenorėdamas gaišti laiko ir kautis su šiais didžiuliais driežais, bušmėnas darė lankstus, kad juos apjotų, tramdydamas serą Džoną, pasirengusį bet kurią valandėlę įsegti jiems po kulką. Viduryje plačių tvenkinių, susidariusių iš potvynių vandens, ieškotojai matė dešimtis krokodilų – pakėlusius virš vandens galvas, ėdančius kažkokį į šunis panašų laimikį, išžiojančius savo siaubingus nasrus. Kai viena tokia pabaisa išlindo iš žolių, pasibaidę arkliai ėmė šuoliuoti kaip patrakę.

Tuo laiku būrys be didelių vilčių vis dar tęsė paiešką tai tankiuose sąvašynuose, per kuriuos vargais negalais brovėsi, tai lygumoje tarp daugybės upokšnių, įdėmiai dairydamiesi aplinkui, atkreipdami dėmesį į pačius menkiausius pėdsakus: vienur – į žmogaus ūgio aukštyje nulaužtą šaką, kitur – į neseniai primintą žolės kuokštą, dar kitur – į kokį nors jau pusiau nusitrynusį ženklą, kurio atsiradimo priežasties jau nebeįmanoma nustatyti. Tačiau niekas nepadėjo gelbėtojams aptikti Palanderio pėdsakų.

Ir štai, kai jie nujojo apie dvidešimt mylių į šiaurę nuo paskutinės stovyklavietės ir, medžiotojui pasiūlius, jau rengėsi pasukti į pietvakarius, šuo ėmė kažko labai nerimauti. Energingai vizgindamas uodegą, ūmai sulojo, grįžo kelis žingsnius atgal, prikišęs nosį prie žemės ir uostinėdamas sausą žolę tako pakraščiuose, paskui vėl apsisuko, aiškiai jausdamas kažkokį kvapą.

– Pulkininke, – sušuko bušmėnas, – mūsų šuo kažką pajuto! Ak, protingas padaras! Jis aptiko laukinio žvėries, atleiskite, mokslininko, kurį mes medžiojame, pėdsakus. Tegu eina! Tegu!

– Taip, – paskubėjo pritarti seras Džonas Murėjus savo bičiuliui medžiotojui, – jis aptiko pėdsakus. Ar girdite jo kiauksėjimą? Galima pamanyti, kad jis kalbasi ir tariasi pats su savimi. Duosiu

penkiasdešimt svarų už šunį, jeigu jis nuves mus į tą vietą, kur nuklydo Nikolajus Palanderis.

Matvejus Struksas nepadarė jokios pastabos dėl žodžių, kurie buvo pasakyti apie jo tėvynainį. Dabar svarbiausia – jį rasti. Taigi visi buvo pasirengę pulti paskui šunį, kai tik jis nustatys tikrąją kryptį.

Gyvulys nevertė ilgai laukti ir, garsiai lodamas, peršoko per palinkusio krūmokšnio šakas, paskui nuniro į sąžalyno gilumą.

Arkliai negalėjo paskui jį eiti – būtų reikėję skverbtis per padrikai augančią žalumą. Pulkininkas Everestas ir jo palydovai nutarė aplenkti tą platų tankumyną ir jodami klausytis šuns lojimo. Visi pajuto atgaunantys viltį. Nebuvo abejonių, kad šuo aptiko pasiklydusio mokslininko pėdsakus ir jeigu jų nepames, tai, galimas daiktas, netrukus pasieks tikslą.

Visus jaudino tik vienas klausimas: gyvas ar miręs Nikolajus Palanderis?

Buvo vienuolikta valanda ryto. Staiga šuns lojimas nutrūko – ar tai jis per toli nubėgo, ar pametė pėdsakus. Praėjo dvidešimt minučių. Bušmėnas ir seras Džonas, joję priekyje, rimtai sunerimo. Juodu jau nebežinojo, kuria kryptimi vesti būrelį, kai ūmai maždaug už pusės mylios į vakarus ir jau nebe miške vėl pasigirdo lojimas. Paraginę arklius, visi bemat nušuoliavo į tą pusę.

Po kurio laiko būrys pasiekė labai pelkėtą vietą. Čia itin aiškiai girdėjosi šuns balsas, tačiau jo paties niekur nesimatė. Netoliese augo dvylikos – penkiolikos pėdų aukščio nendrės. Raiteliai negalėjo ilgai gaišti, todėl pririšę prie medžių arklius sulindo į nendryną.

Kai jie perėjo šį tankų nendryną, prieš jų akis atsivėrė didelė laukymė, kurioje tyvuliavo vanduo ir žėlė vandens augalai. Čia, pačioje žemiausioje vietoje, susidarė plati gal pusės mylios ilgio lagūna, pilna rusvo vandens.

Šuo, kuriam kelią užkirto klampūs lagūnos krantai, įnirtingai lojo.

– Štai jis! Štai jis! – sušuko bušmėnas.

Ir iš tikrųjų ant išsikišusios į lagūną sausumos krašto, gal už trijų šimtų žingsnių nuo ieškotojų, ant kelmo nejudėdamas sėdėjo Nikolajus Palanderis, nieko aplinkui nematydamas ir negirdėdamas, laikydamas rankoje pieštuką, o ant kelių bloknotą; be abejonės, kažką įtemptai skaičiavo.

Jo kompanionai nepajėgė nešūktelėti: ne toliau kaip už dvidešimties žingsnių nuo rusų mokslininko tykojo kaimenė krokodilų, iškišusių iš vandens galvas. Šie nepasotinamieji padarai tyliai artinosi prie Palanderio ir bet kurią akimirką galėjo jį užpulti.

– Greičiau! – tyliai sušnibždėjo medžiotojas. – Stebiuosi, jog krokodilai kažko dar lūkuriuoja ir jo nepuola!

– Jie turbūt laukia, kada jis truputį pašvinks! – negalėdamas susilaikyti ir nepasakyti sąmojo, prabilo seras Džonas, darydamas užuominą, jog, kaip jis girdėjo iš čiabuvių, šios reptilijos niekada neėda šviežios mėsos.

Patarę savo palydovams laukti jų šioje vietoje, bušmėnas ir seras Džonas apėjo lagūną taip, kad pasiektų siaurą sąsiaurį, kuris išvestų juos tiesiai prie Nikolajaus Palanderio.

Jie nenužengė nė dviejų šimtų žingsnių, kai krokodilai, palikę gilų vandenį, ėmė šliaužti į sausumą, traukdami tiesiai prie aukos.

Mokslininkas nieko nematė. Jis neatitraukė akių nuo savo bloknoto. Jo ranka rašė ir rašė kažkokius skaičius.

– Tiktai taiklumas ir šaltas kraujas, kitaip jis žus! – sušnibždėjo medžiotojas į seno Džono ausį.

Paskui atsiklaupęs juodu nusitaikė į artimiausius krokodilus ir iššovė. Nuaidėjo du šūviai. Dvi pabaisos su peršautomis nugaromis nusirito atgal į vandenį, o visi kiti akimirksniu dingo lagūnos gelmėse.

Nuaidėjus šūviams, pagaliau Palanderis pakėlė galvą. Išvydęs savo kompanionus, jis džiaugsmingai pribėgo prie jų mosuodamas bloknotu.

– Aš radau! Aš radau! – šaukė jis.

– Ką jūs radote, pone Palanderi? – paklausė jo seras Džonas.

– Netikslumą Džeimso Volstono lentelės šimtas trečiojo loga-

ritmo mantisėje!

(*Mantisė – dešimtainio logaritmo trupmeninę dalis. Logaritmas – laipsnio rodiklis, kuriuo reikia pakelti tam tikrą skaičių, vadinamąjį pagrindą, norint gauti turimą skaičių.*)

Iš tikrųjų jis rado šią klaidą, tas nuostabus žmogus! Jis rado klaidą logaritme! Jis turėjo teisę gauti šimto svarų sterlingų premiją, kurią už tai pažadėjo leidėjas Džeimsas Volstonas! Štai ką veikė visas šias keturias dienas, kol klaidžiojo vienut vienas, garsusis astronomas iš Helsingforso observatorijos!

Dvyliktasis skyrius

Orientyras pagal sero Džono skonį

Rusas matematikas galų gale buvo surastas. Kai jį paklausė, kaip praleidęs šias keturias dienas, vyriškis neturėjo ko atsakyti. Ar suvokė pavojų, kuris jam grėsė? Vargu. Kai bičiuliai jam papasakojo epizodą su krokodilais, matematikas nenorėjo jais tikėti ir pasakojimą laikė pokštu. Ar norėjo valgyti? Nelabai. Alkį jis slopino skaičiais, ir taip puikiai slopino, jog rado klaidą logaritmų lentelėje!

Prie kolegų užsieniečių Matvejus Struksas, nenorėdamas užgauti Nikolajaus tautinių jausmų, nepareiškė jam jokių priekaištų; tačiau galima visai pagrįstai manyti, kad pokalbio akis į akį metu rusų astronomas gavo nemažai pipirų iš savo viršininko ir patarimą – daugiau nebesižavėti logaritmų lentelės tikrinimu.

Mokslinė komisija nedelsdama vėl ėmėsi matavimo darbų. Kelias dienas visi sėkmingai triūsė. Giedras ir stabilus oras labai padėjo stebėjimams – ar tai būtų matuojami orientyrų kampai, ar zenitiniai atstumai. Prie jau sudaryto tinklo jie prijungė naujus trikampius, o jų kampus kruopščiai apskaičiavo, remdamiesi daugybe matavimų.

Birželio dvidešimt aštuntąją astronomai nustatė penkioliktojo trikampio geodezinį pagrindą. Pagal jų skaičiavimus, šis trikampis turėjo apimti dienovidinio atkarpą tarp antrojo ir trečiojo laipsnio. Norėdami užbaigti šio trikampio nustatymą, astronomai turėjo dar išmatuoti du prie jo pagrindo esančius kampus, pasitelkę

vizavimo orientyrą, pastatytą jo viršūnėje.

Ir čia atsirado fizinio pobūdžio kliūtis: tankiai apaugusi krūmais vietovė, kiek tik siekė žvilgsnis, visiškai netiko statyti signaliniams ženklams. Ši lyguma, žemėdama iš pietų į šiaurę, sunkino ne patį ženklų statymą, o tai, kad nesimatė tų stulpų.

Tiktai vienas taškas būtų tikęs pastatyti signaliniam žibintui, bet jis stūksojo gana toli. Tai dvylikos–trylikos šimtų pėdų aukščio kalno viršūnė, iškilusi šiaurės vakaruose apytikriai už trisdešimties mylių. Tokiu atveju penkioliktojo trikampio šoninės kraštinės siektų daugiau kaip po dvidešimt tūkstančių tuazų ilgio, kurios esant kai kuriems trigonometriniams matavimams kitąsyk būdavo keturis kartus ilgesnės, bet su kuriomis anglų–rusų mokslinės komisijos nariai susidūrė pirmąkart.

Rimtai apsvarstę, astronomai nutarė pastatyti toje viršūnėje elektrinį žibintą, nes atstumas buvo pernelyg didelis, kad stebėdami ir matuodami dieną galėtų gauti pakankamą tikslumą. Netrukus negausus būrelis – pulkininkas Everestas, Viljamas Emeris ir Michailas Cornas, lydimi dviejų jūreivių ir bušmėnų, – pasiėmęs instrumentus ir maisto, išėjo ten, kur turėjo stovėti naujasis orientyras, kad iškeltų ten šviečiantį vizyrą, skirtą naktiniams darbams. Pulkininkas Everestas kalno papėdę pasiekti tikėjosi ne anksčiau kaip kitą dieną, o jeigu kopdami nesusidurtų su dideliais sunkumais, tai žibintą pajėgtų pastatyti ne anksčiau kaip naktį iš dvidešimt devintosios į trisdešimtąją. Taigi stebėtojai, likę stovykloje, turėjo nustatyti penkioliktojo trikampio viršūnę, pažymėtą šviečiančiu tašku, ne anksčiau kaip po trisdešimt šešių valandų.

Išvykus pulkininkui Everestui, Matvejus Struksas ir Nikolajus Palanderis ir toliau dirbo savo įprastus darbus, užtat seras Džonas Murėjus su bušmėnu landžiojo po stovyklos apylinkes ir spėjo nušauti kelis gyvūnus, priklausančius antilopių būriui, itin įvairiam šiuose Pietų Afrikos rajonuose.

Seras Džonas prie savo medžiotojiškų žygdarbių pridėjo ir žirafos –puikaus gyvūno, reto šiaurės rajonuose, bet dažnai sutinkamo pietų lygumose – „sugavimą". Žirafos medžioklę šio reika-

lo žinovai laiko „nuostabia sporto šaka". Seras Džonas ir bušmėnas užklupo gal dvidešimties šių gyvūnų kaimenę; žirafos yra tokios sargios, kad nieko neprisileidžia arčiau kaip per penkis šimtus jardų. Tačiau viena patelė nuklydo nuo kaimenės, todėl medžiotojai nutarė ją nudėti. Žirafa pradėjo bėgti smulkia risčia, atrodė, leisdama lengvai save pavyti, bet kai sero Džono ir bušmėno arkliai atsidūrė visai netoli, patelė, ištiesusi uodegą, nutolo neįtikėtinu greičiu. Medžiotojams teko ją vytis net dvi mylias. Pagaliau sero Džono pasiųsta kulka pataikė jai į šoną ir mirtinai sužeidė. Patelė buvo puikiausias žirafų padermės pavyzdėlis – gyvūnas, kurio „kaklas panašus į arklio, kojos ir kanopos – į jaučio, galva – į kupranugario", kaip sakydavo romėnai, o kailis rusvas, išmargintas baltomis dėmėmis. Ši neįprasta atrajotoja siekė ne mažiau kaip vienuolika pėdų aukščio nuo kanopų iki mažų ragelių, apaugusių plaukais ir oda.

Naktį abu rusų astronomai sėkmingai apskaičiavo kelių žvaigždžių aukštį, todėl galėjo nustatyti stovyklos platumą.

Birželio dvidešimt devintoji praslinko be įvykių. Artėjančios nakties visi laukė su tam tikru nekantrumu, tikėdamiesi užfiksuoti penkioliktojo trikampio viršūnę. Atėjo naktis – be mėnulio, be žvaigždžių, bet sausa, be jokio rūko, vadinasi, labai palanki pamatyti tolimą vizyrą. Mokslininkai šiam įvykiui pasirengė iš anksto, todėl kampamačio žiūronas, dar dieną nukreiptas į kalno viršūnę, galėjo greitai užfiksuoti elektrinį žibintą tuo atveju, jeigu didelis nuotolis neleistų jo įžvelgti plika akimi.

Visą naktį iš dvidešimt devintosios į trisdešimtąją Matvejus Struksas, Nikolajus Palanderis ir seras Džonas Murėjus keitėsi prie instrumento okuliaro, bet... kalno viršūnė vis dar buvo tamsi ir joks žiburėlis nesuspindėjo nakties tolybėje.

Visi nutarė, kad kopiantieji į kalną, matyt, susidūrė su rimtais sunkumais ir kad pulkininkas Everestas bei jo kolegos iki vakaro nepasiekė viršūnės. Taigi astronomai atidėjo stebėjimą iki kitos nakties, visai neabejodami, kad niekas vidury margos dienos neuždegs žibinto.

Bet kaip jie nustebo, kai birželio trisdešimtąją, apie antrą valandą po pietų, pulkininkas Everestas ir jo palydovai staiga pasirodė stovykloje.

Seras Džonas puolė juos sutikti, aplenkęs savo kolegas.

– Ar tai jūs, pulkininke? – suriko jis.

– Aš pats, sere Džonai.

– Vadinasi, kalnas yra nepasiekiamas?

– Priešingai, lengvai pasiekiamas, – atsakė pulkininkas Everestas, – bet jums pasakysiu, labai gerai saugomas. Todėl mes ir sugrįžome pastiprinimo.

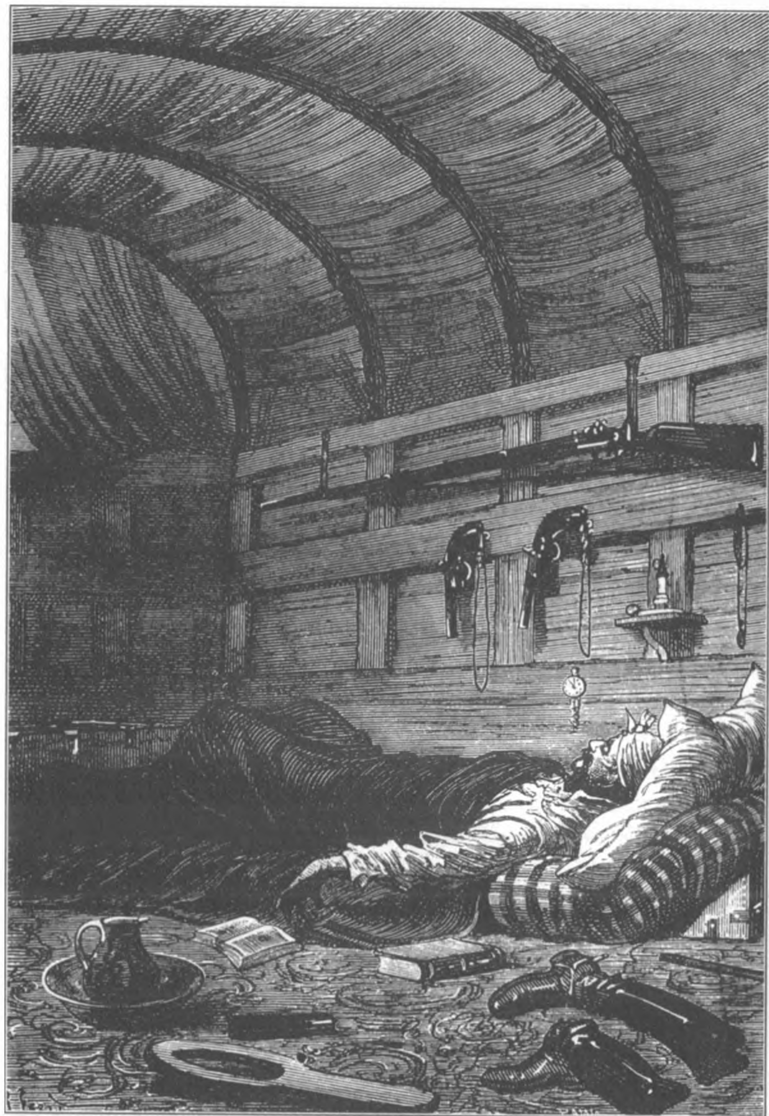
– Kas jį saugo? Čiabuviai?

– Taip, čiabuviai keturiomis kojomis ir juodais karčiais, sudoroję vieną mūsų arklį!

Keliais žodžiais pulkininkas kolegoms papasakojo apie žygį, kuris ėjosi sėkmingai iki pat kalno papėdės. Kalną, kaip paaiškėjo jį apžiūrėjus, galima įveikti tik iš pietvakarių pusės. Tačiau vieninteliame take, kuris vedė į viršūnę, savo kralį, pasak foreloperio, įrengė visas liūtų tuntas. Veltui pulkininkas Everestas mėgino išvyti iš ten pavojinguosius plėšrūnus; neturėdami pakankamai ginklų, jie turėjo atsitraukti, kas be ko, netekę arklio, kuriam žvėrių karalius letenos smūgiu perlaužė stuburą.

Šis pasakojimas negalėjo neįkvėpti sero Džono Murėjaus ir bušmėno. Tas „liūtų kalnas" buvo punktas, kurį reikėjo užimti, kita vertus, punktas, absoliučiai būtinas toliau vykdant geodezinius darbus. Proga pasigalynėti su pačiais rūsčiausiais kačių padermės atstovais buvo pernelyg viliojanti, kad astronomai ja nepasinaudotų, todėl nedelsdami ėmė rengti ir formuoti ekspediciją.

Ekspedicijoje panoro dalyvauti visi europiečiai mokslininkai, neišskiriant net taikingojo Palanderio; tačiau kažkas turėjo pasilikti stovykloje, kad galėtų išmatuoti kampus prie naujojo trikampio pagrindo. Pulkininkas Everestas, suprasdamas, kad jis pats privalo kontroliuoti šią operaciją, nutarė pasilikti stovykloje su abiem rusais astronomais. Tiesą sakant, čia sulaikyti serą Džoną Murėjų nebūtų galėję jokie argumentai. Taigi būrį, skirtą paimti

kalno prieigoms, sudarė seras Džonas, Viljamas Emeris ir Michailas Cornas, taip pat bušmėnas, kuris niekam ir nė už ką neužleistų savo vietos, ir pagaliau trys čiabuviai, kuriuos Mokumas pažinojo kaip drąsius ir šaltakraujiškus medžiotojus.

Paspaudę rankas savo kolegoms, trys europiečiai apie ketvirtą valandą po pietų paliko stovyklą ir dingo miške, kuris stūksojo pakeliui į kalną. Jie nekantriai ragino savo arklius, todėl devintą valandą vakaro jau buvo įveikę trisdešimties mylių kelią. Likus iki kalno dviem myliom, jie nušoko nuo arklių ir susirado prieglobstį nakvynei. Neuždegė jokio laužo, kad neprovokuotų žvėrių naktiniam antpuoliui, nes Mokumas troško susigrumti su jais dieną.

Beveik visą naktį nesiliovė skardėti liūtų riaumojimas. Juk šie baisūs plėšrūnai vos sutemus palieka savo guolius ir išeina ieškoti grobio. Nė vienas medžiotojas neužsnūdo nė valandėlei, todėl bušmėnas pasinaudojo šiuo naktiniu budėjimu, kad duotų kelis patarimus, pagrįstus patirtimi, taigi labai reikšmingus.

– Ponai, – tarė jis sau būdingu ramiu balsu, – jeigu pulkininkas Everestas neapsiriko, rytoj mes susigrumsime su juodakarčių liūtų būriu. O šie gyvūnai priklauso pačiai kraugeriškiausiai ir pavojingiausiai veislei. Mes turime aiškiai įsidėmėti, kaip teisingai elgtis. Patarčiau jums saugotis šių žvėrių, kurie gali vienu gaistu įveikti šešiolikos ar net dvidešimties žingsnių nuotolį, pirmojo šuolio. Jeigu liūtui nepavyksta pirmasis šuolis, jis retai kada jį kartoja. Tai sakau jums, remdamasis savo patirtimi. Kadangi auštant jie grįžta į savo guolius, būtent ten juos ir užpulsime. Bet liūtai ginsis, ir ginsis kaip reikiant. Sakau jums, rytą liūtai būna sotūs ir ne tokie pikti, kita vertus, galbūt ir ne tokie drąsūs; viskas priklauso nuo jų prikimštų skrandžių. Taip pat priklauso ir nuo gimimo vietos, nes jie būna bailesni ten, kur nuolatos susiduria su žmonėmis. Bet čia, šiame laukiniame krašte, jie yra be galo nuožmūs. Taip pat patariu, ponai, gerai nustatyti atstumą tarp savęs ir žvėries ir tik po to šauti. Leiskite žvėriui prieiti arčiau, šaukite tik būdami tikri, kad pataikysite, taikykitės į dilbius. No-

riu pridurti, kad arklius paliksime čia. Išvydę liūtą, šie gyvūnai labai išsigąsta ir neleidžia raiteliui taikliai šaudyti. Grumsimės pėsti; tikiuosi, kad neprarasite savitvardos.

Bušmėno palydovai tylėdami išklausė jo rekomendacijas. Jų akyse Mokumas buvo žmogus, įpratęs nuolat medžioti. Jis žinojo, jog laukia rimtas išmėginimas, kad liūtas paprastai nepuola žmogaus, kuris jo neliečia, tačiau jo įniršis yra beribis, kai pajunta, kad yra puolamas. Tada žvėris, kurį gamta apdovanojo lankstumu, kad galėtų toli šokti, jėga, kad smogtų galingą smūgį, ir įniršiu, kuris jį paverčia pabaisa, pasidaro itin pavojingas. Todėl bušmėnas rekomendavo europiečiams būti šaltakraujiškiems, ypač serui Džonui, kuris dažnai paklūsta tik savo įgeidžiui, o ne protui.

– Šaukite į liūtą, – priminė jiems Mokumas, – taip, tarsi šautumėte į kurapką, tai yra visiškai nesijaudindami. Čia ir yra visa esmė!

Iš tikrųjų čia visa esmė. Bet kas gali garantuoti, kad išvydęs liūtą nepraras savitvardos, neįpratęs prie tokio pobūdžio išmėginimų.

Ketvirtą valandą ryto, stipriai pririšę arklius prie medžių, medžiotojai paliko savo nakvynės vietą. Dar neaušo. Tiesa, vienur kitur rytuose jau rausvėjo debesų properšos. Vis dėlto jie žengė per tamsą. Bušmėnas patarė gerai patikrinti savo šautuvus. Serui Džonui Murėjui ir jam pačiam, ginkluotiems karabinais, pakako įdėti į šovinio lizdą varinį patroną su kulka ir patikrinti, ar gerai veikia gaidukas. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris, turėję nupjautavamzdžius šautuvus, įdėjo naujus patronus, nes ankstesnieji galėjo sudrėgti nuo nakties drėgmės. Kai dėl trijų čiabuvių, tai jie turėjo alojės medžio lankus, kuriuos tobulai valdė. Ne vienas liūtas jau krito nuo jų taiklių strėlių.

Šeši medžiotojai nužingsniavo prie tako, kurio prieigas išvakarėse ištyrė jaunieji mokslininkai. Medžiotojai neištarė nė žodžio, atsargiai slinkdami tarp aukštų medžių tarsi kokie raudonodžiai miškų tankynėse. Netrukus mažasis būrys pasiekė siauro tako pradžią. Nuo šios vietos prasidėjo tarpeklis, kurį spaudė dvi

stačios granitinės uolos; siauras takas vingiavo aukštyn į kalną. Kaip tik šiame tarpeklyje, apytikriai pusiaukelėje į viršūnę, aikštelėje, atsiradusioje dėl uolų griūties, ir buvo liūtų buveinė.

Čia bušmėnas pasiūlė tokį veiksmų planą: seras Džonas Murėjus, vienas čiabuvis ir jis eis priekyje; šliaužbeing ir kabindamiesi už aukštų tarpeklio uolų, jie pasieks liūtų buveinę ir pasistengs iš ten išvyti plėšriuosius žvėris, nugindami juos prie tarpeklio žemojo krašto; abu jaunieji europiečiai ir du bušmėnai užims pasalą ir bėgančius žvėris sutiks šūviais iš lankų ir šautuvų.

Vieta tokiems veiksmams pasitaikė be galo patogi. Ten augo milžiniškas figmedis, aukštai iškilęs virš aplinkinių krūmynų; daugybė jo šakų labai tiko pasislėpti žmonėms, kur žvėrys jų negalėjo pasiekti. Visi žino, jog liūtai nesugeba laipioti po medžius kaip kiti kačių padermės broliai. Sulipę į medį, medžiotojai nebesibaimino, kad juos pasieks žvėrys, todėl galėjo ramiai prisitaikyti ir šaudyti.

Taigi patį pavojingiausią manevrą turėjo padaryti Mokumas, seras Džonas ir vienas čiabuvis. Dėl to garsiai suabejojo Viljamas Emeris, tačiau medžiotojas atsakė, kad kitaip ir būti negali; be to, pareikalavo, jog jo plane niekas nieko nekeistų. Jaunuoliai sutiko su bušmėno argumentais. Ir štai ėmė aušti nauja diena. Tekančios saulės nutvieksta, lyg deglas suliepsnojo kalno viršūnė. Bušmėnas, įsitikinęs, kad keturi jo bičiuliai patogiai įsitaisė ant figmedžio šakų, davė ženklą traukti pirmyn. Netrukus jis, seras Džonas ir čiabuvis jau ropštėsi per keistai atsikišusią tarpeklio uolą. Retsykiais jie stabtelėdavo, kad apžvelgtų siaurą tarpeklio angą, žiojėjančią apačioje. Bušmėnas neabejojo, kad liūtai po naktinės medžioklės jau sugrįžo į savo buveinę – arba pailsėti, arba baigti ėsti grobį. Galbūt pavyks užklupti plėšrūnus miegančius ir be didesnio vargo juos sudoroti.

Po ketvirčio valandos Mokumas ir jo palydovai prisiartino prie liūtų landynės šalia nuogriuvos, kaip jiems ir sakė Michailas Cornas. Čia jie prigludo prie žemės ir ėmė apžiūrinėti žvėrių buveinę.

Tai buvo gana gilus urvas, kurio dydį dabar medžiotojai sun-

kiai galėjo nustatyti. Urvo angą buvo užgriozdinusios gyvūnų liekanos ir krūvos kaulų. Apsirikti nebuvo ko: jie pasiekė liūtų, apie kuriuos pasakojo pulkininkas Everestas, buveinę.

Tačiau šiuo metu, priešingai negu tikėjosi medžiotojas, urvas buvo tuščias. Atkišęs karabiną, Mokumas nusileido žemyn ir, šliauždamas arba ropodamas keturiomis, prislinko prie pat urvo angos. Pakako vyriškiui tik žvilgtelėti į urvo gilumą, kad įsitikintų jį esant tuščią. Ši aplinkybė, kurios bušmėnas visiškai nesitikėjo, privertė jį bemat pakeisti savo planą.

– Sere Džonai, – tarė Mokumas, – mūsų liūtai dar negrįžo į savo urvą, bet manau, mums neteks ilgai jų laukti. Galvoju, jog mes teisingai padarysime, jeigu užimsime jų vietą. Tokiems narsuoliams kaip mes labiau tinka būti apgultiems negu apgulėjams, be to, ypač kai turėsime papildomą užtvarą prie urvo angos. Ką apie tai galvoja jūsų malonybė?

– Aš irgi taip pat galvoju, kaip ir jūs, bušmėne, – atsakė seras Džonas Murėjus. – Aš esu jūsų pavaldinys, todėl paklūstu.

Mokumas, seras Džonas ir čiabuvis įsmuko į urvą. Tai buvo gili grota, prisėta kaulų ir kruvinos mėsos gabalų. (*Grota – čia: natūralus arba dirbtinis urvas.*) Galutinai įsitikinę, kad urvas tuščias, medžiotojai skubiai užbarikadavo angą didžiuliais akmenimis, kuriuos be vargo atsiritino ir sukrovė vieną ant kito. Tarpus, likusius tarp akmenų, jie užkišo šakomis ir žagarais, kurių buvo pilna tarpeklio šlaituose. Šis darbas pareikalavo tik keliolikos minučių, nes grotos anga buvo palyginti siaura. Paskui mežiotojai sugulė už savo barikados, sukišo ginklus į šaudymo angas ir ėmė laukti.

Laukti teko neilgai. Penkiolika minučių po penktos valandos už šimto žingsnių nuo urvo pasirodė liūtas ir dvi liūtės. Žvėrys buvo tikrai stambūs. Purtydamas juodus karčius ir vilkdamas žeme grėsmingą uodegą, liūtas nešėsi dantyse visą antilopę, kurią purtė lyg katė pelę. Sunki našta nė kiek nevargino jo galingų nasrų, o didžiulė jo galva sukiojosi lengvai ir laisvai. Dvi geltonkailės liūtės urgzdamos ir žaisdamos lydėjo patiną.

Seras Džonas („jo malonybė" paskui pats prisipažino) pajuto, kaip greitai ėmė daužytis jo širdis. Astronomo akys iššoko iš orbitų, antakiai pakilo, jis pats sustingo, pagautas konvulsiškos baimės, kurią atmiežė nuostaba ir liūdesys; bet ši būsena tęsėsi neilgai, nes anglas greitai susitvardė. O jo palydovai kaip visada tūnojo ramūs.

Tą akimirką liūtas ir abi liūtės pajuto pavojų. Išvydę savo urvą užverstą akmenimis, sustojo. Medžiotojus ir žvėris dabar skyrė mažiau negu šešiasdešimt žingsnių. Griausmingai suriaumojęs, patinas, o paskui ir liūtės puolė į miško tankynę dešinėje, šiek tiek žemiau tos vietos, kur medžiotojai buvo pirmiau stabtelėję. Pro šakas gerai matėsi šie siaubingi gyvūnai – jų geltoni šonai, pastatytos ausys, žėrinčios akys.

– Putpelės jau vietoje, – sušnibždėjo seras Džonas bušmėnui į ausį. – Kiekvienam po vieną.

– Ne, – atkirto Mokumas tyliai, – čia grįžo dar ne visa šeimyna, todėl šūviai išgąsdins likusius. Bušmėne, ar tokiu atstumu galėsi pataikyti iš lanko?

– Taip, Mokumai, – atsakė čiabuvis.

– Gerai, taikykis į kairįjį patino šoną ir perverk jo širdį!

Bušmėnas įtempė templę ir rūpestingai nusitaikė per šaudymo angą. Strėlė švilpdama nuskriejo taikinio link. Pasigirdo riaumojimas. Liūtas ūmai aukštai pašoko ir nugriuvo ant žemės už trisdešimties žingsnių nuo urvo. Žvėris gulėjo nebejudėdamas; medžiotojai galėjo matyti jo kruvinuose nasruose iššieptus dantis...

– Puiku, bušmėne! – tarė medžiotojas.

Tą akimirką iš miško išlindusios liūtės puolė prie liūto lavono. Išgirdę jų rūstų urzgimą, netoliese pasirodė dar du liūtai, vienas iš jų buvo senas patinas geltonais nagais; už jų slinko trečia liūtė. Nuo baisaus įniršio pasišiaušė žvėrių juodi karčiai, todėl jie atrodė kur kas didesni. Galėjai pagalvoti, kad liūtai dvigubai padidėjo. Lengvais šuoliukais jie liuoksėjo pirmyn ir griausmingai riaumojo.

– O dabar imsimės karabinų! – riktelėjo bušmėnas. – Ir šauki-

me į judančius, jeigu jie nenori sustoti.

Nuaidėjo du šūviai. Vienas liūtas, pakirstas sprogstamosios bušmėno kulkos, pataikiusios į nugarkaulį, krito ant žemės. Kitas, į kurį šovė seras Džonas, buvo sužeistas į leteną ir puolė prie barikados. Įniršusios liūtės pasekė paskui jį. Žiaurieji žvėrys norėjo įsiveržti į urvą, ir jiems tai būtų pavykę, jeigu nebūtų sustabdžiusios kulkos.

Bušmėnas, seras Džonas ir čiabuvis pasitraukė į urvo gilumą. Skubiai vėl užtaisė ginklus. Vienas ar du taiklūs šūviai, ir žvėrys tikriausiai jau būtų kritę be gyvybės, jeigu ne viena nenumatyta aplinkybė, dėl kurios medžiotojų padėtis pasidarė siaubinga.

Staiga urvą pripildė dūmai. Vienas šovinio tūtelės kamštis, nukritęs ant sausų žagarų, juos uždegė. Netrukus ugnies siena, pučiama vėjo, iškilo tarp žmonių ir žvėrių. Liūtai atsitraukė. Medžiotojai nebegalėjo ilgiau pasilikti urve nerizikuodami uždusti.

Laiko galvoti nebeliko.

– Turime sprukti iš čia! – riktelėjo bušmėnas, jau dusdamas nuo aitrių dūmų.

Negaišdami medžiotojai karabinų buožėmis išsklaidė žagarus, nustūmė barikados akmenis ir visi trys kartu su dūmų kamuoliais išsiveržė lauk.

Čiabuvis ir seras Džonas, dar nespėję atsigauti nuo dūmų, pasijuto gulintys ant žemės: afrikietį su galva, o anglą su uodega pargriovė dar nesužeistos liūtės. Čiabuvis, gavęs smūgį tiesiai į krūtinę, nejudėdamas liko gulėti ant žemės. Serui Džonui pasirodė, kad lūžo jo koja, todėl krito ant kelių. Bet tą valandėlę, kai plėšrūnė pasirengė pulti Džoną Murėjų, ją netikėtai sustabdė bušmėno kulka, kuri, atsitrenkusi į kaulą, sprogo gyvūno kūne.

Tą akimirką tarpeklio posūkyje pasirodė Michailas Cornas, Viljamas Emeris ir du bušmėnai, atsiradę pačiu laiku, kad galėtų stoti į mūšį. Du liūtai ir viena liūtė jau gulėjo pakirsti kulkų ir strėlių, tačiau dvi kitos patelės ir patinas, kurio leteną peršovė seras Džonas, dar kėlė didelį pavojų.

Štai čia nupjautavamzdžiai karabinai ir atliko savo prieder-

mę: krito antroji liūtė, pakirsta dviejų kulkų į galvą ir į šoną, o sužeistasis liūtas ir trečioji liūtė, nepaprastai aukštai pašokę tiesiai virš jaunuolių galvų, dingo už tarpeklio posūkio, pavymui gavę dvi kulkas ir dvi strėles.

Triumfuojantis „valio" išsiveržė iš sero Džono lūpų. Liūtai buvo nugalėti. Ant žemės gulėjo keturi lavonai.

Visi atskubėjo prie sero Džono Murėjaus. Bičiuliai padėjo jam atsistoti. Laimei, anglo koja buvo nesulaužyta. Čiabuvis, kurį savo galva partrenkė liūtė, atsigavo po kelių minučių, – visų džiaugsmui, jis buvo tik apsvaigintas smūgio.

Po valandos būrelis, taip ir nebesusidūręs su pabėgusia liūtų pora, grįžo į tankynę, kur buvo pririšę arklius.

– Na kaip, – pakeliui Mokumas paklausė sero Džono, – ar patenkinta jūsų malonybė mūsų afrikietiškomis putpelėmis?

– Visiškai, – atsakė seras Džonas, vis trindamas sužeistą koją, – visiškai! Tačiau kas per jų uodegos, brangusis bušmėne, kas per uodegos!

Tryliktasis skyrius

Ugnies pagalba

Pulkininkas Everestas ir jo kolegos nekantriai laukė, kuo baigsis kautynės, vykusios kalno papėdėje. Apimti nerimo, jie visą dieną vis dairėsi į kalno pusę. Savo instrumentus mokslininkai nustatė į kalno viršūnę taip, kad okuliarais galėtų pagauti orientyro šviesą, kad ir kokia silpna ji būtų! Jeigu medžiotojams pasiseks, naktį kalno viršūnėje nušvis vizyro taškas. Bet ar pasirodys toji šviesa?

Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas nė valandai niekur nerado ramybės. Tiktai vienas Nikolajus Palanderis negalvojo apie tą pavojų, kuris grėsė jo kolegoms. Tegu jie atleidžia šiam vyriškiui už tokį keistą egoizmą! Apie Palanderį galima pasakyti tą patį, kas buvo pasakyta apie matematiką Buvarą: „Jis liausis skaičiuoti tiktai tada, kai liausis gyventi". (*Aleksis Buvaras /1767–1843/ – prancūzų matematikas ir astronomas, daugelio reikšmingų atradimų autorius.*) Galbūt Nikolajus Palanderis pirmiau liausis gyventi būtent dėl to, jog liausis skaičiuoti!

Teisingumo dėlei turime pasakyti, kad abu astronomai, anglas ir rusas, ne tiek galvojo apie geodezinių operacijų likimą, kiek apie savo bičiulius, stojusius į grumtynes su liūtais. Su plėšrūnais jie būtų susidoroję ir patys, kartu nepamiršdami, kad žengia priešakinėse mokslo pozicijose. Taigi pirmiausia juos domino tyrimų rezultatas. Fizinė kliūtis, jeigu ji nebus įveikta, gali visiškai sustabdyti darbus arba ilgam juos užtęsti.

Pagaliau atėjo naktis. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas, kurie turėjo stebėti kiekvienas po pusvalandį, paeiliui stojo prie žiūrono okuliaro. Netardami nė žodžio, visiškoje tamsoje chronometriškai tiksliai keitė vienas kitą. Kuriam pirmam bus lemta išvysti šitaip nekantriai laukiamą signalą?

Bėgo valandos. Praslinko vidurnaktis. Tamsoje skendinčioje viršūnėje vis dar nesirodė ugnis. Pagaliau be ketvirčio trečią pulkininkas Everestas, kuo ramiausiai atsitiesęs nuo okuliaro, ištarė tiktai vieną žodį:

– Signalas!

Dideliam ruso kolegos apmaudui, likimas nusišypsojo jam. Bet Matvejus Struksas susivaldė ir neišspaudė nė žodžio.

Parodymai buvo užfiksuoti pedantiškai kruopščiai; po daugybės pakartotų stebėjimų konstatuota, kad kampas turi 73°58′42,413″. Kaip matome, išmatuota iki tūkstantųjų sekundės dalių tikslumo, tai yra, galima sakyti, absoliučiai tiksliai.

Kitą dieną auštant stovykla pakilo vėl į kelionę. Pulkininkas Everestas norėjo kiek galima greičiau susijungti su savo kompanionais. Jis skubėjo sužinoti, ar ne pernelyg didelė kaina buvo sumokėta už tos viršūnės pasiekimą. Vadovaujant foreloperiui, vežimai pajudėjo į šiaurę, o vidurdienį mokslinės komisijos nariai susitiko ir pasveikino vieni kitus su pergale.

Tą rytą seras Džonas Murėjus, Michailas Cornas ir Viljamas Emeris nuo kalno viršūnės išmatavo kampinį nuotolį iki naujo orientyro, stūksančio už kelių mylių į vakarus nuo dienovidinio. Paskui astronomai nustatė keliolikos žvaigždžių zenitinį aukštį ir apskaičiavo pačios viršūnės platumą. Tai leido Nikolajui Palanderiui padaryti išvadą, jog pastaraisiais matavimais buvo gauta antroji dienovidinio lanko dalis, lygi vienam laipsniui. Vadinasi, penkiolikos trikampių bendras ilgis, pradedant nuo bazės, apima du laipsnius.

Darbai buvo dirbami patenkinamomis sąlygomis, todėl galėta tikėtis, kad daugiau jokių fizinių kliūčių nebeatsiras iki pat veiklos pabaigos. Penkias savaites oras visai netrukdė astronominiams

stebėjimams, o truputį banguotoje vietovėje mokslininkai lengvai rasdavo taškus pastatyti orientyrams. Vadovaujant bušmėnui, ekspedicija nuolatos sėkmingai įsirengdavo stovyklas, o medžiotojai su seru Džonu priešakyje be pertrūkio tiekė maistą. Garbusis anglas jau liovėsi skaičiuoti įvairias antilopes ir buivolus, kritusius nuo jo taiklių kulkų. Viskas klojosi kuo puikiausiai. Nė vienas ekspedicijos narys nesiskundė sveikata. Vanduo dar tebesilaikė duburiuose. Pagaliau aprimo pulkininko Everesto ir Matvejaus Strukso tarpusavio ginčai; tuo be galo buvo patenkinti jų kompanionai. Kiekvienas stengėsi triūsti iš visų jėgų, ir jau buvo galima numatyti, kad galutiniai rezultatai bus puikūs, kai viena vietinio pobūdžio kliūtis staiga sustabdė stebėjimus ir atgaivino tautinį konkuravimą.

Tai atsitiko rugpjūčio vienuoliktąją. Išvakarėse karavanas keliavo vietove, kurioje miškai ir krūmynai daugelį mylių kaitaliojo vieni kitus. Tą rytmetį vežimai sustojo priešais tankią ir aukštą medžių sieną; miškas nusidriekė toli už horizonto. Nėra nieko įspūdingesnio už šią žalią masę, ištisa uždanga nusileidusią ant žemės. Joks aprašymas negalėtų perteikti tikrojo vaizdo, kokie puikūs medžiai auga Afrikos miškuose. Čia pakaitomis siūravo pačių įvairiausių rūšių medžiai – *gounda*, *mosokoso*, *moukomdou*, kurio medieną labai vertina laivų statytojai, juodmedžiai, pasižymintys storais kamienais, kurių žievė dengia visiškai juodą medieną, *bauhinia* su tvirtais kaip geležis plaušais, *buchneras* su oranžinės spalvos žiedais, puikūs *roodeblatt* balkšvais kamienais, pasipuošę tamsiai raudona lapija, kurią net sunku aprašyti, ir tūkstančiai gajakų, kartais pasiekiančių penkiolikos pėdų apimtį. Iš šio tankaus masyvo sklido šlamesys, jaudinantis ir didingas, primenantis bangų mūšą smėlėtoje pakrantėje. Tai vėjas, skverbdamasis per tankius medžių vainikus, veržėsi į gigantiškojo miško pakraštį.

– Tai Rovumo miškas! – atsakė medžiotojas Mokumas į klausiamą pulkininko Everesto žvilgsnį.

– O kiek jis tęsiasi iš rytų į vakarus?

– Keturiasdešimt penkias mylias.

– O iš pietų į šiaurę?

– Apytikriai dešimt mylių.

– Kaipgi mes prasibrausime per šią tankią medžių masę?

– Kiaurai mes jo nepereisime, – atsakė Mokumas. – Ten nėra nė vieno tako. Turime tik vienintelę išeitį: apeiti mišką arba iš rytų, arba iš vakarų pusės.

Abu ekspedicijos viršininkai, išgirdę tvirtą bušmėno atsakymą, ne juokais sutriko. Visiškai aišku, kad tokiame miške, augančiame absoliučiai lygioje vietovėje, nebuvo galima pastatyti vizavimo stulpų. O apeiti jį, tai yra nutolti dvidešimt ar dvidešimt penkias mylias į vieną ar kitą pusę nuo dienovidinio, reiškė, kad reikės labai padidinti trianguliacijos darbų apimtį ir galbūt pridėti bent tuziną trikampių.

Taigi nauja natūrali kliūtis iškilo prieš ekspediciją. Todėl, kai tiktai puikiojo miško prieglobstyje per pusę mylios nuo jo pakraščio buvo įrengta stovykla, astronomai susirinko pasitarti ir priimti nutarimą. Mokslininkai net nesvarstė, kaip būtų galima vykdyti trianguliaciją braunantis į milžinišką miško masyvą. Liko tik pasiūlymas apeiti girią arba iš dešinės, arba iš kairės, – mat nutolti ir į vieną, ir į kitą pusę reikėjo beveik vienodai, nes dienovidinis kirto mišką per vidurį.

Anglų–rusų komisijos nariai sutarė, kad šį neįveikiamą barjerą nori nenori teks apeiti. Neturėjo reikšmės – iš rytų ar iš vakarų. Bet atsitiko taip, kad šis visai nereikšmingas klausimas sukėlė audringą pulkininko Everesto ir Matvejaus Strukso ginčą. Abu varžovai vėl atgaivino ankstesnį priešiškumą, todėl netrukus mažareikšmis ginčas virto rimtu susikirtimu. Veltui jų kolegos mėgino įsikišti. Abu vadovai nenorėjo nieko girdėti. Vienas iš jų – anglas – siūlė dešiniąją pusę, nes iš čia ekspedicija pasiektų maršrutą, kuriuo Deividas Livingstonas pirmosios savo kelionės metu keliavo prie Zambezės slenksčių, ir tai, šiaip ar taip, turėjo rimtą pagrindą, nes šie kraštai, žinomesni ir labiau lankomi, galėjo teikti tam tikrą pranašumą. O rusas astronomas reikalavo pasirinkti kai-

riąją pusę, matyt, vien dėl to, kad pasipriešintų pulkininkui. Jeigu anglas būtų pasirinkęs kairiąją pusę, rusas tada stotų už dešiniąją.

Ginčas tiek įkaito, kad vieną akimirką kilo pavojus, jog skils pati mokslinė komisija. O tai reiškė, kad nutrūkusieji darbai bus tęsiami dviem atskiromis trikampių serijomis. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris, seras Džonas Murėjus ir Nikolajus Palanderis, matydami, kad nieko negali padaryti, išėjo iš pasitarimo ir paliko abu vadovus akis į akį.

Praėjo diena, tačiau ji nesuartino dviejų priešingų nuomonių.

Dar kitą dieną, rugpjūčio dvyliktąją, seras Džonas, nujausdamas, kad abu užsispyrėliai dar negreitai susitars, susirado bušmėną ir pasiūlė paklajoti po apylinkes. Galbūt per tą laiką abu astronomai pagaliau pajėgs susitarti. Šiaip ar taip, truputį prasivėdinti nepakenks. Mokumas kaip visada buvo pasirengęs, todėl švilptelėjo savo šuniui Topui, ir medžiotojai netrukus nutolo nuo stovyklos kelias mylias, tai kalbėdami apie kelią, tai dairydamiesi žvėrių.

– Manau, – tarė bušmėnas, – mes ilgam pastatėme stovyklą Rovumo miško pakraštyje. Abu mūsų vadovai nesirengia vienas kitam nusileisti. Tegu leidžia jūsų malonybė man padaryti vieną palyginimą – vienas tempia į dešinę, kitas į kairę kaip tie jaučiai, kai nenori sykiu eiti, dėl to vežimas ir nepajuda iš vietos.

– Tai tikrai apmaudi aplinkybė, – atsakė seras Džonas Murėjus, – todėl labai bijau, kad šis jų užsispyrimas nesibaigtų visišku išsiskyrimu. Jeigu ginčas neliestų mokslo interesų, tai abiejų astronomų varžytinės man mažiausiai rūpėtų, narsusis Mokumai. Laukinių žvėrių turtinguose Afrikos miškuose aš turiu ką veikti, todėl kol abu varžovai susitaikys, klajosiu po medžioklės plotus su šautuvu rankose.

– Bet ar jūsų malonybė galvoja, jog jie gali susitarti šiuo klausimu? Aš tai tuo bemaž netikiu, todėl, kaip jau sakiau, mūsų poilsis gali būti itin ilgas.

– Aš irgi to paties bijau, Mokumai, – atsakė seras Džonas. – Abu mūsų vadovai kivirčijasi dėl menko, antraeilio klausimo, ku-

rio neįmanoma moksliškai išspręsti. Jie abu yra ir teisūs, ir neteisūs. Pulkininkas Everestas kategoriškai pareiškė, kad nenusileis. Matvejus Struksas prisiekė, kad priešinsis pulkininko pretenzijoms, taigi abu šie mokslo vyrai, kurie neabejodami paklustų moksliniam argumentui, niekada nesutiks nusileisti, kai susidūrė jų savimeilės. Iš tikrųjų apmaudu, kad dienovidinis eina per patį šio miško vidurį ir trukdo mums tęsti darbą.

– Po velnių mišką, – atsakė bušmėnas, – kai kalbama apie tokias operacijas! Bet štai ko noriu paklausti: kas per idėja šovė į galvą mokslininkams – išmatuoti žemės ilgį ir plotį? Ką jie gaus, kai štai šitaip apskaičiuos ją pėdomis ir coliais? Kai dėl manęs, jūsų malonybe, tai aš nenoriu nieko žinoti apie tokius dalykus! Aš mielai laikyčiau žemę esant milžinišką ir begalinę, man smagu joje gyventi, todėl galvoju, jog žinoti jos tikslius išmatavimus – tai ją sumenkinti! Ne, sere Džonai, kad ir šimtą metų gyvenčiau, aš vis tiek niekada nepripažinsiu, jog šios jūsų užmačios duoda kokios nors naudos!

Seras Džonas negalėjo sulaikyti šypsenos. Šią temą juodu dažnai gvildendavo, ir Mokumas, naivus gamtos vaikas, laisvas miškų ir laukų klajūnas, drąsus laukinių žvėrių gainiotojas, visiškai nepajėgė suvokti trianguliacijos mokslinės naudos. Kai kada seras Džonas mėgindavo jį įtikinti, tačiau atsakydamas bušmėnas pateikdavo argumentų, paremtų grynai gamtos filosofija ir išsakytų laukinio lūpomis taip įtaigiai, jog Džonas Murėjus – pusiau mokslininkas, pusiau medžiotojas – galėjo tik žavėtis jo proto buklumu. (*Buklus – gudrus, gabus.*)

Šitaip šnekučiuodamiesi, seras Džonas ir Mokumas toli gražu nepraleido pro akis smulkaus lygumų laimikio – kalnų kiškių, *giosciures*, naujos graužikų atmainos, pavadintos *graphycerus elegans*, kelių kirlikų, veriamai rėkaujančių, ir putpelių jauniklių rudomis, geltonomis ir juodomis plunksnomis būrelių.

Bušmėnas šaudė mažai. Atrodė, jis mąstė apie dviejų astronomų varžybas, kurios neišvengiamai turėjo sutrukdyti ir pakenkti ekspedicijai. Incidentas „miško klausimu" jį slėgė kur kas labiau

negu patį serą Džoną. Gausus ir įvairus medžioklės grobis netraukė bušmėno dėmesio, o tai jau rimtas simptomas, jog kažkas negerai.

Ir iš tikrųjų bušmėno galvoje sukrebždėjo viena, iš pradžių neaiški idėja, bet palengva ji ėmė įgauti vis ryškesnius kontūrus. Seras Džonas girdėjo, kaip bušmėnas kalbėjosi pats su savimi, davė sau klausimus ir pats sau atsakinėjo. Matė, kaip, nuleidęs šautuvą ir nekreipdamas dėmesio į avansą, kurį jam davė plunksnuoti ir keturkojai gyvūnai, medžiotojas sustodavo ir tarsi sustingdavo, įsigilinęs pats į save lygiai taip pat, kaip ir Nikolajus Palanderis, ieškodamas logaritmų klaidos. Tačiau seras Džonas pagarbiai žiūrėjo į bušmėno protinę veiklą ir toli gražu netroško atitraukti savo palydovo nuo tokio svarbaus užsiėmimo.

Du ar tris sykius per dieną Mokumas buvo prijojęs prie sero Džono ir vis klausė:

– Vadinasi, jūsų malonybė galvoja, kad pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas taip ir nesugebės susitarti?

Į šį klausimą seras Džonas atsakė vienodai, kad jam atrodą, jog vargu ar jie sutiksią susitarti ir kad reikią laukti skilimo tarp anglų ir rusų.

Vakare, kai jie jau buvo tik už kelių mylių nuo stovyklos, Mokumas paskutinį sykį uždavė šį klausimą ir gavo tą patį atsakymą. Bet dabar jis pridūrė:

– Ką gi, tegu jūsų malonybė nusiramina, aš radau būdą, kaip patenkinti mūsų mokslininkus ir, kas be ko, abu!

– Ar teisybė, garbusis medžiotojau? – paklausė nustebęs seras Džonas.

– Taip, aš jums tą sakau, sere Džonai! Dar iki rytoj ryto pulkininkas Everestas ir ponas Struksas nebeturės preteksto ginčytis, jeigu vėjas bus palankus.

– Ką tuo norite pasakyti, Mokumai?

– Aš žinau ką, sere Džonai.

– Na, tai nedelskite, Mokumai! Jūs padarysite didelę paslaugą Europos mokslui, o jūsų vardas bus įrašytas į mokslo analus! (*Ana-*

lai – metraštis, garbingų įvykių ir asmenų rinkinys.)

– Tai pernelyg didelė man garbė, sere Džonai, – atsakė bušmėnas ir, tikriausiai apmąstydamas savo planą, daugiau nebeištarė nė žodžio.

Seras Džonas nepradėjo reikalauti, kad bušmėnas atskleistų savo planą, nors niekaip negalėjo suprasti, kaip jo kompanionas rengiasi sutaikyti du užsispyrėlius, kurie šitaip nevykusiai trukdo tęsti darbus.

Medžiotojai grįžo į stovyklą apie penktą valandą vakaro. Padėtis čia tebebuvo nepasikeitusi, beje, anglų ir rusų ginčas dar paaštrėjo. Michailo Corno ir Viljamo Emerio keli mėginimai suartinti pozicijas jokių rezultatų nedavė. Asmeniniai įžeidinėjimai, kuriais vienas kitą apibėrė abu priešininkai, apmaudūs išpuoliai, kuriais ir vienas, ir kitas mokslininkas stengėsi kuo skaudžiau įgelti, dar labiau nutolino susitaikymo galimybę. Ekspedicijos dalyviai pradėjo baimintis, kad šis ginčas nesibaigtų dvikova. Trianguliacijos likimas kėlė didelių abejonių, ekspedicijos skilimas į dvi dalis regėjosi neišvengiamas, o tokia perspektyva vertė krimstis abu jaunuolius, ypač susibičiuliavusius šios kelionės metu.

Seras Džonas suprato, kas darosi jų širdyse, tačiau, nenorėdamas bergždžiai žadinti jaunuolių vilčių, nieko neužsiminė apie paslaptingus bušmėno žodžius. O pastarasis visą vakarą elgėsi kaip visada ir darė tai, ką buvo įpratęs, – apėjo stovyklą tikrindamas, ar teisingai sustatyti vežimai, ar viskas savo vietoje, žodžiu, rūpinosi karavano saugumu.

Seras Džonas net nusprendė, jog medžiotojas pamiršo savo pažadą. Prieš eidamas miegoti, jis panoro šiek tiek apčiuopti, kaip pulkininkas Everestas žiūri į rusų astronomą. Jausdamasis esąs visiškai teisus ir tvirtai laikydamasis savo nuomonės, pulkininkas pareiškė, kad tuo atveju, jeigu Matvejus Struksas nenusileis, anglai ir rusai išsiskirs, nes, manding, „esama dalykų, kurių negalima pakęsti net iš kolegų". Tai išgirdęs seras Džonas Murėjus labai sunerimo ir nuėjo miegoti; kadangi per dieną buvo baisiai pavargęs bejodinėdamas ir bemedžiodamas, bemat užmigo.

Apie vienuoliktą valandą vakaro jis ūmai nubudo. Jį pažadino čiabuviai, kurie neįprastai susijaudinę bėgiojo pirmyn ir atgal po stovyklą. Seras Džonas tuoj pat pašoko ir pastebėjo, kad visi jo bičiuliai jau seniai ant kojų.

Jis išvydo liepsnojantį mišką.

Koks tai buvo reginys! Nakties tamsoje juodo dangaus fone ugnies uždanga, regėjosi, kyla iki pat debesų. Akimirksniu gaisras išplito net per kelias mylias.

Seras Džonas pažvelgė į Mokumą, kuris nejudėdamas stovėjo netoliese. Mokumas jam atsakė žvilgsniu. Seras Džonas bemat viską suprato: kelią mokslininkams per šį daugiaamžį mišką praskins ugnis.

Iš pietų pusės pūtęs vėjas padėjo vykdyti bušmėno sumanymą. Oras ten plūdo lyg varomas ventiliatoriaus ir plėtė gaisrą, teikdamas deguonį šiam gigantiškam laužui. Jis kėlė liepsnas, nešė nuodėgulius, degančias šakas, įkaitusias anglis ir barstė juos toliau į tankumynus, kurie beregint virto naujais gaisro židiniais. Ugnies plotas didėjo, vis labiau plėsdamasis į gilumą. Stiprus karštis net pasiekė stovyklą. Sausi medžiai, raitydamiesi po pajuodusia lapija, garsiai traškėjo. Kartais tarp ugnies liežuvių pasigirsdavo kurtinantys pokštelėjimai, ir tą pačią akimirką iškildavo ugnies stulpas. Tai buvo spygliuočiai, liepsnoję tarsi milžiniški degłai. Kitur girdėjosi tikras šaudymas, tarsi kas pliektų iš muškietų, dar kitur treškėjimas arba garsūs pyškėjimai, – tai priklausė nuo medžių veislių; pasiekė ausis ir sprogimų, panašių į bombų, garsai, kuriuos skleidė seni „geležinių medžių" kamienai. Gigantiška pašvaistė nušvietė dangų. Ryškiai raudoni debesys, atrodė, irgi buvo pasirengę suliepsnoti, jeigu gaisras pasiektų aukštybes. Kibirkščių spiečiai, kildami kartu su tankių dūmų kamuoliais, nuklojo juodą dangaus skliautą.

Ir štai iš visų gaisro apimto miško pusių pasigirdo kaukimas, riaumojimas ir mykimas. Šmėkščiojo gyvūnų šešėliai, išsigandusios kaimenės blaškėsi į visas šalis, prieš akis iškildavo didžiuliai tamsūs siluetai, kuriuos iš bendros dumiančiųjų masės išskirdavo

kraupus riaumojimas. Neaprašomas siaubas varė visus šiuos buivolus, hienas, liūtus, dramblius, ginė iš čia į tamsų tolį.

Gaisras liepsnojo visą naktį, visą kitą dieną ir dar vieną naktį. O kai išaušo rugpjūčio keturioliktosios rytas, žvilgsniui atsivėrė milžiniška erdvė, kurią praskynė ugnis ir nutiesė keliolikos mylių kelią į miško gilumą. Kelias pagal dienovidinį dabar buvo atviras, o trianguliacijos lemtį šį sykį gana rizikingu būdu nulėmė medžiotojas Mokumas.

Keturioliktasis skyrius

Karo paskelbimas

Astronomai atnaujino darbus tą pačią dieną, nes dingo ginčo pretekstas. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas neatleido vienas kitam, tačiau vis dėlto kartu ėmėsi tęsti geodezines operacijas.

Kairėje plačios proskynos, kurią išdegino gaisras, pusėje beveik už penkių mylių kilo gerai matoma aukštuma. Jos aukščiausią tašką buvo galima padaryti vizyru ir naujo trikampio viršūne. Taigi kampą, kurį ji sudarė su paskutiniu buvusiu orientyru, mokslininkai nedelsdami išmatavo; kitą dieną visas karavanas patraukė pirmyn per išdegusį mišką.

Prieš ekspediciją atsivėrė kelias, ištisai nuklotas nuodėguliais. Žemė dar tebealsavo karščiu; tai šen, tai ten dar rūko kelmai, raitėsi šnypščiančios garų sruogos. Daugelyje vietų gulėjo apanglėję žvėrių lavonai; juos gaisras užklupo savose slėptuvėse, todėl jie nespėjo pabėgti nuo įsisiautėjusios ugnies. Vienur kitur kylantys juodi dūmai rodė, jog atskiri gaisro židiniai dar teberuseno. Atrodė, gaisras dar galutinai neužgeso, todėl įpūstas vėjo, kuris gali vėl sustiprėti, bemat vėl suliepsnos ir galų gale sunaikins visą mišką.

Todėl mokslinė komisija ragino greičiau judėti pirmyn. Suspaustas ugnies žiedo, karavanas neišvengiamai žūtų. Niekas neprieštaravo, kad jis sparčiau paliktų gaisravietę, kurios pakraščiuose dar neužgeso paskutiniai židiniai. Mokumas pasistengė pa-

dvigubinti vežimų varovų skaičių, todėl jau vidurdienį būrys pasiekė teodolitu užfiksuotos kalvos papėdę, kur ir įkūrė stovyklą. Šios kalvos viršūnėje gulėjo daugybė akmenų; atrodė, juos čia sukrovė žmogaus ranka. Iš tiesų tai buvo dolmenas – druidų akmenų krūsnis, kuri būtų nustebinusi archeologą, ją čia išvydusį. *(Dolmenas – bronzos ir ankstyvojo geležies amžiaus /IV tūkstantmečio pabaiga–I tūkstantmečio pradžia pr.Kr./ laidojimo statinys – vertikaliai sustatyti stambūs akmenys ar akmens plokštės, iš viršaus apdengti horizontaliomis plokštėmis. Druidai – sen. Galijos, Britanijos ir Airijos keltų dvasininkai. Archeologas – mokslininkas, tiriantis materialinės kultūros liekanas.)* Aukštas kūgio pavidalo stulpas iš smiltainio kilo virš didžiulių akmenų sangrūdos, savotiškai užbaigdamas šį pirmykštį paminklą, galbūt buvusį afrikiečių altoriumi. (*Altorius – čia: paminklinis akmuo, aukuras.*)

Abu jaunieji astronomai ir seras Džonas Murėjus panoro iš arčiau apžiūrėti šį keistą statinį. Jie užlipo kalvos šlaitu iki pat viršūnės. Smalsuolius lydėjo bušmėnas. Mokslininkams dar buvo likę ne daugiau kaip dvidešimt žingsnių iki dolmeno, kai staiga ir už vieno akmens kyštelėjo galvą žmogus, kuris bemat nulėkė žemyn, taip sakant, šliauždamas minkšta vieta, ir skubiai dingo tankumyne, kurio pasigailėjo ugnis.

Bušmėnas tą žmogų matė gal tik sekundę, bet ir tiek laiko jam pakako, kad jį pažintų.

– Makololas! – sušuko jis ir puolė įkandin bėglio.

Pagautas medžiotojiško instinkto, seras Džonas Murėjus nuskubėjo paskui savo bičiulį. Tačiau čiabuvis, pasiekęs mišką, dingo be pėdsakų. Ir joks, net pats vikriausias persekiotojas negalėtų jo pavyti miške, kur jis iš vaikystės pažįsta vos ne kiekvieną medį.

Pulkininkas Everestas, kai tik jam buvo pranešta apie šį įvykį, pasišaukė bušmėną ir nuodugniai jį išklausinėjo. Kas buvo tas čiabuvis? Ką jis veikė netoli nuo stovyklos? Ir kodėl medžiotojas jį persekiojo?

– Tai makololas, pulkininke, – atsakė Mokumas, – išeivis iš

šiaurės genčių, kurios dažnai atklysta prie Zambezės intakų. Tai ne tik bušmėnų priešas, bet ir plėšikas, pavojingas bet kuriam keliautojui, išdrįsusiam brautis į Pietų Afrikos centrą. Šis vyriškis mus sekė, todėl mes, galimas dalykas, kada nors pasigailėsime, kad nesugebėjome jo sučiupti.

– Bet, bušmėne, – paprieštaravo pulkininkas Everestas, – ko mums bijoti kažkokios plėšikų gaujos? Nejaugi mūsų per mažai, kad galėtume rimtai pasipriešinti?

– Kol kas pakanka, – atsakė bušmėnas, – bet jeigu šis makololas yra šnipas, kas man nekelia jokių abejonių, tai netrukus mums teks susidurti su keliais šimtais plėšikų; kai jie čia atsiras, aš net sudilusio skatiko nebeduosiu už jūsų trikampius.

Pulkininką Everestą šis susitikimas privertė stipriai sunerimti. Jis žinojo, jog bušmėnas ne toks žmogus, kad padidintų pavojų, ir jog verta įsiklausyti į jo žodžius. Nežinomojo čiabuvio ketinimai buvo aiškiai įtartini. Netikėtas šio žmogaus pasirodymas ir skubus dingimas neabejotinai rodė, jog jis buvo užkluptas sekant ekspediciją. Taigi dabar tapo akivaizdu, kad apie anglų–rusų ekspediciją žino šiaurės gentys, todėl mokslininkai nutarė labai akylai žvalgyti karavano kelius.

Trianguliacijos darbai tęsėsi. Rugpjūčio septynioliktąją buvo išmatuotas trečiasis dienovidinio laipsnis. Pradedant nuo bazės piečiausio taško, astronomai jau išmatavo dvidešimt du trikampius.

Sutikrinę su žemėlapiu, mokslininkai nustatė, kad už šimto mylių į šiaurės rytus nuo dienovidinio yra Kolobengo gyvenvietė. Susirinkę pasitarti, jie nusprendė bent kelioms dienoms apsistoti šiame kaime, kuriame galėtų pailsėti ir galbūt gauti kokių nors žinių iš Europos. Praėjo beveik šeši mėnesiai, kai karavanas paliko Oranžinės upės krantus ir, pasimetęs Pietų Afrikos platybėse, visiškai prarado ryšį su civilizuotu pasauliu. Kolobenge, gana didelėje gyvenvietėje ir pagrindinėje misionierių rezidencijoje, jie vylėsi vėl užmegzti ryšį su Europa, taip pat papildyti maisto atsargas. (*Rezidencija – svarbaus asmens gyvenimo ir darbo vieta.*)

Milžinišką akmenį, užfiksuotą kaip vizavimo tašką paskutinio stebėjimo metu, mokslininkai pasirinko geodezinių darbų pirmosios dalies galutiniu punktu. Nuo šios užfiksuotos gairės jie numatė toliau tęsti darbus. Jos platumą nustatė labai kruopščiai. Įsitikinęs, kad išmatuota teisingai, pulkininkas Everestas davė ženklą toliau keliauti, ir karavanas pasuko į Kolobengą.

Į šį kaimą europiečiai atvyko rugpjūčio dvidešimt antrąją, kelionėje nepatyrę jokių nuotykių. Kolobengas pasirodė esąs viso labo tik saujelė čiabuvių lūšnų, virš kurių kilo misionierių namas. Šis kaimas, kai kuriuose žemėlapiuose nurodytas kaip Litubaruba, anksčiau vadintas Lepelote. Kaip tik čia 1843 metais daktaras Deividas Livingstonas buvo apsistojęs keliems mėnesiams ir neblogai susipažino su bečuanų papročiais.

Misionieriai su dideliu džiaugsmu priėmė mokslinės komisijos narius. Jie jau čia praleido nemažai metų. Jiems pasisekė dar regėti Livingstono namą tokį, koks jis buvo, kai jame apsilankė medžiotojas Boldvinas, tai yra sugriautą ir nusiaubtą, nes jo nepasigailėjo būrai, kai 1852 metais čia buvo įsiveržę.

Kai tiktai astronomai įsikūrė šventųjų tėvų name, jie tuoj pat ėmė klausinėti, kokios žinios iš Europos, tačiau misionieriai negalėjo patenkinti jų smalsumo. Joks paštas per šešis mėnesius neatėjo į misiją. Tiesa, po kelių dienų jie laukė čiabuvio, pristatančio laikraščius ir telegramas, kadangi žinojo, jog prieš kelias savaites laivas pasirodė prie Aukštutinės Zambezės krantų. Misionieriai šio kurjerio laukė ne vėliau kaip po savaitės. Kaip tik tiek laiko astronomai rengėsi skirti poilsiui; visas septynias dienas jie praleido, kaip sakoma, „nepajudindami nė piršto", o Nikolajus Palanderis jas panaudojo, kad dar sykį peržiūrėtų savo skaičiavimus. Nepakeitė savo įpročių ir atsiskyrėlis Matvejus Struksas, laikęsis nuošalyje nuo anglų kolegų, o Viljamas Emeris ir Michailas Cornas, kaip visada mėgę vienas kito draugiją, leido laiką klajodami po Kolobengo apylinkes.

Rugpjūčio trisdešimtąją ilgai lauktas žygūnas pagaliau atvyko. Jis buvo kilęs iš Kilmianos – miesto, įsikūrusio Zambezės

žiotyse. Prekybinis laivas iš Moriso salos, prekiavęs gumiarabiku (*tropinių akacijų sakai*) ir dramblio kaulu, pirmomis liepos dienomis prisišvartavo rytų pakrantėje; jis atgabeno ir paštą, kurį čiabuvis pristatė Kolobengo misionieriams. Taigi tas paštas buvo jau dviejų mėnesių senumo, nes žygūnas sugaišo ne mažiau kaip keturias savaites, kol atplaukė į Zambezės aukštupį.

Vos tik atvyko pašto žygūnas, misijos vadovas perdavė pulkininkui Everestui Europos laikraščių ryšulį. Ekspedicijos nariai susirinko erdvioje misijos patalpoje, ir pulkininkas Everestas, atrišęs laikraščių paką, išėmė 1854 metų gegužės tryliktosios *Daily News* numerį, kad perskaitytų jį kolegoms. Bet vos tik jis perbėgo akimis pirmojo straipsnio antraštę, kai jo veidas pasikeitė, antakiai pakilo, o laikraštis ėmė virpėti jo rankose. Po kelių sekundžių pulkininkas Everestas sugebėjo susitvarkyti ir atgauti savo įprastą ramumą.

Čia pašoko Džonas Murėjus ir, kreipdamasis į pulkininką Everestą, paklausė:

– Ką tokio perskaitėte laikraštyje?

– Rimtos naujienos, ponai, – atsakė pulkininkas Everestas, – labai rimtos naujienos, tuoj pat jas jums pranešiu!

Pulkininkas vis dar laikė rankoje *Daily News* numerį. Kolegos, įsmeigę į jį akis, niekaip negalėjo suprasti vadovo elgesio, tačiau kantriai laukė, kada jis prabils.

Pulkininkas pakilo iš vietos. Didelei visų nuostabai, o ypač to, prie kurio jis pasuko, priėjo prie Matvejaus Strukso.

– Prieš pranešdamas naujienas, paskelbtas šiame laikraštyje, pone Struksai, norėčiau jums kai ką pasakyti.

– Aš jūsų klausau, – atsakė rusų astronomas.

– Iki šio laiko, pone Struksai, mudu skyrė konkurencija, beje, daugiau asmeninio negu mokslinio pobūdžio, dėl jos mums buvo sunku bendradarbiauti dirbant darbą, kurio ėmėmės vedini bendrų interesų. Manau, šitaip susiklosčiusią reikalų padėtį reikėtų išimtinai priskirti tai aplinkybei, jog mudu abu buvome paskirti vadovauti ekspedicijai. Minėta padėtis suformavo nuolatinį mudviejų

antagonizmą. (*Antagonizmas – nesutaikomas prieštaravimas.*) Esu giliai įsitikinęs, kad bet kuriam žygiui ir sumanymui turi vadovauti tik vienas žmogus. Ar jūs irgi taip manote?

Matvejus Struksas sutikdamas linktelėjo galvą.

– Pone Struksai, – tęsė pulkininkas, – dėl naujų aplinkybių ši situacija, nelengva mums abiems, greitai pasikeis. Bet pirmiau leiskite jums pasakyti, pone Struksai, kad aš jums jaučiu giliausią pagarbą, kurią jūs be abejonių nusipelnėte, užimdamas aukštą vietą mokslo pasaulyje. Taigi prašau jus patikėti, kad aš apgailestauju dėl viso to, kas tarp mudviejų buvo.

Šiuos žodžius pulkininkas Everestas ištarė labai oriai ir net kažkaip pabrėžtinai išdidžiai. Niekas nepajuto nusižeminimo jo savanoriškame prisipažinime, pareikštame šitokiu kilniu būdu. Tačiau nei Matvejus Struksas, nei jo kolegos negalėjo suprasti, kur lenkia pulkininkas Everestas. Rusų astronomas buvo mažiau linkęs pamiršti asmeninę antipatiją, tačiau vis dėlto nuslopino savo priešiškumą ir atsakė šiais žodžiais:

– Pulkininke, aš kaip ir jūs manau, kad mudviejų konkurencija, kurios šaltinio nenoriu dabar ieškoti, nė jokiu būdu neturi paveikti mokslinio darbo, kuris mudviem pavestas dirbti. Aš irgi jaučiu jums pagarbą, kurią pelno jūsų talentai, ir kiek tai nuo manęs priklausys, stengsiuosi, kad ateityje mano asmeninės skriaudos netrukdytų mudviejų santykiams. Bet jūs kažką paminėjote apie mūsų bendros padėties pasikeitimą. Aš nesuprantu...

– Tuoj viską suprasite, pone Struksai, – atsakė pulkininkas Everestas tonu, kuriame nuskambėjo liūdnos gaidelės. – Bet pirmiau duokite man savo ranką.

– Štai ji, – atsakė Matvejus Struksas, sugebėjęs nuslopinti vos pastebimą abejonę.

Du astronomai paspaudė vienas kitam ranką, nebepridūrę daugiau nė žodžio.

– Pagaliau! – sušuko seras Džonas Murėjus. – Štai jūs ir vėl bičiuliai!

– Ne, sere Džonai! – atsakė pulkininkas Everestas, paleidęs

rusų astronomo ranką. – Nuo dabar – mes priešai! Priešai, kuriuos skiria ištisa praraja! Priešai, kurie nebeturi teisės daugiau susitikti vienas su kitu netgi mokslo srityje!

Paskui, atsigręžęs į savo kolegas, jis pridūrė:

– Ponai, tarp Anglijos ir Rusijos paskelbtas karas. Štai angliški, rusiški ir prancūziški laikraščiai, kurie kalba apie jo paskelbimą!

(*Autorius suklydo. 152 puslapyje sakoma, kad rugpjūčio 30 d. keliautojai, apsistojusieji prie Zambezės upės, sulaukė 1854 metų gegužės 13 d. angliškų laikraščių, iš kurių sužinojo apie prasidėjusį karą tarp Rusijos ir Anglijos bei Prancūzijos, karą, kuris privertė labai griežtai nutraukti abiejų besivaidijančių pusių santykius. Dar nuostabiau tai, jog keliaudami per Pietų Afrikos platybes ekspedicijos nariai iki rugpjūčio nežinojo apie šį karą, prasidėjusį vasario 21 dieną. Skaitytoją stebina ir autoriaus teiginys, jog būtent iš šio laikraščio, datuoto gegužės 13 d., astronomai sužino, kad kaunamasi dėl Sevastopolio, prie kurio mūšiai prasidėjo rugsėjo 26 d. Tai dar vienas pavyzdys, kad autorius nesilaiko istorinės chronologijos.*)

Pastarieji pulkininko Everesto žodžiai padarė sprogusios bombos įspūdį. Anglai ir rusai, kurie labiau negu kiti jaučia tautinį orumą, staiga pašoko. Pakako vienintelių žodžių – „Paskelbtas karas!" Nuo šios akimirkos jie jau nebebuvo draugai, kolegos, mokslininkai, kurie sujungė jėgas dirbti mokslo labui, ne, tai jau buvo priešai, smaigstę vieni kitus žvilgsniais, – štai kaip valdo žmonių širdis vienos tautos priešiškumas kitai! Kažkaip instinktyviai šie europiečiai atšlijo vieni nuo kitų. Nikolajus Palanderis, ir tas pasidavė bendrai nuotaikai.

Tiktai Viljamas Emeris ir Michailas Cornas dar žvelgė vienas į kitą greičiau liūdnai negu priešiškai, apgailestaudami dėl to, kad nespėjo paskutinį sykį paspausti vienas kitam rankos dar prieš pulkininkui Everestui paskelbiant baisiąją žinią.

Niekas nepratarė nė žodžio. Vieni kitiems nusilenkę, rusai ir anglai išsiskyrė.

Šitaip rusų ir anglų astronomai sužinojo apie 1854 metais pra-

sidėjusį karą. Anglai kartu su prancūzais ir turkais mėgino paimti Sevastopolį. Rytų klausimą valstybės sprendė patrankų šūviais Juodojoje jūroje.

Tačiau ekspedicijos skilimas į dvi dalis neturėjo nutraukti geodezinių matavimų. Tai suprato visi jos nariai ir dėl savo šalies interesų norėjo tęsti pradėtą operaciją. Dabar bus matuojami du skirtingi dienovidiniai. Matvejus Struksas ir pulkininkas Everestas specialiai susitikę apsvarstė visas naujojo etapo darbų detales. Taip jau buvo lemta, kad rusai jį pradėjo toliau matuodami pasirinktąjį dienovidinį. Anglai turėjo pasirinkti už šešiasdešimt–aštuoniasdešimt mylių į vakarus kitą lanką, kurį jie sujungs su pirmąja pagalbinių trikampių serija; vėliau jie tęs savo trianguliaciją iki dvidešimtosios lygiagretės.

Abu mokslininkai suderino visus klausimus; reikia pasakyti, nekilo jokių sunkumų. Jų asmeninė konkurencija užgeso prieš didelį tautų susipriešinimą. Matvejus Struksas ir pulkininkas Everestas neištarė vienas kitam nė vieno aštresnio žodžio ir laikėsi nepriekaištingai mandagiai.

Kai dėl karavano, tas jį nutarė padalyti į du būrius, kurių kiekvienas turės savo prietaisus ir instrumentus. Čia likimas lėmė rusams gauti savaeigę barką, kurios tikrai neįmanoma buvo padalyti. Šeši anglai jūreiviai, sudarę pusę „Karalienės ir Caro" laivo įgulos, žinia, prisidėjo prie savo vadovybės; jeigu savaeigė barka atiteko rusams, tai guminė valtis, visiškai tinkanti įveikti paprastiems vandens srautams, atsidūrė anglų rankose.

Mokumas, labai prisirišęs prie anglų ir ypač prie sero Džono, ir toliau liko vadovauti anglų karavanui. Rusų karavanui vadovauti buvo paskirtas foreloperis, irgi labai patyręs ir nusimanantis žmogus. Beje, vežimai buvo padalyti pagal maisto produktų, kuriuos jie gabeno, pobūdį. Taigi abiems karavanams turėjo užtekti maisto, nes jo turėjo tikrai pakankamai. O štai čiabuviai, anksčiau sudarę vieningą būrį, kuriam vadovavo medžiotojas Mokumas, pasidalijo į dvi grupes gana sunkiai, visa savo išvaizda rodydami, kad jiems tai labai nepatinka. Bendro saugumo atžvil-

giu galbūt jie elgėsi teisingai. Bušmėnai matė, kad jie vedami vis toliau nuo pažįstamų vietų, nuo ganyklų ir šaltinių, kuriais įprato naudotis, į šiaurės kraštus, kur klajoja priešiškos jiems gentys, todėl tokiomis aplinkybėmis nevertėjo skaldyti savo jėgų. Bet galų gale, skatinami medžiotojo ir foreloperio, jie sutiko padalyti karavaną į du būrius, kurie, beje (ir tai buvo stipriausias juos įtikinęs argumentas), turėjo būti ir veikti palyginti netoli vienas nuo kito – tame pačiame rajone.

Kiekviena pusė pasiliko savo instrumentus ir po vieną rejestrą, į kuriuos iki šiolei rašė matavimų rezultatus.

Rugpjūčio trisdešimt pirmąją buvusios tarptautinės komisijos nariai išsiskyrė. Anglai išvyko pirmieji, turėdami tikslą sujungti su paskutiniu orientyru savo naująjį dienovidinį. Jie paliko Kolobengą aštuntą valandą ryto, padėkoję garbiesiems tėvams už svetingumą. Jeigu likus kelioms minutėms iki anglų išvykimo vienas kuris misionierius būtų užėjęs į Michailo Corno kambarį, tai čia būtų išvydęs Viljamą Emerį, spaudžiantį neseniai buvusio bičiulio ranką, o dabar priešo, – jų didenybių karalienės ir caro valia!

Penkioliktasis skyrius

Dar vienas laipsnis

Skilimas įvyko, ir dabar astronomai privalėjo nudirbti kur kas didesnius darbus, nes operacijos neturėjo nukentėti. Trys anglai pasiryžo dirbti taip pat tiksliai, taip pat kruopščiai matuoti naują dienovidinį kaip ir iki šio laiko. Numatė, kad ir pakartotinai tikrins taip pat rūpestingai. Žinia, dabar nebe taip sparčiai judės pirmyn, tačiau tautinė savimeilė turėjo padėti dirbant šį ilgą ir sunkų darbą. Prieš tris operatorius dabar iškilo būtinybė triūsti už šešis. Vadinasi, ištisai ir nuolatos – tik darbas ir darbas. Blogiausiu atveju Viljamui Emeriui teks pamiršti savo svajones, o serui Džonui Murėjui – šautuvą ir laukinius Pietų Afrikos žvėris.

Nedelsdami parengė naują programą, pagal kurią kiekvienam iš trijų astronomų numatė dalį darbų. Seras Džonas ir pulkininkas prisiėmė zenitinius matavimus ir geodezinius darbus. Viljamas Emeris pavadavo Nikolajų Palanderį. Bet visi kartu sprendė, kur parinkti orientyrus, išdėstyti vizavimo taškus; daugiau nebereikėjo baimintis, kad staiga atsiras kokių nors nesutarimų ar prieštaravimų. Narsusis Mokumas kaip ir anksčiau liko medžiotoju ir karavano vedliu.

Rugpjūčio trisdešimt pirmąją palikęs Kolobengą, pulkininko Everesto karavanas patraukė to dolmeno link, kurį pastarųjų stebėjimų metu jie buvo pasirinkę vizavimo tašku. Vilkstinei vėl teko traukti per gaisro nuniokotą giria, kad pasiektų aukštumą. Anglai operacijas atnaujino rugsėjo antrąją, o po šešių dienų, rug-

sėjo aštuntąją, baigė statyti pagalbinių trikampių seriją, todėl pulkininkas Everestas, pritarus kolegoms, parinko naują dienovidinio lanką, kurį reikėjo apskaičiuoti iki dvidešimtosios pietų lygiagretės. Naujasis dienovidinis buvo per vieną laipsnį į vakarus nuo anksčiau matuoto. Tai dvidešimt trečiasis rytų dienovidinis pagal Grinvičą. Naujus matavimus anglai turėjo atlikti ne toliau kaip už šešiasdešimties mylių nuo rusų, bet šio atstumo pakako, kad jų trikampiai nesusikirstų, kad abi partijos nesusitiktų, kad to paties vizavimo taško pasirinkimas nevirstų tarpusavio ginčų pretekstu.

Vietovė, kurioje anglai visą rugsėjį triūsė, buvo derlinga, kalvota ir retai gyvenama. Tai padėjo karavanui sparčiau slinkti pirmyn. Dangus visą laiką švietė giedras, be debesų ir miglos. Buvo lengva stebėti. Tankių miškų pasitaikė retai, nedideli krūmynai kaitaliojosi su pievomis, kuriose tai vienur, tai kitur stūksojo aukštumėlės, labai patogios ir dieną, ir naktį vizavimo taškams įrengti; dėl to negedo ir instrumentai. Šiame krašte, gausiai apdovanotame visomis gamtos gėrybėmis, gėlės savo aromatais itin viliojo vabzdžius, ypač bites, kurios mažai kuo skyrėsi nuo europietiškųjų; jos nešė ir kaupė uolų plyšiuose arba medžių drevėse baltą medų, tąsų ir nuostabaus skonio. Kai kada naktimis stovyklos apylinkėse pasirodydavo stambieji gyvūnai – žirafos, įvairių veislių antilopės, kai kurie plėšrūnai, hienos ir raganosiai, kas be ko, ir drambliai. Tačiau seras Džonas neleido sau atsipalaiduoti. Dabar jo ranka manipuliavo astronomo žiūronu, o ne medžiotojo karabinu; beje, Mokumas ir keliolika čiabuvių pakankamai patiekdavo maisto ekspedicijai. Nesunku įsivaizduoti, kaip imdavo tankiau plakti sero Džono širdis, kai išgirsdavo šūvius. Nuo bušmėno rankos krito du ar trys stambūs savanų buivolai, tie bečuanų *bokolokolos*, užaugantys iki keturių metrų nuo snukio iki uodegos ir iki dviejų nuo kanopų iki gogo, kurių juoda oda tviskėjo mėlynai. Šie siaubingi gyvūnai turėjo trumpas ir stiprias galūnes, mažas galvas, nuožmias akis, o jų grėsmingose kaktose styrojo stori juodi ragai. Jie kaip tik ir buvo šviežiena, paįvairinusi kara-

vano dalyvių stalą.

Čiabuviai paruošdavo mėsą taip, kad ji be galo ilgai nesugestų – vadinamuosius *pemikanus*, kuriuos dažnai vartoja ir šiaurės indėnai. Europiečiai labai susidomėję stebėdavo šią kulinarinę operaciją, į kurią iš pradžių žvelgė su tam tikru pasidygėjimu. Čiabuviai buivolo mėsą supjaustydavo plonais griežiniais ir džiovindavo saulėje, paskui suvyniodavo į išraugintą odą ir daužydavo kultuvu tol, kol tie griežiniai nesubyrėdavo į mažus gabalėlius, galiausiai virstančius mėsos miltais. Šiuos miltus supildavo į odinius maišus ir vėl gerokai suminkydavo, paskui užpildavo to paties gyvūno verdančiais taukais. Į taukus afrikiečiai virėjai pridėdavo sugrūstų kaulų smegenų ir kažkokių uogų, kurios, regis, sunkiai dera su mėsa. Paskui visa tai sumaišydavo, sugrūsdavo, suspausdavo ir ataušindavo, kol gaudavo kietą lyg akmuo paplotį.

Štai šitaip čiabuviai ruošė maistą. Mokumas pasiūlė astronomams paragauti šio mišinio. Europiečiai nusileido medžiotojo, šį *pemikaną* laikiusio nacionaliniu valgiu, raginimui. Pirmuosius kąsnius anglai sunkiai nurijo, bet netrukus, pripratę prie šio afrikietiško pudingo, labai jį pamėgo. *(Pudingas – anglų nacionalinis valgis, paruoštas iš smulkiai supjaustytos mėsos, daržovių ir saldumynų.) Pemikanas* iš tikrųjų buvo labai sotus valgis, itin tinkantis patekusiam į nepažįstamą kraštą karavanui, kur galėjo pristigti šviežio maisto, – tikrai labai maistingo, lengvai gabenamo, beveik visiškai negendančio, užimančio nedaug vietos, bet gausiai turinčio naudingų medžiagų. Medžiotojo dėka *pemikano* atsargos netrukus padidėjo iki kelių šimtų svarų, – jų turėjo pakakti ilgam laikui.

Taip ir slinko dienos. Nors astronomai nestokojo darbų ir rūpesčių, Viljamas Emeris visą laiką galvojo apie savo bičiulį Michailą Corną, priekaištaudamas lemčiai, akimirksniu nutraukusiai stiprią draugystę. Taip! Jis pasigedo Michailo Corno, todėl jo širdis, kupina naujų įspūdžių, kuriuos teikė ši didinga ir laukinė gamta, dabar nebežinojo, kam išsilieti. Jis įniko į skaičius ir ėmė skaičiuoti taip pat atkakliai kaip ir Palanderis, – šitaip greičiau

prabėgdavo valandos. Tik pulkininkas Everestas liko toks pat žmogus, tokio pat šalto temperamento, besidomintis tik geodezinėmis operacijomis.

Nors seras Džonas ir apgailestavo dėl savo buvusio pusiau laisvo gyvenimo, vis dėlto fortūna retsykiais ir jam nusišypsodavo. Jeigu jis dabar nebeturėdavo laiko landžioti po tankumynus ir medžioti vietos laukinius žvėris, tai rasdavo progų, kai šie gyvūnai patys teikdavosi jį aplankyti, idant atitrauktų nuo stebėjimų. Tuomet jo širdyje susivienydavo medžiotojas ir mokslininkas: seras Džonas juk privalėjo griebtis teisėtos gynybos! Taip atsitiko, kai jis rugsėjo dvyliktą dieną apturėjo rimtą susitikimą su senu čionykščiu raganosiu, susitikimą, kuris jam gana brangiai kainavo, kaip netrukus įsitikins skaitytojas.

Šis gyvūnas jau kelis sykius buvo prisiartinęs prie karavano. Milžiniškas *chucuroo* – taip jį vadina bušmėnai – išauga iki keturiolikos pėdų ilgio ir šešių pėdų aukščio; iš juodos jo odos, ne tokios raukšlėtos kaip jo Azijos viengenčių, medžiotojas Mokumas bemat nustatė, kad jis yra itin pavojingas. Juodieji raganosiai iš tikrųjų yra miklesni ir agresyvesni už baltuosius ir gali užpulti žmones bei gyvūnus be jokios priežasties.

Tą dieną seras Džonas Murėjus, lydimas Mokumo, išjojo apžiūrėti aukštumos, ant kurios pulkininkas Everestas planavo pastatyti vizavimo stulpą. Kažkokios nuojautos paveiktas, jis pasiėmė karabiną su kūginėmis kulkomis, o ne paprastą medžioklinį šautuvą. Nors raganosis, apie kurį pasakojame, štai jau dvi dienas nesirodė, seras Džonas nenorėjo jaustis esąs beginklis, jodamas per nepažįstamą vietovę. Mokumas ir jo bičiuliai jau buvo surengę šio storaodžio medžioklę, bet nesėkmingai, todėl visai galimas dalykas, kad didysis žvėris dar neatsisakė savo piktų kėslų.

Seras Džonas nesigailėjo, jog ėmėsi atsargumo priemonių. Kartu su savo palydovu jis ramiai nujojo šešias mylias ir pasiekė norimą aukštumą. Kai jie abu pagaliau užsiropštė ant kalvos pačios stačiausios viršūnės, jos papėdėje, kur augo žemas ir retas miškas, staiga pasirodė *chucuroo*. Niekada dar seras Džonas ne-

buvo jo taip arti matęs. Tai iš tikrųjų buvo siaubingas žvėris. Statūs ragai, truputį užlenkti atgal, beveik vienodo ilgio, tai yra apie dvi pėdas, stipriai strygsojo vienas už kito kaulėtoje masėje tarp šnervių, sudarydami tikrai grėsmingą ginklą. Jo mažos akutės žibėjo.

Bušmėnas pirmasis pamatė gyvūną, besislapstantį už pusės mylios po mastikos krūmu.

– Sere Džonai, – nedelsdamas tarė, – fortūna nusišypsojo jūsų malonybei! Antai jis, *chucuroo*!

– Raganosis! – sušuko Džonas Murėjus, o jo akys tą pačią akimirką žėrėte sužėrėjo.

– Taip, sere Džonai, – atsakė medžiotojas. – Kaip matote, tai puikus žvėris. Atrodo, jog jis rengiasi atkirsti mums grįžimo kelią. Už ką *chucuroo* taip įniršo ant jūsų, negaliu pasakyti, nes jis yra žolėdis; bet vis dėlto tūno tenai, po žalia kepure, taigi reikia jį iš ten iškrapštyti.

– O ar jis gali užkopti pas mus? – paklausė seras Džonas.

– Ne, jūsų malonybe, – atsakė bušmėnas. – Skardis pernelyg stačias jo trumpoms ir kresnoms kojoms. Todėl jis mūsų lauks!

– Ką gi, tegu laukia, – atkirto seras Džonas, – o kai mes baigsime apžiūrėti orientyrą, manau, tada ir sutvarkysime nemalonųjį kaimyną.

Ir Džonas Murėjus su Mokumu tęsė laikinai nutrauktą aukštumos apžiūrą. Juodu itin rūpestingai nustatė aukščiausią kalvos tašką ir parinko vietą, kur vertėjo pastatyti vizavimo stulpą.

Baigus šį darbą, seras Džonas, atsigręžęs į bušmėną, tarė:

– Na tai ką, Mokumai?

– Jūsų paslaugoms, jūsų malonybe!

– Raganosis vis dar laukia mūsų?

– Vis dar.

– Tada leiskimės žemyn. Kad ir koks galingas būtų šis žvėris, mano karabino kulka nesunkiai jį sudoros.

– Kulka! – sušuko bušmėnas. – Jūsų malonybė nežino, kas yra *chucuroo*! Šie gyvūnai labai gyvybingi, ir dar niekada taip nepa-

sitaikė, kad raganosis kristų nuo vienos kulkos, kad ir kaip taikliai ji būtų iššauta.

– Aha! – ištarė seras Džonas. – Taip atsitikdavo, nes niekas nešaudydavo kūginėmis kulkomis!

– Kūginės jos ar apvalios, – atsakė Mokumas, – bet pirmosios jūsų kulkos jo neužmuš!

– Ką gi, narsusis mano Mokumai, – paprieštaravo seras Džonas, kurio širdy nubudo medžiotojo savimeilė, – dabar aš pademonstruosiu, ką gali europietiškas ginklas, jeigu jau juo abejojate!

Tai pasakęs seras Džonas užtaisė savo karabiną ir pasirengė šauti, kai tik leis atstumas.

– Tik vieną žodį, jūsų malonybe, – tarė truputį įsižeidęs bušmėnas, rankos mostu sustabdydamas savo bičiulį. – Ar nesutiktų jūsų malonybė susilažinti su manimi?

– Kodėl gi ne, šaunusis medžiotojau! – linksmai atšovė seras Džonas.

– Nesu turtingas, – tęsė Mokumas, – bet mielai surizikuosiu vienu svaru dėl jūsų pirmosios kulkos, jūsų malonybe!

– Sutarta! – bemat atsakė seras Džonas. – Mano svaras bus jūsų, jeigu šis raganosis nekris nuo pirmosios mano kulkos!

– Kertam? – dar paklausė bušmėnas.

– Kertam.

Abu medžiotojai nusileido stačiu skardžiu ir tuoj pat atsidūrė per penkis šimtus žingsnių nuo *chucuroo*, kuris stovėjo lyg įkastas. Taip sakant, jis sudarė labai dėkingas sąlygas serui Džonui, kuris galėjo į jį taikytis kiek tinkamas. Garbusis anglas taip buvo įsitikinęs savo sėkme, jog dar prieš šaudamas kilniaširdiškai pasiūlė bušmėnui atsisakyti lažybų.

– Ar dar tebesilažinate? – paklausė jis.

– Dar tebesilažinu! – ramiai atšovė Mokumas.

Raganosis vis dar stovėjo nejudėdamas. Seras Džonas galėjo ramiai pasirinkti vietą, į kurią norėjo šauti, kad mirtinai pakirstų žvėrį. Nutarė šauti jam į snukį; nors medžiotojo savimeilė jį skubino, seras Džonas vis dėlto labai kruopščiai prisitaikė, kad dar

padidintų savo šansą.

Nuaidėjo šūvis. Kulka, užuot pataikiusi į kūną, atsitrenkė į vieną žvėries ragą, kuris išlakstė gabalais. Raganosis, regis, net nepajuto smūgio.

– Šis šūvis nesiskaito, – tarė bušmėnas. – Jūsų malonybė nepataikė į minkštą vietą.

– Netiesa! – paprieštaravo truputį įsižeidęs seras Džonas. – Šūvis skaitosi, bušmėne. Aš praradau svarą. Bet dabar arba jį atgausiu, arba sumokėsiu dvigubai!

– Kaip norite, sere Džonai, bet jūs ir vėl pralošite!

– Dar pažiūrėsime!

Anglas vėl rūpestingai užtaisė karabiną; taikydamasis į *chucuroo*, dabar jau į jo šlaunį, vėl nuspaudė gaiduką. Tačiau kulka, atšokusi nuo tos vietos, kur oda karojo stambiomis raukšlėmis, nukrito ant žemės, nepaisant jos smogiamosios galios. Raganosis sujudėjo ir žengė kelis žingsnius į šalį.

– Du svarai! – tarė Mokumas.

– Ar dar siūlote lažintis? – nepasidavė seras Džonas.

– Mielai.

Šį kartą Murėjus, kurį jau pradėjo imti pyktis, gana sunkiai susivaldė ir nusitaikė žvėriui į kaktą. Kulka pataikė į numatytą vietą, bet atšoko lyg nuo geležinio skydo.

– Keturi svarai! – ramiai tarė bušmėnas.

– Ir dar keturi! – nusivylęs sušuko seras Džonas.

Šį sykį kulka vėl pataikė raganosiui į šlaunį, ir jis nevikriai šoktelėjo iš vietos, bet užuot kritęs ant žemės, su neaprašomu įniršiu puolė į krūmokšnius ir ėmė juos laužyti ir trypti kojomis.

– Atrodo, kad jis dar šiek tiek kruta, sere Džonai! – pajuokavo bušmėnas.

Seras Džonas jau nebesivaldė. Jis vėl pridėjo aštuonis svarus prie tų, kuriuos jau buvo skolingas bušmėnui, ir susilažino dėl penktos kulkos. Ir vėl pralošė, todėl vėl padvigubino sumą; paskui vis dvigubino ir dvigubino, kol iššovęs devintąją kulką išvydo, kaip gyvybingasis raganosis, pagaliau sužeistas į širdį, su-

kniubo ir daugiau jau nebeatsistojo.

Dabar „jo malonybė" džiaugsmingai sukliko valio! Seras Džonas visai pamiršo lažybas, savo apmaudą ir nusivylimą, pamiršo viską, išskyrus vieną dalyką: jis nušovė savo raganosį!

Bet kaip vėliau Londono medžiotojų klube pasakojo savo kolegoms, „tai buvo labai vertingas gyvūnas!"

Ir iš tikrųjų raganosis jam kainavo trisdešimt šešis svarus – gana didelę sumą, kurią bušmėnas kaip visada ramiai užsipajamavo. (*36 svarai yra 900 frankų. – Aut.*)

Šešioliktasis skyrius

Skirtingi nuotykiai

Rugsėjo pabaigoje astronomai pasistūmė dar per vieną laipsnį į šiaurę. Dienovidinio atkarpą, išmatuotą trisdešimt dviem trikampiais, jau sudarė keturi laipsniai. Taigi jie įvykdė pusę paskirtosios užduoties. Trys mokslininkai triūsė nenuleisdami rankų, bet kadangi jų buvo tik trys, jie retsykiais pajusdavo tokį nuovargį, kad norom nenorom kelioms dienoms nutraukdavo darbus. Šiuo metu juos slėgė didelis ir sunkiai pakeliamas karštis. Spalis Pietų pusrutulyje atitinka balandį Šiaurės pusrutulyje, todėl prie dvidešimt ketvirtosios pietų lygiagretės vyrauja aukšta Alžyro rajonų temperatūra. Vidurdienio kaitra apskritai neleido dirbti, todėl astronomai jau šiek tiek vėlavo, o tai labai jaudino bušmėną. Ir štai kodėl.

Šiaurinėje dienovidinio dalyje, už šimto mylių nuo paskutiniojo stebėjimais užfiksuoto orientyro, jo lankas ėjo per savotišką vietovę – čiabuvių kalba, *karrou*, – panašią į tą, kuri dunkso prie Rogeveldo kalnų papėdės Kapo provincijoje. Drėgnojo sezono metu šis rajonas virsta tiesiog nuostabaus derlingumo rojumi: po kelių lietingų dienų dirvą aptraukia tanki ir sodri žaluma, visur pražysta gėlės, kiek užmato akys, nusidriekia žalios pievos, ima čiurlenti upeliai, antilopių kaimenės nusileidžia nuo kalnų ir užplūsta netikėtai atsiradusias lankas. Tačiau šis neįprastas gamtos žydėjimas tęsiasi neilgai. Vos prabėga mėnuo, daugių daugiausia šešios savaitės, kai visa dirvoje susikaupusi drėgmė, vei-

kiama saulės spindulių, išgaruoja ir dingsta atmosferoje. Saulė išdegina ir sunaikina naujuosius želmenis; augmenija išnyksta per kelias dienas; gyvūnai skuba iš šių vietų, kurios netrukus tampa negyvenamomis, ir ten, kur neseniai driekėsi dosnus ir derlingas kraštas, vėl tvyro plika dykuma.

Tokia bus ši *karrou*, kurią turėjo pereiti nedidelis pulkininko Everesto būrys; tik vėliau jis pasieks tikrąją dykumą, prigludusią prie Ngamio ežero krantų. Žinia, dabar supratote, kodėl bušmėnas labai troško, jog ekspedicija pasiektų šį fenomenalų rajoną anksčiau, negu siaubinga sausra sunaikins gyvybės šaltinius. Todėl jis pasidalijo savo samprotavimais su pulkininku Everestu. Pastarasis puikiausiai suprato medžiotojo argumentus, pažadėjo į juos atsižvelgti ir paspartinti darbus. Tačiau, kita vertus, nenorėjo, jog skuba sumažintų matavimų tikslumą. Kampų matavimas ne visada yra lengvas darbas ir padaromas per bet kurį laiką. Stebėjimai būna sėkmingi tada, kai susidaro tam tikros atmosferos sąlygos. Todėl astronomai, nors juos ir skubino bušmėnas, nepagreitino operacijų, – taigi jis aiškiai matė, kad tada, kai karavanas pasieks *karrou*, tą žydintį rajoną, tikriausiai jis jau bus išdegintas svilinančių saulės spindulių.

Ir vis dėlto, kai trianguliacijos darbai atvedė astronomus prie *karrou*, jie spėjo pasigėrėti trykštančios gyvybe gamtos stebuklais, užbūrusiais jų akis. Niekada anksčiau europiečiai nesilankė gražesniuose kraštuose. Nors karštis vis stiprėjo, upeliai dar gaivino pievas. Tūkstančių gyvūnų bandos čia rado turingas ganyklas. Vienur kitur kilo žali miškai, kurie čia, erdviose platybėse, atrodė prižiūrimi žmonių tarsi kokie anglų parkai. Iki visiško panašumo trūko tik dujinių žibintų. (*Dujiniai žibintai pirmąsyk buvo pritaikyti apšvietimui 1815 m. Londone ir 1821 m. Niujorko valstijos Fredonijos kaime, Sankt Peterburge – 1835 m., Maskvoje – 1865 m.*)

Pulkininkas Everestas menkai domėjosi gamtos grožybėmis, užtat seras Džonas Murėjus, o ypač Viljamas Emeris visa širdimi juto šio krašto, tūnančio tarp Afrikos dykumų, poetiškumą. Daug

sykių jaunasis mokslininkas apgailestavo, jog šalia nėra bičiulio Michailo Corno, kad juodu abu negali nuoširdžiai pasidalyti įspūdžiais! Žinia, Corną būtų itin sujaudinę tai, ką būtų čia išvydęs, todėl per stebėjimų pertraukas jie galėtų kartu gėrėtis nuostabiu reginiu!

O karavanas vis stūmėsi pirmyn per šią puikią vietovę. Daugybė paukščių būrių savo giesmėmis ir skraidymu gyvino pievas ir miškelius. Karavano medžiotojai ne kartą nušovė po porelę *koranų* – didžiųjų einių giminaičių, besiveisiančių Pietų Afrikos lygumose, ir *dikopų* –laukinių paukščių, kurių mėsa laikoma delikatesu. Europiečių akį traukė ir kiti plunksnuočiai, bet ne kaip maistas. Upelių ir upių pakrantėse arba vandens paviršiuje, kurį jie lietė savo stipriais sparnais, kai kurie stambūs paukščiai atkakliai persekiojo besočius kranklius, mėginančius ištempti iš jų lizdų, susuktų smėlyje, kiaušinius. Mėlynosios gervės baltais kaklais, raudoni flamingai, šmėkščiojantys kaip deglai retuose miškeliuose, garniai, tilvikai, perkūno oželiai, *kalasai*, paprastai tupintys buivolams ant keterų, kirlikai, ibiai, tarsi atskridę iš kokių nors hieroglifais iškaltų obeliskų, milžiniški pelikanai, ištisai žingsniuojantys ilgomis virtinėmis – visi jie teikė gyvybę šiems rajonams, kuriuose trūko vien tik žmonių. (*Hieroglifai – figūriniai rašmenys, pvz., egiptiečių, kinų, japonų ir pan. Obeliskas – paminklas, monolitinis briaunotas į viršų smailėjantis stulpas.*) Bet turbūt iš visų šių plunksnuočių pasaulio atstovų didžiausią domėjimąsi kėlė išradingi *tiserinai*, kurių žalsvos spalvos lizdai, susukti iš nendrių ir žolės stiebų, kabėjo ant gluosnių šakų kaip didžiulės kriaušės! Viljamas Emeris, juos palaikęs dar nematytais vaisiais, numušė vieną ar du; bet kaip nepaprastai jis nustebo, kai išgirdo, jog šie vadinamieji vaisiai čirškia lyg žvirbliai! Ir galėtume jam atleisti, jeigu jaunasis astronomas, kaip kadaise pirmieji keliautojai po Afriką, būtų pagalvojęs, jog kai kurie medžiai šiame krašte turi vaisius, vedančius gyvus paukščius!

Taip *karrou* tada labai malonino jų žvilgsnį. Ji sudarė visas sąlygas veistis atrajojantiems gyvūnams. Čia kiekviename žings-

nyje maišėsi gnu aštriomis kanopomis, *kamos*, kurios, pasak Hario, atrodo susidedančios iš daugybės trikampių, briedžiai, gazelės, gemzės. (*Kama – antilopių rūšis, plonakojai ir liekni gyvuliai, užaugantys iki pusantro metro ir sveriantys iki 180 kg. Haris – autorius tikriausiai turi galvoje Džeimsą Harį /1709–1780/, mokslininką ir parlamento narį. Gemzės – dykaragiai gyvūnai.*) Kokia laukinių gyvūnų įvairovė, kokie „taikiniai" vienam iš pačių gerbiamiausių medžiotojų klubo narių! Iš tikrųjų tai buvo pernelyg stipri pagunda serui Džonui Murėjui, todėl iš pulkininko Everesto išsiprašęs dvi dienas poilsiui, jis jas praleido taip, kad vėliau vos vilko kojas. Be to, pasiekė puikiausių rezultatų kartu su bičiuliu bušmėnu, o juos kaip mėgėjas lydėjo Viljamas Emeris! Kiek sėkmingų šūvių jis pasižymėjo savo medžioklės užrašuose! Apie kokią gausybę trofėjų jis galėjo vėliau pranešti į savo pilį Škotijoje! Ir kaip toli per šias dvi atostogų dienas jo sąmonėje nugrimzdo geodezinės operacijos, trianguliacija, dienovidinio matavimas! Kas būtų galėjęs pagalvoti, jog ši ranka, taip puikiai mokėjusi elgtis su šautuvu, subtiliai gali manipuliuoti teodolito okuliarais! Kas būtų galėjęs įsivaizduoti, jog ši akis, taip sumaniai nusitaikanti į šuoliuojančią greitą antilopę, yra nuostabiai išsitreniravusi, stebėdama dangaus žvaigždynus ir randanti kokią nors ten tryliktojo ryškio žvaigždę! Taip! Seras Džonas Murėjus per šias dvi kupinas džiaugsmo dienas buvo visiškas, absoliutus ir nepaprastas medžiotojas, o astronomija iš jo galvos išgaravo tiek, jog teko baimintis, ar jis kada nors vėl taps mokslininku!

Tarp kitų medžiotojiškų žygdarbių, įtrauktų į sero Džono aktyvą, ypač vertėtų paminėti vieną, davusį absoliučiai netikėtą rezultatą, sukėlusį bušmėno baimę dėl mokslinės ekspedicijos likimo. Incidentas tik sustiprino blogiausius spėjimus, kuriais įžvalgusis medžiotojas pasidalijo su pulkininku Everestu. (*Incidentas – nemalonus įvykis, atsitikimas.*)

Tai atsitiko spalio penkioliktąją. Baigėsi jau antroji diena, kai seras Džonas visa širdimi buvo atsidavęs savo medžiotojiškiems instinktams. Tądien apytikriai už dviejų mylių į dešinę nuo kara-

vano jis pamatė dvylikos žolėdžių gyvūnų bandą. Mokumas nustatė, kad jie priklauso puikiajai antilopių atmainai, vadinamai oriksais, kuriuos nušauti labai sunku, bet labai garbinga kiekvienam Afrikos medžiotojui.

Bušmėnas tuoj pat pranešė serui Džonui, kokia puiki galimybė jiems atsiveria, ir ryžtingai pasiūlė jos nepražiopsoti. Beje, kartu jis įspėjo anglą, kad medžioti oriksus pašėlusiai sunku, kad jie greitesni net už patį greičiausią arklį, kad garsusis Kumingas, kai medžiojo namakų šalyje, nors visada mėgdavo joti greitais ir ištvermingais arkliais, per visą savo gyvenimą nepasivijo nė keturių puikiųjų antilopių! (*Namakų šalis – Namakvalendas – plokščiakalnis Pietų Afrikos pietvakariuose tarp Kapo kalnų pietuose ir Didžiojo Fišo upės aukštumų šiaurėje. Gyventojai verčiasi klajokline gyvulininkyste.*)

Daugiau nebereikėjo pridurti nė žodžio, kad sukurstytum garbųjį anglą, pareiškusį, kad jis pasirengęs tuoj pat pulti oriksus. Seras Džonas pasiėmė geriausią savo arklį, geriausią ginklą, geriausius šunis ir, nekantriai aplenkęs lėtąjį bušmėną, nušuoliavo į miško, dunksojusio plačioje lygumoje, pakraštį, netoli kurio buvo pastebėti šie gyvuliai.

Po valandos raiteliai sustojo. Mokumas, pasislėpęs už figmedžių guoto, mostelėjo savo palydovui į besiganančią bandą, kuri slinko iš pavėjinės pusės ir buvo už kelių šimtų žingsnių. Šie labai atsargūs gyvūnai dar nepastebėjo žmonių ir taikiai pešė žolę. Tačiau vienas oriksas laikėsi šiek tiek nuošaliau. Bušmėnas jį parodė serui Džonui.

– Tai sargybinis, – tarė jis anglui, – be abejonės, jis senas ir gudrus, todėl budi ir saugo kitus nuo pavojų. Menkiausio pavojaus atveju jis savotiškai subliauna, ir tada banda paskui jį pasileidžia bėgti ir skuodžia kiek įkabindama. Todėl į oriksą reikia šauti iš nedidelio atstumo ir pataikyti iš karto.

Atsakydamas seras Džonas tik pritariamai linktelėjo galvą ir tyliai įsitaisė, kad patogiai galėtų stebėti bandą.

Oriksai ramiai sau ganėsi. Jų sargas, iki kurio vėjo gūsiai tur-

būt nešė kažkokius įtartinus kvapus, ganai dažnai kilnojo savo raguotą galvą, rodydamas tam tikrus nerimo požymius. Tačiau jis sukiojosi gana toli nuo medžiotojų, kad pastarieji galėtų sėkmingai jį nušauti. Jeigu Džonui Murėjui būtų atėjusi mintis užpulti bandą raitomis, tai ši erdvi lyguma antilopėms būtų labai patogus bėgimo laukas, o medžiotojai turėtų bemat atsisveikinti su savo idėja. Liko tik tikėtis, jog banda priartės prie giraitės, tada seras Džonas ir bušmėnas galėtų nusitaikyti į vieną kurį oriksą.

Atrodė, laimė rengėsi medžiotojams nusišypsoti. Vedama senojo patino, banda pamažu artėjo prie giraitės. Be abejonės, žvėrys atviroje lygumoje nesijautė esą visiškai saugūs ir stengėsi pasislėpti žaliame tankumyne. Kai bušmėnas atspėjo jų ketinimus, pasiūlė kompanionui nulipti nuo arklio. Arklius pririšo prie vieno figmedžio, o jų galvas apvyniojo antklodėmis, – ši atsargumo priemonė neleido jiems nei žvengti, nei judėti. Paskui lydimi šunų Mokumas ir seras Džonas įlindo į krūmus, atsargiai slinkdami palei apžėlusią pamiškę ir stengdamiesi pasiekti atsikišusį miško kampą, kad atsidurtų iki bandos per tris šimtus žingsnių.

Ten medžiotojai pasislėpė ir, užtaisę šautuvus, ėmė laukti.

Iš tos vietos, kurią juodu užėmė, galėjo stebėti oriksus ir, puikiai juos matydami, pasigrožėti šiais gracingais gyvūnais. Patinai mažai kuo skyrėsi nuo patelių, bet dėl keistos gamtos užgaidos, kuri nėra reta, patelės buvo kur kas geriau ginkluotos už patinus – turėjo didelius, atgal užlenktus ir elegantiškai nusmailintus ragus. Švelnių plaukų kuokštas plaikstėsi po orikso kaklu, karčiai stovėjo tiesiai, o tankiai apžėlusi uodega siekė žemę.

Tuo metu banda, susidedanti iš dviejų dešimčių galvų, artėdama prie giraitės, staiga sustojo. Buvo aišku, kad sargas paragino oriksus palikti lygumą. Jis slankiojo po aukštą žolę ir stengėsi suvaryti giminaičius į glaudžią grupę, kaip tai daro aviganis šuo su patikėtomis jam avimis. Bet pastarieji, šėliodami po pievą, regis, visiškai nesirengė palikti ištaigingos ganyklos. Gyvūnai spyriojosi, spruko ir lėkė šalin nuo vedlio ir vėl godžiai šlamštė žolę. Šitoks jų elgesys labai nustebino bušmėną. Jis į tai atkreipė sero

Džono dėmesį, nors ir nesugebėjo ką nors paaiškinti. Medžiotojas nepajėgė suprasti nei senojo patino užsispyrimo, nei to, kodėl jis norėjo suvaryti bandą į giraitę.

Visa tai tęsėsi be galo ilgai. Seras Džonas nekantriai traukiojo savo karabino spyną. Jis troško tai šauti, tai pulti pirmyn. Mokumas sunkiai jį tramdė. Praslinko visa valanda; neaišku, kiek dar būtų praėję laiko, jeigu vienas šuo, tikriausiai toks pat nekantruolis kaip ir seras Džonas, nebūtų pradėjęs kurtinamai loti ir neišlėkęs iš giraitės.

Įsiutęs bušmėnas jau buvo pasirengęs pasiųsti švino užtaisą į prakeiktąjį šunį! Tačiau greitoji banda, neįtikėtinai sparčiai skuosdama, jau lėkė tolyn, ir seras Džonas suprato, kad joks arklys nepajėgs jų pavyti. Po kelių akimirkų oriksai virto juodais taškais, šmėžuojančiais horizonto žolėje.

Tačiau didelei bušmėno nuostabai, senasis patinas nedavė antilopėms ženklo bėgti. Priešingai negu įprasta, senasis sargas pasiliko vietoje ir net negalvojo dumti paskui bandą, kuri buvo jam patikėjusi apsaugą. Dingus kitiems oriksams, jis, atvirkščiai, pamėgino pasislėpti žolėje, galbūt ketindamas šitaip pasiekti giraitę.

– Tikrai įdomus dalykas, – tarė bušmėnas. – Kažkas atsitiko tam oriksui! Jis elgiasi tikrai keistai! Gal sužeistas, o gal jau persenęs?

– Bemat mudu viską sužinosime! – atsakė seras Džonas, puldamas prie gyvūno su paruoštu karabinu.

Artėjant medžiotojui oriksas vis labiau glaudėsi prie žemės. Matėsi tik jo ilgi ragai, pasiekę keturių pėdų ilgį, kurių aštrūs galai kyšojo žalios lygumos paviršiuje. Jis stengėsi ne pabėgti, o pasislėpti. Todėl seras Džonas galėjo arti prieiti prie senojo gyvūno. Kai iki orikso liko gal šimtas žingsnių, Džonas Murėjus rūpestingai nusitaikė ir nuspaudė gaiduką. Pasigirdo šūvis. Kyšoję ragai dingo žolėje.

Seras Džonas ir Mokumas kiek neša kojos puolė prie žvėries. Bušmėnas rankoje laikė medžioklinį peilį, pasirengęs pribaigti gyvūną, jeigu jis tik sužeistas.

Tačiau šis jo atsargumas pasirodė nereikalingas. Oriksas gulėjo negyvas, visiškai negyvas, toks be galo negyvas, jog kai seras Džonas patempė jį už ragų, jo rankose liko tik minkštas tuščiaviduris kailis, be jokio kūno!

– Šventasis Patrikai! Ir ko tik man nepasitaiko! – sukliko jis taip, jog būtų bet ką prajuokinęs vietoj bušmėno.

Tačiau Mokumas nenusijuokė. Sučiauptos jo lūpos, suraukti antakiai, primerktos akys bylojo, jog jis rimtai sunerimęs. Sukryžiavęs ant krūtinės rankas ir greitai sukiodamas galvą tai į dešinę, tai į kairę, jis atidžiai dairėsi aplinkui. Staiga jo dėmesį patraukė kažkoks daiktas. Tai buvo smėlyje gulintis mažas odinis maišelis, išpuoštas raudonais nėriniais. Bušmėnas nedelsdamas jį paėmė ir pradėjo atidžiai apžiūrinėti.

– Kas čia per daiktas? – paklausė seras Džonas.

– Tai, – atsakė Mokumas, – tai makololo kapšas.

– O iš kur jis čia atsirado?

– Šio kapšo savininkas ką tik jį pametė, kai spruko nuo mūsų.

– Tai buvo makololas?

– Nenorėdamas įžeistų jūsų malonybės, vis dėlto pasakysiu, – atsakė bušmėnas, piktai gniauždamas kumščius, – jog makololas lindėjo orikso kailyje, kai jūs šovėte į jį!

Nespėjo seras Džonas net nustebti, kai Mokumas, pastebėjęs už penkių šimtų žingsnių kažką judant žolėje, skubiai iššovė ta kryptimi. Paskui abu kiek įkabina kojos pasileido bėgti į įtartinąją vietą.

Sumindžiotoje žolėje nieko nebebuvo. Makololas dingo, taigi teko atsisakyti minties persekioti jį šiame milžiniškame lauke, nusidriekusiame iki pat horizonto.

Abu medžiotojai grįžo atgal labai sunerimę dėl to, kas atsitiko.

Makololo pasirodymas prie dolmeno, stūksojusio išdegusiame miške, paskui ši maskuotė, kurios paprastai griebiasi oriksų medžiotojai, liudijo, kaip atkakliai jis stebėjo pulkininko Evereso būrį. Toli gražu ne šiaip sau čiabuvis, priklausęs plėšikauti mėgstančių makololų genčiai, sekė europiečius ir nuolatos netoliese

sukiojosi. Kuo toliau į šiaurę slinko astronomai, tuo labiau didėjo pavojus, jog juos gali atakuoti šitie dykumos plėšikai.

Seras Džonas su Mokumu grįžo į stovyklą; „jo malonybė”, labai nusiminęs dėl nesėkmingos medžioklės, nesusitvardė ir tarė savo bičiuliui Viljamui Emeriui:

– Iš tikrųjų, mano brangusis Viljamai, man nesiseka! Pirmasis oriksas, kurį aš nušaunu, pasirodo, jau seniai pakratęs kanopas iki mano šūvio!

Septynioliktasis skyrius

Dykumos rykštė

Po oriksų medžioklės bušmėnas ilgai kalbėjosi su pulkininku Everestu. Mokumo manymu, paremtu nenuneigiamais argumentais ir faktais, mažąjį jų būrį persekioja ir šnipinėja, vadinasi, kelia grėsmę makololai, kurie, be abejo, rengiasi pulti. Jeigu tie plėšikai iki šiol dar nepuolė, tai tik todėl, jog nori sulaukti, kada ekspedicija nueis toliau į šiaurę – į tuos pačius kraštus, kur paprastai klajoja jų plėšikiškos ordos.

Taigi ar neverta, atsižvelgiant į pakibusį pavojų, grįžti atgal ir nutraukti darbus, gana sėkmingai dirbtus iki pastarojo laiko? Nejaugi tai, ko nepajėgė padaryti gamta, padarys Afrikos čiabuviai? Nejaugi jie sutrukdys anglų mokslininkams atlikti mokslinę užduotį? Pulkininkas Everestas paprašė bušmėną dar sykį jam papasakoti viską, ką žino apie makololus; mes tik trumpai perpasakosime tai, ką jis dėstė anglui.

Makololai priklauso didelei bečuanų genčiai. 1850 metais daktaras Deividas Livingstonas pirmosios savo kelionės Zambeze metu buvo gerai priimtas Sešeke – svarbiausioje Sebituano, vyriausiojo makololų vado, rezidencijoje. Šis čiabuvis garsėjo kaip narsus karys, – 1824 metais jis grasino net Kapo provincijos pasieniui. Apdovanotas neeiliniu protu, Sebituanas palengva įgijo milžinišką įtaką padrikoms Afrikos centro gentims ir sugebėjo jas sujungti į vieningą viešpataujančią grupę. 1853 metais, tai yra praėjusiais metais, Sebituanas mirė Livingstonui ant rankų, o jo

vietą užėmė sūnus Sekeletu.

Jaunasis čiabuvis iš pradžių europiečiams, aplankiusiems Zambezės pakrantes, jautė gana didelį palankumą. Asmeniškai daktaras Livingstonas negalėjo juo skųstis. Tačiau afrikiečių karaliaus elgesys iš esmės pasikeitė išvykus garsiajam keliautojui. Su savo genties kariais Sekeletu pradėjo stipriai spausti europiečius, ir ne tik juos, bet ir kaimynus čiabuvius. Netrukus jis nebesitenkino šiais veiksmais, o ėmė plėšikauti, kas be ko, labai plačiu mastu. Makololai daugiausia šukavo rajoną tarp Ngamio ežero ir Zambezės aukštupio. Todėl labai pavojinga leistis į kelionę silpnam ir turinčiam mažai žmonių europiečių karavanui, juolab kad jų ekspediciją pastebėjo, laukė ir tikriausiai iš anksto ir be rizikos rengėsi pražudyti šie klajokliai.

Štai ką papasakojo bušmėnas pulkininkui Everestui.

Dar jis pridūrė, kad laikė savo priederme papasakoti visą tiesą, o kai dėl jo paties, tai jis veiks taip, kaip įsakys pulkininkas, ir nepasitrauks, jeigu vadovas nuspręs žygiuoti pirmyn.

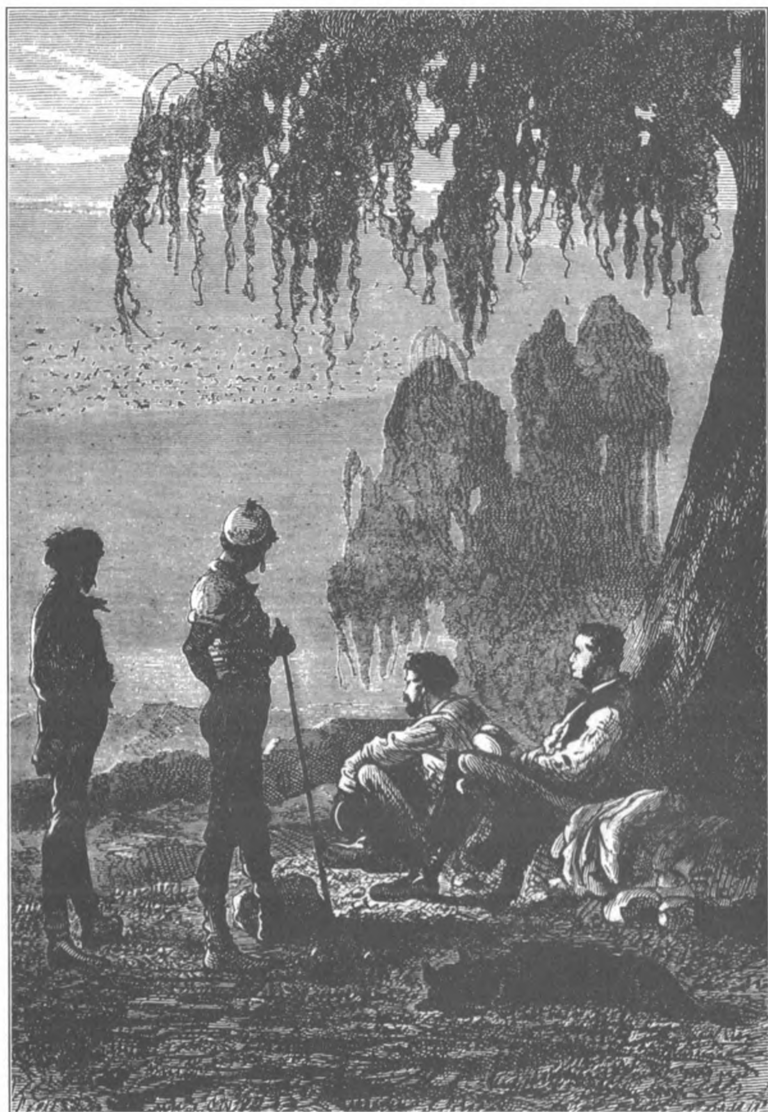
Pulkininkas Everestas ėmė tartis su abiem savo kolegomis – seru Džonu Murėjumi ir Viljamu Emeriu. Visi vieningai padarė išvadą, kad negalima stabdyti geodezinių matavimų. Apie penkias aštuntąsias lanko jie jau išmatavo, taigi, kad ir kas atsitiktų, jie liko skolingi sau ir tėvynei, vadinasi, negalėjo nutraukti pradėtos veiklos. Priėmę šį nutarimą, mokslininkai spalio dvidešimt septintąją skersai perkirto Ožiaragio atogrąžą, o lapkričio trečiąją, išmatavę savo keturiasdešimt pirmąjį trikampį, pasislinko dar per vieną laipsnį. (*Ožiaragio atogrąža – 23°27' pietų geografinės platumos lygiagretė. Čia Saulė pakyla į zenitą gruodžio 21–22 d.*)

Ištisą mėnesį jie vykdė trianguliaciją visomis jėgomis, nesusidurdami su jokiomis natūraliomis kliūtimis. Šiame nuostabiame ir patogiame nedidelių kalvų ir lengvai įveikiamų upelių krašte ekspedicija sparčiai slinko pirmyn. Mokumas, būdamas visada pasirengęs, nepavargdamas vykdė žvalgybą abipus karavano kelio ir neleido savo bušmėnams nuo jo nutolti. Bet nieko tokio įtartino nei jis pats, nei jo pavaldiniai negalėjo pastebėti, todėl

sustiprėjo viltis, kad bušmėno nuogąstavimai neišsipildys. Šiaip ar taip, per visą lapkritį arti nepasirodė nė viena plėšikų gauja, nebuvo aptikti jokie čiabuvio, kuris taip atkakliai sekė ekspediciją nuo dolmeno išdegusiame miške, pėdsakai.

Ir vis dėlto Mokumas ne sykį pastebėjo nerimaujančius bušmėnus, kuriems vadovavo. Sužinoję, kad prie karavano du sykius buvo prisigretinęs makololas – prie dolmeno ir per oriksų medžioklę, – jie nebeabejodami laukė susitikimo su jo gentainiais. Juk makololai ir bušmėnai – dvi priešiškos gentys, todėl menkas karavano gynėjų skaičius gąsdino čiabuvius. Bušmėnai žinojo, kad jie jau nutolo tris šimtus mylių nuo Oranžinės upės krantų, kita vertus, dar turės nukeliauti į šiaurę du šimtus mylių. Ši perspektyva vertė juos rimtai susimąstyti. Tiesa, Mokumas, kai samdė ekspedicijai čiabuvius, nieko nuo jų neslėpė – nei kad kelionė bus ilga, nei kad teks įveikti daug sunkumų, todėl jie nedejuodami narsiai žengė pirmyn. Bet nuo tos akimirkos, kai prie fizinių sunkumų prisidėjo pavojus susidurti su nesutaikomaisiais priešais, jų nuotaika pasikeitė. Dabar jau visi pradėjo gailėtis, skųstis, nebepaklusti; nors Mokumas vaizdavo, kad nieko nepastebi, bet vis labiau jaudinosi dėl mokslinės ekspedicijos likimo. Gruodžio antrąją vienas atsitikimas dar labiau sustiprino bušmėno pavaldinių nuogąstavimus ir sukėlė, galima sakyti, kažką panašaus į maištą.

Išvakarėse oras, visą šį laiką buvęs puikus, netikėtai sugedo. Veikiamas atogrąžų karščio, atmosferoje, perpildytoje garų, susikaupė labai didelis elektros krūvis. Keliautojai laukė, kad tuoj tuoj prasidės audra, o audros šioje juostoje bemaž visada būna neįtikėtinai galingos. Ir iš tikrųjų gruodžio antrosios rytą dangų aptraukė tamsūs debesys, dėl kurių meteorologai niekada neapsirinka. Tai buvo *cumulus* – suvynioti lyg vatos gniutulai pačių įvairiausių spalvų debesys – nuo tamsiai pilkų iki gelsvų. Saulė blausiai švietė per debesų šydą. Oras tarsi sustingo – nė menkiausio vėjelio dvelksmo, o karštis tiesiog dusino. Liovėsi kristi barometras. Nesukrutėjo nė vienas medžių lapelis...

Astronomai, žinia, matė, kad dangus nežada nieko gera, bet net nepagalvojo nutraukti darbo. Viljamas Emeris, du jūreiviai ir keturi čiabuviai vežimu nuvažiavo dvi mylias į rytus nuo dienovidinio, norėdami pastatyti signalinį stulpą, kuris turėjo tapti naujo trikampio viršūne. Vos tik jie pastatė vizavimo gairę ant kalvos, kai staiga juos pertraukė šalto vėjo gūsis. Jo veikiami, labai sparčiai ėmė kondensuotis garai, o tai sukėlė didelę elektros sankaupą. Beveik tą pačią akimirką prapliupo stipri kruša. Ledai švietė (gana retai matomas reiškinys), todėl atrodė, kad iš dangaus varva įkaitusio metalo lašai. Toje vietoje, kur jie krito ant žemės, šokinėjo kibirkštys, o nuo visų metalinių vežimo, gabenusio instrumentus, dalių kilo žėrintys blyksniai. Netrukus ėmė kristi gana stambūs ledai. Prasidėjo tikros kirstynės. Beje, tokios pat krušos metu Kolobenge daktaras Livingstonas matė milžiniškų ledų išdaužytus namų langus ir užmuštus arklius bei antilopes.

Negaišdamas nė akimirkos, Viljamas Emeris nutraukė darbą ir liepė savo žmonėms slėptis vežime, kuris buvo saugesnė slėptuvė negu vienišas medis audros metu. Bet vos tik jie nusileido nuo kalvos viršūnės, kai orą perskrodė akinantis žaibas ir tuoj pat nugriaudėjo perkūnija.

Viljamas Emeris nuvirto aukštielninkas. Du jūreiviai, akimirką apakinti, puolė prie jo. Laimei, žaibas pasigailėjo astronomo. Dėl vieno iš tų beveik nepaaiškinamų efektų, kai kada susidarančių trenkus žaibui, iškrova, kaip sakoma, apriėtė jį ir apglėbė elektros lanku, turbūt susidariusiu dėl iškrovos kontakto su kompaso trikojo, kurį mokslininkas laikė rankoje, geležiniais antgaliais.

Jūreivių pakeltas, jaunasis mokslininkas greitai atsigavo. Tačiau pasirodė, kad jis buvo ne vienintelė šio žaibo auka. Šalia ant kalvos pastatyto stulpo be jokių gyvybės ženklų per dvidešimtį žingsnių vienas nuo kito gulėjo du čiabuviai. Pirmojo kūnas po visiškai nepaliestais drabužiais pasirodė esąs juodas kaip anglis. Antrasis, kuriam šis atmosferos meteoras pataikė į galvą, irgi gulėjo nebegyvas. Taigi iš karto trys – du čiabuviai ir Viljamas Emeris – tuo pat metu nukentėjo nuo vieno žaibo su trimis geluonimis.

Tai buvo retai sutinkamas susitrigubinusio žaibo fenomenas; beje, kampai tarp jo atšakų dažnai būna gana dideli.

Bušmėnai, iš pradžių pritrenkti savo bičiulių mirties, vos tik atsigavę puolė bėgti, nepaisydami jūreivių šauksmų ir rizikuodami pritraukti žaibą, kuris galėjo trenkti į įelektrintą oro srautą, atsiradusį dėl jų greito bėgimo. Tačiau bušmėnai nebenorėjo nieko girdėti ir kiek neša kojos dūmė į stovyklą. Jūreiviai, paguldę Viljamą Emerį į vežimą, įkėlė abiejų bušmėnų kūnus ir pagaliau sulindo ir patys; jie irgi smarkiai nukentėjo nuo krušos, gausiai krentančios iš dangaus lyg akmenukai. Tikriausiai dar tris ketvirčius valandos negailestingai siautė audra. Vėliau palengva pradėjo silpnėti. Kruša liovėsi, todėl jūreiviai su vežimu patraukė į stovyklą.

Žinia apie dviejų čiabuvių mirtį jau buvo juos aplenkusi. Ji labai neigiamai paveikė bušmėnų protus, žmonių, kurie ir šiaip jau su baime žiūrėjo į europiečių veiklą. Jie susirinko slapta pasitarti, kai kurie pareiškė, kad toliau į šiaurę nebeis. Tai panėšėjo į maišto pradžią. Norėdamas nutraukti beprasidedantį maištą, Mokumas privalėjo griebtis visų priemonių ir įtakos, kurią pelnė tarp savo gentainių. Turėjo įsikišti ir pulkininkas Everestas, kuris prižadėjo kur kas daugiau mokėti už jų triūsą, nes kitaip čiabuviai būtų kas sau išsibėgioję. Nors ir sunkiai, tačiau pavyko susitarti.

Jeigu įvykiai būtų pasisukę kitaip, kas būtų laukę komisijos narių viduryje dykumos, toli nuo bet kurios gyvenvietės, be palydos, garantavusios gynybą, be vežėjų, tvarkiusių ir prižiūrėjusių vežimus? Palaidojusi žaibo nutrenktus čiabuvius, ekspedicija vėl patraukė pirmyn. Mažasis būrys pasuko prie kalvos, ant kurios du karavano žmonės rado savo mirtį.

Kelias dienas Viljamas Emeris vis dar jautė žaibo smūgio padarinius, o kairioji jo ranka – joje jis laikė kompasą – dar kurį laiką buvo paralyžiuota; bet, laimei, ji atsigavo, ir jaunasis astronomas vėl galėjo imtis darbo.

Per kitas aštuoniolika dienų, tai yra iki gruodžio dvidešimtosios, karavanas toliau slinko be kokių nors nuotykių. Makololai

nesirodė, todėl Mokumas, nors ir neprarado budrumo, ėmė pamažu nusiraminti. Ekspedicija jau dirbo ne daugiau kaip už penkiasdešimties mylių nuo karštosios dykumos, o *karrou* buvo vis tokia pat – derlingas kraštas, kurio augmenija, drėkinama ir maitinama trykštančių vandens srautų, neturėjo sau lygių nė viename žemės rutulio taške. Taigi mokslininkai galėjo tikėtis, jog iki pat dykumos nei žmonės, keliaujantys per turtingą laukinių žvėrių sritį, nei nešuliniai arkliai, kuriems sodrių ganyklų žolė siekė krūtines, nepatirs maisto trūkumo.

Gruodžio dvidešimtosios vakare, apytikriai likus valandai iki saulėlydžio, keliautojai sustojo pailsėti. Trys anglai ir bušmėnas, ilsėdamiesi po dienos nuovargio, po medžiu šnekučiavosi apie artimiausius planus. Pūtė lengvas šiaurės vėjelis, šiek tiek gaivindamas keleivius.

Astronomai ketino naktį išmatuoti žvaigždžių aukštį, kad galėtų apskaičiuoti vietovės platumą. Danguje nesimatė nė debesėlio, mėnuo dar tik kilo, žvaigždynai žadėjo būti ryškūs, taigi nelengvus zenitinius stebėjimus europiečiai vylėsi vykdyti pačiomis palankiausiomis sąlygomis. Todėl pulkininkas Everestas ir seras Džonas Murėjus šiek tiek paniuro, kai apie aštuntą valandą vakaro Viljamas Emeris, atsistojęs ir mostelėjęs į šiaurę, pasakė:

– Horizontas blausiasi, todėl bijau, kad naktis nebus tokia palanki, kaip mes tikėjomės.

– Iš tikrųjų, – atsakė seras Džonas, – antai debesys aiškiai tirštėja ir, pučiant vis stiprėjančiam vėjui, netrukus aptrauks visą skliautą.

– Vadinasi, ir vėl kaupiasi audra? – paklausė pulkininkas.

– Mes dabar atsidūrėme rajone tarp atogrąžų, – atsakė Viljamas Emeris, – čia niekada negali pasikliauti oru. Manau, kad šiąnakt mums nepavyks stebėti žvaigždžių.

– O ką jūs pasakysite, Mokumai? – paklausė pulkininkas Everestas bušmėno.

Bušmėnas atidžiai apžvelgė horizontą.

Debesies kraštus juosė keista stora kreivė – tokia ryški, tarsi

ją kažkas būtų nubrėžęs su lekalu. (*Lekalas – braižymo instrumentas brėžti kreivoms linijoms.*) Kreivė tęsėsi gal kokias tris ar keturias mylias. Juosvas lyg dūmai debesis atrodė gan neįprastai, todėl nustebino bušmėną. Besileidžianti saulė retsykiais jį dažė raudonais atspalviais, ir tada debesis atspindėjo šviesą lyg tiršta masė, o ne garų sankaupa.

– Keistas debesis! – tarė Mokumas, tačiau nieko daugiau nepaaiškino.

Po kelių akimirkų atlėkė vienas čiabuvis, norėdamas įspėti medžiotoją, kad gyvuliai – arkliai, mulai, jaučiai ir visi kiti – ima nerimauti. Jie bėgioja po ganyklą ir nė už ką nenori grįžti į stovyklos vidų.

– Ką gi, palikite juos nakčiai už stovyklos! – atsakė Mokumas.

– O plėšrūs žvėrys?

– Na! Plėšrūnai greitai bus užsiėmę kitais dalykais, kad dar į juos kreiptų dėmesį.

Čiabuvis nuėjo. Pulkininkas Everestas jau rengėsi klausti bušmėno, ką jis norėjo pasakyti. Tačiau Mokumas, pasitraukęs kelis žingsnius į šalį, regis, be galo susidomėjo artėjančiu reiškiniu, kurio prigimtį, manding, atspėjo.

Debesis greitai artėjo. Jis slinko tikrai labai žemai, – jo aukštis virš žemės paviršiaus, be abejonės, siekė tik kelis šimtus pėdų. Vis stiprėjančio vėjo ūžesį papildė kažkoks garsus šlamesys, jeigu tik įmanoma šiuos du žodžius vartoti kartu, – ir šis šlamesys, atrodė, sklido iš paties debesies.

Staiga virš debesies pasirodė ištisas spiečius juodų taškų, aiškiai matomų blyškiame dangaus fone. Jie šokinėjo iš apačios į viršų, tai grimzdami į tamsią masę, tai iš jos išlėkdami. Jų buvo tikriausiai tūkstančiai.

– Ei, kas ten per juodi taškai? – paklausė seras Džonas Murėjus.

– Tai paukščiai, – atsakė bušmėnas. – Vanagai, ereliai, sakalai, pesliai. Lydėdami šį debesį, jie skrenda iš toli ir paliks tik tada, kai jis išsisklaidys.

– Debesis?

– Čia visai ne debesis, – atsakė Mokumas, mostelėdamas į juodąją masę, jau dengiančią ketvirtį dangaus, – tai gyva masė, tai skėriai!

Medžiotojas neapsiriko. Europiečiams pasitaikė reta proga išvysti savo akimis vieną iš tų siaubingų antplūdžių, (nelaimei, pernelyg dažnų), kai vietovę užplūsta žiogų atmaina, kuri žydintį kraštą per naktį paverčia bevaise ir negyva dykuma. Skėriai, kuriuos dabar regėjo astronomai, priklausė svirplių rūšiai – *grylli devastatorii*, kaip juos vadina gamtininkai; jų susirenka į būrį gal milijardas. Nejaugi keliautojams niekada neteko matyti penkiasdešimties mylių ilgio paplūdimių, kuriuos dengė keturių pėdų storio skėrių sluoksnis?

– Taigi, – vėl prabilo bušmėnas, – šie gyvi debesys – siaubinga rykštė mūsų pasėliams. Ir tegu dangus susimilsta, kad ši nepridarytų mums daug blogo!

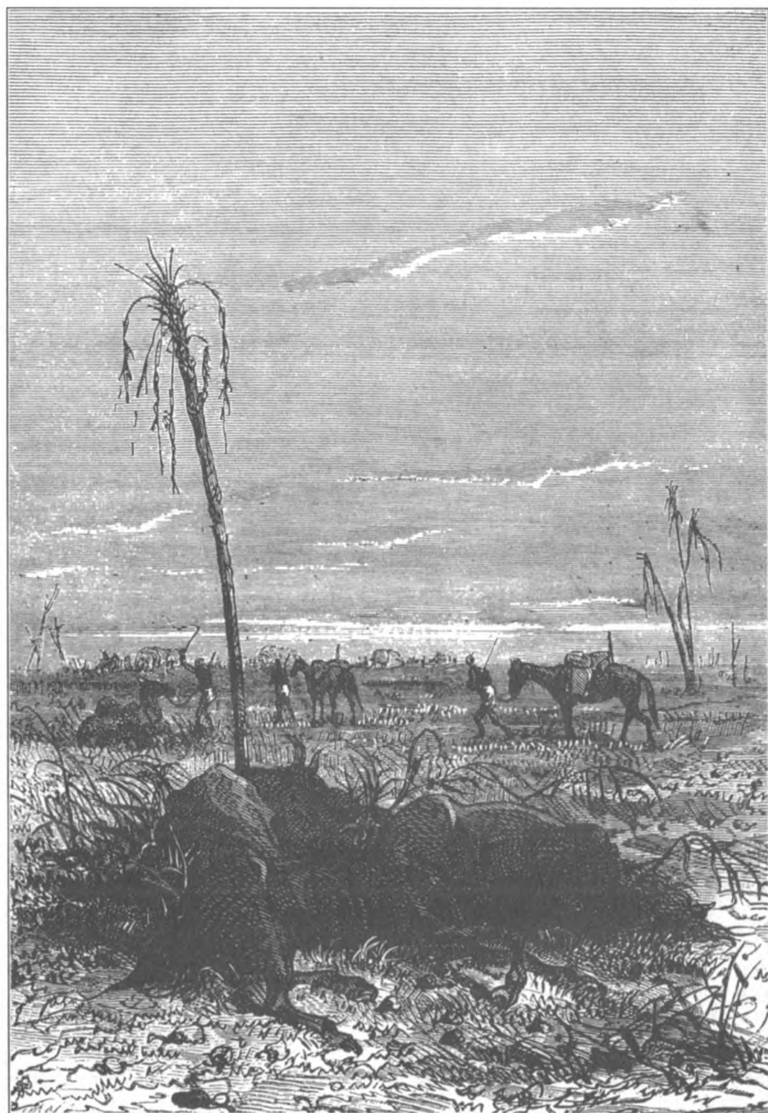
– Bet mes čia neturime, – įsiterpė pulkininkas Everestas, – nei apsėtų laukų, nei ganyklų, kurios mums priklausytų! Taigi kodėl turime bijoti šių vabzdžių?

– Mums ir nėra ko jų bijoti, jeigu tik jie pralėks virš mūsų galvų, – atsakė bušmėnas, – bet jeigu skėriai nusileis toje vietovėje, kurią turėsime pereiti... Tada joje nerasime nei medžio lapelio, nei menkiausios žolelės... Pulkininke, jūs pamirštate, kad jeigu mes patys nestokojame maisto, tai mūsų arkliai, jaučiai ir mulai jo neberas. Kas jų laukia, kai atsidursime nugraužtose ganyklose?

Bušmėno pašnekovai kurį laiką neišspaudė nė žodžio. Jie spoksojo į gyvąją masę, kuri platėjo kiek tik siekė žvilgsnis. Šlamesys stiprėjo, jį kartkartėmis užgožė riksmai erelių ir sakalų, kurie nuolat nėrė į šią masę ir rijo tūkstančius vabzdžių.

– Jūs manote, kad jie nusileis tiesiai čia? – paklausė Viljamas Emeris Mokumo.

– Aš to ir bijau, – atsakė medžiotojas. – Šiaurės vėjas neša juos tiesiog pas mus. Be to, ir saulė jau leidžiasi. Vakaro vėsa sudrėkino šių žiogų sparnelius, kurie labai apsunko. Jie nusileis

ant medžių, ant krūmų, ant laukų, ir tada...

Bušmėnas nebaigė savo frazės, kai jo pranašystė ėmė pildytis. Akimirksniu milžiniškas debesis, uždengęs visą dangaus zenitą, nusileido ant žemės. Žmonės tik apstulbę spoksojo į aplinkui judančią tamsią masę – nuo stovyklos iki pat horizonto. Netrukus visa stovyklavietė virte virė nuo šių padarų. Vežimai, palapinės – viskas dingo po gyva kruša. Skėrių sluoksnis jau siekė per pėdą. Anglai, atsidūrę iki kelių šioje žiogų košėje, kas žingsnį traiškė juos šimtais. Bet ką tai reiškė tokiai vabzdžių begalybei?

Ir čia pasirodė, jog esama daug kitų šių padarų naikinimo būdų. Juos puolė paukščiai, skvarbiai klykdami ir godžiai rydami. Po vabzdžių sluoksniu, suviliotos puikaus laimikio, išlindo gyvatės, kurios irgi dorojo skėrius su didžiausiu apetitu. Arkliai, jaučiai, mulai, šunys irgi juos ėdė su neapsakomu malonumu. Lygumų laukiniai paukščiai, žvėrys – liūtai, hienos, drambliai ir raganosiai – į savo didžiulius skrandžius grūdo skėrius tiesiog pūdais. (*Pūdas – svorio matas, 16,3805 kg.*) Pagaliau patys bušmėnai – dideli „skraidančių krevečių" mėgėjai – jais gardžiavosi tarytum dangaus mana! (*Dangaus mana – pasak Biblijos, stebuklingai Dievo pasiųstas maistas žydams, kai jie keliavo per Arabijos dykumą po išvarymo iš Egipto.*) Tačiau skėrių nė per nago juodymą nesumažėjo, nors jų ir krito aibės, beje, ir dėl jų pačių godumo, nes šie vabzdžiai ėda vienas kitą.

Bušmėnui reikalaujant, anglams teko paragauti maisto, kuris krito iš dangaus. Mokumas išvirė, apibarstė druska ir pipirais, aplaistė actu kelis jų tūkstančius; kas be ko, medžiotojas kruopščiai atrinko pačius jauniausius – žalius, o ne geltonus, nes pastarieji ne tokie skanūs. Kai kurie skėriai siekė keturis colius ilgio. Mėgėjai ypač vertina ir laiko delikatesu jaunas pateles – storumo sulig plunksnos kotu ir penkiolikos–dvidešimties linijų ilgumo, – dar nepadėjusias kiaušinėlių. Po pusvalandį trukusio gaminimo bušmėnas trims anglams patiekė skanų skėrių patiekalą. Šie vabzdžiai – be galvų, kojelių ir sparnelių – labai panašūs į jūros krevetes, todėl anglai juo nuoširdžiai gyrė, o seras Džonas Murėjus,

suvalgęs jų kelis šimtus, patarė savo žmonėms sukaupti jų atsargas, beje, kuo didesnes. Kad jas sukauptum, pakako tik pasilenkti!

Atėjo naktis, ir visi išsiskirstė į įprastus savo guolius. Tačiau vežimai irgi neišvengė skėrių antplūdžio padarinių. Į juos negalėjai įlipti, nesutraiškęs daugybės šių padarų. Miegoti tokiomis sąlygomis pasirodė ne per labiausiai smagu. Todėl visi trys astronomai pakėlė akis į dangų, – o kadangi jis buvo giedras ir jame ryškiai žibėjo žvaigždės, – visą naktį nustatinėjo šviesulių aukštį. Tai, žinia, buvo kur kas maloniau, negu nugrimzti iki kaklo į žiogų patalus. Tarp kitko, ar galėjo europiečiai bent akimirkai sudėti bluostą, kai slėniuose ir miškuose aidėjo laukinių žvėrių balsai, kurie dorojo laimikį iš skėrių!

Kitą rytą saulė patekėjo virš giedro horizonto ir pradėjo brėžti danguje savo lanką, žadėdama karštą dieną. Greitai jos spinduliai sušildė gamtą, ir vėl pasigirdo duslus ūžesys, kurį skleidė daugiamilijoninės skėrių masės, pasirengusios vėl pakilti į orą, kad vėliau nusiaubtų kitas sritis, antsparniai. Aštuntą valandą ryto tarsi kažkas užmetė ant dangaus milžinišką šydą, prislopinusį net saulės šviesą. Viskas aplinkui aptemo, tarsi vėl sugrįžo naktis. Paskui, kai sustiprėjo vėjas, milžiniškas debesis ėmė slinkti. Dvi valandas jis, dusliai ūždamas, vis plaukė virš paskendusios tamsoje stovyklos, kol pagaliau išnyko vakaruose už horizonto.

O kai vėl aplinkui nušvito, visi pamatė, kad bušmėno pranašystė visiškai išsipildė. Nė medžio lapelio, nei žolelės pievose! Viskas sunaikinta! Žemė atrodė pageltusi ir purvina. Netekusios žalumos šakos tiesiog kėlė siaubą. Šitaip ūmai vidury vasaros atėjo žiema! Vietoj derlingo krašto plytėjo dykuma!

Nejučiomis į galvą atėjo rytiečių patarlė apie plėšikiškus osmanų įpročius: „Ten, kur praėjo turkas, žolė jau nebeauga!" Ten, kur nusileido skėriai, žolė irgi jau nebeauga! (*Osmanai – turkų valdovų dinastija, valdžiusi Osmanų imperiją 1299/1300-1922 metais. Osmanais vėliau buvo vadinami visi Osmanų imperijos gyventojai.*)

Aštuonioliktasis skyrius

Dykuma

Dabar po keliautojų kojomis jau driekėsi tikroji dykuma; kai gruodžio dvidešimt penktąją, išmatavę naują dienovidinio laipsnį ir užbaigę savo keturiasdešimt aštuntąjį trikampį, pulkininkas Everestas ir jo kompanionai pasiekė šiaurinę *karrou* sieną, jie nepastebėjo jokio skirtumo tarp rajono, kurį ką tik paliko, ir tos bevaisės, saulės išdegintos vietovės, kurią dar rengėsi pereiti.

Karavano gyvuliai – arkliai, mulai ir jaučiai – labai kentėjo dėl tuščių ganyklų. Vandens irgi trūko. Išdžiūvo ir paskutinės balutės. Dirvą sudarė molio ir smėlio mišinys, todėl čia niekas negalėjo augti. Vanduo, čia atneštas liūčių sezono, susigėrė į smėlio sluoksnius ir beveik tuoj pat dingo nuo žemės paviršiaus, sėte nusėto didžiulių smiltainio akmenų.

Čia ir buvo vienas iš tų bevaisių ir sausringų rajonų, kuriuos daktaras Livingstonas ne kartą kirto savo nuotykingų kelionių metu. Ne tik žemė, bet ir oras čia buvo toks sausas, kad net palikti lauke geležiniai daiktai nerūdijo. Kaip pasakojo mokslininkas, medžių lapai buvo raukšlėti ir suvytę, mimozos žiedai neišsiskleidė net viduryje dienos, vabalai, palikti žemės paviršiuje, nugaišo po kelių sekundžių; pagaliau termometras, įkastas tris colius į žemę, vidurdienį rodė šimtą trisdešimt keturis laipsnius pagal Farenheitą! (*56,67 °C. – Aut.*)

Štai tokias kai kurias Pietų Afrikos vietas išvydo garsusis keliautojas, lygiai tokia pat prieš anglų astronomus atsivėrė ir že-

mė, plytinti tarp *karrou* ir Ngamio ežero. Keliautojai kentėjo nuovargį ir troškulį. Vandens trūkumą dar skaudžiau jautė naminiai gyvuliai, kurie šiaip ne taip maitinosi reta, sausa ir dulkėta žole. Dar daugiau, šios neaprėpiamos platybės vadintos dykuma ne tik dėl sausringumo, bet ir dėl to, kad čia nerizikavo užklysti nė viena gyva būtybė. Paukščiai skrido prie Zambezės upės, kur galėjo rasti medžių ir gėlių. Laukiniai gyvūnai irgi nesilankė šioje lygumoje, neturinčioje jokių gyvybės šaltinių. Tik pirmojoje sausio pusėje karavano medžiotojai matė dvi ar tris poras antilopių, kurios gali be vandens ištverti net kelias savaites: tarp jų buvo ir oriksai, panašūs į tuos, kurie sukėlė labai stiprų sero Džono Murėjaus nusivylimą, ir *kamos* geromis akimis, pelenų spalvos plaukais, išmargintais gelsvai raudonų dėmių, – nepavojingi gyvūnai, labai vertinami už skanią mėsą; pastarieji, regis, labiau mėgo bevaises lygumas negu derlingų rajonų ganyklas.

Tuo laiku, keliaudami ir triūsdami po svilinančia saule, kvėpuodami oru, kuriame nebuvo nė menkiausio lašelio drėgmės, tęsdami geodezines operacijas ir dieną, ir naktį, neteikusią nei vėjelio, nei didesnės vėsos, astronomai labai pavargo. Jų vandens atsargos, saugotos įkaitusiose statinaitėse, greitai seko. Mokslininkai jau turėjo taupyti vandenį, tačiau noras tęsti darbus buvo toks stiprus, o jų vyriškumas toks nepalaužiamas, jog jie nugalėjo nuovargį bei sunkumus ir nepraleido nė menkiausios smulkmenos savo svarbiame ir kruopščiame darbe. Sausio penktąją, padedami devynių naujų trikampių – jų bendras skaičius jau siekė penkiasdešimt septynis – mokslininkai apskaičiavo dienovidinio septintąją dalį, sudarančią dar vieną laipsnį.

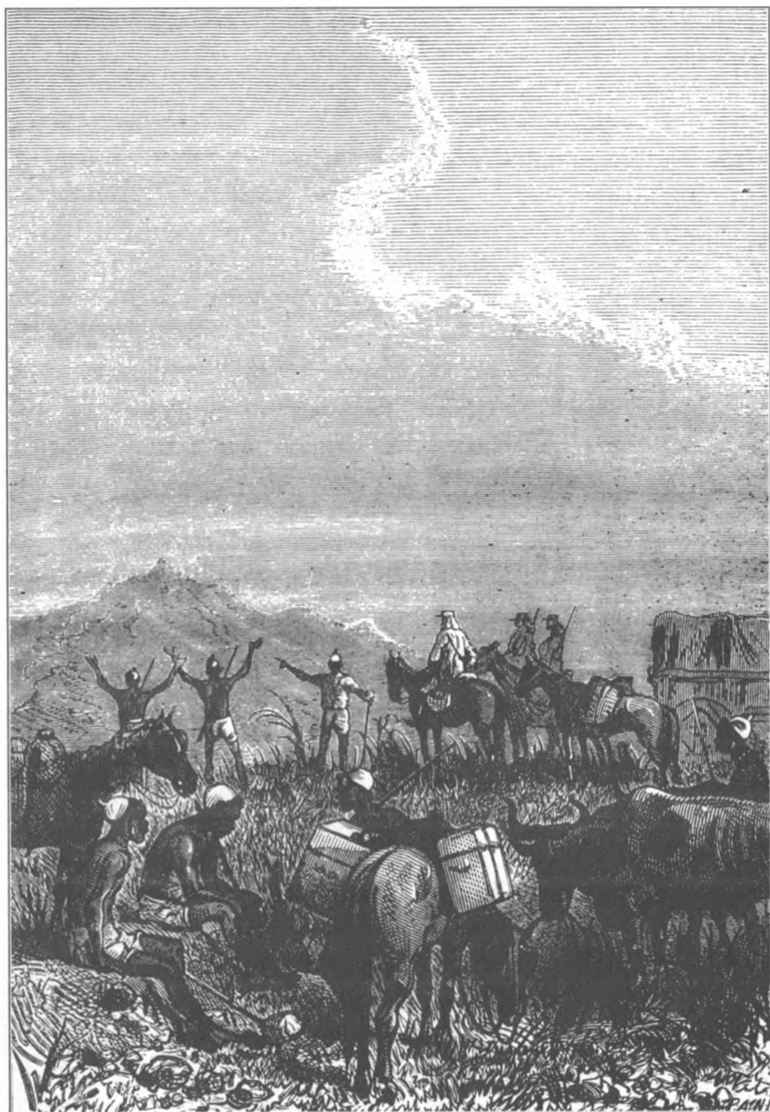
Astronomams reikėjo tik nueiti dalį dienovidinio, tenkančio dykumai, ir, pasak bušmėno, paskutinėmis sausio dienomis jie tikrai pasieks Ngamio ežero krantus. Pulkininkas ir jo kompanionai pareiškė, kad atsilaikys dar tiek laiko, kiek reikės. Bet karavano bušmėnai, neviliojami šio tikslo, šie samdiniai, kurių interesai nesutapo su mokslinės ekspedicijos interesais, šie čiabuviai, visiškai nepasiryžę eiti vis pirmyn ir pirmyn, sunkiai pakėlė kelio-

nės išmėginimus. Jie labai kamavosi dėl vandens trūkumo. Jau teko palikti pakeliui kelis nešulinius gyvulius, iškamuotus alkio ir troškulio; mokslininkai pradėjo baimintis, kad tokių atvejų kas dieną vis daugės. Bušmėnai pradėjo vis dažniau murmėti ir priešgyniauti. Mokumo padėtis irgi kasdien prastėjo, jo įtaka silpnėjo.

Greitai pasidarė aišku, jog vandens trūkumas mokslininkų kelyje virsta neįveikiama kliūtimi, jog norom nenorom teks, matyt, nebesiveržti toliau į šiaurę – arba pasukti atgal, arba į dešinę nuo dienovidinio, rizikuojant susitikti su rusų ekspedicija. Ir vienu, ir kitu atveju anglai galėtų pasiekti gyvenamąsias vietas ne tokiuose sausringuose rajonuose. Sausio penkioliktąją bušmėnas pranešė pulkininkui Everestui apie vis didėjančius sunkumus, su kuriais jis daugiau nebesugeba susitvarkyti. Vežėjai jau atsisakė jo klausytis. Kas rytą, kai stovykla pakyla iš vietos, bušmėnai pradeda priešgyniauti ir savavališkai elgtis. Reikia pripažinti, jog šie nelaimingieji, išsekinti kaitros ir kamuojami troškulio, atrodė tikrai pasigailėtinai. Beje, ir jaučiai su arkliais, maitinęsi tikrai prastai, – skurdžia ir sausa žole ir beveik negaudami nė lašo vandens, nebenorėjo toliau eiti.

Pulkininkas Everestas puikiausiai suvokė tikrąją padėtį. Tačiau būdamas sau reiklus ir griežtas, šitaip elgėsi ir su kitais. Jis niekaip nenorėjo pristabdyti trigonometrinio tinklo kūrimo operacijų ir pareiškė, jog net jeigu liktų vienas, vis vien keliautų tik pirmyn. Juoba jog abu jo kolegos irgi taip pat galvojo ir buvo pasirengę žengti paskui vadovą tiek, kiek reikės.

Bušmėnas eilinį kartą, ėmęsis visų priemonių, vėl susitarė su čiabuviais, kad jie dar kurį laiką seks paskui jį. Jo paskaičiavimais, dabar karavanui liko gal tik penkios ar šešios dienos kelio iki Ngamio ežero. Ten arkliai ir jaučiai ras puikias ganyklas ir ūksmingus miškus. Ten žmonės išvys ištisas marias gėlo vandens ir galės pailsėti. Mokumas vargais negalais sugebėjo įtikinti daugumą savo gentainių. Jis įrodė, kad maisto ir vandens atžvilgiu dabar geriausias kelias tik į šiaurę. Iš tikrųjų, sakykime, pasukti į vakarus – vadinasi, keliauti aklai, grįžti atgal – vėl pasiekti nu-

niokotą *karrou*. Galų gale čiabuviai pakluso medžiotojo įkalbinėjimams, ir karavanas iš paskutiniųjų patraukė Ngamio link.

Laimei, šioje plačioje lygumoje mokslininkai gana lengvai vykdė geodezines operacijas, nes niekas netrukdė. Norėdami laimėti laiko, astronomai triūsė dieną ir naktį. Orientuodamiesi pagal elektrinių žibintų šviesas, jie labai tiksliai matavo kampus, laikydamiesi pačių priekabiausių reikalavimų.

Sausio šešioliktąją ekspedicijos dalyviai išvydo vandenį: horizonte tyvuliavo vienos ar dviejų mylių pločio lagūna. Galima įsivaizduoti, kaip jie sutiko šią naujieną! Visas karavanas paskubomis patraukė prie gana didelio vandens telkinio, kurio paviršiuje blykčiojo saulės spinduliai.

Lagūną pasiekė penktą valandą vakaro. Keli arkliai, nutraukę pakinktus ir išsprūdę iš varovų rankų, nušuoliavo prie be galo trokštamos drėgmės. Jie jautė vandenį, jie įkvėpė jo kvapą ir netrukus jau stovėjo iki kaklų panirę į vandenį.

Bet bemaž tuoj pat gyvuliai išbrido atgal į krantą. Nežinia kodėl jie negalėjo numalšinti troškulio šioje gaivioje lagūnoje; kai ją pasiekė bušmėnai, suprato, – vanduo čia slūgsojo toks sūrus, jog jo buvo neįmanoma gerti.

Žmones apėmė neviltis. Nėra nieko baisiau už žlugusias viltis! Mokumui pasivaideno, kad dabar jis jau niekada nebepajėgs įkalbėti čiabuvių žygiuoti pirmyn ir pasitraukti nuo šio druskingo ežero. Ekspedicijos laimei, karavanas jau buvo arčiausiai priėjęs prie Ngamio ir Zambezės intakų negu prie kurio kito šio regiono taško, kur galėtų rasti geriamo vandens. Taigi visi galėjo išsigelbėti tik judėdami pirmyn. Po penkių dienų, jeigu nesugaišins geodeziniai darbai, ekspedicija pasieks Ngamio ežero pakrantę.

Vėl leidosi į kelią. Pulkininkas Everestas, naudodamasis lygia vietove, ėmė tiesti didelių išmatavimų trikampius, todėl galėjo rečiau sustoti ir rečiau smaigstyti vizavimo gaires. Kadangi astronomai stebėjimus vykdė dažniausiai naktimis, o jos čia buvo labai giedros, signalinės ugnys puikiai matėsi iš gana toli, todėl nesunkiai galėjo ir teodolitu, ir kampamačiu pasiekti puikių

rezultatų bei ypatingo tikslumo. Kartu jie turėjo progą taupyti laiką ir jėgas. Tačiau turime pripažinti, jog ir narsiesiems mokslininkams, apimtiems mokslinio entuziazmo, ir čiabuviams, kamuojamiems baisaus troškulio šioje siaubingoje klimato juostoje, lygiai kaip ir gyvuliams, jau atėjo pats laikas pasiekti Ngamio ežerą. Niekas jau tokiomis sąlygomis nebepajėgtų pakartoti dviejų savaičių žygio.

Sausio dvidešimt pirmąją lygus ir glotnus žemės paviršius ėmė aiškiai keistis – vis dažniau pasitaikė aukštumėlių ir kupstynų. Apie dešimtą valandą ryto šiaurės vakaruose žmonės pastebėjo nedidelį – nuo penkių iki šešių šimtų pėdų aukščio – kalną; iki jo buvo apytikriai penkiolika mylių. Jie išvydo Skorcefo viršūnę.

Bušmėnas atidžiai apsižvalgė aplinkui ir, gana ilgai tyrinėjęs apylinkę bei mostelėjęs ranka į šiaurę, tarė:

– Ten Ngamis!

– Ngamis! Ngamis! – sukliko čiabuviai ir ėmė džiaugsmingai šokinėti ir trypti po smėlį.

Bušmėnai troško tuoj pat traukti pirmyn ir buvo pasirengę net tekini nuskuosti tuos penkiolika mylių, kurios skyrė juos nuo ežero. Tačiau medžiotojas sugebėjo juos sulaikyti, pareiškęs, kad šiame krašte, pilname makololų, labai pavojinga atsiskirti nuo kitų.

O tuo tarpu pulkininkas Everestas, norėdamas, kad kuo greičiau jo nedidelis būrys pasiektų Ngamio ežerą, nutarė vienu trikampiu susieti stovyklą su Skorcefo viršūne. Smailią kalno viršūnę astronomai galėjo labai tiksliai nuvizuoti, be to, ji labai tiko vykdyti stebėjimus. Taigi nereikėtų laukti nakties ir siųsti pirmyn jūreivių ir čiabuvių būrio, kad Skorcefo viršūnėje iškeltų žibintą. Netrukus mokslininkai suderino instrumentus, o paskutinio trikampio, gauto piečiau, kampą dar sykį išmatavo tiesiog stovykloje.

Mokumas įrengė tik laikiną stovyklą, vildamasis dar iki nakties pasiekti trokštamąjį ežerą, tačiau jis neatsisakė nė vienos įprastos atsargumo priemonės ir liepė keliems raiteliams ištirti apylinkes.

Iš kairės ir dešinės stovyklą supo krūmynai, kurie labai tiko žvalgybai. Vis dėlto nuo oriksų medžioklės laiko bušmėnas nepa-

stebėjo jokių makololų pėdsakų, – vadinasi, garsieji plėšikai jau nebesekė karavano. Tačiau atsargusis Mokumas stengėsi visą laiką būti pasirengęs, kad išvengtų nemalonumų.

Tuo laiku astronomai sudarinėjo savo naują trikampį. Pagal Viljamo Emerio apskaičiavimus, šis trikampis turėjo labai juos priartinti prie dvidešimtosios lygiagretės, kur buvo jų matuojamo šioje Afrikos dalyje lanko galinis taškas. Dar kelios operacijos anoje Ngamio ežero pusėje – ir visai tikėtina, kad jie gaus aštuntą dienovidinio atkarpą. Paskui, dar sykį patikrinus skaičiavimus, padarytus remiantis naująja baze, tiesiogiai pastatyta ant žemės paviršiaus, šis didelis darbas bus baigtas. Todėl nenuostabu, kad drąsieji europiečiai buvo labai pakiliai nusiteikę, kupini entuziazmo, – juk jie regėjo įgyvendintus savo sumanymus.

O kaip šiuo laikotarpiu sekėsi rusų ekspedicijai? Štai jau praslinko šeši mėnesiai, kai tarptautinės komisijos nariai išsiskyrė ir nieko nežinojo vieni apie kitus. Kur dabar buvo Matvejus Struksas, Nikolajus Palanderis, Michailas Cornas? Ar jie taip pat, kaip ir jų kolegos iš Anglijos, pakėlė visus sunkumus? Ar taip pat kamavosi be vandens ir kentė beprotišką karštį? Ar jiems pasitaikė tokie pat sausringi rajonai, kuriais keliavo, nors jų maršrutas ėjo arčiau Deivido Livingstono trasos? Galbūt rusų ekspedicijai labiau pasisekė su maisto produktais, kadangi jų kelyje, be Kolobengo, pasitaikė ir kitų kaimų bei gyvenviečių, pavyzdžiui, Šokuanė arba Šošongas, ne itin nutolę nuo rusų dienovidinio. Bet, kita vertus, šiuose labiau apgyvendintuose rajonuose dažnesni ir plėšikų antpuoliai. Ar iš to fakto, jog makololai, regis, liovėsi sekti anglus, negalima daryti išvados, kad jie patraukė paskui rusų ekspediciją?

Pulkininkas Everestas, itin užsiėmęs savo reikalais, negalvojo ir nenorėjo apie tai galvoti, bet seras Džonas Murėjus ir Viljamas Emeris dažnai kalbėdavosi apie buvusių kolegų likimą. Ar dar jiems lemta kada nors pasimatyti? Ar sėkmingai triūsia rusai? Ar matematinį to paties darbo, tai yra laipsnio dydžio šioje Afrikos dalyje nustatymo, rezultatą gaus vienodą abi ekspedicijos, mata-

vusios tuo pat metu, bet atskirai tiesusios trigonometrinį trikampių tinklą? Be visa kita, Viljamas Emeris daug galvojo apie savo bičiulį, be kurio jautėsi labai vienišas, puikiai žinodamas, kad ir Michailas Cornas irgi niekada jo neužmirš.

Tuo tarpu mokslininkai ėmė matuoti kampo kraštinių ilgį. Norėdami nustatyti kampą, kuris turėjo būti stovyklos vietoje, astronomai privalėjo numatyti du vizyrus, kurių vieną atstojo kūginė Skorcefo kalno viršūnė. Kitu vizyru į kairę nuo dienovidinio jie pasirinko smailiaviršūnę kalvą, stūksojusią viso labo tik už kelių mylių. Šia kryptimi mokslininkai nukreipė vieną kampamačio okuliarą.

Skorcefas, kaip jau sakėme, dunksojo gana toli nuo stovyklos. Tačiau astronomai neturėjo ko daugiau rinktis, nes šis atskirai iškilęs kalnas buvo vienintelis aukščiausias taškas visoje vietovėje. Iš tikrųjų nei šiaurėje, nei vakaruose, nei kitame Ngamio ežero, kurio keliautojai dar nematė, krante nekilo jokia aukštesnė viršūnė. Pernelyg toli pasirinktas vienas vizyras vertė tyrinėtojus nukrypti gerokai į dešinę nuo dienovidinio; tačiau kitos išeities jie neturėjo. Taigi šią vienintelę viršūnę astronomai labai tiksliai vizavo antruoju kampamačio okuliaru; vieno nuo kito okuliarų nuokrypis sudarė kampinį atstumą, skyrusį Skorcefą nuo minėtos kalvos, vadinasi, dydį kampo, esančio pačioje stovykloje. Pulkininkas Everestas, stengdamasis kuo labiau priartinti Skorcefą, paeiliui dvidešimt kartų pasuko okuliarą, mažindamas jo židinį: šitaip jis dvidešimt sykių sumažino klaidos tikimybę ir pasiekė tokį kampinį išmatavimą, kuris buvo absoliučiai tikslus.

Visas šias operacijas, nepaisydamas čiabuvių rodomo nekantrumo, bejausmis Everestas atliko taip pat kruopščiai, kaip tą būtų daręs savo Kembridžo observatorijoje. Visą sausio dvidešimt pirmąją jis praleido prie kampamačio, ir tik vakarėjant, apie pusę šešių, kai pasidarė sunku matyti parodymus, pulkininkas baigė stebėjimą.

– Dabar jau esu jūsų žinioje, – tarė jis bušmėnui.

– Šiek tiek jau per vėlu, pulkininke, – atsakė Mokumas, – man

gaila, kad nespėjote padaryti savo darbo iki sutemų, nes tuo atveju mes galėjome savo stovyklą perkelti ant ežero kranto.

– O kas dabar mums trukdo perkelti? – nustebo pulkininkas Everestas. – Penkiolika mylių galime nužygiuoti ir tamsoje, kuri mums tikrai ne kliūtis. Juk kelias į ten tiesus, visur lyguma... tai nėra ko baimintis, kad paklysime!

– Taip... iš tikrųjų... – tarsi svarstydamas atsakė bušmėnas, – galime pamėginti griebtis tokios avantiūros, nors šiomis vietomis netoli nuo Ngamio ežero aš labiau linkčiau keliauti dienos šviesoje! Mūsų žmonės tik ir prašo traukti pirmyn, kad greičiau pasiektų gėlavandenį ežerą. Ką gi, keliaukime, pulkininke!

– Jeigu tik pageidaujate, Mokumai! – atsakė pulkininkas.

Kai tik visi pritarė šiam sprendimui, žmonės puolė kinkyti į vežimus jaučius, balnoti arklius, krauti instrumentus; septintą valandą vakaro, kai bušmėnas davė ženklą išvykti, karavanas, genamas troškulio, pajudėjo Ngamio ežero link.

Iškeliavus bušmėnas paprašė visus tris europiečius pasiimti šautuvus ir šaudmenis. Pats jis jojo su karabinu, kurį jam padovanojo seras Džonas; medžiotojo šovininėje netrūko patronų.

Karavanas traukė pirmyn. Naktis pasitaikė tamsi. Tirštas debesų sluoksnis slėpė žvaigždynus. Tačiau niekur virš žemės nekilo rūkas. Mokumas, kurio regėjimas nuolatos stebino europiečius, akylai dairėsi į šalis ir į priekį, kur slinko vilkstinė. Keli žodžiai, kuriuos medžiotojas ištarė serui Džonui, leido garbiajam anglui suprasti, kad bušmėnas toli gražu nelaiko šios vietovės itin saugia. Todėl seras Džonas savo ruožtu buvo visiškai pasirengęs bet kokiems įvykiams.

Vilkstinė jau tris valandas judėjo į šiaurę, bet, kamuojama nuovargio, prilygstančio, galima sakyti, visiškam išsekimui, vos vilko kojas. Vežimai ir žmonės dažnai stabčiojo, kad palauktų atsiliekančiųjų. Slinko tik trijų mylių per valandą greičiu, taigi dešimtą valandą vakaro mažąjį būrį nuo Ngamio kranto dar skyrė šešios mylios. Gyvuliai sunkiai traukė tvankų orą, tačiau tokį sausą, jog net pats jautriausias higrometras nebūtų rodęs nė pėdsako

drėgmės. (*Higrometras – prietaisas drėgmės dydžiams matuoti.*)

Netrukus, nors ir kaip prašė bei ragino bušmėnas, karavanas subyrėjo į atskiras grupeles. Žmonės ir gyvuliai kinkavo labai ištįsusia virtine. Keli jaučiai, visiškai netekę jėgų, sukniubo kelyje. Nulipę nuo arklių, raiteliai vos vilko kojas, ir juos lengvai būtų nugalėjusi net ir menka čiabuvių gauja. Todėl labai sunerimęs Mokumas, negailėdamas nei žodžių, nei mostų, eidamas nuo vieno prie kito, stengėsi kaip nors vėl sujungti savo būrį, bet veltui; netrukus, pats to nepastebėdamas, jis jau ėmė paleisti iš akių kai kuriuos keliautojus.

Vienuoliktą valandą vakaro priekyje važiavę vežimai jau buvo už trijų mylių nuo Skorcefo. Nors visur viešpatavo tamsa, šis vienišas kalnas matėsi gana aiškiai, iškilęs naktyje tarsi milžiniška piramidė. Tamsoje jis atrodė masyvesnis ir bene dukart aukštesnis negu iš tikrųjų.

Jeigu Mokumas neapsiriko, tai ežeras turėjo prasidėti tuoj pat už Skorcefo, todėl dabar reikėjo galvoti, kaip trumpiausiu keliu apeiti kalną ir kuo greičiau pasiekti gėlo vandens šaltinį. Bušmėnas kartu su trimis europiečiais stojo karavano priekyje ir jau buvo pasirengę sukti į kairę, kad apeitų kalną, kai staiga juos sustabdė šūviai – labai aiškūs, nors ir tolimi.

Anglai bemat atlaužė gaidukus ir labai sunerimę ėmė klausytis. Vietovėse, kur čiabuviai turi tik ietis ir strėles, šautuvų šūviai negalėjo nesukelti jų nuostabos ir nerimo.

– Kas tai? – paklausė pulkininkas.

– Šūviai, – atsakė seras Džonas.

– Šūviai! – sušuko pulkininkas. – O iš kur jie sklinda?

Klausimas, žinia, buvo skirtas bušmėnui, kuris atsakė:

– Šaudoma iš Skorcefo viršūnės. Ten vyksta mūšis! Nėra abejonės, jog makololai puola europiečių būrį!

– Europiečių? – pakartojo paskui jį Viljamas Emeris.

– Taip, pone Viljamai, – atsakė Mokumas. – Šie garsūs šūviai rodo, jog šaudoma iš europiečių ginklų, ir pridursiu – labai taiklių.

– Aha, vadinasi, tai europiečiai?..

Bet kolegą nutraukęs pulkininkas šūktelėjo:

– Ponai, kad ir kas būtų tie europiečiai, mes turime jiems padėti!

– Taip, taip! Eime! Eime! – pakartojo Viljamas Emeris, kurio širdį gniaužė nerimas.

Prieš pasukdami prie kalno, bušmėnas ir anglai panoro paskutinį sykį surinkti į grupę savo žmones, kuriuos netikėtai galėjo apsupti plėšikų gauja. Bet kai medžiotojas nujojo atgal, pasirodė, kad karavanas visiškai išsibarstęs, arkliai ir jaučiai iškinkyti, vežimai palikti, o keli siluetai, klydinėję po lygumą, jau dingsta iš akių, toldami į pietų pusę.

– Bailiai! – sušuko Mokumas. – Matai, jie tuoj pat viską pamiršo – ir troškulį, ir nuovargį, kad tik pasipustytų padus!

Paskui grįžęs pas anglus ir jų drąsius jūreivius, tarė:

– O mes trauksime pirmyn!

Europiečiai kartu su medžiotoju nedelsdami nujojo į šiaurės pusę, ragindami savo arklius ir versdami juos atiduoti likusias jėgas ir energiją.

Po dvidešimties minučių visi aiškiai išgirdo karingus makololų šūksnius. Kiek jų ten yra, dar buvo sunku pasakyti. Šie čiabuviai plėšikai tikriausiai apgulė Skorcefo viršūnę, ant kurios buvo galima regėti ugnies pliūpsnius. Įsižiūrėję europiečiai išvydo grupes žmonių, kurie ropštėsi kalno šlaitais aukštyn.

Netrukus pulkininkas Everestas ir jo palydovai užėjo puolančiosios grupės užnugarin. Čia jie nušoko nuo savo išsekusių arklių ir, sušukę garsų „valio", kurį apgultieji turėjo išgirsti, paleido pirmuosius šūvius į puolančius čiabuvius. Išgirdę tankius greitašaudžių šautuvų šūvius, makololai nusprendė, kad juos pačius supa didelis būrys. Ši netikėta ataka užklupo čiabuvius nepasiruošusius, todėl jie bemat ėmė trauktis, net nepaleidę nė vienos strėlės.

Negaišdami nė akimirkos, pulkininkas Everestas, seras Džonas Murėjus, Viljamas Emeris, bušmėnas ir jūreiviai, be perstojo užtaisydami šautuvus iš šaudydami, puolė į pačią plėšikų tirštumą. Penkiolika čiabuvių krito nuo jų kulkų.

Makololai pasidalijo į dvi dalis. Europiečiai puolė į susidariu-

sį tarpą ir, versdami iš kojų čiabuvius, buvusius arčiausiai, neatsigręždami ėmė kopti kalno šlaitu aukštyn. Po dešimties minučių jie pasiekė tamsos gaubiamą viršūnę, kadangi apgultieji nutraukė šautuvų ugnį, baimindamiesi pataikyti į tuos, kurie šitaip netikėtai atėjo į pagalbą.

O tie apgultieji pasirodė esą rusai! Jie visi buvo čia – Matvejus Struksas, Nikolajus Palanderis, Michailas Cornas ir penki rusai jūreiviai. O iš čiabuvių, anksčiau sudariusių jų karavaną, pasiliko tik vienintelis ištikimasis foreloperis. Išsigandę jų bušmėnai, kaip ir anglų čiabuviai, irgi paliko juos pavojaus valandėlę.

Matvejus Struksas tą akimirką, kai pasirodė pulkininkas Everestas, nušoko nuo neaukštos uolos, stūksojusios pačioje Skorcefo viršūnėje.

– Ar tai jūs, ponai anglai? – sušuko astronomas iš Pulkovo.

– Tie patys, ponai rusai, – oriai atsakė pulkininkas. – Bet čia dabar nėra nei rusų, nei anglų, yra tik europiečiai, susivieniję pavojaus akimirką!

Devynioliktasis skyrius

Trianguliacija arba mirtis

Draugiškas „valio"! palydėjo pulkininko Everesto žodžius. Makololų grėsmės akivaizdoje ir rusai, ir anglai, pamiršę tarptautinį konfliktą, turėjo susivienyti ir vieningai gintis. Situacija diktavo savo sąlygas, todėl anglų–rusų komisija vėl susijungė, pajutusi bendrą priešą, ir dabar pasidarė dar draugiškesnė bei vieningesnė negu anksčiau. Viljamas Emeris ir Michailas Cornas stipriai apsikabino. Kiti europiečiai sutvirtino naująją sąjungą paspausdami vieni kitiems rankas.

Pirmasis anglų rūpestis – numalšinti troškulį. Rusai turėjo pakankamai iš ežero atsinešto vandens. Vėliau, užsidarę kazemate, sudariusiame dalį paliktos tvirtovės, kažkada pastatytos Skorcefo viršūnėje, europiečiai papasakojo vieni kitiems, ką išgyveno ir patyrė po to, kai išsiskyrė Kolobenge. Tuo metu visi jūreiviai juos saugojo nuo makololų. (*Kazematas – kareivinės, tvirtovės patalpa.*)

Pirmiausia, kodėl rusai atsirado šio kalno viršūnėje, tai yra gana toli į kairę nuo jų dienovidinio? Dėl tos pačios priežasties, dėl kurios anglai toli nuklydo nuo savojo į dešinę. Skorcefas, dunksantis beveik pusiaukelėje tarp abiejų lankų, buvo vienintelis šiame regione kalnas, kuris galėjo tikti pastatyti orientyrui ant Ngamio kranto. Taigi buvo visiškai natūralu, kad abi besivaržančios ekspedicijos, atsidūrusios šioje lygumoje, susitiko ant vienintelio kalno, kuris labai tiko stebėjimams. Iš tikrųjų rusų ir anglų

dienovidiniai kirto ežerą dviejose vietose, gerokai nutolusiose viena nuo kitos. Todėl operatoriai privalėjo geodeziškai sujungti pietinį Ngamio ežero krantą su šiauriniu.

Paskui Matvejus Struksas papasakojo kai kurias smulkmenas apie operacijas, kurias jie ką tik atliko. Po Kolobengo rusai toliau trianguliavo be nuotykių. Pradinis dienovidinis, kuris burtų keliu atiteko rusams, ėjo per derlingą kraštą, šiek tiek banguotą, bet nekliudžiusį tiesti trigonometrinį tinklą. Rusų astronomai taip pat kaip ir anglai kentėjo dėl nežmoniško šios juostos karščio, bet vandens nestokojo. Čia čiurleno gausybė upelių, kurie aplinkui skleidė gaivumą ir vėsą. Arkliai ir jaučiai iki soties ėdė sodrią žolę begalinėse ganyklose, kurias tai vienur, tai kitur keitė miškai ir krūmynai. Ekspedicijos dalyviai plėšrius žvėris laikė pagarbiu atstumu nuo stovyklos, naktimis degindami laužus. Kai dėl čiabuvių, tai čia gyveno sėslios gentys, susibūrusios į kaimus ir didesnes gyvenvietes, kuriose daktaras Deividas Livingstonas visada rasdavo malonius šeimininkus. Visos šios kelionės metu bušmėnai neturėjo kuo skųstis.

Sausio dvidešimtąją rusai pasiekė Skorcefą ir čia stovyklavo beveik pusantros paros, kai lygumoje pasirodė trys ar keturi šimtai makololų. Išsigandę bušmėnai tuojau metė savo postus ir paliko rusus vienui vienus. Makololai pirmiausia išgrobstė vežimus, sustatytus kalno papėdėje, bet, laimei, rusai instrumentus dar anksčiau buvo sunešę į tvirtovę. Be to, plėšikai nerado savaeigės barkos, nes rusų jūreiviai buvo spėję ją surinkti iki makololų pasirodymo, o dabar ji plūduriavo išmetusi inkarą nedidelėje Ngamio ežero įlankoje. Šiaurinis kalno šlaitas kilo stačiai ir stūksojo tiesiog virš ežero dešiniojo kranto, todėl šioje pusėje tvirtovei negrėsė joks pavojus. Tačiau pietinėje Skorcefo pusėje šlaitai buvo nuolaidūs, todėl makololų antpuolis, galimas daiktas, būtų buvęs sėkmingas, jeigu ne stebuklingai atsiradę anglai.

Štai ką trumpai papasakojo Matvejus Struksas. Savo ruožtu pulkininkas Everestas irgi informavo rusus apie įvykius, atsitikusius po to, kai skilo ekspedicija, apie sunkumus ir vargus, apie

bušmėnų maištą, apie kliūtis ir nesėkmes, kurias reikėjo įveikti. Iš abiejų pasakojimų aiškėjo, jog rusai visą laiką turėjo palankesnes sąlygas negu anglai.

Naktis iš sausio dvidešimt pirmosios į dvidešimt antrąją praslinko be nuotykių. Mokumas ir jūreiviai ėjo sargybą prie tvirtovės sienos. Makololai daugiau nebeatakavo. Tačiau keliolika laužų, kuriuos jie uždegė kalno papėdėje, rodė, jog plėšikai ten išskleidė lauko stovyklą ir nė nemano atsisakyti savo plano.

Kitą dieną, sausio dvidešimt antrąją, švintant palikę kazematą, europiečiai nuo kalno viršūnės ėmė žvalgytis po apylinkes. Pirmieji saulės spinduliai apšvietė bemaž visą didžiulę teritoriją iki pat horizonto. Iš pietų pusės driekėsi geltona dykuma su išdegusia žole, sausringa ir negyva. Kalno papėdėje pusračiu matėsi išsidėsčiusi stovykla, po kurią vaikščiojo keturi ar penki šimtai čiabuvių. Dar tebedegė jų laužai. Ant įkaitusių akmenų kepė mėsos gabalai. Buvo aišku, kad makololai nenorėjo palikti šios vietos, nors ir taip viskas, ką vertinga turėjo karavanas – įrankiai, vežimai, arkliai, jaučiai, maisto produktai – pateko į jų rankas; bet šis laimikis, matyt, jų nepatenkino, – čiabuviai troško, sunaikinę europiečius, paimti jų ginklus.

Rusų ir anglų mokslininkai, išžvalgę čiabuvių stovyklą, vėliau ilgai ir nuodugniai kalbėjosi su bušmėnu, tačiau galutinį sprendimą turėjo padiktuoti susiklosčiusios aplinkybės; pirmiausia reikėjo nustatyti Skorcefo padėtį.

Astronomai jau žinojo, kad šis kalnas pietuose kyla virš didžiulių lygumų, nusidriekiančių iki pat *karrou*. Į rytus ir į vakarus nuo jo plytėjo dykumõs, kuri čia susiaurėja, tęsinys. Vakarų horizonte jie įžvelgė neaiškius siluetus kalvų, besiremiančių į derlingą makololų kraštą; viena jų sostinė, Maketas, stūksojo apytikriai už šimto mylių į šiaurės vakarus nuo Ngamio ežero.

Į šiaurę nuo Skorcefo kalno matosi visiškai kitokios vietovės. Koks kontrastas sausringoms pietų savanoms! Vanduo, miškai, ganyklos – visa tai žemės turtai, kurie gali duoti nuolatinę drėgmę! Platybėse, blogiausiu atveju nusitęsusioje gal šimtą mylių,

Ngamis gena savo puikias bangas iš rytų į vakarus, bangas, kurios dabar atgijo tekančios saulės spinduliuose. Didžiausias ežero plotis sutapo su žemės lygiagrečių kryptimi. Tačiau iš šiaurės į pietus viena jų tikriausiai sudarė ne daugiau kaip trisdešimt–keturiasdešimt mylių. Anoje ežero pusėje vietovė palengva nuožulnėjo, ten plytėjo labai įvairus kraštovaizdis su miškais, ganyklomis, vandens srautais, įtekančiais į Liambiją arba Zambezę; ir visai šiaurėje, galimas daiktas, už aštuoniasdešimties mylių, neaukštų kalnų grandinė rėmino šią lygumą dailiu apvadu. Nuostabus kraštas dunksojo lyg kokia oazė vidury dykumos! Jo žemė, puikiai drėkinama, nuolatos gaivinama vandens arterijų, alsavo gyvybe. Didingoji Zambezė savo intakais palaikė ir lepino be galo gausią jo augmeniją! Tai pati didžiausia Pietų Afrikos upė, – tokia pat kaip Dunojus Europoje ir Amazonė Pietų Amerikoje! (*Beje, Europoje ilgiausia upė yra Volga.*)

Tokia štai panorama atsivėrė prieš europiečių akis. Kai dėl Skorcefo, tai jis kilo virš paties ežero kranto, stačiai leisdamasis į Ngamio vandenis. Ir vis dėlto skardis nebuvo toks status, kad jūreiviai negalėtų juo laipioti žemyn ar aukštyn; ir štai siauru ir stačiu taku, vingiuojančiu nuo vieno kyšulio iki kito, jie nusileido iki pat ežero, iki tos vietos, kur suposi išmetus inkarą savaeigė barka. Dabar, apsirūpinusi geriamuoju vandeniu, mažoji įgula galėjo laikytis, kol pakaks maisto.

Bet iš kur čia toji tvirtovė – dykumoje, kalno viršūnėje? Europiečiai ėmė klausinėti Mokumą, kuris jau lankėsi šiuose kraštuose, kai tarnavo Deivido Livingstono vedliu. Štai ką jis papasakojo.

Kažkada Ngamio ežero apylinkėse dažnai lankydavosi dramblio kaulo ir „juodosios prekės" pirkliai. Dramblio kaulą jiems tiekė drambliai ir raganosiai. „Juodąja preke" buvo žmonių kūnai, gyvi kūnai, kuriuos gabeno vergų pirkliai. Žemėje palei Zambezę knibždėte knibždėjo niekingi svetimšaliai, vertęsi vergų prekyba. Karai, *rezu*, plėšimai žemyno viduje tiekė didelį kiekį belaisvių, kuriuos nugalėtojai parduodavo kaip vergus. (*Rezu – plėšikų antpuolis. – Aut.*) Kaip tik šioje Ngamio pakrantėje buvo įsteigtas

vergų prekybos punktas, kuriame Vakarų pirkliai pirkdavosi „prekę". Skorcefas tada buvo karavanų stovyklų centras. Čia pirkliai poilsiaudavo, prieš keliaudami į Zambezės žemupį ir iki pat jos žiočių. Taigi tie pirkliai čia ir pastatė tvirtovę, kad apsigintų patys ir apsaugotų savo vergus nuo plėšikų antpuolių, nes dažnai pasitaikydavo, kad vergus pagrobdavo tie patys čiabuviai, kurie juos buvo pardavę, kad dar sykį parduotų.

Štai tokia buvo šios tvirtovės istorija, bet dabar karavanų maršrutas pasikeitė. Ngamis jau nebemato jų savo pakrantėse, Skorcefui daugiau nebereikia saugoti užjūrio pirklių, todėl kažkada jo viršūnę vainikavusios sienos palengva griūva. Iš tvirtovės liko tik puslankiu stūksanti siena, kurios priekinė dalis atsukta į pietus, o užnugaris į šiaurę. Šios sienos centre kyla nedidelis kazematas su šaudymo angomis, o ant jo dunkso medinis bokštas, kurio siluetas, sumažintas atstumo, tapo pulkininko Everesto pasirinktu vizyru.

Kad ir labai sugriauta, tvirtovė vis dėlto patikimai saugojo europiečius mokslininkus. Slėpdamiesi už jos sienų, sumūrytų iš didelių smiltainio luitų, ginkluoti greitašaudžiais šautuvais, jie gali atsilaikyti prieš makololų armiją, kol turės maisto bei šaudmenų, ir galbūt užbaigti geodezinę operaciją.

Šaudmenų mažasis europiečių būrelis tikrai nestokojo, nes juos sudėjo į didelę dėžę, kurią jūreiviai dar Kolobenge pakrovė į vieną vežimą kartu su savaeige barka, o jos čiabuviams nepasisekė pagrobti. Kitaip atsitiko su maisto produktais. Tvirtovėje europiečiai nebeturėjo atsargų net dviem dienom, kad galėtų išmaitinti aštuoniolika vyrų, dabar susibūrusių į vieną krūvą: tai yra tris anglus ir tris rusus astronomus, dešimt jūreivių iš „Karalienės ir Caro" laivo įgulos, bušmėną ir foreloperį.

Baigę šaudmenų apžiūrą ir papusryčiavę – pusryčiai ilgai neužsitęsė, – astronomai kartu su bušmėnu susirinko į kazematą, o jūreiviai tuo metu ėjo tvirtovės sargybą.

Mokslininkai nelinksmai svarstė, jog labai trūksta maisto, kad niekas nežino, kaip įveikti badą, kai medžiotojas pareiškė:

– Kaip matau, ponai, jūs susirūpinę dėl maisto trūkumo, tačiau aš iš tikrųjų nesuprantu jūsų nerimo. Jūs teigiate, kad maisto turime tik dviem dienom? Bet kas mus verčia čia, šioje tvirtovėje, sėdėti dvi dienas? Makololai? Kaip žinau, jie niekada neplaukiojo Ngamio vandenyse, tad su savaeige barka aš pasižadu per kelias valandas jus perkelti į šiaurinį ežero krantą!

Išgirdę tokį pasiūlymą, mokslininkai susižvalgė ir nustebę įsistebeilijo į bušmėną. Atrodė tikrai keista, kad ši paprasta mintis jiems patiems nešovė į galvą.

Ir iš tikrųjų – ji neatėjo jiems į galvą! Ir negalėjo ateiti šiems narsiems žmonėms, kurie buvo iki galo pasiryžę tarnauti tik mokslui.

Seras Džonas Murėjus pirmasis atgavo žadą:

– Bet, mano narsusis Mokumai, mes neužbaigėme savo operacijos.

– Kokios operacijos?

– Dienovidinio matavimo operacijos!

– Vadinasi, jūs galvojate, kad makololams rūpi jūsų dienovidinis? – nustebo medžiotojas.

– Kad jiems dienovidinis visai nerūpi, tai savaime aišku, – paprieštaravo seras Džonas Murėjus, – užtat mums jis tikrai neduoda ramybės, todėl negalime palikti nebaigto darbo. Kaip jūs manote, brangūs kolegos?

– Mes visi lygiai taip pat manome, – atsakė pulkininkas Everestas, kuris, prabilęs dalyvių vardu, išreiškė visų jų jausmus. – Mes nenutrauksime dienovidinio matavimo! Iki tol, kol bent vienas iš mūsų bus gyvas, kol jis pajėgs žvelgti į žiūrono okuliarą, trianguliacija vyks ir toliau! Jeigu reikės, mes vis vien matuosime, vienoje rankoje laikydami šautuvą, o kitoje – instrumentą, bet dirbsime iki paskutinio atodūsio.

– Tegyvuoja Anglija! Tegyvuoja Rusija! – sušuko šie nepavargstantys mokslo vyrai, kurie už bet kokį pavojų labiau vertino mokslo interesus.

Bušmėnas pažvelgė į savo kompanionus ir nieko nebesakė. Jis juos suprato.

Taigi buvo nutarta: nieko nepaisydami, jie tęs geodezinę operaciją. Bet ką daryti su tokia kliūtimi kaip Ngamio ežeras, kaip šiomis sąlygomis pasirinkti tinkamą orientyrą, – šis ir daugelis kitų klausimų bemat kilo drąsiesiems astronomams. Tada prabilo Matvejus Struksas, kuris jau dvi dienas glaudėsi Skorcefo viršūnėje:

– Ponai, – tarė jis, – operacija bus sunki, ji pareikalaus daug kruopštumo, kantrybės ir pastangų, tačiau ji, šiaip ar taip, įvykdoma. Ką aš noriu pasakyti? Tik tiek, kad turime geodeziškai susieti Skorcefą su orientyru, esančiu į šiaurę nuo ežero, ar ne taip? Bet ar egzistuoja toks orientyras? Taip, jis egzistuoja; aš jau parinkau horizonte viršūnę, kuri galėtų tikti vizyru. Ji kyla į šiaurės vakarus nuo ežero, taigi ši trikampio kraštinė įstrižai kirs Ngamio ežerą.

– Ką gi, – tarė pulkininkas Everestas, – jeigu toks vizavimo taškas egzistuoja, tai kas kliudo?

– Labai didelis atstumas, – atsakė Matvejus Struksas, – kuris skiria Skorcefą nuo tos viršūnės!

– O koks tas atstumas? – nenurimo pulkininkas Everestas.

– Ne mažiau kaip šimtas dvidešimt mylių.

– Mūsų žiūronas pasieks tą orientyrą.

– Bet juk turėsime uždegti signalą toje viršūnėje!

– Jis bus uždegtas.

– Bet pirma reikės ten nugabenti žibintą!

– Nugabensime.

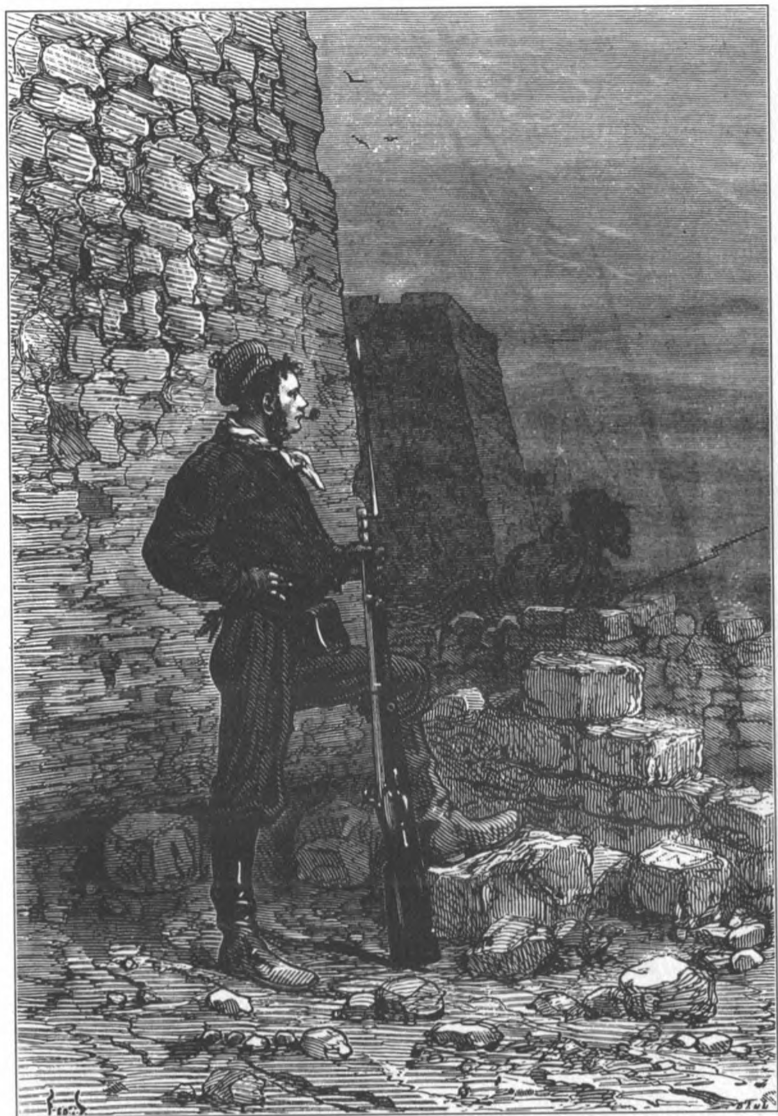
– Ir visą tą laiką turėsime gintis nuo makololų! – pridėjo bušmėnas.

– Ginsimės!

– Ponai, – tarė bušmėnas, – aš su viskuo sutinku ir darysiu tai, ką įsakysite!

Šiais ištikimojo medžiotojo žodžiais ir baigėsi pokalbis, nuo kurio priklausė mokslinio darbo likimas. Suvienyti vienos idėjos ir pasiryžę pasiaukoti dėl mokslo, astronomai išėjo iš kazemato ir ėmė tyrinėti vietovę, nusidriekusią į šiaurę nuo ežero.

Matvejus Struksas parodė jiems viršūnę, kurią jau buvo pasi-

rinkęs. Tai buvo Valkirijos kalno viršūnė. Ji stūksojo labai aukštai iškilusi, todėl nepaisant atstumo galingą elektrinį žibintą tikriausiai būtų galima įžiūrėti žiūronu su padidinamaisiais stiklais. Kampas, kurį Skorcefas sudarė su Valkirija, viena vertus, ir su ankstesniu orientyru, kita vertus, visiškai padėtų išmatuoti dienovidinį, nes ta viršūnė, be abejonės, dunkso visai arti prie dvidešimtosios lygiagretės. Visi kuo puikiausiai suprato būsimos operacijos svarbą, todėl nieko nuostabaus, kad jie nenorėjo paisyti jokių kliūčių.

Bet pirmiausia astronomai privalėjo nugabenti ten žibintą, – vadinasi, įveikti šimtą mylių per nepažįstamą kraštą. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris pasisiūlė nugabenti žibintą ir gavo vyresniųjų pritarimą. Juos lydėti sutiko foreloperis; negaišdami ėmė ruoštis į kelionę.

Ar nesirengė jie plaukti per ežerą savaeige barka? Ne. Jie norėjo, kad barka liktų kolegų žinioje. Likusieji gali susidurti su būtinybe skubiai išvykti iš Skorcefo, kai tik baigsis matavimai. Kad perplauktų Ngamio ežerą, pakako suręsti tošinę valtį, – lengvą ir kartu patvarią, – kokią čiabuviai pastato per kelias valandas. Mokumas su foreloperiu nusileido ant ežero kranto, kur auga žemaūgiai beržai, ir gana greitai padarė savo darbą.

Aštuntą valandą vakaro jūreiviai sukrovė į valtį instrumentus, įdėjo elektrinį žibintą, truputį maisto, šautuvus ir šaudmenis. Susitarė, kad visi susitiks šiaurinėje Ngamio pakrantėje prie nedidelės įlankos, apie kurią žinojo ir bušmėnas, ir foreloperis. Be to, kai tik likusieji astronomai pastebės žibintą Valkirijos viršūnėje ir užfiksuos duomenis, pulkininkas Everestas savo ruožtu uždegs laužą Skorcefo viršūnėje, kad Michailas Cornas ir Viljamas Emeris galėtų nustatyti jos padėtį. Atsisveikinę su kolegomis, Michailas Cornas ir Viljamas Emeris paliko tvirtovę ir nusileido prie valties. Ten jų jau laukė foreloperis ir du jūreiviai – rusas ir anglas.

Visur viešpatavo neįžvelgiama tamsa. Jūreiviai atrišo virvę, ir lengva valtis, varoma ritmingų irklų mostų, tyliai nuslydo tamsiu ežero paviršiumi.

Dvidešimtasis skyrius

Aštuonios dienos Skorcefo viršūnėje

Astronomai žvelgė įkandin tolstančių jaunųjų kolegų, ir jų širdis spaudė liūdesys. Kiek sunkumų, kiek pavojų galbūt laukia šių drąsių jaunuolių nežinomuose kraštuose, per kuriuos jie turės nukeliauti šimtą mylių! Tačiau bušmėnas nuramino savo bičiulius, pagyręs foreloperio miklumą ir drąsą. Kita vertus, vargu ar makololai, pernelyg susirūpinę Skorcefo apgultimi, ims stebėti Ngamio ežero krantus. Šiaip ar taip, bet Mokumas manė – o intuicija jo niekada neapgaudavo, – jog tvirtovėje pulkininkui Everestui ir jo kompanionams gresia didesnis pavojus negu dviem jauniesiems astronomams šiaurės keliuose.

Naktį bušmėnas ir jūreiviai paeiliui saugojo tvirtovę, – juk priešas visada išpuolius daro prisidengdamas tamsa; ne išimtis ir čiabuviai. Bet šios „reptilijos" (kaip juos paniekinamai vadino medžiotojas) per visą naktį taip ir nerizikavo kopti į Skorcefo skardžius. Galbūt jie laukė pastiprinimų, kad vėliau galėtų atakuoti kalną iš visų pusių ir savo skaičiumi laimėti prieš gerai ginkluotus apgultuosius?

Medžiotojas neapsiriko šitaip galvodamas: kai išaušo diena, pulkininkas Everestas aiškiai pastebėjo, jog gerokai padaugėjo makololų. Jų stovykla supo beveik visą Skorcefo papėdę, todėl pabėgti lyguma jau nebebuvo galimybės. Laimei, Ngamio vandenys jų nedomino, taigi, esant reikalui, trauktis per ežerą vis dar tebebuvo atviras kelias. Tačiau europiečiai nė nemanė bėgti. Jie

tarnavo mokslui. Dabar nebeliko nė žymės asmeninio priešiškumo, kuris anksčiau skyrė pulkininką Everestą ir Matvejų Struksą. Jie netgi neužsiminė apie kariaujančias savo šalis. Abu mokslininkai siekė vieno tikslo, abu troško rezultato, vienodai naudingo abiem tautoms, abu norėjo vykdyti savo pareigą mokslui.

Laukdami, kada Valkirijos viršūnėje suliepsnos ugnis, astronomai dar sykį tikrino ankstesnio trikampio matavimus. Ši operacija, apėmusi anglų pastarųjų dviejų orientyrų vizavimą, praėjo be jokių kliūčių, o jos rezultatus neskubėdamas fiksavo Nikolajus Palanderis. Baigę šį darbą, mokslininkai susitarė, kad dabar stebės nakties žvaigždes, kad kuo tiksliau nustatytų Skorcefo platumą. Bet dar liko itin svarbus klausimas, kurį išspręsti galėjo tik padedami Mokumo. Per kokį trumpiausią laiką Michailas Cornas ir Viljamas Emeris gali pasiekti kalnus, kurie driekiasi į šiaurę nuo Ngamio iki aukščiausios viršūnės, pasirinktos paskutinio trikampio atskaitos tašku? Mokumas atsakė, kad jokiu būdu ne greičiau kaip per penkias dienas. Iš tikrųjų Valkirijos kalną nuo Skorcefo skyrė daugiau kaip šimto mylių atstumas. Mažasis foreloperio būrelis keliavo pėsčiomis, be to, turint galvoje sunkumus, kurie gali pasitaikyti rajone, pasižyminčiame daugybe upelių, penkios dienos – tai galbūt net per trumpas terminas.

Tada visi nutarė, kad ilgiausiai kelionė turi tęstis šešias dienas; tuo remdamiesi paskirstė maisto atsargas. Pasirodė, kad visų atsargų pakaks tik dviem dienom, jeigu kiekvienas suvalgytų įprastą maisto porciją. Jie dar turėjo kelis svarus džiūvėsių, konservuotos mėsos ir *pemikano*.

Pulkininkas Everestas, pritariant kolegoms, nusprendė, kad dienos racionas bus sumažintas trigubai. Tiktai šitaip pakaks maisto šešioms dienoms, kol horizonte nepasirodys be galo nekantriai laukiama žibinto šviesa. Keturi europiečiai, šeši jūreiviai ir bušmėnas (viso labo vienuolika žmonių) tikriausiai turės kęsti maisto trūkumą, tačiau jie net nemanė dėl to dejuoti.

– Beje, juk medžioti tai neuždrausta! – tarė bušmėnui seras Džonas Murėjus.

Bušmėnas abejodamas papurtė galvą. Jis labai nustebtų, jeigu ant šio izoliuoto kalno pasitaikytų koks nors laimikis. Bet ar dėl to nebeverta išvis paimti į rankas šautuvo? Po matavimų seras Džonas, kol jo kolegos gautus duomenis įrašinėjo į abu Nikolajaus Palanderio rejestrus, kartu su Mokumu paliko tvirtovės ribas, kad nuodugniai ištirtų Skorcefo kalną. Tuo laiku makololai, ramiai ilsėjęsi stovykloje prie kalno papėdės, regis, nė kiek nesiskubino atakuoti. Galimas daiktas, jie ketino paimti tvirtovės gynėjus badu.

Skorcefo kalno apžiūra davė štai tokius rezultatus. Aikštė, kurioje stūksojo tvirtovė, pačioje plačiausioje vietoje siekė ne daugiau kaip ketvirtį mylios. Žemėje, apžėlusioje gana tankia žole pramainiui su rieduliais, tai šen, tai ten augo žemi, daugiausia kardelių sąžalynai. Šio kalno augaliją sudarė raudonieji viržiai, protėjai sidabriniais lapais ir erisėjai ilgais festonais. (*Festonas – puošybinė lapų, gėlių ir vaisių pynė.*) Ant iškyšulių prilipę gludėjo spygliuoti krūmai, siekiantys net dešimt pėdų aukščio, žydintys baltais žiedais, kvepiantys tarytum jazminai; beje, kaip jie vadinami, bušmėnas nežinojo. Kai dėl gyvūnijos, tai po ištisos valandos dairymosi seras Džonas nedaug ką išvydo. Tačiau keli paukšteliai tamsiomis plunksnomis ir raudonais snapais išlėkė kažkur iš krūmokšnių; be abejonės, po pirmojo šūvio šis plunksnuočių būrys bemat dingtų ir daugiau čia nebepasirodytų. Taigi tikėtis, kad pavyks išmaitinti tvirtovės įgulą medžioklės laimikiu, nebuvo jokios vilties.

– Galėtume pamėginti pažvejoti ežere, – tarė seras Džonas, pasilenkęs virš šiaurinio Skorcefo skardžio ir žvelgdamas į neaprėpiamas Ngamio platybes.

– Gaudyti žuvis be tinklų ir meškerių, – atsakė bušmėnas, – tai tas pat, kaip stengtis sugauti skrendantį paukštį. Bet nenusiminkime. Jūsų malonybė žino, kad mums iki šiolei ne sykį padėjo atsitiktinumas, taigi manau, kad ir šįkart jis nenusisuks nuo mūsų.

– Atsitiktinumas! – pakartojo seras Džonas Murėjus. – Jeigu

Dievas panorės jį pasiųsti, tada atsitiktinumas – pats didžiausias žmonių giminės geradarys, kokį tik žinau! Nėra ištikimesnio agento, išradingesnio mažordomo! (*Mažordomas – vyriausias tarnas, vyresnysis rūmų valdytojas.*) Neseniai jis atskubėjo pas mus bičiulių rusų pavidalu, jis atvedė juos kaip tik tada, kai mes to norėjome; žinau, jis nuves mus nepastebimai į tą tikslą, kurį norime pasiekti!

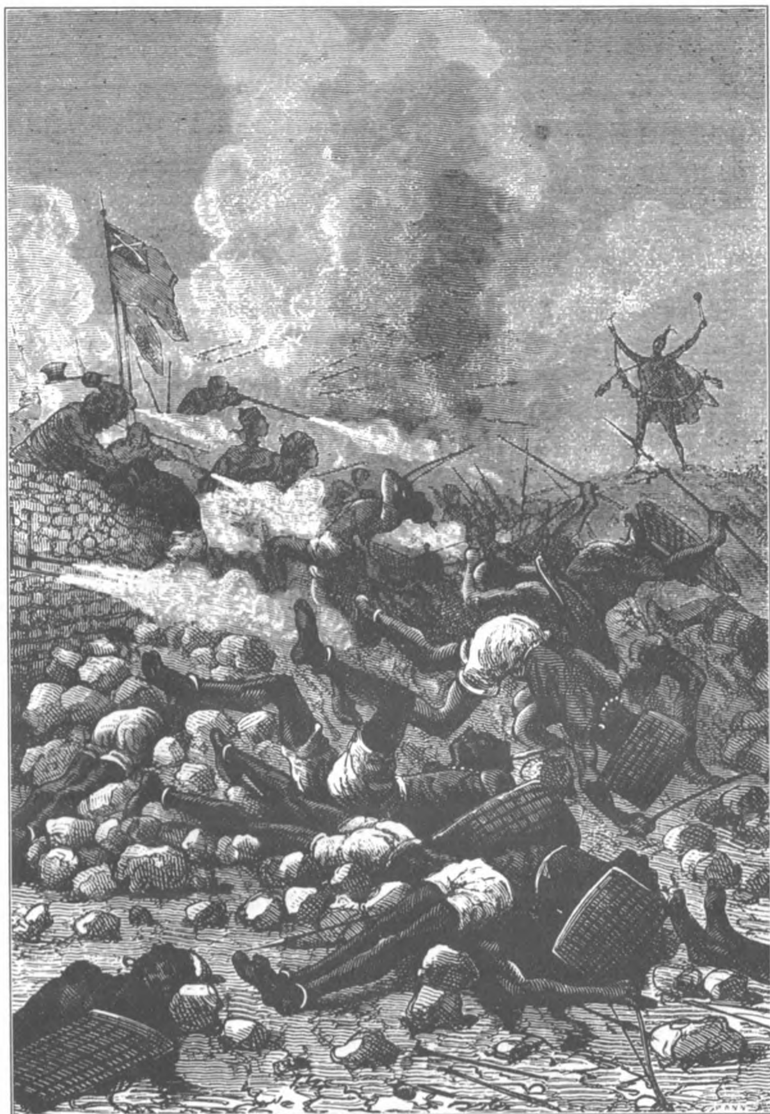
– Ir jis mus pamaitins? – susidomėjo bušmėnas.

– Tikriausiai pamaitins, bičiuli Mokumai, – atsakė seras Džonas, – ir tai padaręs jis tik atliks savo priedermę!

„Jo malonybės" žodžiai, žinia, atrodė itin įtikinami. Ir vis dėlto bušmėnas sau tarė, kad atsitiktinumas – tai toks tarnas, kuris reikalauja šiokios tokios šeimininkų pagalbos, todėl sau pasižadėjo jam padėti, kai reikės.

Sausio dvidešimt penktoji nepakeitė nei apgultųjų, nei apgulėjų padėties. Makololai vis dar knibždėjo savo stovykloje. Jų jaučių ir avių bandos ramiai ganėsi apie Skorcefo kalną. Kadangi čia netrūko požeminių vandenų, gana sodriai žėlė žolė. Išgrobstytus vežimus čiabuviai nusitempė į stovyklą. Kelios moterys ir vaikai dirbo įprastus ruošos darbus. Retsykiais kuris nors vadas, kurį buvo lengva atskirti iš puošnių drabužių, palypėdavo kalno šlaitu, stengdamasis išžvalgyti patogesnius takus, vingiuojančius tiesiai į viršūnę. Tačiau paleista iš nupjautavamzdžio karabino kulka greitai jį sugrąžindavo į lygumą. Į šūvius makololai atsakydavo karingais šūksniais, paleisdavo kelias niekam nepavojingas strėles, purtydavo savo lankus, kol vėl viskas nurimdavo.

Kitą dieną apytikriai penkiasdešimt čiabuvių ėmė ropštis į kalną vienu metu iš trijų pusių. Visa tvirtovės „įgula" išėjo į lauką ir sugulė už sienos. Greitašaudžiai ir greitai užtaisomi europiečių ginklai gerokai praretino makololų gretas, todėl puolėjai nedelsdami pasitraukė atgal. Vis dėlto europiečiai turėjo susimąstyti, kas jų laukia, kai ne dešimtys, o šimtai makololų ims šturmuoti kalną. Seras Džonas Murėjus sumanė pastatyti mitraljezę, paimtą iš savaeigės barkos. Bet įvykdyti sumany-

mą buvo sunkiausia dėl to, jog užtempti šį nelengvą pabūklą reikėjo per daugybę kyšulių, per kuriuos lipti ar net kabarotis ir be krovinio buvo ne taip paprasta. „Karalienės ir Caro" laivo jūreiviai turėjo parodyti nemenką mitrumą, nuovoką ir narsą, todėl jau sausio dvidešimt šeštąją rūsčioji mitraljezė buvo pastatyta dantytos sienos ambrazūroje. Iš ten dabar į makololų stovyklos pusę žvelgė visi dvidešimt penki įtaisyti pusračiu jos vamzdžiai. Ką gi, čiabuviai netrukus galės susipažinti su šiuo mirtinu ginklu, kuriuo po dvidešimt penkerių metų civilizuotos tautos apginkluos savo kariuomenes.

Šio priverstinio neveiklumo Skorcefo viršūnėje laiku astronomai kas naktį apskaičiuodavo žvaigždžių aukštį. Labai giedras dangus, itin sausa atmosfera sudarė jiems tiesiog idealias stebėjimų sąlygas. Išmatavę Skorcefo platumą, jie gavo 19°37′18,265″ – dydį, kurio tikslumas siekė tūkstantąsias sekundės dalis, tai yra beveik metro tikslumą. Didesnio tikslumo jau nebeįmanoma pasiekti. Šis rezultatas sustiprino astronomų įsitikinimą, kad blogiausiu atveju jie yra per pusę laipsnio nuo savo lanko šiaurinio taško, vadinasi, trikampis, kurį jie stengėsi atremti į Valkirijos viršūnę, užbaigs trigonometrinį tinklą.

Kita diena, sausio dvidešimt septintoji, astronomams pasirodė labai ilga. Jeigu aplinkybės buvo palankios foreloperiui, iškeliavusiam prieš penkias dienas, tai jis su savo palydovais jau šiandien galėjo pasiekti tikslą. Vadinasi, šią naktį reikėjo itin atidžiai stebėti horizontą, nes ten, šiaurėje, galėjo pasirodyti žibinto šviesa. Pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas sureguliavo savo instrumentą taip, kad kalno viršūnė patektų į objektyvą. Jeigu Valkirijos viršūnėje pasirodys šviesa, tai astronomai tuoj pat ją pastebės ir nedelsdami padarys reikalingus matavimus.

Visą šią dieną seras Džonas kruopščiai apžiūrinėjo krūmokšnius ir aukštas žoles; deja, neišbaidė nė mažiausio valgomo gyvūnėlio. Net paukščiai, pajutę artėjantį žmogų, nuskrido į pakrantės mišką ieškoti patikimesnio prieglobsčio. Garbusis medžiotojas apmaudavo, nes dabar medžiojo ne dėl malonumo, o triūsė

savo ir bičiulių labui, taip sakant, *pro domo sua*, jeigu tik šį lotynišką posakį galima vartoti kalbant apie anglo skrandį. (*Pro domo sua – dėl savo namo, dėl savęs. – lot.*) Turėdamas pavydėtiną apetitą, seras Džonas, kurio negalėjo patenkinti trečdalis raciono, ne juokais jautė stiprų alkį. Jo kolegos lengviau pakėlė šį suvaržymą – ar dėl to, kad jų skrandžiai buvo ne tokie reiklūs, ar dėl to, kad jie, sakykime, kaip Nikolajus Palanderis, tradicinį bifšteksą galėjo pakeisti viena ar dviem antrojo laipsnio lygtimis. Kai dėl jūreivių ir bušmėno, tai visi jie kentė alkį taip pat, kaip ir garbusis seras Džonas. Beje, seko net ir menkutis maisto produktų rezervas. Dar viena diena – ir visos atsargos baigsis, o jeigu foreloperio ekspedicija užtruks kelionėje, tvirtovės įgula neišvengiamai atsidurs beviltiškoje padėtyje.

Naktį iš sausio dvidešimt septintosios į dvidešimt aštuntąją astronomai praleido stebėdami. Ypač jiems padėjo tamsa, ramybė ir skaidrus oras. Tačiau horizontas skendo tirštoje tamsoje. Jokios švieselės. Matvejus Struksas ir pulkininkas Everestas pasikeisdami atkakliai ir atidžiai žvalgėsi pro žiūroną. Vis dėlto praėjo tik minimalus laikas, kuris buvo skirtas Michailo Corno ir Viljamo Emerio ekspedicijai. Taigi apsuptieji turėjo apsišarvuoti kantrybe ir laukti.

Sausio dvidešimt aštuntąją mažoji Skorcefo įgula suvalgė paskutinį mėsos ir džiūvėsių kąsnį. Tačiau drąsiųjų mokslininkų širdyse viltis neužgeso, – net jeigu jiems teks valgyti žolę, nutarė nepalikti šios vietos, kol neužbaigs darbo.

Atėjo naktis. Vėl astronomai palinko prie žiūrono. Kartą ar du jiems pasivaideno, kad jau mato žibinto šviesą, bet netrukus turėjo pripažinti, kad tai kokia nors žvaigždė miglotame horizonte.

Vasario pirmąją baigėsi paskutiniai maisto likučiai. Tikriausiai dėl to, kad pastarosiomis dienomis priprato mažai valgyti, ekspedicijos nariai lengviau pakėlė ir visišką maisto stoką, negu patys galvojo, bet jeigu Apvaizda nepadės, rytdiena žada sunkų išmėginimą. (*Apvaizda – krikščionių tikėjimu, nuolatinė Dievo globa, šitaip vadinama ir Aukščiausioji Būtybė, valdanti visus*

pasaulio įvykius.)

Ir Apvaizda jų neapleido. Vasario antrąją seras Džonas ir Mokumas, kamuojami alkio, klaidžiojo ir beprasmiškai žvalgėsi po Skorcefo viršūnę. Baisus alkis gniaužė jų skrandžius. Ar kurią dieną jie nepuls valgyti žolės, kurią dabar trypia silpnomis kojomis, kaip apie tai kalbėjo pulkininkas Everestas?!

– Štai jeigu mes turėtume atrajojančių gyvūnų skrandžius! – pakartojo vargšas seras Džonas. – Kaip sočiai mus pamaitintų ši ganykla! O čia nei vieno žvėrelio, nei jokio paukštelio!

Tai sakydamas seras Džonas nukreipė akis į didžiulį ežerą, kuris plytėjo po jų kojomis. Ten „Karalienės ir Caro" jūreiviai mėgino sugauti kokią nors žuvį, bet veltui; o vandens paukščiai, būriais skraidantys virš jo ramaus paviršiaus, nieko neprisileido arčiau.

Tuo metu seras Džonas ir jo palydovas, kurie vaikščiodami pasijuto jau gana pavargę, atsigulė ant žolės prie penkių ar šešių pėdų aukščio kalvelės. Sunkus snaudulys, tiksliau – alpulys, užtemdė jų sąmonę, akys nevalingai užsimerkė. Palengva vyrai grimzdo į kažkokį stingulį. Juos kamavo keistas tuštumos jausmas. O stingulys galėjo kuriam laikui nuslopinti alkio kančias, todėl juodu nesipriešino. Kiek laiko tęsėsi ši jų būklė, nei bušmėnas, nei seras Džonas negalėjo pasakyti, bet po valandos seras Džonas pajuto, kad jį pažadino kažkokie nemalonūs dilgčiojimai. Jis pasipurtė, pamėgino vėl užsnūsti, tačiau dilgčiojimai nesiliovė, todėl netekęs kantrybės atsimerkė.

Jo drabužiais bėgiojo pulkai baltųjų skruzdėlių. Gausybė jų baltavo ir ant veido bei rankų. Vabzdžių antplūdis privertė anglą pašokti, tarsi jo viduje būtų atsipalaidavusi spyruoklė. Nuo šio staigaus šuoliuko prabudo ir šalia gulėjęs bušmėnas. Mokumą irgi buvo aplipusios baltosios skruzdėlės. Bet, didžiausiai sero Džono nuostabai, Mokumas, užuot ėmęsis purtytis vabzdžius, braukė juos saujomis, kišo į burną ir godžiai valgė.

– Tfiu! Kaip bjauru, Mokumai! – iškošė pro dantis pasišlykštėjęs seras Džonas.

– Valgykite! Valgykite! Darykite kaip aš! – atsakė medžiotojas nesiliaudamas žiaumoti. – Valgykite! Tai bušmėnų ryžiai!

Mokumas iš tikrųjų pavadino vabzdžius taip, kaip juos vadina čiabuviai. Bušmėnai mielai valgo šias skruzdėles, jų esama dviejų rūšių – baltųjų ir juodųjų. Baltosios skruzdėlės, bušmėnų nuomone, skanesnis patiekalas, kuris, tiesa, turi vieną trūkumą – jų reikia suvalgyti labai daug. Todėl afrikiečiai paprastai baltąsias skruzdėles maišo su mimozos sultimis. Tačiau mimozos Skorcefo viršūnėje neaugo, ir Mokumas tenkinosi tuo, kad kirto „natūralaus pavidalo" savo ryžius.

Seras Džonas, verčiamas alkio, kuris žiūrint į kramtantį bušmėną dar sustiprėjo, nugalėjęs pasišlykštėjimą, nutarė pasekti jo pavyzdžiu. Skruzdžių milijardai lindo iš milžiniško skruzdėlyno, kuris iš tikrųjų ir buvo toji kalvelė, prie kurios prigulė abu miegaliai. Seras Džonas pasisėmė jų pilnas rieškučias ir prisikišo prie lūpų. Iš tikrųjų ši masė anglui patiko. Jis pajuto, kad skruzdėlės turi labai malonų rūgštelėjusį skonį, be to, skrandžio skausmas palengva rimo.

Tuo tarpu Mokumas nepamiršo ir savo nelaimės draugų. Jis nubėgo į tvirtovę ir atsivedė visą įgulą. Jūreiviai nė kiek neabejodami puolė kirsti keistąjį patiekalą. Galbūt tik Matvejus Struksas ir Palanderis dar kelias akimirkas dvejojo, tačiau sero Džono Murėjaus pavyzdys juos paveikė, ir vargšai mokslininkai, pusiau gyvi iš alkio, šiaip ne taip pergudravo savo skrandžius ir sudorojo milžinišką kiekį baltųjų skruzdėlių. Ir čia atsitiko tai, ko niekas nesitikėjo.

Norėdamas sudaryti skaniųjų vabzdžių atsargas, Mokumas pasiūlė idėją išardyti milžiniško skruzdėlyno vieną šoną; skruzdėlynas sudarė kūginės formos kalvelę su keliais mažesniais kūgeliais šonuose, išsidėsčiusiais apie pagrindinį. Pasiėmęs kirvį, medžiotojas kelis sykius smogė į didįjį statinį, kai ūmai keistas garsas patraukė jo dėmesį. Atrodė, jog skruzdėlyno viduje kažkas urzgia. Bušmėnas nutraukė savo darbą ir įsiklausė. Jo kompanionai spoksojo netardami nė žodžio. Mokumas vėl kelis kartus trenkė

kirviu. Dabar jau aiškiai pasigirdo garsus urzgimas.

Bušmėnas tylėdamas ėmė trinti rankas, jo akys sublizgėjo. Kirvis vėl pakilo ir skruzdėlyno šone prakirto plačią beveik pėdos pločio skylę. Iš visų jos šonų pasipylė skruzdėlės, tačiau medžiotojas nekreipė dėmesio, palikęs jas rinkti jūreiviams.

Staiga toje angoje pasirodė keistas padaras. Tai buvo keturkojis gyvūnas ilgu snukiu, maža burna su išlindusiu iš jos liežuviu, stačiomis ausimis, ilga smaila uodega. Pilkas su rausvais atspalviais kailis dengė jo šiek tiek plokščią kūną, o trumpos letenos atrodė gana grėsmingos dėl didžiulių nagų.

Pakako trumpo smūgio kirviu per snukį, kad kristų nematytasis gyvūnas.

– Štai jūsų kepsnys, ponai, – tarė bušmėnas. – Ilgokai turėjome jo laukti, tačiau dėl to jis nepasidarė mažiau skanus! Užkursime laužą, paimsime šautuvų durtuvus vietoj iešmų ir papietausime taip, kaip dar niekada nevalgėme!

Bušmėnas ne per daug perdėjo. Gyvūnas, kurį jis greitai ir mitriai išdarinėjo, buvo skruzdėda orikteropas, didžiosios skruzdėdos, kurią olandai taip pat vadina ir „žemės kiaule", atmaina. Ji labai dažnai sutinkama Pietų Afrikoje, kur skruzdėlynai neturi didesnio ir piktesnio priešo. *Mirmekofagas* sunaikina daugybę šių vabzdžių, o kai negali prasiskverbti į jų siauras galerijas, juos iš ten išlaižo, įkišęs savo lankstų ir lipnų liežuvį; įtraukia jį į burną aplipusį skruzdėlėmis. (*Mirmekofagas – skruzdėda, žinduolis, gyvenantis atogrąžų miškuose ir savanose.*)

Mėsa netrukus baigė kepti. Tiesa, gal šiek tiek buvo galima ją ilgiau pakepinti, tačiau išalkę vyrai buvo be galo nekantrūs! Pusę gyvūno sukirto iš karto; jo mėsą, kietą ir gaivinančią, valgytojai pavadino puikia, nors ji šiek tiek ir trenkė skruzdžių rūgštimi. Koks valgis! Kiek energijos ir vilčių jis suteikė narsiesiems europiečiams!

O juk dabar labai reikėjo, kad jų širdis sušildytų viltis, nes ir kitą naktį tamsioje Valkirijos viršūnėje taip ir nepasirodė jokia šviesa.

Dvidešimt pirmasis skyrius

Fiat lux!
(*Tebūnie šviesa!*)

Foreloperis ir jo mažas būrys iš tvirtovės išėjo jau prieš devynias dienas. Kokios kliūtys sulaikė juos kelionėje? Kokie žmonės ar žvėrys užstojo jiems kelią? Kas galėjo ištikti Michailą Corną ir Viljamą Emerį? Ar tik nedingo jie visiems laikams nežinomoje tolybėje?

Nesunku suprasti nerimą, nuogąstavimus ir tą nuotaikų nuo vilčių iki visiško netikėjimo kaitą, kurią jautė astronomai, apgulti Skorcefo tvirtovėje. Jų bičiuliai, jų kolegos jau išėjo prieš devynias dienas! O juk po šešių, daugiausia po septynių dienų jie turėjo pasiekti tikslą! Jeigu prabėgus devynioms dienoms po jų išvykimo dar nepasirodė žibinto šviesa Valkirijos viršūnėje, vadinasi, jie žuvo arba pateko į klajoklių nelaisvę!

Tokios tai buvo liūdnos mintys ir gedulingos spėlionės, kvaršinusios pulkininko Everesto ir jo kolegų protus. Be galo nekantriai jie laukdavo, kol saulė pasislėps už horizonto, kad galėtų pradėti naktinius stebėjimus! Kaip uoliai jie stebėdavo! Visos jų viltys dabar susikoncentravo tame žiūrono okuliare, kuris turėjo pagauti tolimą švieselę! Visas jų gyvenimas dabar priklausė nuo šio mažo objektyvo! Visą vasario trečiąją, slankiodami palei Skorcefo skardžius, pasikeisdami tik reikalingiausiais žodžiais, slegiami vienintelės minties, jie kentėjo taip, kaip dar niekada! Ne, nei svilinantis dykumos karštis, nei sunkus dienos žygis po plieskian-

čiais atogrąžų saulės spinduliais, nei troškulio kamavimas taip neslėgė jų!

Tą dieną jie suvalgė paskutinius skruzdėdos kąsnelius, todėl visa tvirtovės įgula vėl ėmė maitintis skruzdėlėmis.

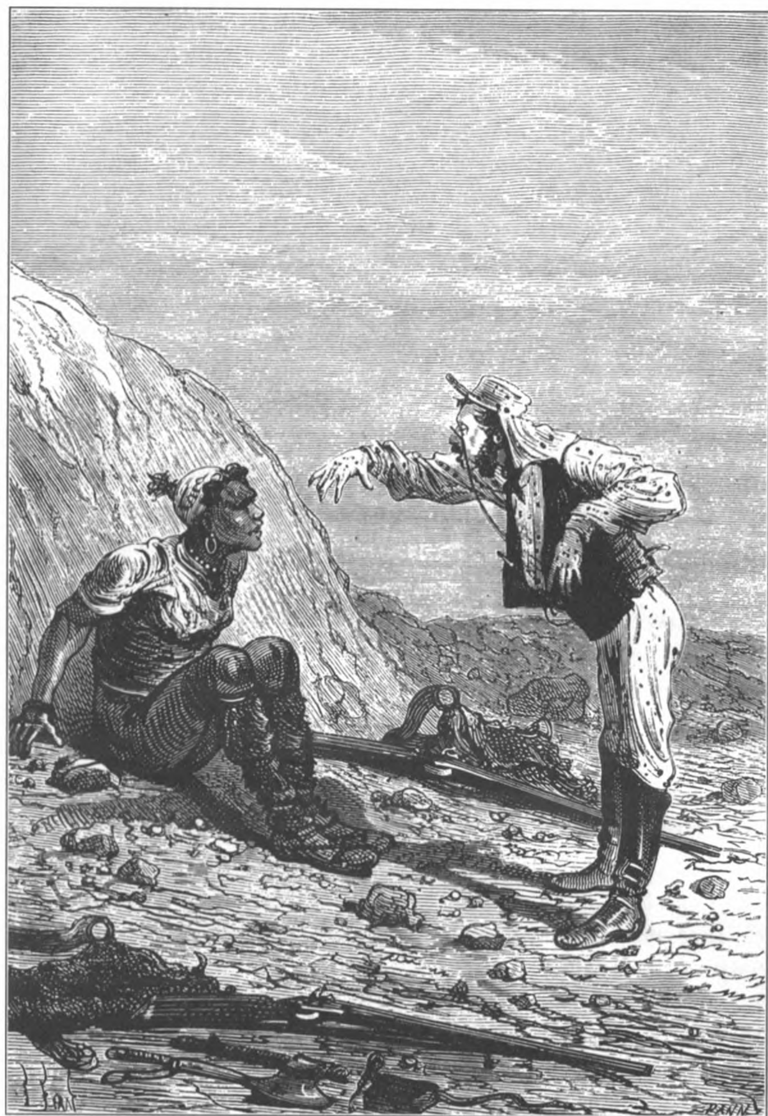
Atslinko naktis – be mėnulio, tyki ir giedra, – taigi labai palanki stebėjimams. Tačiau jokia šviesa nepasirodė aštrioje Valkirijos viršūnėje. Iki pat pirmųjų saulės spindulių pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas, keisdami vienas kitą, stebėjo horizontą, nė akimirkai nenuleisdami akių. Bet nieko, visiškai nieko jame nepasirodė; netrukus saulės šviesa privertė nutraukti stebėjimus!

Tuo tarpu makololai, regis, nutarė laukti, kada badas privers pasiduoti apgultuosius. Ką gi, jie turėjo rimtą pagrindą. Vasario ketvirtąją alkis vėl ėmė kamuoti Skorcefo belaisvius; nelaimingieji europiečiai, kad kaip nors sumažintų šias kančias, kramtė svogūnines šaknis tų pačių kardelių, kurie augo kalno šlaituose tarp uolų.

Belaisviai? Žinoma, ne. Pulkininkas Everestas ir jo kolegos nesijautė tokie esą! Savaeigė barka kaip ir anksčiau stovėjo mažoje įlankoje, taigi galėjo juos Ngamio vandenimis nugabenti į derlingas vietas, kur netrūko nei medžioklės laimikio, nei vaisių, nei daržovių!

Kelis sykius mokslininkai svarstė, ar neverta pasiųsti bušmėną į šiaurinę pakrantę, kad ten ką nors sumedžiotų. Bet tai reiškė, kad bus rizikuojama barka, vadinasi, ir išsigelbėjimu, jeigu makololai pultų laivą. Todėl šį pasiūlymą ne sykį atmetė. Visi turėjo arba kartu išeiti, arba kartu pasilikti. Bet kaip žinia, kol nebaigtos geodezinės operacijos, mokslininkai net galvoti nenorėjo, kad pasitrauks nuo Skorcefo kalno. Reikėjo laukti, kol nebeliks jokių šansų. Svarbiausia dabar – kantrybė. O jos apgultieji tikrai nestokojo!

– Kai Arago, Bio ir Rodrigesas, – tą dieną pulkininkas Everestas pasakė susispietusiems aplink jį bičiuliams, – nutarė nutiesti dienovidinį nuo Diunkerko iki Ivico salos, jie pateko į situ-

aciją, beveik tokią pat kaip mūsų. Jie norėjo salą susieti su Ispanijos pakrante trikampiu, kurio kraštinės buvo ilgesnės negu šimtas dvidešimt mylių. Astronomas Rodrigesas turėjo įsikurti minėtos salos kalnuose ir ten uždegti lempas, o tuo metu prancūzai mokslininkai gyveno palapinėje už šimto mylių Las Palmo dykumoje. Šešiasdešimt naktų Arago ir Bio laukė žibinto šviesos, kurios kryptį turėjo nustatyti. Prislėgti ir nusivylę jie jau norėjo atsisakyti stebėjimų, kai šešiasdešimt pirmąją naktį šviečiantis taškas, kurio nejudrumas leido jo nesumaišyti su kokia nors šešto ryškio žvaigžde, atsirado jų žiūrono regėjimo lauke. Šešiasdešimt viena laukimo naktis! Ką gi, ponai, nejaugi anglai ir rusai nepajėgs padaryti to, ką dėl aukščiausių mokslo interesų padarė prancūzų astronomai?

Pritariantis „valio" nuskambėjo vietoj bendro pritarimo. Beje, mokslininkai galėjo priminti pulkininkui Everestui, kad nei Bio, nei Arago, šitaip ilgai laukdami Las Palmo dykumoje, nekentėjo tokių bado kančių.

Dieną makololų stovykloje Skorcefo papėdėje prasidėjo didelis judėjimas. Čiabuviai siuvo pirmyn ir atgal, o tai negalėjo nesukelti nerimo bušmėnui. Ar tik nesirengia šiąnakt čiabuviai pamėginti vėl šturmuoti kalną, o gal tiesiog sumanė perkelti kitur savo stovyklą? Kurį laiką atidžiai juos stebėjęs, Mokumas sugebėjo įžvelgti jų elgesyje karingus ketinimus. Makololai ruošė ginklus mūšiui, moterys ir vaikai, palikę stovyklą ir vadovaujami kelių vedlių, patraukė į rytus, arčiau prie Ngamio kranto. Taigi aiškėjo, kad apgulėjai panoro paskutinį sykį pamėginti užimti tvirtovę, prieš pasitraukdami į Maketo, jų svarbiausios gyvenvietės, pusę.

Bušmėnas papasakojo europiečiams tai, ką matė. Pulkininkas Everestas nurodė naktį dar akyliau saugoti tvirtovę ir paruošti kovai visus ginklus. Puolėjų galėjo būti labai daug – juk niekas jiems netrukdė ištisomis šimtinėmis pulti Skorcefo šlaitų. Tvirtovės siena, keliose vietose visiškai išgriauta, galėjo duoti rimtą šansą prasiveržti kuriai nors čiabuvių grupei. Todėl vienas jūrei-

vis – „Karalienės ir Caro" įgulos mechanikas – gavo nurodymą įkaitinti barkos katilą ir sukaupti garų tam atvejui, jeigu neišvengiamai tektų trauktis. Šį įsakymą jūreivis turėjo įvykdyti tik po saulės laidos, kad čiabuviai nepastebėtų ežere laivo.

Vakarienei mūsų veikėjai pasitiekė baltųjų skruzdėlių ir kardelių šaknų. Tikrai menkas maistas žmonėms, kurie, galimas daiktas, turės grumtis! Bet jie neprarado ryžto ir be baimės laukė lemtingos valandos.

Šeštą valandą vakaro, kai žemę staiga, kaip tai būna atogrąžose, apgaubė tamsa, mechanikas nuožulniuoju šlaitu nusileido prie laivo ir pradėjo tvarkyti pakurą. Savaime suprantama, pulkininkas Everestas numatė, kad įgula trauksis tik pačiu blogiausiu atveju, tačiau vien mintis, jog reikės palikti stebėjimo postą, ypač naktį, jį purtyte purtė, nes bet kurią akimirką Valkirijos viršūnėje galėjo pasirodyti Viljamo Emerio ir Michailo Corno užžiebtas žibintas.

Pulkininkas Everestas išstatė jūreivius prie tvirtovės sienos ir įsakė bet kuria kaina ginti išgriautąsias jos vietas. Mitraljezė, užtaisyta ir aprūpinta dideliu kiekiu patronų, iškišo pro ambrazūrą savo grėsmingus vamzdžius.

Laukė kelias valandas. Pulkininkas Everestas ir rusų astronomas, stovėdami siaurame bokšte, nuolatos sekė Valkirijos viršūnę, į kurią stūksojo nukreiptas žiūronas. Horizontas buvo gana tamsus, o tuo laiku zenite jau sužibo įstabūs pietų dangaus žvaigždynai. Nė menkiausias vėjo gūsis nepajudino medžių lapų. Ši gili gamtos tyla atrodė keistai didinga.

Tuo metu bušmėnas, stovėdamas ant atsikišusios uolos, klausėsi iš lygumos sklindančių garsų. Palengva tie garsai vis stiprėjo. Mokumas neapsiriko: makololai rengėsi paskutiniam Skorcefo šturmui.

Iki dešimtos valandos čiabuviai nekilo iš vietos. Jie užgesino visus laužus, ir stovykla nugrimzdo į tamsą. Netikėtai bušmėnas išvydo šešėlius, kopiančius į kalno šlaitą. Puolantieji jau buvo per šimtą žingsnių nuo plokštumos, ant kurios stūksojo tvirtovė.

– Pavojus! Pavojus! – riktelėjo Mokumas.

Mažoji įgula nedelsdama iššoko į lauką ir pradėjo tankiai šaudyti į puolančiuosius. Makololai atsakė karingais šūksniais ir, nepaisydami nenutrūkstamo šautuvų poškėjimo, vis slinko pirmyn. Šautuvų blyksnių šviesoje galėjai regėti čiabuvius, kopiančius tokia tiršta mase, jog bet koks priešinimasis atrodė beprasmis. Tačiau kulkos, kurių nė viena nenuėjo veltui, šioje masėje darė gana plačias spragas. Makololai krito kekėmis, risdamiesi vienas paskui kitą atgal į kalno papėdę. Per trumpas pertraukėles tarp šūvių apgultieji galėjo girdėti sužeistųjų dejones. Bet jie jau į tai nebekreipė dėmesio. Makololai kaip ir pirma ropštėsi glaudžiomis eilėmis, nepaleisdami nė vienos strėlės (nenorėdami tam gaišti laiko), bet trokšdami bet kuria kaina pasiekti Skorcefo viršūnę.

Pulkininkas vadovavo mūšiui. Jo kolegos, ginkluoti kaip ir jis, narsiai kovėsi, neišskiriant ir Palanderio, kuris tikriausiai pirmą sykį laikė rankose šautuvą. Seras Džonas tai nuo vienos, tai nuo kitos uolos šaudė ir klūpodamas, ir gulėdamas, jis darė tiesiog stebuklus, o jo karabinas, įkaitęs nuo tankaus šaudymo, jau degino rankas. Kai dėl bušmėno, tai šiame kruviname mūšyje jis virto kantriu, narsiu, pasitikinčiu medžiotoju, koks iš esmės ir buvo.

Tačiau nei nuostabus apgultųjų atkaklumas, nei taiklūs jų šūviai – niekas negalėjo sulaikyti veržlaus srauto, kuris ritosi jų link. Vieną nušautą čiabuvį tuoj keitė dvidešimt kitų, taigi jų buvo pernelyg daug dvylikai europiečių! Po pusvalandžio kovos pulkininkas Everestas suprato, jog ilgiau nebeatsilaikys.

Iš tikrųjų ne tik ant pietinio Skorcefo šlaito, bet ir ant kitų šlaitų puolančiųjų banga vis didėjo ir stiprėjo. Vienų kūnai tiesė kelią kitiems. Kai kurie čiabuviai tempė lavonus, dengdamiesi jais tarsi skydais. Visa tai, aidint trumpiems ir retiems šūviams, atrodė baisu ir grėsminga. Lyg laukiniai žvėrys puolė čiabuviai plėšikai, ištroškę kraujo; ne, jie buvo baisesni už laukinius Afrikos faunos atstovus! Jie tikrai prilygo tigrams, kurių kaip tik ir trūksta šiam žemynui!

Pusę vienuolikos pirmieji čiabuviai jau pasiekė Skorcefo vir-

šūnės plokštumą. Apgultieji negalėjo grumtis su jais durtuvais, tai yra sąlygomis, kai nieko nebegalėjo padėti šautuvai. Taigi europiečiai skubiai turėjo slėptis už tvirtovės sienos. Laimei, nė vienas apgultasis nebuvo sužeistas ar nukautas, nes makololai dar nepaleido nė vienos strėlės.

– Visiems atsitraukti! – riktelėjo pulkininkas stipriu balsu, nustelbusiu mūšio triukšmą.

Dar po sykį iššovę, apgultieji, sekdami paskui savo viršininką, pasislėpė už tvirtovės sienos.

Šį europiečių atsitraukimą čiabuviai sutiko džiugiais riksmais. Jie tuoj pat susirinko priešais centrinę pralaužą, ketindami čia įsiveržti.

Bet staiga pasigirdo siaubingas griaudėjimas, kažkoks kraupus traškėjimas, koks sklinda vykstant elektros iškrovai atmosferoje. Tai prabilo mitraljezė, kurią valdė seras Džonas. Jos dvidešimt penki pusračiu įtaisyti vamzdžiai ėmė laistyti švinu didesnį negu šimto pėdų sektorių kalno plokštumoje, kurioje jau grupavosi puolikai. Be pertrūkio automatinio mechanizmo paduodamos kulkos krito ant puolančiųjų lyg kruša. Aidint mitraljezės šūviams, iš pradžių čiabuviai ėmė garsiai klykti, bet netrukus nutilo; po akimirkos pakilo strėlių debesys, kurie nepadarė ir negalėjo padaryti žalos apgultiesiems.

– Ji visai šauni, ta jūsų mažytė! – santūriai tarė bušmėnas, priėjęs prie sero Džono. – Kada liausitės drebinti orą?

Bet mitraljezė jau tylėjo. Makololai, stengdamiesi pasislėpti nuo kulkų krušos, dingo. Jie susigrūdo tvirtovės flanguose, palikę aikštę ištisai nuklotą savo gentainių kūnais.

Ką gi šios trumpos pertraukėlės metu veikė pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas? Juodu grįžo į savo stebėjimo postą bokšte ir ten, priglaudę akis prie kampamačio vamzdžio, žvelgė į tamsoje skendinčią Valkirijos viršūnę. Nei riksmai, nei pavojus negalėjo jų sujaudinti. Ramia širdimi, aiškiu žvilgsniu, nuostabiai susitvardę, juodu žiūrėjo, juodu stebėjo taip rūpestingai, tarsi dabar sėdėtų po observatorijos kupolu; kai makololų staugi-

mas jiems pranešė, jog kautynės atsinaujino, mokslininkai susitarė paeiliui budėti prie brangaus instrumento; tada pulkininkas Everestas grįžo į ugnies liniją.

Iš tikrųjų kova atsinaujino. Jau nebepakako mitraljezės atmušti priešui, nes makololų minios pasirodė prie visų sienos spragų ir staugė širdis stingdančiais balsais. Apie pusvalandį kovėsi europiečiai prie sienos pralaužų. Naudodamiesi šaunamųjų ginklų pranašumu, jie atsipirko tik keliais įdrėskimais, padarytais strėlių antgalių. Ir vienos, ir kitos pusės įniršis nesumažėjo, užtat didėjo pyktis, kai priešai susidūrė akis į akį.

Tada, apie pusę dvyliktos, pačiame kovos įkarštyje, pokšint šūviams ir aidint riksmams, šalia pulkininko Everesto pasirodė Matvejus Struksas. Jo žvilgsnis tuo pat metu buvo ir švytintis, ir sutrikęs. Viena strėlė ką tik įsmigo jam į skrybėlę ir dar virpėjo.

– Žibintas! Žibintas! – kartojo jis.

– Nejaugi? – suriko pulkininkas Everestas, atitraukdamas šautuvo spyną.

– Taip! Žibintas!

– Ar jūs jį matėte?

Išklausęs šiuos žodžius, pulkininkas paskutinį sykį užtaisė karabiną, pergalingai sušuko „valio"! ir puolė į bokštą, lydimas savo bebaimio kolegos.

Bokšte pulkininkas pasilenkė prie žiūrono ir, sulaikęs kvapą, įsižiūrėjo. O, šią akimirką prieš jo akis praslinko visas gyvenimas! Taip! Žibintas stovėjo vietoje, blykčiodamas objektyvo skalės tinklelyje! Taip! Valkirijos viršūnėje degė šviesa! Taip! Pagaliau paskutinysis trikampis rado savo atramos tašką!

Iš tiesų puikų reginį sudarė du mokslininkai, vykdantys stebėjimus pačiame kovos įkarštyje. Čiabuviai, kurių čia susirinko pernelyg daug, jau lipo ant sienos. Seras Džonas ir bušmėnas kovėsi su jais dėl kiekvienos žemės pėdos. Į europiečių kulkas atsakė makololų strėlės, į iečių smūgius – kirvių smūgiai. Tačiau vienas paskui kitą pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas, lenkdamiesi prie instrumento, be paliovos darė matavimus! Nikolajus

Palanderis savo rejestre vis įrašinėjo stebėjimų rezultatus. Ne sykį virš mokslininkų galvų prazvimbė strėlės, tačiau juodu vis vizavo žibintą Valkirijos viršūnėje, o paskui su lupa tikslino vernjero parodymus; nenuilsdami tikrino vienas kito gautus rezultatus!

– Dar vienas išmatavimas, – kalbėjo Matvejus Struksas, suktelėdamas žiūroną per padalytą laipsniais limbą. *(Limbas – kampų matavimo prietaiso metalinis žiedas su centrinio kampo padalomis, pagal kurias atskaitomi matuojami kampai.*)

Pagaliau čiabuvio mestas didelis akmuo išmušė Palanderiui iš rankų rejestrą ir, apvertęs kampamatį, sudaužė jį.

Bet matavimai jau buvo baigti! Žibinto kryptį mokslininkai apskaičiavo tūkstantųjų sekundės dalių tikslumu!

Dabar reikėjo tik bėgti, kad išgelbėtų šio puikaus ir didvyriško darbo rezultatus. Čiabuviai jau prasibrovė į kazematą ir bet kurią akimirką galėjo pasirodyti bokšte. Pasičiupę savo karabinus, pulkininkas Everestas ir Struksas kartu su Palanderiu, susiradusiu savo brangųjį rejestrą, iššoko pro vieną pralaužą. Jų bičiuliai – kai kurie jau buvo lengvai sužeisti – pasirengė pridengti atsitraukimą.

Bet tą akimirką, kai astronomai jau ėmė leistis šiauriniu Skorcefo šlaitu, Matvejus Struksas sušuko:

– O mūsų signalas!

Iš tikrųjų jie pamiršo atsakyti šviesos signalu dviems jauniesiems kolegoms, uždegusiems žibintą Valkirijos viršūnėje. Kad galutinai būtų baigta geodezinė operacija, Viljamas Emeris ir Michailas Cornas savo ruožtu turėjo nuvizuoti Skorcefo viršūnę; taigi dabar jie ten, viršūnėje, nekantriai laukė pasirodant ugnies signalo.

– Dar viena pastanga! – sušuko pulkininkas Everestas.

Ir tuo metu, kai jo bendražygiai nežmoniškomis pastangomis stabdė makololų gretas, jis grįžo į bokštą.

Bokštas buvo suręstas iš sausų rąstų. Pakako vienos kibirkšties, kad jis suliepsnotų. Pulkininkas padegė jį su titnagu. Rąstai bemat suliepsnojo, o pulkininkas, išpuolęs į lauką, pasivijo savo bičiulius.

Po kelių minučių, lydimi strėlių krušos ir šokančių žemyn nuo Skorcefo kalno čiabuvių, europiečiai nusileido skardžiu, stumdami prieš save mitraljezę, kurios nė už ką nenorėjo palikti. Paskutinį sykį atmušę makololų ataką šio ginklo ugnimi, jie vargais negalais pasiekė barką.

Mechanikas ją laikė paruoštą išplaukti. Europiečiai sušoko į barką, nukirto lyną, ir „Karalienė ir Caras" greitai nuplaukė pirmyn tamsiu ežero paviršiumi.

Kai barka pakankamai toli nuplaukė nuo kranto, jos keleiviai sužiuro į Skorcefo viršūnę. Apimtas ugnies, bokštas pleškėjo lyg deglas, taigi jo ryškią šviesą, žinia, puikiai matė esantieji Valkirijos viršūnėje.

Garsus anglų ir rusų „valio!" pasveikino šį gigantišką žibintą, kurio šviesa privertė toli atsitraukti nakties tamsą.

Viljamas Emeris ir Michailas Cornas negalėjo skųstis!

Atsakydami į jų žvaigždelę, astronomai parodė visą saulę.

Dvidešimt antrasis skyrius,

kuriame Nikolajus Palanderis netenka kantrybės

Kai išaušo rytas, barka priplaukė prie šiaurinio ežero kranto. Pulkininkas Everestas ir jo palydovai, esant reikalui pasirengę šaudyti, užtaisė savo karabinus, o „Karalienės ir Caro" laivas nuleido inkarą nedideliame užutėkyje tarp dviejų uolų.

Bušmėnas, seras Džonas Murėjus ir vienas jūreivis išlipo apžiūrėti vietovės. Niekur neišvydo nė vieno žmogaus. Nė menkiausio makololų pėdsako. Tačiau, dideliam išbadėjusių europiečių džiaugsmui, čia buvo daugiau negu reikia žvėrių ir paukščių. Aukštoje pievų žolėje ir giraičių tankumynuose ganėsi bandos antilopių. Be to, Ngamio pakrantėse veisėsi daugybė ančių šeimai priklausančių vandens paukščių. Medžiotojai grįžo su gausiu laimikiu. Anglų–rusų ekspedicija dabar jau galėjo pasistiprinti skania mėsa, kurios nebestokojo.

Tą vasario penktosios rytą, netoli nuo Ngamio ežero ant neplataus upelio kranto po aukštais gluosniais astronomai pasistatė stovyklą. Kaip tik šioje ežero šiaurinėje pakrantėje prie mažo užutėkio ir buvo susitarta susitikti su foreloperiu bei jo palydovais. Taigi mokslininkai turėjo kelias priverstinio poilsio dienas, kuo, žinia, net nemėgino skųstis – po tokios milžiniškos jėgų įtampos. Nikolajus Palanderis, ilgai nedelsdamas, griebėsi apskaičiuoti paskutinių trigonometrinių operacijų rezultatus. Mokumas ir seras Džonas labai džiaugėsi, galėdami kaip apsėstieji medžioti šiame žvėrių ir paukščių turtingame krašte, kuriame gausu vandens ir

puikios žemės; be abejonės, garbusis anglas mielai jį atiduotų Britanijos vyriausybei.

Po trijų dienų, vasario aštuntąją, šūviai pranešė, jog grįžo foreloperio būrelis. Viljamas Emeris ir Michailas Cornas, du jūreiviai ir bušmėnas parkeliavo sveiki ir gyvi. Parsigabeno ir sveiką teodolitą – vienintelį instrumentą, kurį dabar turėjo anglų–rusų komisija.

Sunku net aprašyti, kaip astronomai sutiko jaunuosius mokslininkus ir jų palydovus. Po pasisveikinimų jie buvo paprašyti papasakoti, kaip sekėsi keliauti į Valkirijos viršūnę. Štai ką išgirdo vyresnieji.

Dvi dienas jie klajojo po milžinišką mišką, kuris driekėsi priekalnėse. Neturėdami jokio orientyro, eidami pagal kompasą, rodžiusį gana apytiksliai, jie niekada nebūtų radę Valkirijos kalno, jeigu ne jų vedlio nuovokumas. Foreloperis visur ir visada pasirodė kaip protingas ir ištikimas žmogus. Kopti į kalną teko be galo sunkiai. Dėl to ir pavėlavo. Pagaliau jie sugebėjo pasiekti Valkirijos viršūnę. Elektrinį žibintą pastatė vasario ketvirtąją, todėl naktį iš ketvirtosios į penktąją jo šviesa, sustiprinta galingo reflektoriaus, pirmą kartą nušvito kalno viršūnėje. Taigi Skorcefo kalno stebėtojai ją išvydo beveik iš karto, kai tik ji nušvito. Kai Skorcefo viršūnėje suliepsnojo ugnis, jaunieji mokslininkai lengvai ją rado ir su teodolitu nustatė jos kryptį. Šitaip astronomai baigė matuoti trikampį, kurio viršūnė rėmėsi į Valkirijos kalną.

– O ar nustatėte šio kalno viršūnės platumą? – paklausė pulkininkas Everestas Viljamo Emerio.

– Ir labai tiksliai, pulkininke, nes sėkmingai stebėjome žvaigždes, – atsakė jaunasis astronomas.

– Taigi toji viršūnė yra?..

– Devyniolikos laipsnių trisdešimt septynių minučių trisdešimt penkių sveikų tris šimtai trisdešimt septynių tūkstantųjų sekundžių platumoje, tai yra trijų šimtų trisdešimt septynių tūkstantųjų sekundės tikslumu, – atsakė Viljamas Emeris.

– Ką gi, ponai, – vėl prabilo pulkininkas, – mes pasiekėme

savo tikslą. Išmatavome dienovidinio lanką daugiau kaip per aštuonis laipsnius su šešiasdešimt trimis trikampiais, o kai mūsų operacijų rezultatai bus apskaičiuoti, mes sužinosime tikslų laipsnio dydį, vadinasi, ir metro ilgį šioje žemės rutulio dalyje.

– Valio! Valio! – sušuko anglai ir rusai, pagauti vienodo įkarščio.

– Dabar, – pridūrė pulkininkas Everestas, – nusileidus žemyn Zambezės upe, mums lieka tik pasiekti Indijos vandenyną. Kaip jūs manote, pone Struksai?

– Teisingai, pulkininke, – atsakė Pulkovo astronomas, – bet manau, kad mūsų matavimus reikėtų matematiškai patikrinti. Todėl siūlau pratęsti į rytus trigonometrinį tinklą tol, kol nerasime tinkamos vietos, kur galėtume išmatuoti naująjį pagrindą tiesiog žemėje. Tiktai sulyginę bazės, gautos apskaičiavimų būdu, dydį su bazės, gautos fiziškai ją matuojant, dydžiu, mes sužinosime tikslumo laipsnį, kurio gali tikėtis mūsų geodezinės operacijos!

Matvejaus Strukso pasiūlymą kolegos priėmė be prieštaravimų. Žinia, niekas negalėjo paneigti tokio patikrinimo būtinybės, taigi visi nusprendė, jog kol mokslininkai nuties pagalbinių trikampių grandinę, kad patogioje vietoje pagaliau galėtų bazinėmis liniuotėmis išmatuoti bazę, savaeige barka pradės leistis Zambezės intakais. Paskui žemiau garsiųjų Viktorijos krioklių ji lauks astronomų. (*Viktorija – ežeras Rytų Afrikoje, pats didžiausias šiame žemyne. Turi daug salų. Į jį įteka Kareros upė, išteka Nilas.*)

Vasario dešimtąją saulei tekant mažasis būrys, vadovaujamas bušmėno, patraukė į kelionę. Vakarinėje pusėje mokslininkai parinko orientyrus, išmatavo kampus ir vylėsi, jog šiame rajone, patogiame statyti vizyrus, jie nesunkiai nuties pagalbinį trikampių tinklą. Bušmėnas labai vikriai sugavo *kvagu* – laukinio arklio giminaitį, pasipuošusį rudais ir baltais karčiais, rausva bei dryžuota lyg zebro nugara, vargais negalais jį šiek tiek prijaukino ir pavertė nešuliniu gyvuliu, kad nereikėtų ant savo pečių tempti šiokį tokį karavano turtą, teodolitą, liniuotes ir padėklus, skirtus išmatuoti bazei, kuriuos pasisekė apsaugoti nuo čiabuvių kartu su barka.

Keliautojai žygiavo gana spėriai – darbas per daug jų nesulaikė. Papildomiems nedideliems trikampiams šioje kalvotoje vietovėje jie lengvai rado atramos taškus. Europiečiai slėpėsi nuo saulės po aukštai kylančiais virš žemės medžiais, o temperatūra buvo, galima sakyti, pakenčiama – iš upelių ir ežerėlių aukštai į orą kilo garai, švelninę saulės spindulių poveikį. Dar daugiau, medžioklė sočiai maitino sumažėjusį karavaną. Apie makololus nebuvo net ko kalbėti. Tikriausiai plėšikiškos jų gaujos klajojo gerokai piečiau nuo Ngamio.

Per dvidešimt vieną dieną – nuo vasario dešimtosios iki kovo pirmosios – neįvyko nieko tokio, ką vertėtų prisiminti. Pirmiausia mokslininkai ieškojo vietos, tinkamos nutiesti bazei, bet tokios šiuose kraštuose kol kas neaptiko. Šiai operacijai reikėjo gana plataus lauko, turinčio lygų kelių mylių paviršių, o dabar kaip tik žemės nelygumai – aukštumos, labai patogios statyti vizavimo gairėms, – trukdė tiesiogiai matuoti bazę. Taigi būrys visą laiką traukė į šiaurės rytus, kartais žygiuodamas palei dešinįjį Šobės upės krantą. Tai buvo bene didžiausias aukštutinės Zambezės intakas, kad apeitų Maketą – svarbiausią makololų gyvenvietę.

Pulkininkas Everestas ir jo kolegos jau keliavo per palyginti apgyvendintą vietovę ir artėjo prie tų Zambezės kaimų, kuriuos anksčiau buvo aplankęs daktaras Livingstonas. Taigi jie manė, ir ne be pagrindo, kad sunkiausioji užduoties dalis jau įvykdyta. Galėtume pritarti, kad jie neapsiriko, jeigu ne vienas atsitikimas, kuris vos nepražudė viso jų triūso rezultatų. Šio nuotykio herojumi (arba kaip jis pats galvojo – auka) tapo Nikolajus Palanderis.

Visi žinojo, kad bebaimis, bet entuziastingas matematikas, besidomintis tik savo skaičiais, kartais ilgam atsilikdavo nuo savo kolegų. Lygumoje šis jo įprotis nekėlė didelio pavojaus: jo pėdsakus bičiuliai gana greitai aptikdavo. Tačiau miškingoje vietovėje Palanderio išsiblaškymas galėjo sukelti gana rimtų padarinių. Todėl Matvejus Struksas ir bušmėnas jam tūkstančius sykių patarinėjo, kaip laikytis būryje. Nikolajus Palanderis prižadėdavo nenuklysti, beje, kas sykį labai nusistebėdamas dėl šitokio per-

dėto atsargumo: garbusis vyriškis visiškai nenumanė esąs toks išsiblaškėlis!

Taigi kaip tik tą dieną, kovo pirmąją, Matvejus Struksas ir bušmėnas jau kelias valandas nebematė Nikolajaus Palanderio. Būrys žygiavo per brūzgynus, kuriuos sudarė tankiai augantys žemi ir vešlūs medžiai, labai trukdę ką nors įžvelgti net už kelių žingsnių. Kaip niekada visi privalėjo keliauti kompaktiška grupe, nes būtų pašėlusiai sunku rasti žmogaus, paklydusio šiame miške, pėdsakus. Bet Nikolajus Palanderis, nieko nematydamas ir nejausdamas, su pieštuku vienoje rankoje, o rejestru – kitoje kulniavo kairiame būrio sparne ir greitai dingo. Ką čia bekalbėti apie Matvejaus Strukso ir jo kolegų nerimą, kai apie ketvirtą valandą vakaro jie pasigedo Nikolajaus Palanderio! Jie dar nepamiršo atsitikimo su krokodilais, bet išsiblaškėlis matematikas tikriausiai buvo vienintelis žmogus, kuriam jis išdilo iš atminties!

Taigi būrį apėmė jaudulys ir baimė, todėl nebebuvo kalbos apie tolesnį žygį, bent jau tol, kol nepasirodys Nikolajus Palanderis. Visi ėmė garsiai šūkauti. Veltui. Bušmėnas su jūreiviais išvyko jo ieškoti; ketvirčio mylios spinduliu išlandžiojo visus krūmus, išvaikščiojo mišką, išbraidžiojo aukštą žolę, šaudė iš šautuvų! Nieko. Nikolajus Palanderis neatsiliepė.

Visuotinis nerimas vis stiprėjo; reikia pasakyti, kad Matvejus Struksas, be savaime suprantamo nerimo, ėmė jausti didžiulį susierzinimą dėl šio savo nevykėlio kolegos. Tai jau antras toks atsitikimas, kai Nikolajus Palanderis pridaro rūpesčių; iš tikrųjų, jeigu pulkininkas Everestas imtų priekaištauti, tai jis, Matvejus Struksas, žinia, neturėtų net kaip pasiteisinti. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, nebebuvo kitos išeities, kaip apsistoti miške ir pradėti kruopštesnes paieškas, kad pagaliau rastų matematiką.

Pulkininkas ir jo palydovai įsitaisė šalia gana didelės laukymės, kai staiga riksmai – absoliučiai nežmogiški riksmai – pasigirdo už kelių šimtų žingsnių kairėje. Ir beveik tuoj pat pasirodė Nikolajus Palanderis. Jis skuodė kiek įkabindamas. Mokslininkas buvo be skrybėlės, suveltais plaukais, pusiau be drabužių,

kurių skiautės plaikstėsi tik apie šlaunis.

Nelaimėlis atlėkė tiesiai prie bičiulių, kurie apibėrė jį klausimais. Tačiau varguolio akys buvo iššokusios ant kaktos, vyzdžiai išplėsti, nosiaryklę spaudė spazmai, žmogėnas tankiai ir trūkčiojamai švokštė, nepajėgė kalbėti. Kažką mėgino atsakyti, tačiau žodžiai strigo jo burnoje.

Kas gi atsitiko? Kodėl jis šitaip sutrikęs, kodėl toks išsigandęs, iš kur ta baimė, kurią tiesiog nežmoniškai demonstravo Nikolajus Palanderis? Liko tik spėlioti.

Pagaliau iš Palanderio gerklės išsiveržė bemaž nesuvokiami žodžiai:

– Rejestrai! Rejestrai!

Išgirdę šiuos žodžius, astronomai krūptelėjo. Jie viską suprato! Rejestrai, abu rejestrai, kuriuose buvo surašyti visų trigonometrinių operacijų rezultatai, rejestrai, su kuriais matematikas niekada nesiskirdavo net miegodamas, šie rejestrai prapuolė! Šių rejestrų Nikolajus Palanderis jau nebeturėjo! Ar pametė juos? Ar kas pavogė? Dabar jau nebesvarbu! Rejestrai prarasti! Teks viską perdirbti, viską pradėti iš pradžių!

Tuo laiku, kai ekspedicijos nariai tylėdami spoksojo vienas į kitą, Matvejus Struksas nebesutramdė savo pykčio! Davė valią savo jausmams! Kaip tik jis neišvadino nelaimėlio, kokiais tik epitetais jo neapdovanojo! Netgi nevengė pagrasinti, jog jį griežtai nubaus Rusijos vyriausybė, dar pridūręs, kad jeigu jis nemirsiąs nuo rimbo, tai supūsiąs Sibire!

Į visa tai Nikolajus Palanderis atsakė tik dažnai linkčiodamas galvą. Atrodė, jis norėjo pasakyti, kad sutinka su bet kokiu nuosprendžiu, pareikšti, jog visiškai to nusipelnė, kad visos bausmės jam per švelnios!

– O jeigu jį kas nors apvogė? – pagaliau įsiterpė pulkininkas Everestas.

– Nesvarbu! – suriko Matvejus Struksas, galutinai nebesitvardydamas. – Kodėl šis nevykėlis pasišalino iš būrio? Kodėl jis nėjo kartu su visais po to, kai jau ne sykį mes jam rekomendavo-

me nenuklysti!

– Taip, – atsakė seras Džonas, – teisingai sakote, bet pagaliau turime sužinoti, ar jis pametė rejestrus, ar kas nors juos iš jo atėmė. Ar jus apiplėšė, pone Palanderi? – paklausė, kreipdamasis į vargšelį, visai netekusį paskutinių jėgų. – Ar tikrai apiplėšė?

Nikolajus Palanderis tik mostelėjo pritardamas.

– O kas jus apiplėšė? – vėl paklausė seras Džonas. – Tikriausiai čiabuviai makololai?

Nikolajus Palanderis papurtė galvą.

– Europiečiai, baltieji? – nesiliovė seras Džonas.

– Ne, – pagaliau išspaudė Nikolajus Palanderis.

– Bet kas gi tada? – suriko Matvejus Struksas, pakišdamas nelaimėlio panosėn sugniaužtus kumščius.

– Ne, – pratarė Nikolajus Palanderis, – ne čiabuviai... ne baltieji... o babuinai! (*Babuinai – pavianų genties beždžionės.*)

Jeigu šio atsitikimo aplinkybės nebūtų buvusios tokios apverktinos, pulkininkas ir jo kompanionai būtų kvatoję si iš širdies! Vargšą Nikolajų Palanderį apiplėšė beždžionės!

Bušmėnas ramiai paaiškino savo bičiuliams, kad šitaip atsitinka gana dažnai. Kiek siekia jo atmintis, šie *šakmasai* – pavianai panašiomis į kiaulių galvomis, priklausantys babuinų genčiai, kurių gausios bandos gyvena Afrikos miškuose, – ne sykį yra įžūliai apkrausčiusios keliautojus. Matematikas, žinia, leidosi apiplėšiamas ne geruoju, o grumdamasis, ką rodo jo visiškai sudraskyti drabužiai. Bet tai jokiu būdu jo nepateisina. Šitaip nebūtų atsitikę, jeigu jis būtų žygiavęs kartu su visais; dabar gi mokslinės komisijos rejestrai prarasti! O tai neatitaisomas praradimas, kuris pavertė niekais ekspedicijos patirtus sunkumus ir pavojus, kančias ir aukas!

– Faktiškai, – tarė pulkininkas Everestas, – nebuvo prasmės matuoti dienovidinio lanką Afrikos tankumynuose, kad kažkoks nevykėlis...

Jis nebaigė frazės. Kuriam galui koneveikti nelaimingąjį, kuris ir taip nubaudė pats save ir kuriam karštakošis Struksas nesi-

liovė dalyti pačių nemaloniausių epitetų!

Tačiau reikėjo kažką daryti, ir bušmėnas ilgai nedelsė. Jis vienintelis iš visų (kadangi praradimas nelietė jo asmeniškai) neprarado galvos. Turime pripažinti, kad visus europiečius prislėgė baisioji nelaimė.

– Ponai, – tarė bušmėnas, – suprantu jūsų neviltį, tačiau nereikia veltui gaišti brangaus laiko. Iš pono Palanderio beždžionės pavogė rejestrus. Ką gi, babuinai yra babuinai. Taigi privalome netrypčioti vietoje ir vytis vagis. *Šakmasai* mėgsta saugoti pagrobtus daiktus! Rejestrai juk nevalgomi, tad jeigu užklupsime vagis, tai ten pat rasime ir rejestrus.

Pasiūlymas susilaukė atgarsio: bušmėnas įžiebė vilties kibirkštėlę.

Nebuvo galima leisti jai užgesti. Išgirdęs šiuos medžiotojo žodžius, Nikolajus Palanderis atgijo. Jame pabudo visai kitas žmogus. Mokslininkas nusimetė drabužių liekanas, paėmė iš vieno jūreivio striukę, iš kito – skrybėlę ir pareiškė, kad pasirengęs vesti savo bičiulius į nusikaltimo vietą!

Tą patį vakarą, pasukę paskui nelaimėlį matematiką, būrio žmonės nužygiavo tiesiai vėl į vakarus.

Nei tą naktį, nei kitą dieną jie neaptiko plėšikų. Daugelyje vietų iš kai kurių pėdsakų, paliktų žemėje arba ant medžių žievių, bušmėnas ir foreloperis konstatavo, jog čia neseniai praėjo pavianai. Nikolajus Palanderis teigė, kad buvo susirėmęs su visu šių gyvūnų tuzinu. Netrukus europiečiai įsitikino, jog tikrai aptiko jų pėdsakus; žmonės traukė pirmyn ypač atsargiai, visą laiką susilenkę, nes babuinai – labai jautrios ir protingos būtybės, todėl prisėlinti prie jų nelengva. Mokumas tikėjosi sėkmės tik tuo atveju, jeigu pavyks netikėtai užklupti *šakmasus*.

Kitą dieną, apie aštuntą valandą vakaro, vienas rusas jūreivis, žygiavęs priekyje, pastebėjo jeigu ne Nikolajų Palanderį užpuolusį vagį, tai blogiausiu atveju jo bičiulius. Jis atsargiai grįžo į būrį.

Bušmėnas liepė visiems sustoti. Europiečiai, kurie visada jo klausė, ėmė laukti nurodymų. Mokumas paprašė juos likti vieto-

je, o pats, pasikvietęs serą Džoną ir foreloperį, nuskubėjo į tą miško dalį, kur pabuvojo jūreivis; jis stengėsi, kad jo palydovai slapstytųsi po medžių lajomis ir už krūmų.

Netrukus jie išvydo babuiną ir bemaž tuoj pat dešimtį kitų beždžionių, kurios ramiai laipiojo po medžius. Pasislėpę už medžių kamienų, bušmėnas ir du jo bičiuliai ėmė stebėti gyvūnus.

Iš tikrųjų, kaip ir sakė Mokumas, tai buvo *šakmasai*, apaugę žalsvais plaukais, juodomis ausimis ir snukiais, ilgomis nuolatos judančiomis uodegomis, besivelkančiomis žeme; babuinai – labai stiprūs gyvūnai, kurių galingi raumenys, stiprūs bei dantingi žandikauliai ir aštrūs nagai daro juos grėsmingus, o neretai jų vengia net plėšrieji žvėrys. *Šakmasai* – iš prigimties tikri plėšikai, jie nusiaubia kviečių ir kukurūzų laukus, yra tikra būrų rykštė, dažnai ištuštinanti jų būstus.

Žaisdamos beždžionės lojo ir spygavo tarsi dideli nevikrūs šunys, į kuriuos ir buvo panašios. Nė vienas babuinas nepastebėjo sekusių juos medžiotojų. Bet ar šioje grupėje yra Nikolajaus Palanderio skriaudikas? Tą būtinai reikėjo išsiaiškinti. Bet netrukus neliko jokių abejonių, kai foreloperis palydovams parodė vieną *šakmasą*, kuris savo liemenį buvo apsijuosęs medžiagos gabalu, išplėštu iš Nikolajaus Palanderio drabužių.

O! Sero Džono Murėjaus širdyje vėl atgimė viltis. Jis jau nebeabejojo, jog ši didžiulė beždžionė ir yra pagrobtų rejestrų savininkė! Ją reikėjo sučiupti bet kuria kaina, bet veikti itin atsargiai. Vienas nevikrus judesys, ir visa banda nudums į mišką, kur jų jau nebepagausi.

– Pasilikite čia, – tarė Mokumas foreloperiui. – Jo malonybė ir aš grįšime į būrį, o paskui pamėginsime apsupti bandą. O jūs pasistenkite neišleisti iš akių šių plėšikų!

Foreloperis pasiliko savo poste, o bušmėnas ir seras Džonas grįžo pas pulkininką Everestą.

Apsupti pavianų bandą – tai ir buvo vienintelis būdas sučiupti kaltininką. Europiečiai pasidalijo į dvi grupes. Viena grupė, kurią sudarė Matvejus Struksas, Viljamas Emeris, Michailas Cor-

nas ir trys jūreiviai, turėjo nueiti pas foreloperį ir netoli jo išsiskleisti grandine. Kita grupė, kurią sudarė Mokumas, seras Džonas, pulkininkas, Nikolajus Palanderis ir trys likusieji jūreiviai, nužygiavo į kairę, kad apeitų babuinus iš kitos pusės ir juos užpultų. Vykdydami bušmėno nurodymą, visi slinko pirmyn be galo atsargiai.

Šautuvus nešėsi užtaisytus; visi susitarė, kad šaus tik į *šakmasą*, apsijuosusį medžiagos gabalu.

Nikolajus Palanderis, kurio įkarštį pavyko nuslopinti, pėdino šalia Mokumo. Pastarasis jį laikė šalia savęs baimindamasis, kad įniršęs mokslininkas nepadarytų kokios nors kvailystės. Ir tikrai – garbusis vyriškis jau sunkiai valdėsi. Jam tai buvo gyvybės ir mirties reikalas.

Po pusvalandžio ėjimo, kurio metu teko dažnai sustoti, bušmėnas nusprendė, kad jau laikas veikti. Jo palydovai, išsidėstę per dvidešimt žingsnių vienas nuo kito, pradėjo tyliai gūžinti pirmyn. Niekas neištarė nė vieno žodžio, nepadarė nė vieno nereikalingo judesio, neužmynė nė vienos šakelės. Galėjai pagalvoti, kad tai sėlina karo taku raudonodžių būrys.

Netikėtai medžiotojas sustojo. Palydovai bemat pasekė jo pavyzdžiu ir pridėjo pirštus prie šautuvų gaidukų.

Šakmasų banda matėsi jau gerai. Bet gyvūnai kažką pajuto. Sunerimo. Babuinas, išsiskyręs dideliu ūgiu (tai ir buvo rejestrų grobikas), davė aiškų pavojaus ženklą. Nikolajus Palanderis atpažino savo skriaudiką, tikrą pakelės plėšiką. Tik, manding, rejestrų jis neturėjo, blogiausiu atveju – žmonės jų nematė.

– Tikras banditas! – sušnibždėjo mokslininkas.

Didžioji beždžionė, labai sunerimusi, regis, vėl davė savo gentainiams kažkokį ženklą. Kelios patelės su vaikais ant pečių suėjo į krūvą. Patinai ėmė apie jas grėsmingai vaikščioti.

Medžiotojai prisėlino dar arčiau. Visi vyrai jau matė plėšiką, todėl galėjo gerai nusitaikyti. Bet čia staiga Nikolajus Palanderis netyčia paleido iš rankų savo šautuvą.

– Po velnių! – sušuko seras Džonas, ištuštinęs į beždžiones

savo karabiną.

Koks efektas! Po jo bemat nuaidėjo dešimt šūvių. Trys beždžionės krito negyvos. Likusios, šuoliuodamos milžiniškais šuoliais, tik šmėkštelėjo virš bušmėno ir jo kompanionų galvų.

Vietoje liko tik vienas *šakmasas*, – tai ir buvo vagis. Užuot sprukęs, jis puolė prie didžiulio figmedžio, vikriai lyg akrobatas užsiropštė aukštyn ir dingo tarp šakų.

– Štai kur jis paslėpė rejestrus! – sušuko Mokumas ir neapsiriko.

Visi išsigando, kad *šakmasas*, šokinėdamas iš medžio į medį, gali dingti. Tačiau ramiai prisitaikęs Mokumas paleido šūvį. Sužeista į koją, beždžionė nusirito žemyn, kabindamasi už šakų. Vienoje letenoje ji laikė rejestrus, kuriuos ištraukė iš medžio drevės.

Išvydęs babuiną, Nikolajus Palanderis pašoko aukštyn tarsi kalnų ožys ir puolė prie *šakmaso*; užvirė grumtynės.

Ir kokios grumtynės! Matematiką pagavo įniršis. Palanderio šūksniai susiliejo su beždžionės lojimu. Juodu taip susikibo ir susipynė, jog buvo neįmanoma atskirti, kur beždžionė, o kur matematikas. Dabar niekas nebegalėjo šauti į *šakmasą*, kad nekliudytų astronomo.

– Šaukite! Šaukite į abu! – nebesitvardydamas sukriokė Matvejus Struksas; galimas daiktas, praradęs nuovoką, rusas ir būtų šovęs, jeigu jo šautuvas būtų buvęs užtaisytas.

Grumtynės tęsėsi. Nikolajus Palanderis, atsidurdamas tai apačioje, tai viršuje, mėgino pasmaugti savo priešininką. Jo pečiai stipriai kraujavo, nes *šakmasas* vagojo juos nagais. Pagaliau bušmėnas, stovėjęs šalia su pakeltu kirviu, pagavo tinkamą momentą ir trenkė beždžionei per galvą; gyvūnas bemat nusibaigė.

Bičiuliai pakėlė nuo žemės sąmonės netekusį Nikolajų Palanderį. Rankomis jis spaudė sau prie krūtinės abu rejestrus, kuriuos ką tik atgavo. Beždžionės kūną vyrai parsinešė į stovyklą; vakare, sėdėdami prie vakarienės stalo, keliautojai, įskaitant ir apiplėštąjį jų kolegą, kirto plėšiko mėsą, jausdami ne tik kerštą ir didelį pasitenkinimą, bet ir puikų apetitą, nes mėsa tikrai buvo skani.

Dvidešimt trečiasis skyrius

Zambezės kriokliai

Nikolajaus Palanderio žaizdos buvo nepavojingos. Jas apžiūrėjęs, bušmėnas ištrynė šio garbingo žmogaus pečius kažkokiomis žolėmis, ir astronomas iš Helsingforso pajėgė toliau keliauti. Palanderį labai sujaudino patirtoji pergalė. Tačiau jo euforija greitai prigeso, ir mokslininkas vėl virto į save įsigilinusiu matematiku, gyvenančiu tik skaičių pasaulyje. (*Euforija – nenatūraliai pakili nuotaika.*) Pulkininkas Everestas jam paliko vieną rejestrą, o kitą iš atsargumo liepė atiduoti Viljamui Emeriui; pastarasis mielai prisiėmė jį saugoti.

Tuo laiku mokslininkai sėkmingai tęsė trianguliaciją, – reikėjo tik rasti lygumą, kurioje būtų patogu išmatuoti bazę.

Kovo viduryje europiečiai turėjo perbristi gana plačias pelkes, kurių vandenys labai dvokė. Pulkininkas Everestas ir jo kompanionai čia stengėsi nutiesti ilgas trikampių kraštines, kad kuo greičiau paliktų šią nesveiką vietovę. Bet visų ekspedicijos narių nuotaika buvo puiki, mažajame būryje vyravo šilti santykiai. Michailas Cornas ir Viljamas Emeris sveikino vienas kitą, matydami, kad jų viršininkai galų gale ėmė puikiai sutarti. Pastarieji, atrodė, visiškai pamiršo tarptautinį, dar neseniai juos išskyrusį konfliktą.

– Brangusis Viljamai, – kartą tarė Michailas Cornas savo bičiuliui, – būtų nuostabu, jeigu grįžę į Europą rastume, kad Anglija ir Rusija jau sudarė taikos sutartį; kad mes turime teisę ir ten

būti tokie pat bičiuliai kaip ir čia, Afrikoje.

– Aš tuo nuoširdžiai tikiu, brangusis Michailai, – atsakė Viljamas Emeris. – Šiuolaikiniai karai negali ilgai tęstis. Vienerios ar dvejos kautynės, ir pasirašoma taika. Šis niekingas karas prasidėjo prieš metus, ir aš kaip ir jūs manau, kad mums grįžus į Europą, taika jau bus sudaryta. (*Krymo karas baigėsi 1856 m. kovo 18 d.*)

– O kokie jūsų planai, Viljamai? – susidomėjo Michailas Cornas. – Ar iš karto grįšite į Keiptauną? Bet jeigu Keiptauno observatorija pernelyg neragina jūsų grįžti, labai tikiuosi, kad suteiksite man garbę supažindinti jus su Kijevo observatorija!

– Taip, mielas bičiuli, – atsakė Viljamas Emeris, – aš palydėsiu jus į Europą ir, neapsilankęs Rusijoje, negrįšiu į Afriką. Juk kada nors ir jūs pasisvečiuosite pas mane Keiptaune, tiesa? Atvyksite paklaidžioti po mūsų puikius Pietų žvaigždynus. Pamatysite, koks turtingas čia dangus ir koks džiaugsmas jį tyrinėti, tačiau ne kiek siekia rankos, o kiek įžvelgia akys! Klausykite, jeigu norite, aš pasidalysiu su jumis Centauro Alfos žvaigžde! Prižadu jos nepradėti stebėti be jūsų! (*Centauro Alfa – viena šitaip vadinamo žvaigždyno Pietų pusrutulyje žvaigždė.*)

– Ar teisybė, Viljamai?

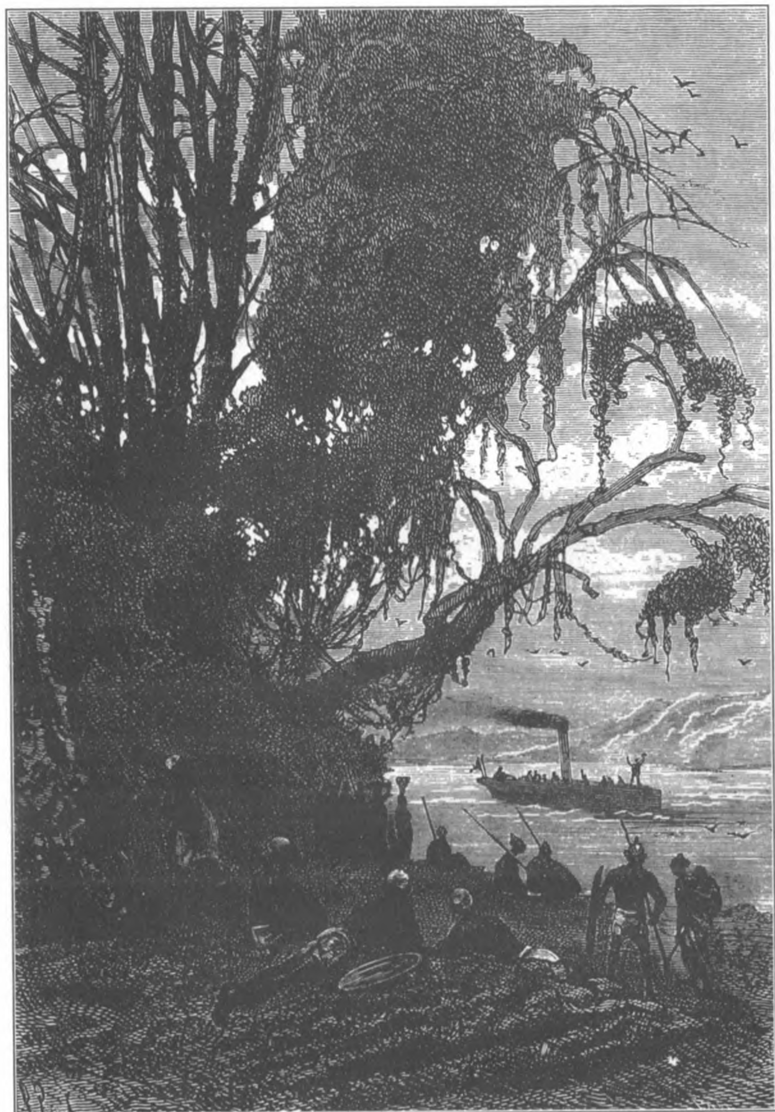
– Teisybė, Michailai. Aš pasaugosiu jums Alfą, o už tai, – pridūrė Viljamas Emeris, – paimsiu vieną iš jūsų ūkų ir atvyksiu į Kijevą jo tyrinėti.

Šaunūs jaunuoliai! Juodu kalbėjosi taip, tarsi jiems priklausytų dangus! Beje, po teisybei, kam dar jis turėtų priklausyti, jeigu ne šiems energingiems mokslininkams, kurie jį tyrinėjo skersai ir išilgai!

– Bet pirmiausia, – vėl prabilo Michailas Cornas, – reikia, kad baigtųsi karas.

– Jis baigsis, Michailai. Mūšiai su patrankomis tęsiasi ne taip ilgai, kaip disputai apie žvaigždes. Rusija ir Anglija susitaikys greičiau negu pulkininkas Everestas ir Matvejus Struksas.

– Tai nejaugi jūs netikite jų susitaikymu, – nustebo Michailas Cornas, – po tokios gausybės bendromis jėgomis atlaikytų išmė-

ginimų?

– Aš neskubėčiau tuo patikėti, – atsakė Viljamas Emeris. – Pagalvokite pats, juk kalbama apie mokslininkų, ir garsių mokslininkų, varžybas!

– Todėl mudu netapkime tokiomis garsenybėmis, brangusis Viljamai, – atsakė Michailas Cornas, – ir visada mylėkime vienas kitą!

Praėjo vienuolika dienų po atsitikimo su pavianais, o mažasis būrys, dar nepasiekęs Zambezės krioklių, rado lygumą, kuri driekėsi net kelias mylias. Jos paviršius kuo puikiausiai tiko tiesioginiams bazės matavimams. Lygumos pakraštyje stūksojo tik kelių lūšnų kaimas. Jo gyventojai – ne daugiau kaip kelios dešimtys – buvo taikūs ir geraširdžiai čiabuviai, gerai sutikę europiečius. Pulkininko Everesto būriui pasisekė, kadangi be vežimų, be palapinių ir be reikmenų keliautojai būtų gana sunkiai įsikūrę, taigi pagrindo matavimus galėjo nutęsti gal mėnesį, bet vargu ar jie būtų gebėję čia išgyventi tą mėnesį tik po medžių lajomis, be stogo virš galvos.

Mokslinė komisija apsistojo lūšnose, kurias kiek gebėdami prisitaikė prie savo poreikių. Beje, jie buvo žmonės, mokėję tenkintis mažu, – juos jaudino tik vienas dalykas: išmatuoti paskutinio trikampio paskutinę kraštinę, kad galėtų patikrinti visų ankstesnių operacijų rezultatus. Kaip žinia, matematiškai jie jau buvo patikrinę apskaičiavimus, taigi dabar kuo artimesnis bus tiesioginio matavimo rezultatas jau apskaičiuotajam, tuo tikslesniu galima laikyti nustatytąjį dienovidinio ilgį. Mokslininkai vėl iš eilės statė padėklus ir platinines liniuotes ant visiškai lygaus žemės paviršiaus, vėl atsižvelgė į atmosferos sąlygas, termometro parodymų kaitą, liniuočių nuokrypį horizonto atžvilgiu, žodžiu, dirbo viską, ką darė matuodami pirmąją bazę.

Balandžio pradžioje pradėtąjį darbą baigė tik gegužės penkioliktąją. Šiam imliam darbui teko skirti septynias savaites. Nikolajus Palanderis ir Viljamas Emeris tuoj pat apskaičiavo jo duomenis. Atėjo laikas paskelbti rezultatus. Astronomų širdys ėmė

pašėlusiai plakti. Kokia puiki būtų dovana už visus sunkumus ir išmėginimus, jeigu galutinis patikrinimas galėtų įrodyti, jog jų darbas kokybiškas ir nekritikuotinas!

Kai matematikai gautuosius ilgius perskaičiavo atsižvelgdami į vidutinį jūros lygį ir į šešiasdešimt vieno laipsnio pagal Farenheitą (*16,11°C – Aut.*) atmosferą, tai Nikolajus Palanderis ir Viljamas Emeris savo kolegoms pateikė štai tokius duomenis:

bazės, išmatuotos žemės paviršiuje, ilgis – 5075,25 tuazo;

tos pačios bazės, matematiškai apskaičiuotos pirmosios bazės ir viso trigonometrinio tinklo pagrindu, – 5075,11 tuazo.

Skirtumą tarp išmatuoto ir apskaičiuoto ilgio sudarė tik keturiolika šimtųjų tuazo, tai yra mažiau negu dešimt colių, o juk abi šios bazės viena nuo kitos buvo šešių šimtų mylių atstumu!

Matuojant prancūzų dienovidinį tarp Diunkerko ir Perpinjano, skirtumas tarp bazės Melune ir bazės Perpinjane buvo lygus vienuolikai colių. Taigi anglų–rusų komisijos matavimų tikslumas buvo didesnis, o jeigu atsižvelgsime į sąlygas, kuriomis buvo matuojama, tai jų trianguliaciją galima laikyti pačia tobuliausia iš visų geodezinių operacijų, atliktų iki šių dienų.

Tris kartus sušukę „valio!", mokslininkai sutiko šį puikų rezultatą, neturintį precedento mokslo istorijoje!

Taigi koks dienovidinio vieno laipsnio dydis šioje žemės rutulio dalyje? Pagal Nikolajaus Palanderio apskaičiavimus, jis buvo lygus penkiasdešimt septynioms mylioms ir trisdešimt septyniems tuazams. Taigi buvo lygus tam dydžiui, kurį 1752 metais Lakailis gavo Gerosios Vilties kyšulyje. Kaip matome, prancūzų astronomas ir anglų–rusų komisijos nariai, skiriami ištiso šimtmečio, vienodai apskaičiavo dienovidinio laipsnio dydį. Kai dėl metro ilgio, tai norint jį išvesti reikėjo palaukti operacijų, kurios bus atliktos Šiaurės pusrutulyje, rezultato. Jo ilgis turi būti lygus vienai dešimtmilijoninei Žemės dienovidinio ketvirčio daliai. Pagal ankstesnius apskaičiavimus šis ketvirtis, atsižvelgiant į Žemės suplokštėjimą ašigaliuose, sudarė dešimt milijonų aštuonis šimtus aštuoniasdešimt aštuonis metrus, kas reiškė, jog tikslus

metro ilgis yra 0,513074 tuazo arba trys pėdos vienuolika sveikųjų du šimtai devyniasdešimt šešios tūkstantosios linijos. Ar teisingas šis skaičius? Atsakymą turėjo duoti vėlesni anglų–rusų komisijos darbai.

. . . .

Pagaliau geodezinės operacijos buvo visiškai baigtos. Astronomai įvykdė savo užduotį. Dabar reikėjo tik pasiekti Zambezės žiotis, žygiuojant priešinga kryptimi, negu 1858–1864 metais šiuo maršrutu keliavo daktaras Livingstonas.

Gegužės dvidešimt penktąją po gana sunkaus žygio per vietovę, kurioje sruvo daugybė upelių, jie pasiekė krioklius, geografų vadinamus Viktorijos kriokliais, ir įsitikino, kad šie puikūs vandens srautai visiškai pateisina čiabuvių duotą pavadinimą – „griaudžiantys dūmai". Mylios platumo vandens srovės, krintančios iš aukščio, du sykius didesnio nei Niagara, puošėsi triguba vaivorykšte. (*Niagara – krioklys Š.Amerikoje. Vieno jos srauto aukštis – 48 m, kito – 51 m.*) Krentanti į gilų bazalto tarpeklį, upė griaudėjo taip, kaip dundėtų dvidešimt sykių sustiprinta perkūnija.

Žemiau krioklių, kur vanduo vėl ramiai tekėjo, mūsų keleivių laukė savaeigė barka, atplaukusi čia prieš dvi savaites vienu iš žemutinių Zambezės intakų. Visi sulipo į laivą ir užėmė savo vietas.

Ant kranto liko tik du vyriškiai – medžiotojas ir foreloperis. Seras Džonas, nepajėgdamas skirtis su bičiuliu, pasiūlė Mokumui vykti kartu į Europą ir pasisvečiuoti pas jį kiek geidžia širdis; tačiau bušmėnas, jau turėdamas kitų priedermių, atsisakė kvietimo. Iš tikrųjų jis privalėjo lydėti Deividą Livingstoną antrosios kelionės Zambeze metu, kuriai jau rengėsi šis narsus daktaras, todėl Mokumas norėjo laikytis duoto žodžio.

Taigi medžiotojas, kurį europiečiai dosniai apdovanojo ir (kas jam ypač patiko) stipriai apkabino, nes jautėsi esą jam už daug ką skolingi, stovėjo ant kranto. Barka nutolo, o upės viduryje ją pagavo nešti greita tėkmė.

Keliaudami žemyn didele Afrikos upe, astronomai praplaukė pro daugybę pakrantėse įsikūrusių kaimų. Čiabuviai su prietarin-

ga baime ir susižavėjimu žvelgė į dūmijančią barką, kurią Zambezės vandenimis stūmė nematomas mechanizmas, todėl net nemėgino kaip nors jai trukdyti.

Birželio penkioliktąją pulkininkas Everestas su kolegomis atplaukė į Kilmianu – vieną didesnių miestų, įsikūrusių pačiame plačiausiame upės vingyje. Didžiausias europiečių rūpestis – iš anglų konsulo sužinoti apie karo eigą...

Sevastopolis didvyriškai gynėsi nuo anglų–prancūzų armijų puolimo, taigi karas dar tebesitęsė.

Ši naujiena nuliūdino mokslininkus, tačiau neturėdami laiko ilgai galvoti ir svarstyti, jie puolė rengtis keliauti į Europą. Į Suecą plaukė austrų prekybos laivas „Navara". Komisijos nariai nutarė keliauti šiuo laivu.

Birželio aštuonioliktąją prieš pat išplaukiant „Navarai" pulkininkas Everestas surinko savo kolegas ir ramiu balsu jiems tarė:

– Ponai, mes praleidome petys į petį apie aštuoniolika mėnesių ir, nugalėję daugybę išmėginimų, padarėme darbą, kurį tinkamai įvertins Europos mokslo pasaulis. Pridursiu, kad šio bendro darbo rezultatas – neišardoma mūsų bičiulystė.

Vietoj atsakymo Matvejus Struksas tik truputį linktelėjo galvą.

– Tačiau, – tęsė pulkininkas, – mums, žinia, labai gaila, deja, karas tarp Anglijos ir Rusijos tęsiasi. Prie Sevastopolio vyksta mūšiai, ir kol miesto neužims anglai...

– Miesto jie nepaims! – sušuko Matvejus Struksas. – Net jeigu Prancūzija... (*Po ilgos, beveik metų apgulties 1855 m. rugsėjo 8 d. anglai ir prancūzai užėmė Sevastopolį.*)

– Ateitis parodys, pone Struksai, – šaltai atšovė pulkininkas Everestas. – Šiaip ar taip, iki pat šio karo pabaigos, manau, mes vėl turime vieni kitus laikyti priešais...

– Kaip tik tą ir norėjau jums pasiūlyti, – ramiai pareiškė astronomas iš Pulkovo.

Po šio pokalbio mokslinės komisijos nariai susirado „Navarą" ir išplaukė į ilgą kelionę. Po kelių dienų jie atvyko į Suecą. (*Suecas – Egipto miestas ir Raudonosios jūros uostas. Sueco ka-*

nalas, sujungęs Raudonąją jūrą su Viduržemio jūra, iškastas 1859–1869 m., taigi vėliau po Ž. Verno aprašomų įvykių. Vadinasi, „Navara" dar negalėjo iš Sueco tiesiai patekti į Europą.) Išsiskyrimo valandėlę Viljamas Emeris, spausdamas Michailo Corno ranką, paklausė:

– Ar mudu liekame bičiuliai, Michailai?

– Taip, brangusis Viljamai, mes vis tiek liekame bičiuliai!

Pabaiga

1872 m.

TURINYS

Žiulis Vernas
PIETŲ AFRIKA. 1854-IEJI
Romanas

Serijos redaktorius **A. Kutkus**
Vertėjas **V. Venclovas**
Dailininkas **V. Oržekauskas**
Tech. redaktorius **A. Kutkus**

SL 1467. 2001. **8 leid. apsk. l.**
Užsak. Nr. 443
"ANBO" leidykla, Servitutų 3a - 2, 3002 Kaunas.
Tel. (8-27) 740216
el. paštas qtqsanbo@takas.lt
"Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas.

Kaina 12,99 Lt

Numatomų išleisti Žiulio Verno kūrinių sąrašas

Pirmoji serija:
Tėvynės vėliava
Drama ore
Žiemojimas ledynuose
Plaukiojanti sala
Kailių šalyje
Hektoras Servadakas
Meteorą besivejant
Drama Livonijoje
Kelionė į Žemės centrą
Vilhelmo Štorico paslaptis
Nukentėjusieji iš paskendusio "Džonatano"

Jau išleista:
1. ROBŪRAS UŽKARIAUTOJAS
2. PASAULIO VALDOVAS
3. JUODOJI INDIJA
4. PENKI ŠIMTAI BEGUMOS MILIJONŲ
5. KARPATŲ PILIS
6. "ČENSLERIS"
7. PIETŲ ŽVAIGŽDĖ
8. ARCHIPELAGAS UGNYJE
9. KLAUDIJUS BOMBARNAKAS
10. DAKTARAS OKSAS
11. VIENO KINO VARGAI KINIJOJE
12. PENKIOS SAVAITĖS ORO BALIONU
13. PIETŲ AFRIKA. 1854-ieji

LEIDYKLA "ANBO" Leidimo eigoje galimi pakeitimai bei papildymai

KAINA 12,99 Lt
ISBN 9986-507-14-6